

3 1761 07350121 5

A
MAGYAR NÉP
MŰVÉSZETE

FRANKL FERENC ÉS KÖNYVÉRTŐK

A
MAGYAR NÉP MŰVÉSZETE

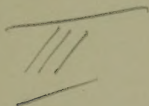
HÁROM KÖTETBEN

*

SZÁMOS SZAKÉRTŐ ÉS MŰVÉSZ KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

IRTA

MALONYAY DEZSÓ

FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPEST

NK
943
M3
V.3

A BALATONMELLÉKE

SZILAJ GULYA A SZÁNTÓDI RÉVBEN.

(A háttérben Tihany felszigete.)

Írá pedig Oláh János L. R. Pr. az ő *«Balatonmellyéki tudósításait»* — a mult század elején — barátságos levelekben s kezdette imígyen :

«Honnodat, annak természeti kintseit, szépségeit tsak kevésse is esmérni, több: mint országokat látni. Az ki szülőföldje alánézéséből két tengerekre, hogy világot láthasson, hasonlatos ahhoz, ki valamely messze látszó bolygó tűz után siet, és lába alá nem vigyázzván, arany értzekbe botlik meg, és azokon magát öszvetőri».

Böngésszük össze a derék magyar leveleiből — csak ódon helyesírásán változtatva, de őrizve stílusának régies jó zamatját — a következőket :

... a Balaton gyönyörű tárgya a vizsgálódó szemnek, de néha borzasztó is annak látása. Csendes időben szép napfénynél láthatni e vízben csavarogva menő setétkék kígyózásokat, melyek helyüket és formájukat állandóul megtartják, — és még jéggel is. Ezek források, melyek télen heveseknek nevezetnek, mert vagy igen ritkán, vagy csak nagy hidegekben fagnak be és gyakorta a vigyázatlanokra veszedelmek is, kivált mikor a befagyott Balatont porhó borítja. Csudálatos tulajdonságú ez a mi tavunk. Még az oly csendes és szél nélkül való időben is, de mikor a falevél sem mozdul meg, megzöldül Somogy felől és egyszerre, nagy zuhogással jelen van a nagy tói háború, — tolja maga előtt a fehér habokat a Vész. A Balatonnak ily megzúdulását rövid időre szélvészes égi-háború követi. Vallyon nem a folyó elektrom okozza-e hát e szél nélkül való mozgást? Különbén, csendes időben a Balaton vize messziről ég- vagy levegőszínű, közelről pedig savószerű. Őszi időben a ködöknek nagy tanyája ez, melyről azok csak tíz óra felé kezdenek felhő formában fölszállani.

A Balaton partján ásatnak a zombékok, melyek elfürészelt törzsök formájára öszvenőt sásgyökörek, igen puhák és jó ülés esik rajtok ; a balatonmellyéki pincéknél igen sok van ilyen a tüzelők körül, melyekre ülnek a tűz mellett dohányzó és iddógáló pincészerek, köszöngétvén egymásra a vászonkorsót, a szentmihályi korsót.

Ami illeti a balatonmellyéki lakókat: talám az egész világon sincsenek ily jószívű, adakozásra hajlandó és barátságos emberek. Itt a szőlőhegyen ha valaki keresztiülmegyen és — az ő szállásuk szerint — lyukas pincét (kinyílt ajtajút) lát és hivatlan is bé nem tér, azért dorgálást, pirongatást és szemrehányást nyer.

Divatozik itt egy különös szokás, de leginkább Köves-Kál táján, melyet pincészerzésnek neveznek. Komaasszonyék öszvesúgnak, ki kolbászt, ki rétest, ki sódort, ki fánkot,

ki sült baromfit vitetvén ki a szőlőhez, elkezdik a lakozást a szélső pincénél, onnan tovább mennek, mindenütt mulatván vígan, de tisztességesen egy keveset, mígnem öszvejárták a barátságos hajlékokat. Ilyenkor a férfiak is néha rajtok ütnek a mulatókon véletlen, amikor még nagyobb szokott osztán lenni a vigasság.

Öltöztetik a balatonmellékieknek a sorshoz és állapothoz képest különböző. Nemes helységekből a férfiumem szép setét, vagy világoskék öltözetben, de magyarosban jár, ellenben a -szépnem igyekszik itt is követni a módit és nagyon városiasan öltözködik. Az adózó nép szűrben, kődmemben jár, feleségeik is igen együgyűen viselődnek, — de a már most nevelkedő leánykák módi után futnak, szüleiknek minden ellentállása mellett is; a balatonmelléki leányok, többnyire szőlőbeli napszámjukkal keresvén a ruháralól, magok

ZALA MEGYE. (2)

(A felkutatott terület térképe)

szoktak lenni a vásárlók s mire annyok észrevénné, akkorra a legmódibb karton meg van véve és öltözönek meg is van készítve.

Beszédjé az itt lakó népek igen hibás, de kezdik már a miveltebb tájakon jobban formálni e részben is magokat. Gyakran hallhatni deáknyelvből elrontott nevelséges kimondásokat. Ilyen, nevezetesen, e köszöntés formája: Serbus humilibus viri carissime! — melyre a társ felel: Placiat, placiat! Prokotérium (protocollum), recefice (recepisse), kostripció (conscriptio) martikulula (matricula), kurrencs (currrens), kostribáló (conscribáló), denostáció (dehonestatio), istáncia (instantia), perecektor (perceptor), — efféléket is mondanak, mert deákizálni igen szeretnek: kivált sokan, szüret után, savanyodván a must, magyarul tudni sem akarnak. Innen van, hogy magok is alkatnak szükség idején, vagy tudósságuk bámullatásáért különös és utópiai deák szókat: a felszemű balhátt cincinapetának hívják, a kotyogós üveget klipitklopottoriumnak, a tarkatyukót aregargának, a ferhécet exergeciásnak. Különösen mondják ki az idegen nyelvekből kölcsönzött szókat is: csiszlér a tislér,

- Somogy megye -

SOMOGY MEGYE. 63
(A felkutatott terület térképe.)

isterazs a -strázs, áslong az anslong, pallika a pántlika. A valóságos nemzeti szavakat is igen megrontják, vagy megeseonkítván vagy megtoldván vagy betűit elcserélvén, vagy táji beszéddel mondván ki, így: nem tom, azt tom, lik (lyuk), tik (lyük), sziva (szilva), kő (kell), esepő (esépel), téfő (tejfel), mónár (molnár), pokó (pokol), süeg vagy seeg (süveg), meg (süveg), szóga (szolga), bóha (balha), tá (tál), ótár (oltár). Ha meg megtoldják: kelazli (klázi), porós (presi), szolke (szöke), gobolyics (glóbiis). Betűt is cserélnek: borgyú (borjú), vargyú (varjú), sarró (sarló), óma (alma), szóma (szalma), kü (kő), ünge (inge), pallás (pallas), kégyő (kigyó), kapubábány (kapubálványi), füsü (fészü), kalány (kanál), surma

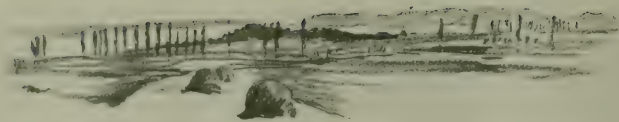
(morzsa), tiker (tükör), ruzsa (rózsa), melence (medence), nám (lám), sinyór (zsinór). Táj szavaik: keléncs (kiléncs), áspa (matóla), tikmony (tojás), lud tikmony (lúdtojás), tusa (csuka), szakajtó (kenyérkosár), balaska (kis fejsze), kukolla (pálinkaégető ház), pompos (kisdud kenyér), vakarcs (a teknőről levakart tésztából sült kenyér, kider (feneketlen vízi mélység). Különös és kedvelt kimondásai a köznépek: meg helyett eg, kovács helyett kács, kovász helyett kász, lova helyett loja, — de mindezek megengedhetők ott, ahol a szív jó . . .

Sorra járja Oláh János L. R. Pr. urunk a Balaton vidékét, tekintetes Veszprém és

tekinetes Zala vármegyének ama részeit, melyek a Palota mezővárosától Tapolca mezővárosáig vezető országot és a «nevezett tó között fekszenek» és lerajzolja úgy amint önnön tapasztalásából vagy hitese kútfökből tudja, hogy kövessük öt képzeleteinkben.

Palotánál vagyon kezdődése Veszprém vármegyének; sok jó fajú tőkékkel plántált szőlőhegyei vannak, melyek meglehetősen és állandó bort teremnek. Északra, a palotai Bakonyban, sűrű fákkal es bokrokkal benőtt helyen állanak Pusztá-Palotának onladedkai, mely hajdan Első Mátyás Királyunknak nyári mulatóhelye vala, most pedig az útonállóknak búvóhelye; egy órányira, nyugatra, éppen a postaútban esik a bámulásra méltó Tike-

TIHANY KÖRNYÉKE 96

ritő, mely hajdan nem lehetett egyéb mint fekvése, formája és készülése módja mutatja halastónál, ezt bizonyítja a köznép között szájról-szájra általmaradt szóbeszéd is, hogy ez Mátyás Király halastava volt. Mutogatnak itt a Toldi Miklós lova patkójának négy nyoma is azon koveken, melyek a zsilip nyílt részén vannak, azt regélvén a pórnép, hogy Toldi ott ugratta által lovával a zsilipet. Sok vakmerők megpróbálják maig is az ugrást azon helyről, egy-két itce bor fogadásért.

Egy fertály óra járásnál valamivel több Tikerítőhoz az egészen tót falu: Öskü. Nevezetes a jó serről, mely itt főzetik. A katolikusok temploma egy régi török meszet, kerekre épülve; messziről tekintve úgy tetszik, hogy tíz-tizenkét személyekkel beteltek, holott az ösküi nép elfér benne. Azt szokták mondani: tótnál kevés a barátság, ám az idevaló nép, noha szegény, mégis barátságos. Lakodalmaik gazdagok étellel, borral, meleg és mézes pálinkával, a jobb módúaknál eltartanak két nap is egymásután. A lakodalmat követő másnapnak reggelén, megszünnvén minden zajtól, az egész vigadózó sereg templomba megy s onnan a már főkötős menyasszonynyal együtt az örömanya házához, hogy a menyasszonyi ajándékot, mely egy fekete kakas, kezébe vegye; a kakast a sereg vezére, a násznagy, muzsika és zaj között egy pórázon maga előtt reppegeti. — bizonyos tavély-ságokon azonban megállapodik a nép és táncra kerekedik. Végre eljutnak a helységen kívül egy kopár halomra, ahol már akkor egy kerék áll cövekbe vonva; a kerék sípjára a kakast, lábánál, fölkitik, — a vőfély, mint hóhéras, a kakas fejét fogja. Ekkor nagy méltósággal előlépik a násznagy és egy kiszakított kalendárium levélből a lekszenriát (szententéit) magyarul föolvassa; ezután, nagy hallgatás közben, előáll a veres ruhába öltözött hóhér egy nyeléről leütött kaszával, — hogy mérges legyen, megiszik egy pohár pálinkát — s háromszori erányozás után a kakas fejét lecsapja. A kakast, póznára kötve, mint menyasszonyi ajándékot viszik a vőlegény házához, ahol gazdag ebéd készül, mely nappali vendégségnek nevezetik.

Egy óra járás, délre: Vilonya, mely nevét villa novától vette, mert bizonyos, hogy Szent István Királyunknak e tájon mulatóhelyei és gazdasági majorjai valának, miről a helységek nevezetei is bizonyások. Félóra járó föld ide Pap-Keszi; nevezetes e helység határjában egy földvár, mely az erdélyi hadak által hányatott, midőn azok itt ütöttek táborn (ez 1664 körül lehetett); azon a helyen, hol Rákóczi tábora feküdt, van most az uraságnak, méltóságos gróf Zichy Miklós úrnak, nagy birkamajorja és nézést érdemlő magháza. Következik Hajmáskér, Litér, Kenesér, melynek szőleje felette sok, de erdeje éppen semmi, mivel a lakóok cleiknek gondatlansága és fapazérlása miatt az a szép erdő, melynek most már a szorult maradék odvas tőkéit a földből kapákkal ássa, kivesszett; ama rettenetes sáskaseregnek, mely Magyarországot bejárta és pusztította, itt volt nyugovó- és letető-tanyája, most is látszanak még a saskasáncok, melyekbe a tavasszal nyikólt és még szárnyatlan sáskafiai leszorítottak, csomoszólókkal egész vármegyék népe által öszvezetáltak, megégettettek és eltemetettek, messze kiterjedésben. Méltó megtekinteni a helységen mindjárt alól, a vízpartban lévő azon búvó lyukakat, melyekben hajdan Kenesének lakosai rejtettek azokban a boldogtalan időkben, midőn a török ezt a tájt dúlta, — ezekben tartják a halaszok hálójukat és egyéb eszközeiket. Igen szép innen nézni a halászást; a messze fömlévő nagy totyderekakból vajútt esónakok (boldonhajó) úgy látszanak a kék

Balatonban, mint a repülő csókák a levegőben. Ezelőtt egynéhány esztendővel járt ide gróf Festeticsnek egy nagy fedeles és vitorlás hajója, melyet a köznép gályának nevezett, hordódongákat és más fanémüket hozván ide, innen pedig visszatértében sól vivén, de már régtől fogva elmaradt, hihetőleg elpusztulván.

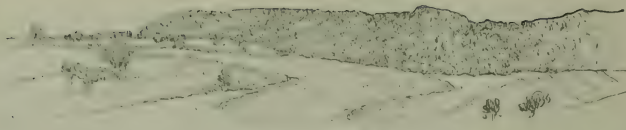
A Balaton partján menvén észak felé, elered a Mánai pusztát. Talán sehol sem oly bőv halú a Balaton, mint itt, lévén a part messze kiterjedésben plántás, gyökeres; itt fergekkel teljes ingoványok vagynak, melyekben a halak bőv élelmet találnak, mivel pedig a ragadozó halak is ott szeretnek tanyázni, hol a kisebb halakat fogdoshatják; azok is nagy számmal tartózkodnak itt; Mátyás hetében lövöldözik a Mátyás csukáját, Gergely hetében a Gergely csukáját, megállanak a lövöldözők a learatott nád szélén és odavárják a párosodni, itteni szólás szerént, az ivni kijövő csukákat.

ALKONYAT A BALATONON. (A tulso parton Badacsony.) (7)

A füzfői vendégfogadótól felőra Veres-Berény, ahonnan szőlők között, görbe, hajlós, köves, gödrös, szoros úton felőrai kocsizás az Almádi csárda, mely különös hely: a két vármegyék határainak öszveütkezésén úgy vagyon épülve, hogy az épületnek fele Veszprém, a másik fele pedig Zala vármegyében fekszik, jelelvén a határt a vendégfogadóban lévő mestergerenda: az utasok e helyen sok tréfákat és borbéli fogadásokat tesznek.

Arátszhoz egy fertály sétálva a Füredi Savanyuvíz (Füred ad Acidulas), egy menetes völgyben a jóltevő savanyu-forrás, mely az összejövetelnek, örömmek, társalkodásnak, barátságoknak és egészségnek szerző oka. A kút épületjének négy nyílása van, ezen nyílásoknál állanak meg a vízben részesülni kívánók, hova a meringelők tisztán kiöblített poharakban pálcákon nyújtják föl a vizet. Helyben a füredi víz, kivált nagy melegekben, igen erős. Ivás után kevés időre földalja magát az erő a gyomorból, különösen az orrnak érző inait bizgatja és a szemekből könnyeket facsar. A kút oldala vasrozsa színű. E forrást hosszas négszszegben veszi körül a sétálóhely, mely gyönyörű hársfákkal vagyon beültetve

A BALATONVIDÉKÉRŐL. (8)

oly sűrűn, hogy a napnak tikkasztó hevétől a mulatók egészen mentve vagnak. A hárs-faknak mulatási időben nyilván virágjok, kellemes szaggal föltük be a helyet. A sétáló nyugati sarkánál van kápolna is, melyben minden reggel Istentisztelet tartatik; ezen felül, a mulatókert szélén épült nemrégiben játékszin is, mely egészen ugyan még nem kész, de már a jázásra alkalmas és adatnak is benne játékok. Méltó megemlítenem a mulatókertet is, melyet az idevaló nép anglus kertnek nevez; ez hazai fákkal és esemetekkel van beültetve, útjai mulattató csavargásiak, hol hegyre mennek föl, hol völgyre szállanak alá és jól töltettek; néhol vagnak benne széri nagyságú pusztá helyek is, az utak mellett nyugópadok. Szép hely, de mivel jobbadán a Vénus madarai ebben tartózkodnak, lesvén a prédára: a jobb izlésűek és erkölcsűek csak a forrás mellett mulatnak, ezt a világ fiainak és leányainak hagyván. Gyakran az itt mulató társaság éjszaka, fáklyavilág-nál, bé szokott lakikázní jó messze, sokszor Tihanyig is, a Balatonba, mely közben a vizen tüzijátékok adatnak és az, a kívülről szemlélőknek, szép mulatságul szolgál.

Háromfertyály óra járás Tihan-Szigete. Tihannak épületjei igen együgyűek, fekszenek hegyoldalban, részszérent északra, részszérent keletre terülvén, a hegynek tetejét pedig az emeletre épült szép klastrom és annak kéttornyos temploma koronázzák. A reformátusok temploma mellett fölmenvén keletnek a hegytetőre, meg lehet találni a két köcsopor-tokat, melyek jelelik azt a helyet, hol meg kell állani annak, ki Tihan híres visszhangjával mulatni akar: ez a visszhang, mely egy egész hexametert visszamond, formálódik a klastrom temploma északi oldalánál, ahhoz ütődvén és arról verődvén vissza a kiáltott szó. Tihannak, lakósaik számához képest, elég szántója, rétje, erdeje, szőleje van s azt lehet egész bátorsággal kimondani, hogy az egy söt kivévén, a világtól elzárttatva, minden éhség és szükségletás nélkül magát fönntarthatná; itt a gardák fő tartózkodóhelye — és ezt a hal nemét oly bővséggel fogják a lakosok gyakorta, hogy a vidéket öt-hat mérföldnyi kiterjedésben is, a esömörig bétöltik azzal.

Tihanból kijövéen, következik Aszófő, Örvényes, Udvari, azután Akali, melynek jótermő határjában van talán az egész hazában legelőbb aratás, de mivel kevés gabonája terem, a szomszéd helységek lakósaí, midőn aratásokhoz fognak, azt szokták tréfából mondani, hogy az akaliak már termésüket meg is ették.

Napkeletre, esekély távolságra esik tekintetes Kisfaludy Sándor úr, remek költőnk által fölszentelt Tsobántz-hegye, melynek terület tetején áll Gyulafynak romladosott kastély-

A KESZÉDELYI IRÁCSZONYVÍÓ

(Főlk a halászevet.) (9)

vára; az elvadult kastélykertben az orgona-fák annyira elterültek, hogy szinte erdőt képeznek; zsálya, liliombokrok is taláttanak még itt, melyekről szakasztván a magasságnak vendégje, kéntelen is visszateszi magát e szavakkal az elröpült századokba: ugyan ki? mikor? és ki kedvééj ültette ide ezeket?!... E nevezetes hegy alatt van egy kised falu, ugyan Tsobántz névvel. Itt ásatik az a rózsaszínű föld, melylyel a lakosok mint kályha-festő földdel, Somogyba kereskednek. Vize

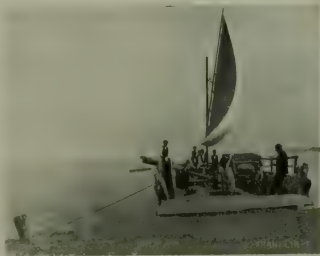

SZÁNTÓDI KOMP. (A háttérben Tihany félszigete.) (10)

semmi síncs, a lakosok Diszelbe kénytelenek vízre jární; ebeikről is azt beszélik, hogy szomjúságuk oltására ugyanoda futnak, de mire hazaérnek, ismét megszomjuznak és újra kénytelenek vízre futni, ahonnan származott a mondás: csak lőt-fut, mint a csobánci kutya.

Balaton-Henye szőlőhegyének ormozalján van egy hosszú, meredek sziklasor, mely Törökök halálának neveztetik. Beszélik: egy török csapat e helyre szorítottatott és innen ugrattatott le. — mai napig is a földások nyilakat, török késeket és szablyadarabokat találnak itt. Szomszéd ezzel Szent-Antalfa; hajdan lakósaiknak különös kiváltságaik voltak, mint farkasvadászoknak (venatores canum luporum). Ide egy dűlőföldközre van Nagy-Vázson-Kő: a város közepén áll Kinizsi Pálnak nagy hősiüneknek várkastélya, egy négyszögű vastag toronnyal, de már csak omladékbán. A torony lakópalota volt, mivel szobákra van osztva, melyeknek ajtószárai fehér pallérozott márványból vagynak készülve.

Nem messze a várostól, nyugatra, a temető mellett van egy elpusztult barátlakás is, melyet Szentmihályi Klostornak neveznek; minijárt mellette, szomorú pusztult állapotban a régi világnak egy remekműve, a klostrom temploma. E templomba voltak letéve Kinizsi Pálnak s jól emlékezem, társának, Miszenovitsnak tetemei az oltár előtt levő sírban, mely sír egy márványfödéllel volt befédve, melyre Kinizsinek és társának kidomborodott képei az akkori időhöz képest valóban bámulásra méltó ügyességgel vagynak csaknem emberi nagyságban kifaragva. Ez a sír az omladékok alá lévén temettetve, sokáig sértetlen maradt, mígnem ez-élt 30–35 esztendővel, némely kincskereső bohók — kik ott is szeretnének valamit találni, mit hova nem tettek, — a hősök nyugvóhelyét földülták, tetemeiket kihányták; Kinizsinek tetemei egy rézdrótból kötött mesterséges páncélingben valának és mellette vala sok vért ontott kardja is. A sírdúlás tudára esvén az akkori nagylelkű uradalmi főtisztnek, ezen szentségtörököt megakadályozta további vakmerőségekben, a tetemeknek pedig koporsót csináltatván, azokat a város keleti részén lévő templom mellé újra eltemettette; azon tabulátumot, mely a sírt fedte, a pusztavár falaiiba berakatta, mely ott még most is látható. A sírban találtatott páncéling és kard ezélt az inspektori háznál lévő írószobában tartatott,

A SZÁNTÓDI KOMP INDUL TIHANY FELÉ. (11)

A SÓ PARTJÁN. (12)

Lóczy Lajos érdeme* — mind többen akik szeretik a magyar tengert, annak vidékét s nevet ma is. Rajongva szereti, dolgozik is érte, a keszthelyi Balatoni Múzeum néprajzi osztályának megteremtője és vezetője Sági János, aki kötet javarésznének összegyűjtésében és megírásában páratlan munkatársunk.

Mert van szüksége, ilyen profétákra nagy szüksége van még a Balatonnak is — és szüksége van hazánk minden részének. Nálunk ahol oly szorgalmasan politizál szinte mindenki, ezt a politikát de sokszor hanyagoljuk el: a fajtánk magyarságának megőrzését szorgalmazó politikát! . . .

Régi bűnünk ez. Példának, itt egy levél. Régi epistola 1789 november elejéről. Magyarul szól s érzése, gondolatjárása mennyire idegen!

Hogy milyen csekélyre tartotta, mennyire nem becsülte a magyar azt, ami igazán, akkor még gazdagabban a miénk volt. Meg se igen néztük, észre is alig vettük a jellemzően magunkét. — ha meg valamiért lelkesedtünk, idegen kaptára eselekedtük azt is.

A megörökíteni való magyar egészséget és termékeny jókedvet, a nyers erőt s az erőben lakozó zordon formát és turáni bölcseséget, amit jól meg kellett volna néznünk, hogy magunkra ismerjünk, azt mi meg se igen pillantottuk. Valami tetszelgő, «entuziazmuskodó», minduntalan érzélgő kultúra után kapkodtunk; latinul, franciául, de vesztünkre — leginkább németül lelkesedő «műzsafiaink» nem hittek a magyarban. Művelni akartak, de olyan vakulj-magyar művelődés volt az, amiből csak mostanában kezdtünk feléledni. Most kezdenénk látni is már egy kicsit idehaza, de maholnap néznünk se lesz mit. Mialatt a kultúrphundrát próbálgattuk magunkra s a «művelt nyugati» parazol alatt

feszengtünk: a magyar dolmányról levásott a zsinór. Mint az asszú homokba tévedt friss csermelyt, — amiből patak, majd folyam dagad vagy legalább is üdítő forráskút marad, ha vigyázunk, — a nagyrahitott magyar eredetiséget úgy hőrpinti be az a sokat hánytorgatott nyugati műveltség.

Lám, amikor még százával viritott Balatonunk partján a halászbokor, amikor javaegészségben sarjadt még a zalai és somogyi berkekben a magyar s nem sokallották a gyereket, ha annyi termett is belőle, mint a lencse, amikor még az Agárdi tetőtől el a Csonka hegyhátig, onnan pedig a Szabadi hegy szilfái alatt nyújtózó legelőkig, dúsan termelt a magyar pásztor, a szilaj gulyás, szilaj csikós. — száz esztendő előtt, ime, mit lát s csak mennyit néz meg belőle a magyar pennaforogató:

« . . . láttam Horváthot s olyanok találtak őt, amilyenek képzeltem. Nem becsülöm most kevésbé, mint azelőtt becsültem, még csak az entuziazmus ragadott ölelésére . . . Októbernek

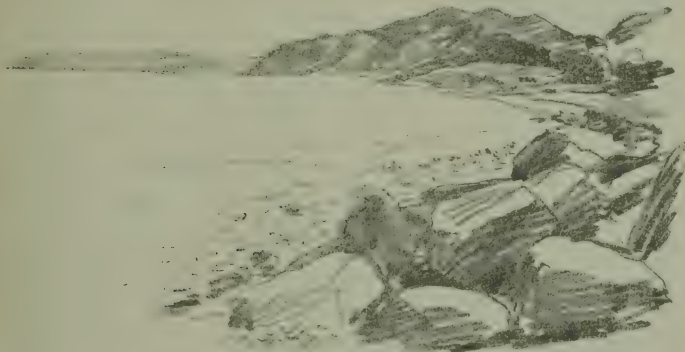

A BALATON SZELÉ. (13)

* Lóczy Lajos a M. Földr. Társaság Balaton Bizottságának elnöke: «A Balaton Tudományos Tanulmányozásának Eredményei Kötet» egyik könyvism. bizományban.

utolsó napja vala, amidőn én Budáról 29-én indulván meg, Füredre értem. Nem gondolhatsz kedvetlenebb időt. Ködös volt az ég, sokszor alig lehetett háromszáz lépésnyire ellátni s az ősz hideg szele a parázsesőt kocsimba verte be. Már látszott a Balaton látszott a tihanyi félsziget s annak kősziklás hegyeinek bércein az apátúrság kettős tornya: de oly homályosan, hogy azt kiláthatni szerencsémnek tartottam. Szőlők között kellett néhány egymás mellett épült kis helységeken keresztül menni. A környék oly bokros, köveses, dombos, valamint a Torna vármegyeiek s engemet a Balaton és a szélén levő szőlőhegyek (hol Szechenyi grófnak benn a szőlő közt egy kétsorú nagy épülete van), a Klopstock: «Schön ist Mutter-Natur»-ja után, a züriki szőlőkre s tóra, s valamely kedves eltévesztés-e, avagy összehasonlítás által Bodmerre, Brietingerre, Gesznerre, Hirtzre s Horváthra álmodoztattak. Be sokszor mondtam azon óda végét, melyet Klopstock a Bodmer látása után írt, egy kevés változással az én gondolkozásom szerint:

Oft erfüllt das Geschick, was das eritternde,
Volle Herz kaum zu wünschen wagt . . .

BALATONI ÖBÖL TIHANYNÁL. II.

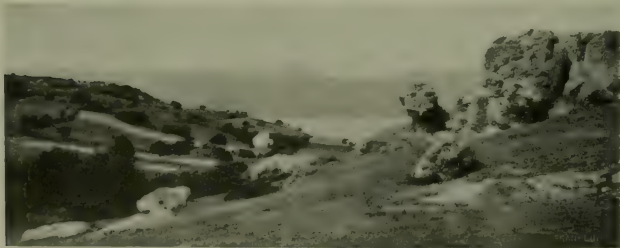
Végre kibuktunk a szőlők közül s Füredet, a dísztelen Füredet, magunk előtt látuk. Horváth Szántódon volt, túl a Balatonon, hová Tihanynak kell menni. Lovaim nem mehettek tovább, annyira ki voltak fáradva; a helységben pedig hirtelen újakat nem kaphattam, mert azok a legelőn voltak. . . Aszalayval és eselédemmel egy szövetneket vedén kezünkbe, gyalog útnak indultam. Az út alkalmatlan volt; majd vizenyős réteken, majd meredek s nedves kősziklákon kellett mennem, s Tihany nincs közel; de a nyugtalanság szárnyakat fűze lábamra, s míg a révházhoz értem, a tihanyi félsziget túlsó oldalán egészen elcsévededtem. Kevéssel azelőtt menének által a hajósok, s csak reggelre varattak vissza. Eszerint én a révházban vontam meg magamat, mely annyira tele volt, hogy több ember be nem férhetett volna; s búsan képzeltem el, mily hosszú fog lenni éjjelem, hol sem ágyat nem kaphattam, sem egészen átázott öltözetemen kívül egyéb ruhám nem volt. Végre megszántak az istenek, s valamely lármázás azt jelentette, hogy a hajósok visszajöttek. Csak másnap reggel akartak visszatérni, de leittattam lábokról, s megígértem, hogy ha majd holnap visszajövök, ismét megítatom; - s égő fáklya mellett léptünk a hajóba.

A KESZTHELYI HATÁRBÓL. (15)

A legények danoltak, hátradültek, de szerelem nélkül s igen későre vették észre, hogy a csónakot farral hajtják előre. A közepe táján a víznek eloltották a fátylát, mert különben az útát elvesztették volna; az inasom félelme, akinek nem lévén Horváthja, kihez siessen, szíve haldoklói kínokkal küzködött, végtére csakugyan eloszlott, — mert szerencsésen eljutánk a parthoz, honnan Szántód felé a feneketlen s vermes ingoványon égő szövetnek mellett vezetett ismét a három ittas legény. Elütötte vala a tizenegyed, midőn Szántódra beérkeztem, de Horváth még fenn volt s dolgozott. . . Mellére szorultam s ajkaink egygyé váltak. . . Összefont karral jártunk fel s alá szobájában, dolgainkat emlegettük s szívünk érezte, hogy boldogok vagyunk, hogy szeretetünk. Nulla ancilla fuit, quae dicta foras evulget. Nem vala honn felesége, s eszerint minden tartózkodás nélkül tettünk mindent annyira, mintha régi ismerősök, testvérek volnánk.

Horváth harminc éves . . . középszerű magasságú, igen nemes képzetű, de amelyet szokatlan különösségeivel defigüríroz. Igen sokat hasonlítanak lineamentumi, kivált feügüríroz. Igen sokat hasonlítanak Rubens által festett s Janinet által rezbe metszett s színekkel nyomatni szokott képéhez, csakhogy ő ifjabb, mint a király akkor vala, mikor lefestetett. Igen fekete, szálas bajusza elfőli száját; hajjai pedig, melyek természetől göndörök, mind oldalról, mind copf gyanánt hátul esombók módra vannak megkötve; veres paszományos nadrághoz egy tengerszínű rövid mentét vesz, egy kalpag formára metszett nyuszios s veres bársonyú süveget. Víg, pajkos, tréfás, elmés és igen alkalmas mindenre; de minden cselekedetéből érettség, philosophiai csendesség és a mértéken túlható, de nem vak áhítatosság látszik. Innen van, hogy ő még verseibe is, valahol előhozhatja, religio-sumokat elegyít; s megvallja, hogy ha valamely napon imádkozni elfelejtkezett, retteg és magát nem tudja egyhamar megnyugtlatni; innen van, hogy gondolkodásának módja azzal, amit az iskolában beszivott és tanult, oly szorosan egyezik; s innen, hogy a halál után várt állapotról mind verseiben oly gyakorta emlékezik, mind azt elmékedéseinek tárgyaivá oly gyakorta teszi. De csakugyan távol van ő minden lavateri phantastáságtól, elméje valóságos elmékedésekhez szokott, s több férfiúi erővel bír, mintsem hogy phantasmák által elszedíttessék. Szíve jobbithatatlan, jóltevő, szelid erkölcsi tiszták, feddhetetlenek, s tár-

BALATONPART. (16)

sasága igen kedves. A legkényesebb flzslú párisi dáma is elfelejti, hogy neki bajusz borítja be a száját, hogy hajai tornyokra nincsenek fűrtözve, hogy dohány parfümírozta ruháit, s gyönyörködve mulat társaságában. Cancellarius gr. Teleki ő excellentiája, gr. Széchenyi, septemviralista, br. Ráday, a mi Rádaynknak fia, a volt tihanyi apátúr őt kegyességökre s társalkodásukra méltatták. Férfiúi érettség, elevenség, pajkosság, tréfátúz, a legkedvesebb szelidséggel összeszöve, az, ami őt a néző előtt kedvessé teszi . . .

Általeveztünk Tihanyra. Nem képzelheted el barátom, mely kieszen rút Tihany. Olyan ő, mint a toilette mellett ülő borzas lányka, midőn boszankodik, hogy álmából felköltöttek. Cybele anyánk a maga bizarrságát akarta mutatni, mikor ezt a kis Cyprust csinálta. Szébb angol kertet nem lehetne készíteni sehol Fűredről jövén Tihanynak, darabos, éketlen lombok, széles körepedések, két nádas tó, szántóföldek, szőlők tolják magukat a néző elébe, s mindene van, amivel a természet pusztaságát felpiperézni lehetne. A helység kicsiny és nagyobbodását reményleni sem lehet, mert vidéki lányokat a lakosok a víz fáradságos felhordása miatt nem kapnak, s egymás házához házasodnak . . . »

Így a százesztendős levél.

Ha Klopstockot, Bodmert, Brietingert s a többi Gesznernt feledve, Cybele anyánk egyszerű gyermekeit, azokat a hajósokat jól megnézi a levélíró s megítatás helyett barátságosan szóba áll velük, ha a német óda helyett följegyzí a nótát, amit evezés közben danoltak, — meglepte volna : külsőben s bévül is mennyire hasonlítottak azok Horváthhoz, mennyire egy a természetük, a férfiúi erejük, józanságuk, az erkölcsi tisztaságuk, még a bölcseségük is a halállal és étellel szemben. Megérzte volna talán, hogy amiért Horváthot oly lelkesen ölelte, azokban is dús nyersen megvala az : a magyarság.

És ha Horváth is egy kicsit jobban kitekint maga körül az életbe, ha ásatag példák helyett, ha Cybele, Cyprus helyett azt vizsgálja, azt érzi, azt tanulja, ami elevenen lüktetett még közelében . . . A bágydattan hazai földbe ültetett idegen műveltség helyett : az itthon fogant, igazán magyar kultúra mely gazdagon termő tőkéről szelhetnök ma már a zamatos gerezdeket ! Irodalmunk, művészetünk, egész társadalmunk milyen nemzeti

STÓ. (17)

ZALAI HÉGYEK A BALATONPARTON. (99)

lehetne! . . . Es az ilyen apró legény is, mint jó magam, nem ily későre, akkor lelkesednek a magunkén, amikor már egy fél életet elpoescskolt a művelt Nyugaton, hogy Európát megkerülve érkeztek haza.

Azt, ami akkor még bitangjába bőven hentergett, bezzeg szemesen kell keresni ma már, holnap pedig: nincs. Lesz idő, amikor keresve kutatjuk: mint ahogy a hanyatló római kultúra ide tévedt nyomai után turkálunk most idehaza a föld alatt, szinte ásatjuk majd azt, amit ma még elevenen megeléünk, ha jól keressük: a művelődésünkbe oltandó magyar népi erőt, egészséget és eredetiséget.

Most pedig: induljunk a dunántúli magyar pásztorok látogatására.

Nem Klopstock, hanem a nemzeti művészet nevében — s lelkünkben az igaz magyar tudós, *Herman Ottó* tanftásával.

«Magyarország pásztorságának, — írja kedves mesterem, Herman Ottó — általában véve, megvan a maga teljes képzőművészete. Előadó művészete a pásztor-dal és a misztérium. A dal, melynek zenéje az emberi hang, kifejező eleme a szó és annak értelme, ritmussával és zenei elemével is fest és hat. A hangszeren gyakorolt zene a magyar pásztor-embelnél soha sem kísérlője a dalnak; az teljesen külön áll, hatás tekintetében önmagára támaszkodik. A misztérium megfelel a színi előadásnak, de nem sajátos fejleménye a pásztor-elmének vagy léleknek; eredete a kereszténységben gyökerezik, tehát nem nemzeti a szó szoros értelmében véve, noha bizonyos járulékaí nemzeti színt ölthetnek. Ami most már a hangszeren úzótt zenét illeti, Magyarország egész területét véve, a Deliblat pásztorának hihetetlen egyszerűségű, nádsípszerű, de dudaszavú, hangzó öble szerint pedig a sári tökhöz kötött hangszerétől a nagy, három méter hosszú máramarosi kürtig, az ember-magasságú fujejától a gödény szárnyesontjából készült kiesiny esonttílinkóig, kürtökön és sipokon át minden kigondolható pásztor fuvóhangszer megvan, amelyekhez a dudu is sorakozik. A húros hangszerek közül megvan citera elnevezés alatt a legegyszerűbb formától a sorozat oly ékes és nemes alakzatig, mint a lant, amely művészi fölfogásra vall, beleértve a zenei átmeneteket is.»

Megvan ugyanígy a magyar pásztornak a maga faragó, fonó és díszítő pásztor-művészete is. — úgy, amint a magyarság mai helyén egyedül, fajrokonok nélkül áll; amint ez a különállás nyelvében, szemlélődésében, szokásában, természetes hajlamainak összességében, tehát fölfogásában és szellemi élete sajátosságában minden kétséget kizáró módon

A BALATONPARTON. (100)

megállapítható, úgy áll népies és pásztorművészetében is, melynek világos magyar sajátosságai mellett épen annyi az átvett elem, mint amennyi bármely más népnél, amely fejlődése menetében más népekkel érintkezett. Az átvétel mindenütt kölcsönös. A föladat az, hogy a sajátost a kölcsönvettől elválasztva kimutassuk: és csak akkor vonjuk le a végső következtetést.

Ebben járunk. De előbb össze kell gyűjteni az anyagot, az adatokat, amikből majd okoskodni, következtetni lehet.

*

A zalaapáti kolostor, vendégszerető magyar papok, Kroller Miksa apátúr vendégei vagyunk.

Hogy ez mit jelent? . . . Nem volt még patyolatsora annak, aki ezt nem tudja. Azt jelenti, hogy olyan puha derék-aljon még nem szunyókált, olyan figyelmes huszár még nem szolgált, ügyesebb kocsis lágyabb hintóban még nem röptette, tejbe s vajba még nem fürdött, zamatosabb húslevest vacsorához is étvágycsinálónak még nem kanalizott, ürmost, igazi badacsonyit se kóstolt még, aki kolostor vendége nem volt túl a Dunán. Ebéd után egy kis tarokk — és kvitt. Akinek a huszonegyesét is sikerül lefűlelniök, az épen kedves ember, nem szeretik, ha siet. Hogy milyen szívesek! Kicsi híjján, azt hihetnők, a miénk minden, az egész uradalom: Vörösmező, Zalavár, Báránd-major, Lebuj-pusztla . . . De ki vesződnék gazdagsággal, ennyi gondot ki vállalna a mai fölvilágosult világban! Csak bajlódjanak vele a jó főtisztelendő urak: mi pástort szeretnénk látni.

Mert kevés van már, mintha nem is igen volna már magyar pásttor.

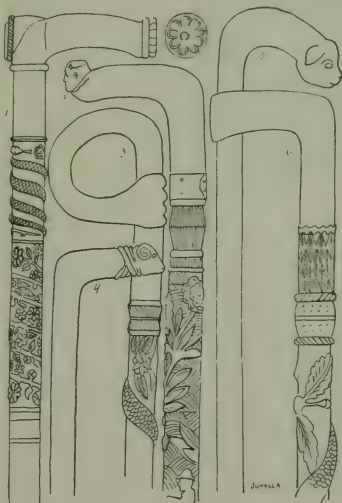
Nagykanizsán, Gyórfly János kedves barátunk mutatott egy esett embert, az öreg Vas Jánost, ki juhász volt valaha, s ma faragásból éldegél. Sétapálcát, pipaszárat cifráz s azzal házal a városban. Egy pohár itltra telik a keresetből, enni meg, majd csak adnak a jó emberek azt is! (21)

— Nincs már birka se, panaszojja Vas János, minék volna a pásttor! Elromlott a gyapjúgazdaság, aszondják, a nimet már fán termesztí a posztót, há' nekünk beföllegzett. Feltörík a földet, vége a pásttorságnak. Így jártunk. Én is így.

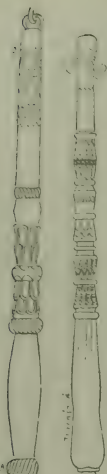
Nagyot sóhajtott.

— Van ollan, tekintetes uram, aki gazdának születik. Van, aki kóduznak. Mint én is. Csak az a sok gyerek! Mint a hajdina kása, egye meg a fészkes! De mikor úgy szertetem úket! . . .

Veszprémben, irodalom s művészet nemes barátja, J. kanonok beszélté, hogy valamikor ő is nézegette a vidék pásttorait. Egy juhásznál látott helyes sőtartó tülköt. . .

PÁSTTORFARAGÁSÚ SÉTABOTOK. (21)

OSTORNYELEK. (22)

rév-
csárdában s a szódavizes flaskó clengedhetetlen, ha érdemes ostornyelet akar alkotni az ember... Bakos Andrásnak tudniillik egy kis ólomra is szüksége van a díszítéshez, ólomhoz pedig úgy jut, hogy szódavizes flaskót vásárol a révcsárdában, az üveget összetöri s az ólomkupak épen arra való, hogy ő helyes cifrákat teremtsen belőle az ostornyélre. Nem lehet csodálni, hogy olyan drága az ostornyél! Munka is van vele, néhány hetig; de aztán nincs is olyan rangos szerszám a világ semmiféle pásztorának a markában (23).

«Mert a magyar karikás valóságos műremek, úgy faragásra, ólmozásra, rézzel való kiverésre, mint fonásra nézve is. Eltekintve a díszítéstől és fonástól — tanítja Herman Ottó — a karikás magyar volta mellett elsősorban a megerősítési mód bizonyít, mely a nyél végén álló kengyel révén történik, tehát nem a nyélre való ráhurkolással, ami efajta ostoroknál mindig német vagy szláv eredetre vall. Karikából vagy szíjból forgó is van a magyar karikáson mindig, hogy a kötést az ostor forgatása és a kondítás ne lazítsa; a magyar karikáson a leg-egyszerűbb ostort is vagy föl van rojtozva vagy pillangózva, holott a lól ostoron a telektől hosszú, végükön bojtos szíjszárak csüngenek alá. Ami pedig még ennél is fontosabb, a magyar karikásnak mesterszö-készsége teljes, ez pedig mindig ősi eredetre vall. A karikás nyelének van fogó- és kötővége, telke, forgója; az ostornak van ostortöve, ostora, csapója, ostorhgye vagy suhogója, amely kondit.» (Egerszegen, a szíjjártó szerint, a kocsisostor részei: az ostornyél; telek, bakló, ostor s az ostor sudara.) «Az ostor fonata, ha egyszerű, akkor nyolcágú, az apró fonás tizenkét ágú, ennek neve kukoricaszem; a legmesterségesebb a kigyóhát fonás, mely 16—18—24 ágú is. (Az a mondás Somogyban, hogy «egy egész kutya a valamirevaló ostor», de holmi kis kutya bőréből ki se igen futja.) A somogyi «címeres» ostornak belső teste selymekendő; ifjú bojttár a szeretőjé-
lő kapja — s ez az ostor költészele. A Hortobágyon, a Nagykúnságban, alig pár évlizede, még ostorfonó csa-

A KESZÉHLYI KANASZ ÉS KET LÉNY: A BOJTÁROK. (23)

Az öreg a hátasozó ostorral, a fiataló fű az élészülő ostorral.)

ládok akadtak, akiknek a remekbejáró fonás kenyérkeresetet nyújtott. Ezeknek ma már alig-alig akad hírmondójuk s épen úgy, mint a szironyos művű lószerszám készítői, a legközelebbi jövőben ki is vesznek.»

Így panaszkodott Herman Ottó tíz év előtt — s bizony, pásztor is alig van már, nemhogy ostorfonó családot lelhetnénk. De lesz még erről szó, bővebben.

Bódorogtunk Göcsej országban is, Girgáciában; Ördög-henyén, ahol az ördög kirázta papucsát; az aranyos tetejű eszregyeken, a Válicka, Zala, Kerka és Cserta között: pásztorot nem találtunk. De az alispán — törül metszett magyar ember, aki mégis másoda példás rendet tud tartani! — lelkünkre kötötte, hogy csak menjünk, menjünk s meg neálljunk, amíg meg nem találjuk a Tüttő nemzetséget, mert azok az igazi pásztorok Zalában!

Mentünk.

Gyönyörű vidék az ott Göcsejben! Ha piktor volnék, soha el nem jöttem volna onnan . . .

Végre, egy reggel, a Csonka hegyhátán, tülkülést hallunk. Itt a pásztor!

Az volt. Hoszu Vendel, a kanász (24).

Szomorú, sovány pásztor; vékony nyakán — amikor egyet-egyét nyelt beszéd közben — úgy futkosott az ádámcsutka, hogy láttára eltikkadt az ember; háromszor is elviselt városi gúnya rajta s a zsebiben krajcáros újság. Csak a baltája volt ősi forma, az «a bizonyos magyar baltaforma, mely típus szerint megfelel a fémkor legelejének, a vörösréz korszaknak». Hoszu Vendel balaskának hívja a maga baltáját (25). Fegyver biz ez s «különösen a somogyi kanászság roppant rátartós erre a fegyverre, melyet, minden tilalommal dacolva, tartogat, dugdos. A régi kondászság balvállon viselte s a szűrnek ezen a helyen való rongyossága vagy foltos volta mindig rávallott a kondásra. Még a negyvenes években is akadt akárhány kondás, aki huszonöt-harminc lépésnyi távolságból föltétlen biztossággal s úgy sújtotta a dísznót fültövön, hogy a balta élének kirugó sarka vágódlott be s az állat menten összerogyott. Sújtott bizony ember felé is . . . A rangosnak nyelét kifényesíti és szépérezkének legváltozatosabb szüleményeivel, mint ember- és állatalakokkal, díszítményekkel szinte beborítja s akadnak a ballanyelek közt valóságos remekek, ezek között különösen azok, amelyek a legtipikusabb, messze az ősiségbe vágó ornamentum, a cickafarok van rendkívül biztos, egymásból kelő alakzatokban a nyelen végig, vagy bizonyos szakaszok szerint kifejtve. Az ékesség akkor tetőzött, amikor híres betyárok és kanások számára olyan balták készültek, amelyeknek oldalába egy ezüstforint nagyságú tükör volt beeresztve. A betyár a szabad ég alatt a gyepebe tűzte le tükrös baltáját, kivette színes ékességű, vészézaros borotvatokját és így borotválkozott meg az Isten szabad ege alatt.

Régen volt ez is. Ilyen remek baltanyeleket gyűjtött még Herman Ottó, ma már hírmondója sincs, de van a Hoszu Vendel zsebiben krajcáros újság.

A tükre? Garasok bakatükör. Sótartója haszontalan «gurgula», tülke bádoggal feldozott ökörszarv. — kedvtelen, éhes pásztor Hoszu Vendel s aszondja: hivatalnok szeretne lenni a városban, Egerszegen. Hogy miféle hivatalnok? . . . Neki mindegy, városzolgnának is beállana, ha marasztaná.

— Nem így volt ez hajdanában, úgy-e, Hoszu Vendel? A viselet se ez volt, mi?

HOSZU VENDEL, KÉRTEL ÉS ELŐSZÓLÓ OSTORRAL. (24)

KANÁSZBALTA
BALASKA (25)

De nem ám! Hanem a fene belekészült, azóta nincs viselet.

Az egerszegi piacon se láttunk viseletet. Mintha csak aféle szelínép, olyan szedett-vedett lakna ma már Gírgáciát, vasárra hajtott tehénkéjét is csak rongyos abrosszal teríti be. Bezzeg, a régi világban!...

A kanász nyári viselete volt: rakott rövid gatyá, hat szél; slingölt ümög, pitykés

AZ ELSŐ «CSIMBÓKÓ» SOMOGYI POLGÁR. (26)

mellény s a lábon bocskor, «mer nemeseek vóttunk, azér'!» Öreg embernek kuruc csimbók, hátul a tarkón görbe fésű, még negyven év előtt is (26).

— Csizma is volt a faluban, egy pár, — mondja a novai főbíró, Májér István. — A nemesség csizmája. Azzal jártak be az egerszegi «restegrációra» szavazni. Egy szekérre kuporodott a nemesség; a többség, bocskorban, bent ült a kasban, kettő pedig, akik a szekér-oldal mellett ültek, főlhúzták az útra a csizmát. Egyik, aki jobboldalt ült, a jobb lábára húzta az egyik csizmát, a másik, a baloldali, a bal lábára — s a csizmás lábukat kilógatták az úton. Lássa a bugris paraszt, hogy szavazni csizmában megyen a nemesség. A megyeházán pedig, az húzta föl a csizmát, mind a kettőt, aki bement szavazni s dolgát végezvén, levetette és felhúzta a szavazni induló másik nemes. És így sorra, valamennyien.

Mialatt én ezt jegyezgetem, írásomba sandít Hoszu Vendel.

— Tekéntetes uram, ha nem vették a kérdésemmel, minek lesz e'?... Minapába a szemlész úr (finánc) is járt erre, Türrjérol, így irogatott mindegyre, ő is. Adó?... Merthogy úgysis mindegy ám nekünk, má' usse győzzük! Csak tessék, írja csak a tekéntetes úr!

És olyan szomorú, olyan sovány volt Hoszu Vendel s olyan maradozó lépésekkel baktatott a fogyatékos konda valaha a legzamatosabb magyar sonka! Itt tanulta Nagyváli János urunk, hogy — bár leghíresebb a kínai sódar, amelyet az anglusok s mások szoktak Európába béhozni, de amelynek készítése módját nem tudjuk, nem utolsó a miénk se, a jóféle magyar sódar, amelynek készítésére ezek kívántatnak meg:

1. Hogy a disznó két-három esztendősnél legfőljebb is idősebb ne legyenek.
2. Hogy az jóféle eledellel tápláltassék, (mint a portugallusokról tudjuk, hogy gesztenyével hízlalják sertéseiket, amelyek attól igen kedves ízű és puha húst kapnak).
3. Hogy a bészózásban semmi fogyatkozás ne legyenek. A só veszi ki azt a nyálkás nedvességet mind a szalonnából, mind a sódarból, mely, ha benn marad, avas ízt okoz. Továbbá ugyan a só lágyítja meg a húst is, rágó erejével. A kőso erre a végre legalkalmasabb. Hogy a só annál erősebb legyen, a vizet ki kell belőle venni. Ezt kétféle módon is ki lehet venni. Némelyek

után, a kustanszegi tető felé. Pedig itt készült valaha a legzamatosabb magyar sonka! Itt tanulta Nagyváli János urunk, hogy — bár leghíresebb a kínai sódar, amelyet az anglusok s mások szoktak Európába béhozni, de amelynek készítése módját nem tudjuk, nem utolsó a miénk se, a jóféle magyar sódar, amelynek készítésére ezek kívántatnak meg:

1. Hogy a disznó két-három esztendősnél legfőljebb is idősebb ne legyenek.
2. Hogy az jóféle eledellel tápláltassék, (mint a portugallusokról tudjuk, hogy gesztenyével hízlalják sertéseiket, amelyek attól igen kedves ízű és puha húst kapnak).
3. Hogy a bészózásban semmi fogyatkozás ne legyenek. A só veszi ki azt a nyálkás nedvességet mind a szalonnából, mind a sódarból, mely, ha benn marad, avas ízt okoz. Továbbá ugyan a só lágyítja meg a húst is, rágó erejével. A kőso erre a végre legalkalmasabb. Hogy a só annál erősebb legyen, a vizet ki kell belőle venni. Ezt kétféle módon is ki lehet venni. Némelyek

JUHÁSZ BIRKAFOGÓ KAMPOVAL. 280

legelteti a mustrásokat; megnézzük Jóskát a keveres anyafókával, Pistát a Lebuj-pusztán, Vendelt s a kis Ferkót, aki a Ménesjárás alján az ürüfökát őrzi. Megnézzük a Süleceket: a szilaj gula gulását, Vendelt s aki a vörös csira-gula mellett van, Józsefet; azután Kulcsár Vendelt, a csikóst s fiát, Feresit, aki most kezd faragni; megkeressük Móri Lajost a toklókkal s meg a komor Rodolfokat, akik lenézik a farieskálást... Horvát Károlylyal is szóba állunk, aki nem ül le soha, kampójának támaszkodva az eget vizsgálja s bucsúzik az ősi mesterségtől szüntelen, kivált az idei nagy szárazságban, mondván igen bőlesen: «Legelő, tekéntetes uram, az vóna, de fű nincs rajta».

Ahol a krumpliföld kezdődik, a Subri-vágástól keletnek, az Öreghegyre; a zalaapáti régi s népes pásztornemzetség, a Túttó-familia nyugadomba vonult fejéhez, öreg Jánoshoz megyünk látogatóba.

Szép vidék s mily gyönyörű ember az öreg János, akin csak az idő mult el, de még alig öreg.

Gondozott gyümölcsfák között, négy hold szőlőföld végiben, — ami szőlőnek maradt

belőle, azon arégi tőkék, tán még Noé apánk is vetett belőlük, — árnyas udvaron, a dió-fák alatt az új ház. Az udvaron hidas, ol, esigás kút s a konyhaajtó előtt a virágos kerék; egy kis méhes a ház végében. Az a kerék nagyon helyes szokás ezen a vidéken. Kimustrált szekérkerék, agyával a földbe vert cövekre helyezve s megrakva virágcsereppel; egy nagy tál virlító muskálly.

Adjon Isten, öreg János!

— Nagy tisztesség nekünk, tekintetes uram! — fogadja a nyugalomha vonult számadó juhász — Dicsértések!

Oh, dehogyan öreg. Szeme, arca, mozdulatai csupa egészség. Régi juhászgazdásán meghagyott nagy szakállában alig egy-két fehér szál s nyiltan kéklik szeme, mint az ég.

Egyszeribe a százéves levél jut eszembe . . .

A ház új építés. Négy lányira leásott kőalapon, kolodába vert agyagfal. A kontyos tető gerincén ott a gic-zsupp, de a lézső (tűzfal a ház ormán) már nincs rekettyevesz-szöböl fonva, csak egy sor téglá, egy sor vályog; a koszorúgerende alatt — a ház két oldalán — téglából rakva a címzés is. A fal két sukkos; az ablak felső-tőpja (itt tőp a küszöb jó neve) fölött téglaboltózás.

— Összesegéztünk. — magyarázta az öreg János, — én ippeg csak az evést, meg az italt adtam nekik. Huszonnyolcan voltunk hozzá. Meglett a fal, három nap. Száradt s a többi már csak két hétre tellett. És kész.

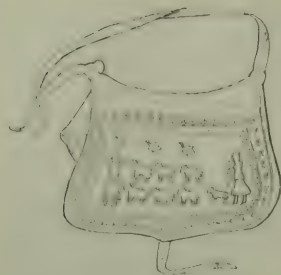
A ház hét öles, szélessége két öl s egy sukk. Közül a konyha; két öl. A belső magasság egy öl, hat col; a szoba két öl s négy sukk; ilyen a hátsó szoba is. A konyhában városi spór a tűzhely helyén, de az első szobában az ódivatú zöldszemes sümegi kályha, kék ragasztással. Modern épület, a szó falusi értelmében. — de a falon, az ágy végében, ott a régi pástortarisznya s a juhászkampó (29).

Beszélgünk, persze arról, amihez ő a legjobban tud. Oktat a mesterségre. Megtanuljuk, mi az ürü, mi a bárány s a tokló, mi a keveres-főka, mik a mustrások. Azután a familia kerül sorra.

— Dédapám, Tüttő János hajtotta itt ki az apátürség első birkáit. Fejérmegyéből származtunk ide. Én hatvankilencetől voltam számadó; a Barkócásba házasodtam, a radai gazdaságba. Becsületes nemzedék a miénk, tekintetes uram, pedig még a hatvanas világba a számadókat mind úgy aggatták föl . . . A szolgabíró is aszondta, ha a juhász ilyen volna mind, mint itt a vörösmézeiek, se esendőr, se bíró nem köllene. Katona nem voltam. Első fiú voltam, kifolyamodott ides apám, melléje állt az áginistrátor is (az apátság kor-mányzó, adminisztrátor). úgy szabadultam. De már vége! Most már a juhász csak olyan szaladjúde, szaladjóda, fordíserre, kerítsarra . . . Akkor! . . . Ezer darab is volt egy főkában. Ahun megestélledett, ott háltak. Fa alatt volt a birkaszállás, nem az akó (akol). Ha meg akó, hát ollan magyar birkának való: gané az ódala, falábön tető, — a' volt az akó. Én még őriztem a valóságos merinót. Ezt a mái rambulit, ezt nyócfankeltőbe-e, vagy nyócfan-negybe kezdtek meg, má' nem tom . . . Igricibe hozták az elsőt. Nagy birkapicér volt a Klémán nagysás úr. Meg az öreg Kuglif, megadott ezer pengőt is egy kosér'. Peig e' nem bírja ki az idót. E' kis esső, má' baj. De akkor még ára volt a gypajúnak. Nem törődünk vele, ha csak egy funtot adott is egy, nyírásrok. A mái? E' má' nem igen formázik rá. Tizenhárom toklóst (egy éves) hattan az új számadónak, ollanok, hogy ma is rivok, ha eszembe gyün . . . Vigyázzák üket, jóformán. Köll is. Ha jön egy meleg alszél. — vége. Hordhatja haza a béres, hossziszekeren. Mint most Jakabfán. Peig azér' a számadó felelős.

Szó került a régi nehéz idökre.

— Volt tekintetes uram, volt baj a hatvanas világban. Egyszerre hét számadót akasztottak Kanizsán is. Ippeg hogy itt, Bárándon volt a betyárjárás fészke. Én akkor ott őriztem a Görhes-pince mellett, ahun Sobri szeretett mulatni. A jóraváló pástort tudott a nyelvükön. Az uraságéba hiba nem esett. Akkor nekünk járt komencióba két akó borunk is, mert köllött nekijük, a betyároknak, ha szomjusak lettek . . . Nem voltak azok ollan

TÜTTŐ JÁNOS TARISZNYÁJA. (20)

slingőt inget, fekete selem nyakravalóval, hegyes sarkú eszmat, gombos dolmányt, égenyes letejű karikós szélű kalapot. (27) Ollan fölálló szélűt, pörgét. Ha lepihent az ember e' kicsit fekünni, a' vót a vánkus, a kalap. Megbírt a fejet. A tarisznya? Akkora volt, hogy a döglött birka, ha a belit kivettük, belelért. Volt pantallós viselet is. Egy paesai szabó tudta csinálni: a Mendli szabó. Piros szegésű, oldalt pitykés, a zsebnél tulipános. . . Régen volt. Elmúlt. . . Őszire vizitációra mén má' az unokám is. Ha nem vőtek, e' kis vadas borral megkínáljuk a tekintetes urat! E' kis fekete bor, otelló. Mik illet termelünk, mer ennek anyyi a gyökere, hogy nem bír vele a fődbetegség.

Koccintottunk.

A régi tarisznyát nézegettük, az ágy végibe, a falon (29).

— Juhász embernek való. Azé' vannak rajt' a birkák, amint a pásztor őrzi őket. Régi ü is, a tarisznya is. Méhész János csinálta, szegény, a kis-radai községi csordás birka-bőrből, a hatvanas világba. Mer' ü má' elmént. Drága vót. Nekem öt pöngőér csinálta. peig nekem ü komám vót. Meg is vesződött vele. Szatyler nem vót, aki ilyet tudott vóna. Ü tudott. Kanásznak csinát dísznókat, a gulásokéra szarvas állatokat, erdős embernek a tarisznyájára rókát, nyulat. A birkákat én rajzútam neki, ü kivagdosta bőrbü, u' varrogatta rá őket. Ezen itt az egész fóka. . . Tunnék bizon', most is tunnék én rajzúni, bár a szememvilága e' kicsit hibázik má' hozzá. Akkó' a bujtárjaimmal rajzótunk tarisznyára valót, aki jobban e'találta, azt odadtuk a János komának.

Megkértem, rajzoljon nekem egy pörgeszarvú kost.

Alkonyodott már. A diófák lombja közül csúszott a kis ablakra az est. Öreg János

buzgón nekikönyökölt a papirosnak. Próbálgatta, próbálgatta, nehezen ment. Zsörtölődött is: — Tudtam peig, valamikor! hogy tudtam a kost is, a birkát is! . . . de most má' nem talállom úgy el, min' mikó' fiatal vótam. . . Az, szem is kő ehhez! . . . Ma má' a fiaim tudják jobban. Ne kerüjje el őket, tekintetes uram! A Gyuri nincs messzire, a pusztatói düllön legeltel.

Dehogy kerüljük el, megkeressük a Gyuri gyereket a pusztatói düllön. A többi Tüttőt is.

— Jó gyerekek, — mondja halkán öreg Tüttő — meg böcsületes ember, ahány. . .

Hát a régi időből maradt valami helyes faragás? Az a kampó, a falon. Remek juhász-kampó.

PÁSZTOR-FARAGÁS. (30)

amelyen igazi stílusa van már a birkafejnek. A többi apróságot elhordták a gyerekek. És akadt a konyhapolecon, egy fából faragott, zömök kis kos (30).

Mint az öklöm, akkora: a legtökéletesebb, amit e fajtában ezen a vidéken remekbe találhatunk. Bámulatos, tökéletes megértése az ábrázolt állapot formájának s azzal a művész egyszerűsítésével, amihez a teljes megismerés révén jut el a művész. Elhagyva minden aprólékos, fölösleges részlet, de semmi nem hiányzik abból, ami az ábrázolandó formán jellemző — és ezek a legjellemzőbb részek is már stílusba alakultak kerültek ki a kezdetleges faragó szerszám, a kusztóra, a bicska alul. Ne mosolyogja meg senki, de bátran állítjuk, hogy csak a világremekeken, a régi asszír bika-koloszsusokon láttunk ilyen teljesen érett és sajátos stílust, ennyi erő kifejeződést ily tömören előadva. Hogy azok ezerszer meg ezerszer akkorák s időtlen-időket álló kemény gránitba vannak faragva? . . . Ez csak mulandó fába; a gyerekek letörték már két lábát, akkora csak, mint az öklöm — a maga nemében mégse kevésbé monumentális.

Az öreg számadó nem érti, mit tudunk úgy elgyönyörködni azon a kis kacaton? Bólint a dicsérésre, hisz' mindenik bojtárja tudott olyat faragni.

— Azt szeretném inkább megérni, tekintetes uram, hogy az új ültetés otellóm megeredjen. Meg ha egy kis tehéncék tunnék maj' venni Keszthelyen, az úrnapi vásáron . . .

Visszajövet, az Öreghegyen lefelé, a szelíd esteledésben hátlasan gondoltam Herman Ottó urambátyámra is, akitől tanultuk és soha ne feledjük: « a történelmi irodalom még ma is leginkább a hatalomhoz, a fényhez köli korszakait, s nem igen vet ügyet arra a zajtalan, sokszor keserves verítékkel s a bánat könnyeivel áztatott munkára, amelyből a hatalom és ennek minden fénye korszakokon át merítette eszközt és csillogását . . . a népies elemek fontossága, alapos fölismerésüknek szükségessége előre nyomul és komoly, mélységesen tudományos elbánsát és méltatást kér; sőt követel . . . mindezek arra készítettek, hogy (az országos kiállításon) a történelmi főcsoport soha el nem évülő remekségű, büszke és hatalmas épületeinek s ezeknek ragyogó, csillogó tartalmának árnyékában bemutassam azokat az enyészőfélben lévő népies, nemzeti összefoglalásokat, amelyeknek szerző munkájából a hatalom minden fegyverzetét, ékszerét, kényelmének minden föltételét, asztalának minden étkét és falajtát merítette, mindazokkal a művelődési és etikai alkotásokkal egyetemben, amelyeknek tartalmát és jelentőségét ezermilek kutajta és fejtegeti, anélkül, hogy egyetlen szóval is érintené azt a kitartó munkát, amibe ezek az alkotások a nemzet névtelen munkásainak kerültek. A történelem megőrzi a királyi parancsot, mely rendeli, hogy ennek vagy annak a monostornak a halászkó hány és mekkora halat tartoznak naponként vagy hetenkint, közönséges vagy bőjti időben beszolgáltatni. — de arról, hogy milyen szerszámmal, fogással, illetőleg fáradsággal teheték ezt meg a közhalászok: arról hallgat az írott történelem . . . »

O, aki olyan okosan tudja szeretni épen ezt a magyar vidéket a Balaton táján, aki oly sokat dolgozott itt a magyar tudomány dicsőségére, — bizonyosan ballagott lefelé ezen a régi úton az Öreghegyről s itt tanulta, a pásztoroktól, hogy: « — a pásztorokdás a magyarságnak, mint kétségen kívül lovas, egyáltalában állattenyésztő nemzetnek épen oly mértékben és jelentőségben igazi összefoglalása, mint a halászat és hogy épen cunél a körülménynél fogva, tárgyi vagyonában szükségképen meg kell lenni a kaposnak a történelmetől korszakokkal, mint volt a halászati résznek is; nem is szölvá egy rendkívül fontos elemről, a diszítésről, mely a pásztorságnál oly nagyon uralkodó és magyar szempontból oly mélyen bevágó a legkényesebb kérdése egyikebe, mely az eredetet, az átvételt és esetleg az eltulajdonítást veti föl — különösen makacs és jellemző célzatossággal pedig épen a magyarság ellenében. »

. . . A jegenyékkal szegett fehér országút mentén már vágják a rozst: a nap sűt állhatatosan, sűt nyolc hét óta szakadatlan s ha a kis éjjeli harmat nem volna, ha az áldott Balaton itt nem volna, kiaszott vón' minden, már május végén. A rozst csak megvan vala-

hogy, de a búzat megnyomta már a hőség s a kukoricából vöröshagyma lesz, ha így tart, úgy sodródik össze a levele, mint a vöröshagymáé.

Atmegyünk a paesai járáshoz tartozó Esztergályon: apró, vertfalú házak, egyik-másik még vakolatlanul, le se meszelve, de már lakják s így szárad két esztendeig is; a kerítés sárral ragasztott pahoki, meg bókaházi homokkölapokból rakva, csak úgy gondolomra, azt hinnéd, erre is dúl, amarra is dúl, pedig száz esztendőig se moccan; a kapu rekettyefonás, de már nem jár keréken, mint hajdan a balatonvidéki kerekcsapok. Az udvaron, szinte mindenütt, a virágkerék, a virágteknő, a virágvályu, jó magas lábakon. Mellettünk rangosan rakott szekerek vonulnak az apáturasági majorok felé, hordják kazalba, érní, a repecékéveket. Az is gyönyörű kép, amikor a szénát rakják a szekérre! Segít az asszony-nép is: feltűzve a kék szoknya s a termetet átöleli egy tenyérnyi széles, mélypiros sáv; a szoknya aljának belső szegése; a fejen vörös sárga kendő, a felső testen fehér ing — s azok az érett, ritmikus, szép mozdulatok, a mint a vellával adogatja föl a hamvas-zöld szénát... A berekből, lomha indulással egy-egy gólya kél; háttérben a Berekfás, a kis égererdő...

És az egészet izzó fényességgel önti el a nap.

A bárándi pusztán kapjuk Tüttő Gyurit, a juhászt (31); Sülecz Vendelt, (78) aki a szilaj gúlát őrz; a jeles első bérest, öreg Rédeit, áldott apáturunk, Kroller Miksa hűséges cselédjét; ott lesz Hajdu Ferenc, a gulás gazda; a gyalogbéresből lett majorgazda, Egyed István; ott a többi pásztoreseléd, a Czirákiak, a Sittkeiek, ki a csiragula, ki meg a keresztezett gula mellett.

Egy ligetes, szelid völgyhajlásban, a Pusztatói dűlőn találjuk Gyurit, öreg Tüttő János fiát.

Pelyhedző szőke szakállu legényember (34). Pompás metszésű arc, nemesen hajlott sasorr, erős homlok, de a szemében anyai engesztelő, barátkozni vágyó szelidség, hogy az első parolázás után mintha mindig ismertük volna egymást. Könnyen, hamarosan tud örülni mindennek: szeret beszélgetni és szüntelen tanulni vágyik; sóvárgó szemmel nézi a rajzolást; nem maradhat, a míg apróra meg nem érti a fotografáló masinát is, — csodálkozásu egy-egy melegegedett mosolygásban tetéződik. Két fekete pumi mellette: a Brilla és a Radí (174).

Komótos nevet kerestem nekijük, hogy röviden kajáthassam, de minden jöttment ne tanulja el olyan könnyen. A Radí kutya böcsületes neve Ratibor, de én csak úgy kurtán mondom nekije, a mikor kajabálok utána... Egyszer egy hereg járt itt, a volt Ratibor. Meg valami olvasmányba is olvastam valamikor, onnan vettem neki a nevet. Az is igaz, hogy sok úri tempó szorult ebbe a kis dögbe, — s megcirógatta a Radit, — szeret a hüssön feküdni, meg inkább a Brillát küldi maga helyett, ha messziről kell téríteni. A szalonna bürkét is annyira szereti, mintha gróli házban nevedett volna. Iritája, nő! Hat azér lett a neve Ratibor a Radinak. Van még itt egy pumi, a bojtároné, Kovacs Gyurié: a Bagó. Cuccantsd elé, Gyuri!

A bojtároné, de a Bagó nem mutatkozott.

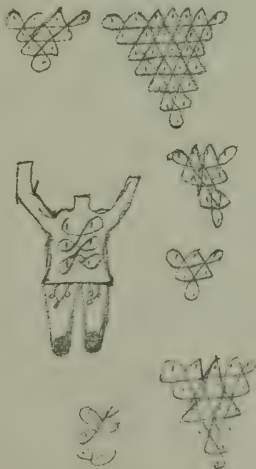
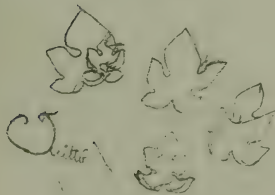

TÜTTŐ GYURI, BOJTÁRÁVAL, A BÁRÁNDI PUSZTÁN. 310

Tüdő György

23 éves

2000/2001-es évi

— Az is a kigyelmed kutyája, a Radí nevelése. — mondotta tisztelettel a bojtár kigyelmednek magazva a juhászt, aki rendszeren tegezi a bojtárt, a nyáj mellett még akkor is, ha odolestevérek. Olyan! Ha hűssöt ér, elfekszik, ha meg vizet kap, fürdik, mint egy kisasszony.

— Hány esztendőös vagy, Gyuri fiam?

Mosolyog.

— Huszonégy leszek, de kiszámítottam én azt apróra is. Egy tükörrámára is ráfaragtam.

Ütött-kopott, napsütötte, szélfújta, rongyos kis jegyzőkönyvet veszen elő a juhásztarisznyából; lapozgat benne s idenyűjtja. Olvasom a formás betűkkel írt jegyzetet, amit legeltetés közben, egy susogó nyárfának dőlve örökített meg, naphosszat számolgalva:

«Emlékezetes 1904 Szeptember 16 napja Mert akkor voltam én 20 éves 6 hónapos és 29 napos és 7516 napos 246 hónapos 29 napos 1068 hetes 180384 órás Kelt Vörös Mezőn 1904 Tüttő György Juhászlegén felejthetetlen boldogság L. V.»

Nem tudakolom, mi volt az a «felejthetetlen» boldogság? Az L. V. jelentését se firtatom. Vica vagy Vera. — elpirulna a fiatal juhász, meg magyar ember nem felel ilyes kérdésre. De van ott egy másik jegyzés is «Juhászlegén felejthetetlen baja.» «1905 Junius 12-dik napja, a miko voltam 21 éves 3 hónapos 26 napos és 7787 napos 255 hónapos 27 napos és 1108 hetes és 186887 órás voltam maj meghaltam.»

— Operáció előtt, magyarázza Gyuri. — Vittek a kés alá. A birkáktól kaphattam valami nyavalyát. Aszondták: májholtyag. Az ispotálban az volt írva az ágyam fölé, ha még jó tudom: Akemítisz kókusz . . . Akkor mentem el Keszthelyre a fotografushoz is, mert anyám meg is siratott már. Ha mán meg kell halni, gondoltam, legyen egy kép utánam, nekijük. Alig tudtam a masina elé állni a fotografusnál.

Forgatom a jegyzőkönyvet. Egyik lapon naivságukban is jellemző ceruzarajzok: iramodó szarvas, rebbenő galamb, vezérürü nyakán a csengővel, virágceserépben rózsátó, bárány, szoptató koca, szilaj pariipa, pásztorkampó, vágatók nyerges ló, tölgyfalevel és makk, puszka, kard, esakó, cicakafarok, táncoló huszár; tovább, egy másik lapon, vitéz-kötések; azután: juhászlegény, ölében kedvese — csókolóznak; azután somogyi kanász (balkarján az ősi formájú somogy-zala-göeseji kondásbalta) pöröl a feleségével (32, 33).

— A szerelmeskedést ki is faragtam egy tükörsre. — mosolyog szeliden Gyuri. — A tükörs egyik felin beereszti a legényt a leány és csókulóznak, a másik felin lesekelik a sóprúval a leány anyja, hémegy, jó ellátja a legényt, a leány meg nagyon rí (155).

Vannak a jegyzőkönyveeskében szőlőlevélrajzok — és vannak versek, halovány ceruzarás:

Juhász gyerek el vesztette a botját
barna kis lány meg találta az ut
cán jőjön ideszivem juhász meg van
má többet érek én a mag a botjáná.

Kint a sikon van egy juhász meghal
va melete van azegesz fokanyája
melete vékszik hüszorgalmas kul
tyája szomorkodik mert meg
halta gondája

Azt sem tudja mért halt meg a gasz
daja mért eresztett gólot ő az agyába
azért eresztett gólot ő az agyában mer
elhagyta barna kis lány babá
ja

Barna kis lány kísétált az utcára
akor halja hogy meghalt a babája
sírva mondja meg az édes anyjá
nak halva fek szik juhász le
gén babája

Jaj Istenem édes anyám mit esi
nüljak mért tiltota eltölem
a babámat bánatában azért
gólot eresztett agyában fáj a
szivem maj meg hasad utáná

Ki virággal az esztergali temető
juhász legényt most visznek bele
először viszik utáná az ő kedves
babáját édes anya sirathatja a
leányát

Igy van, betűről-betűre, Tüttö Gyuri könyvecskéjében s ezeket a lapokat kiszakítva, ide is adta. . . jó szócért. Nem magyarázatom. Meg kell nézni jó közelről. Össze kell keresni a rímeket (ő inkább érzi, sor végire helyezni nem szükséges, úgyis odakerül daltoláskor), követni kell a lelkeben elképzelt képeket: így készül a balladás magyar nőta . . . Ki tudja, mivel keserítette el Gyuri szívét az az L. V., miután oly felejthetetlen boldogság érte, a mikor 186887 órás volt? . . . Azt is vegyük észre, hogy a nagybetűvel kezdődő versszakokban nincs nagybetűs szó, csak egyetlen egy: Isten neve kezdődik nagy betűvel.

Művészember a Gyuri, bizony művész — és ilyen, a magyar pásztorok sorában, ahol még igazán pásztor a pásztor s nem birkaeltáros, amint majd meglátjuk, akad akárhány. Hogy a Gyurinak notesze is van, hogy rajzol is ceruzával, hogy helyesen számolgat s a verseit le is írja? . . . Az idők jele ez, hanyatlás, az ősi jelleg pusztulása már, ha azon nem iparkodunk, hogy annak nemesedése legyen.

— Van-e tükrös a tarisznyában, Gyuri?

Előadja az íharfából formált, domborodó, faragással díszített helyes kis «tikrest». Egyik oldalán két kos, szembe egymással, köztük virágzó és bimbózó rózsafa; nem tülekednek — «a fa héjját riszelik a szarvukkab»; a tikres másik oldalán, egymást átölelve, juhászlegény, kezében a kampóval s a kedvese, kezében a templomozó kendővel, — a legény mellett virágzó rózsafa, a leány mellett tulipánfa. Az egész holmi sellakozva; a rózsza és tulipán piros, a falevelek színe zöldeskék.

Kitül tanultad te ezt, Gyuri? Láttál te városi faragást?

— Saját fejemtől tanultam. Látni, csak aféle ordenáré faragást láttam. De azér' nagyon szeretnék faragni tanulni.

TÜTTŐ GYURI, VÖRÖSMEZEI JUHÁSZ RAJZAI. 639

Aszondják, nem jó pásztor az olyan, aki farieskál! Hogy inkább az állatot vigyázná!

Nem tud hozzá, aki ilyeket beszél, tekintetes uram. A faragó pásztor éppen hogy ügyesebb, mert annak az eszi mindig készen jár. A lucernáson, meg a löheren? . . . Én is öríztem löheren, pedig egy állat se dagadt meg. Akkor nem faragtam, a mikor ettek. Mikor delelőre megy az állat, akkor farag az ember . . . Meg én nem pipálok. Faraghatok, abból se lesz baj, több . . . Én csak aszondom, tekintetes uram, a kinek egyház kedve van, annak máshoz is van, az állatot se kedveli, a kinek egyébhez nincs kedve.

Beszélgettünk a faragásról.

— Úgy-e, csak egyszerű bicskával, a kusztorával dolgozol?

— Kusztorával késedelmes, az csak gyereknek való. Van nekem szerszámom, magam csináltam (98).

Ott volt vele, a tarisznyában. Megmutatta. Első a bizsók; elvásott borotvapengécből, kemény gyökérfába (bodzafa töve), kifőzött bodzafa gyökér) szerkesztett faragókés; a borotva még öregapjáé volt.

— Csak ez való faragáshoz! Másnak éle elfordul s redesen (redősen) szedi ki a fát, nem simán. Ez csak éles, mégis meg kell válogatni hozzá a fát, ha finom munkát akar csinálni az ember. Legjobb az íharfa, aki fehér és nem nagyon gyöngye. A jávor vetekszik az íharral, de már a körtefa hamarosan elhasad. Az első munkám? . . . Egy szí-

varpice (szopóka) volt. Aztán rúmát csináltam egy fotografiához. Aztán kampót cifráztam, éppen ezt, de csináltam már ennél gavallérosabbat is!

A bizsokpengén ügyesen eszelt fatok van, a «subájaa», hogy az él védve legyen, meg hogy «kár! ne tegyen a tarisznyában». Diszítve a bizsók nyele is: ólombeöntéssel. Ez a cifra úgy készült, hogy Gyuri díszes rovásokat vájt a nyélnek formált bodzafába, de olyan rovásokat, hogy egyik a másikkal csatornásan összeér, akkor körülcsavarta az egészeket cukorpapírossal, a papírost lekötötte s a rovásokba forró ólmot csurgatott.

— Aztán, a mikor meghűlt, a fölöslegest lekoccintottam róla, meg szépen lecseszelttem, hogy sima legyen, üvegcsereppel.

Van vésője is, egy kisebb s egy termetesebb, meg a köszörűkő. Egyéb nem kell a tudományhoz.

— Esős idő kell a faragáshoz, tektetes uram. A mikor borul, mán akkor kezd az ember spekulálni. Ha egy kis rész készen van, ruhával (ronggyal) bekötjük, hogy sikos maradjon.

— Miért maradjon sikos?

— Hogy a füstök fogja.

A füstés módját is maga eszelte ki. Otthon — a Vörösakolnál lakik, a faragó bognárnál, aki a szekérolalakot gyártja a majornak, — piros papiros volt a sublódra (szekrény) terítve, olyan piros papiros, a miből «három krajcár egy pakk, Zalaapátiba', a bótba', Mocsonyinál.» Egyszer bor csöppent a piros papirosra s piros foltok támadtak a szekrény fáján. Gyurinak tetszett a piros folt.

— Milyen szép volna, ha én ilyen piros-rózsás tükröst csinálnék!... Elővettem a bizsókot, hamarosan faragtam egy rózsát. Megpöktem egy kis piros papírossal, rádörzsöltem a rózsára... Azótától mindig van a tarisznyában piros papiros. Azt a zöldes-kéket, azt kékítovel csinálom, amit az asszonyok ruhára hoznak mosáskor; a mikor bekenem spirituszos sellakkal, egy kicsit megzöldül. Akkor szebb, ha megkopik.

Nyugodalmas nagy csönd a ligetes dűlön.

A távolban, terebélyes cserfák alatt az usztató, meg az akol. («Ma mán itt nem usztatunk, zsírba

van nyírva az állat.») Csöng a vezérürü csöngője, vonulnak, elfeküdnék az erdő alá, ahol berekfa, tölgy, meg kledies-akác hinti az árnyékot: nyugotnak a Malomoldal kiserdeje... Az állatok lepihentek. A földre vetett tarisznya mellől, ami azt jelenti: ide fekszel! innen nem mozdulsz! vigyázza a falkát Radi s azért hegyezi az egyik fület, a másik fülével a tarisznyát silbakolja, egyébként pedig szunyókál ő is.

Irigyellek, Gyuri! Patyolat sorod van itt néked. ezen a szép helyen.

— Nem is panaszolom, tekintetes uram.

Maholnap egy ügyes kis feleség, mi? A szép zalavári leányok közül!

Az mán igaz, azok ügyesek. Jó bögyösek. Csak olyan rátartí mindenik... Én még megleszek egy darabig az özvegy nénémnel... Még nem is találtam magamnak valót. Azt is megvárom legénysorban, hogy gyűn majd vissza az egészség. Az orvos biztat, hogy az operáció meggyógyított, nem is fájditom azóta semmi részemet, de inkább várok még... Nem akarok boldogtalanná tenni senkit. Addig tanfom az állatot. A Biciklist

is, aki most bárányvezér a Rudolf Mihály keze alatt (44). Őtet is én tanítottam. A mustrásokat is vigyázom. Amoda, ni! a jágerfák (éger) alatt, a mustrások! Ki vannak mustrálva, jobb lefelőre, ott egy kicsit megindulnak s viszi őket a korosmáros, pecsenyének. Azok már busulhatnak, ki van fizetve értük a foglaló . . . Amazok, a nagy főkában, rideg bírkák, azokat nem elletjük. Egy-kettőn gyöngö a gyapju. Mint az én szakállam, otyan «furuval-űtetelt», hitvány . . .

Ezalatt társam, kedves rajzoló művész barátom. *Juhász Árpád*, aki négy év óta vagy négyezer rajzot csinált már a munkánkhoz, rajzolja Gyuri fejét. Sóvárogva nézi a lelkének való munkát a fiatal pásztor (34).

— Ha hozzászámítottam volna, hogy ekkora becsület ér. gatyát húzok, redőset, úgy lett vón' szép! . . . Ugy-e, kérem, ez a somfakampó is a kezemben lesz? . . . Hogy én eddig soha így eleven nézve, nem rajzoltam! Ezlán megpróbálok. Nem, soha eleven birka nem volt előttem, a mikor faragtam se. De azért úgy láttam, mintha ott bángyorgott (gubbasztott) volna a szemem előtt. Megpróbálok én is így, mint a tekintetes urak.

Egy kis elhallgatás után azt mondta:

— Nekem, ami rajzos, az nem nehéz, de a mikor bötüt vágok, az a bajos. Azt csak akkor, a mikor a birka delelőre megy. Akkor vágom a bötüt, mert ahhoz fej kell, meg idő . . .

Ugy, úgy, istenadta művészem, te! A forma, a rajzos, az neked játék, — lám a bötüvel meg kell vesződnöd.

. . . A bárándi fiatal juhász, faragó Tüttő Gyuri unokaöccse a zalavári Tüttő Sándor, maga is juhászlegény a Lebuj pusztán (35). (175).

Két hónappal Szentgyörggy napja előtt, minden esztendő február huszonkettedikén: a szőlítés napja.

E vidéken a gazda, uradalmakban az intéző, pusztákon a kasznár is, itt azonban — régi patriarkális szokás szerint — népének édes apja, maga az apátur, Krollér Miksa, egyenkint szólítja be a gazdaság alkalmazottjait: «Nos, fiam, akarsz maradni?» Régi cseléd valamennyi. Csikós, gulyás, juhász, kondás, öregbéres, gyalogbéres, szőlőpásztor, kerülő, meg aki első a rangban, a hány kocsis, — apja, nagyapja itt szolgált már valamennyinek s a rendes vásasz, szőlításkor: «Ha az uraságunknak nincs kifogása, hála Istennek, én meg vagyok elégedve!» Egykicsi kívánsága azonban akad aztán mégis mindeniknek: ennek új kemence elférne már, mert a régit csak az imádság támogatja; amannak a házán megroskad a fődél; a harmadik új hídásra vágyik, mert a sok időtől már összepödrődött a régi. Egy öreg cselédnek pedig, a zalaapáti szőlőhegyre nyugalomba vonult számadó, Tüttő János testvérinek, Györgynek, — aki a zalavári Lebuj pusztán juhászgazda, — neki van szőlításkor nagy óhajtása, már ötödször ugyanaz:

— Ha nem vették a kérésemmel, Nagyságos urunk!

— A fia, György gazda, úgy-e? A Sándor fiú?

— Ó. Nagyságos urunk. A fiam. A Sándor, szegény! . . . Vele tetszenék valamit kitalálni. Mer' így csak emészti magát a gyerek. Pusztul le, szemlátomást. Má' meg olvasott valamit. Aszondja, valami Fadruz Jánosról. Az olvasókönyvibe. Hogy az művész, aki Mátyás királyunkról képet csinált, értebe . . . Nem maradhatunk tőle azótától. A lelke sínes

*Tüttő Gyuri Lebuj pusztán
juhász. 1887. január 17. é. d.*

(35)

VÖRÖSMARTY MIHÁLY.
(Tutty Sándor faragása.) 1875

az állat mellett, ő is csak képfaragó akar lenni. Megcsinálta Vörösmarty képét (36). Most meg aszondja a télen: megálljon, édes apám, megcsinálom én a kigyelmed képit is úgy, hogy mindenki megismeri. Meg is. Behoztam.

Vörösmarty arcát újsággkép után fából, bicskával; a talapzaton pompásan vannak faragva az állatok, anyabirka a kis báránnyal, mert mit is faragott volna oda egyebet a fiatal juhász, — meg szépen van diszitve virágcifrás oldala is a talapzatnak (36a). Az apja szobra gipszből, szintén bicskával; jellegzetes a típusmegfigyelés, de meghatóan naiv az eljárás: olvasta a fiú, hogy gyakran gipsz a szobor anyaga, vásárolt hát Keszthelyen gipszet, lömböt gyúrt belőle s úgy dolgozott, bicskával, a hálátlan anyagon. A többi testvér csudálta s ámult a Lebuj pusztán mindenki. Mert hat fia van Tüttő Györgynek, egy most katona, de pásztor valamennyi s értenek a faragáshoz ahány, mint a Tüttők mindnyájan. Ez a Sándor hűsz esztendősz, — de a mióta megvan, oskolába vágyik csak.

— Végzi a dolgát is, — védi az apja, — arra se lehet panasz. Mindig a jóért dobog ez a fiú . . . De nem marad meg, nagyságos urunk, nem ez, ha kívánsága be nem telik! Meg ilyet én nem láttam, a mióta vagyok. Hagy próbálja meg azt a művészséget is! . . . Tetszenék kitalálni vele valamit. Ha az én fertálykommencióm

Hazádnak rendületlenül
Légy híve oh! magyar
Bölcsöd ez s majdsírod is,
Mely ápol s eltakar.

Anagyvilágon e ki vül
Mines számodra hely
Áldjon vagy verjensors
Ittélmed s halnod kell.

rámegy is, juttassuk valami iskolába, ahon olyan tanulhat, mert különben elsorvad. Próbáljon világot. Majd békén marad aztán a foka mellett, ha a jó Istenünk nem egyebet rendőlt nekije. Aszondja a fiú, az a Fadrucz is csak olyan magunkfajtaból lett országos ember. Annak az édesapja is pásztor volt, szőlőpásztor. Az is csak faricskált cleinte, horló-feneket, mimást cifrázott kusztorával . . . Egyszer, szerencséjire talált. A király is megcsudálta, amit csinált, azt a Mátvás királyt képet.

Hire van ezen a vidéken a Sándor fiúnak.

Az alispán. Zalaegerszegen, Arvay Lajos is lelkünkre kötötte: ha azzal a Tüttő Sándor gyerekkel lehetne kitalálni valamit! Az uradalmi intéző is csupa jót tud róla, — nagyságos urunk pedig, az apátur, többször említette: nézzük meg a Sándort s ha igazán akkora tehetség, tanácsoljunk valamit.

Hogy tehetség, abban semmi kétség.

Rajzolóművész munkatársam, Juhász Árpád, — pedig fél Magyarországot bejártuk már együtt s ő is kávéskanállal adja csak a szót, — lelkesedve dicséri a fiatal juhász művészi készségét.

Ilyet még nem találtunk! A diszitó érzés teljes benne, az állatot bámulatosan ismeri és stilizálja; rajzolni úgy tud, hogy kaptaszerűen tanítani kár lenne. A lelkiismeretével vessen számot, aki tanítani akarja. Ehhez, nem nyúlhat akárki. Vége, ha odaültetik a gipszből mintázott akantuslevelek elé. Hogy csak ilyen szedett-vedett holmit farag? Tükröst, sótartót, pásztorbotot? . . . A délibáb is csak ilyen ütött-kopott képeket mutogot, mit mutathat künt a mezőn egyebet? . . . Lássuk azt a magyar művészt, aki a bir-kát tökéletesebben ismeri, aki virágot, falevelet, krizantémot, cickafarkát, tulipánt, rózsát helyesebben stilizál és a diszitésre adott területhez hozzáillőben! Ez a pásztorbot a három képpel, (Ádám és Éva a paradicsomban s mellettük oroszlán, bárány, szarvas a fa alatt; nyáját őrző magyar pásztor; rózsafás és tulipántos édenkert) diszítéseivel, ügyes kampójával egyszerűen csodálatos (37), (38.)

De hogy mit kellene kitalálni vele? Művész, — úgy eshetik, talán éppen Fadrucz János utóda, — az lehet belőle, ha mindazt elég erősen és szorgalmas megtanulni, amit odáig tudni kell, de valami tucatkéz alatt, mint a szénába kaszált mezei virág, könnyen az ördögé lehet. Láttunk Kalotaszegen egy tehetséges faragót, aki így pusztult el: lett belőle féltér, féltművész, napszámba dolgozó «snitzer.» A művészi pályához segedelem kell, évekig; ahhoz nem elég édesapja, az öreg juhászgazda fertálykommenciója, — a fiú meg hasztalan lesi a Lebuj-pusztán, a szilfa alatt a legendás jószerencsét, mely, úgy meséljük, a választottakra rendszeren rátalál.

Hátha mégis jól meséljük? Hátha most visszük neki a jó szerencsét?

Kérem is a nemzeti művészet hűségese számtartója, K. Lippich Elek érdeklődését: kísérjen bennünket. Venné észre ezt a pásztorfiút. Ő talán kitalálja, mi lehetne csinálni a Sándor gyerekekkel? És a többi pásztorművészzel is, mert van itt ilyenforma több, akikkel valamit csináljunk! Mert ma még van itt-ott nyáj s mellette juhász, aki faricskálhat, a míg a falka delelőre pihen, — de holnap már birkaadminisztrátor lesz a pásztor (aminthogy a falusi mészárszék cégtábláján ott fityeg már a «Hüscsarnok» elnevezés) s nem tükrössel vesződik, nem a tüllök-sótartót puskaporozza, de majd feltart vezet az állatállományról, talán éppen mignon-írógéppel.

Nézzük meg csak jól azt a sok szép faragott tükröst, sótartót, borotva-iskatulát, gyujtótartót, a mit Juhász Árpád már lerajzolt Zalában, Somogyban! . . . Hogy járna csudájára Európa, ha valamelyik londoni muzeumban mutogatnák! Pedig van itt belőle gazdag gyűjtemény is, Sági János szedte össze a keszthelyi balatoni muzeumba Lesz idő.. reméljük, a mikor el nem cserélnők még egy kiásott Attila kincseért s hálásan emlegetjük érte Sági János és munkatársa, Csák Árpád dr. nevét.

Mentünk, ki a Ménes-járásra, a Lebujpusztán.

A lapitáblán munkában az aratók; egy nap egy kasza vág két holdat, holnap délre

71

72

18 am
 Citta Egorsgy
 Damagtalovos
 Meron 1907 len
 Otobler ko

leveszik az egész roztáblát, bár — az aratógazda vélekedése szerint — aigen huntos, a kaszát mind fótaszögázza, azér' magos tallót kő hanni!»

— Hát a termés?

«Szép huzatja van a kévének, vág a feje.»

A hatalmas roztábla mentén széles út; egész kis dominium maga az út is. Marhacsapás, kell ilyen széles, — magyarízű a zalavári uradalom fiatal intézője, szives vezetőnk, Tóth Elemér. — mert itt jár ki a marha a berekbe, «fattyu sargyura.»

A marhacsapás végiben, nem messzire a ménesakottól, néhány új építésű ház, még szárad vakolatlanul, de már lakják. Itt láthatjuk, hogy terem manapság az új falu. Bent,

a régi községben, Zalavárott, kicsi lett a falu: két, három család is szorong már egy telken, alig fér a magyar, hála Istennek! Osztláskor, tagosításnál, voltak: akik itt kaptak tagot s aki nem igen fér a faluban, itt épít hajlékot, kiki a saját tagjára. Dolgoznak az ácsok most is, néhány új ház készül öszire. Kút is van már, vannak fák a leendő utcáson, van már virágos kert is, — neve is van már a telepnek: Patiháza, mert hogy az első települő itt a Pati-familia volt. Így terem a falu. s ha a Sárközből ide nem hurcolkodik a métegy, az átkos egyke-rendszer, húsz-huszonöt év multán egy új, népes kis községgel több lesz itt, a lassanként eltűnő Kis-Balaton közelében, a Ménésjárás alatt: Patiháza.

Odébb a tömérdek sík legelő, ahol a csikó versenyt nyargalhat órákhosszat a széllel, a mikor a «hazájából fúj», azaz Zalából. Délkeletnek, a távolban, Kis-Balaton nádas, ahol még fészkel a fejedelmi vizimadár, a kócsagos gém s van egy falatka járatlan ósláp; még odébb, keletnek, Badacsony csapott kúpja, rezgő kékes párázatban. Egy kis Tüttő leány tereli a ludakat a legelőről, mert oda nem szabad; az apró marha nyomán nem eszik a jószág. A berek elején Tüttő Pista az anyafalkával; fiatal legény, de már bojtár jár az ő oldalán is; két-három nyájterelésnyire a Pista fiútól, öccse, a Jóska gyerek legelteti a keveres falkát. Született pásztor a Pista is, tíz esztendő korában egész falkát rábizhatott már az apja, ha két jó pumikutyát adott melléje.

Nyugatnak — van egy jó órajárás odáig — három terebélyes szilfa a napsütésben ringani látszó nagy síkságon: ott a Gólás-szil, ott a Sándor fiú, négy száz báránnyal, meg a Sakter kutyával.

Előbb azonban stációzunk egyet a ménés mellett, amit Kulcsár Vendel őriz, a csikós

TÜTTŐ SÁNDOR BOTJÁRÓL. (38)

es véle csikóbojtár fia, a Feresi. Tud a faragáshoz a Feresi gyerek is. Tüttő Sándor oktatja rá (39, 40).

Hatvankét öreg, tizenhárom idej csikó van Kulesár Vendel keze alatt. Legkülönb futó lova a Zsandár. — a többi eszarmazás után van elszentüve»: Mira, Sári, Sárga-csinos, Öregzsandár, Reza, Vádni (jó az ina!), Pille, Fáni . . .

Kulesár Vendel kisse rátartósabb, mint a juhásznép, a szót is takarékosabban csurantja eleinte (40).

— Mert, úgy-e Vendel, csikós az első a pásztorok között?

— Az! — bólint Vendel, — de igen hamar ott hagyják az embert a lovak! Meg má' nem úgy van itt maïnapság, mint régen. Nem úgy örzünk. Lóra se ül mán a csikós, csak ha cédaságból!

Fia, Feresi, nem jön közelebb. Nem bizalmatlanság: emberség. A fehércseléd legyen kíváncsi, férfiemberhez nem illő. Majd ha szólítja az apja. Most a tudományt magyarázza az öreg.

Van itt állat: fekete, sötétpej, gesztenyepej, világos pej, sötéteássárga, aranyássárga, világossárga. Most a feketét, meg sötétpejt keresik leghamarébb. Ahun a', az a hókás-fejú, azt kedvelik legjobban! Az most meg van pörgenve, mert kicsit kényes. Hogy mikor kesely? Ha fehér a lába. A kinek orrig fehér a feje, az lánpás; a hokokán fehér:

ITATÁS A ZALAVÁRI MÉNESJÁRÁSON. 390

csillag; a kinek az orra körül van a fehér, az meg hókás. A kinek csak pár szál fehér szőr a kápin: az tűzött. Aki ló akar lenni, annak kell: jó mély szegy, helyes lapockafekvés, jó esontos láb, jó lapicka, meg mar hozzá; rövid derék (kivált nyereg alá), meg jó nyak, elég hosszú, úgy legelhesen, hogy lábát szét se veti. Baj? Van velük elég. Legjobban a rúgásra kell vigyázni, azt mindjár umslagóni . . . Olyan a csikó, tekintetes uram, mint a gyerek: kíváncsi. Hentereg, széleskedik: megüti a lábát s akkor csak annyit ér már, mint a bőre. A veszedelem, ha idegen állat keveredik közibük. Nem lehet kivenni. Nem szenvedik, hogy az ember kivesse belőlük. Ha az ember fordít, a ménes lovat tartani kell, olyan vígan jönnek ide . . . Ha meglátják itt a szabadságot a hámból, koesisember legyen, aki marokba tudja marasztalni őket. Négy esztendőt töltöttek itt. — aztán kötőfékhez szokik négy hetet, majd jární tanul a rúd végén. Vannak köztük bolondok, kivált a harisnyások, nemhiába Nónius-ivadék valamennyi. A legelő? Jó fekete tőzeg az alla (alja), négy-öt esztendőnkint az árvíz is javítgatja . . .

Lássuk a csikóbojtárt, a Feresit. Szólítja az apja: Idegyűhatsz! Lassan mozdul a fiú.

— No: Gyer' fölvasabban! Vedd elé a vizsgádat!

A tarisnyában egy esinos tükrös. Csak az idén próbálkozott először a fiú: ő még nem bízsókkal, csak úgy hieskával, a kusztórával.

— Elég éles?

— Addig cseszeli, addig cseszeli, míg úgy kipallérozódik, hogy a haját is fogja. Domborfaragású, ügyes levéldísz van a kis iharfa holmja, benne a tükör: serkedő bajuszát a mikor pödörgeti, akkor tekint abba a fiatal csikós.

— De a Tüttő Sándor, ott a Góllásszlnél, a' tud hozzá. Csuda az, tekintetes uram, a kibe akkora tudalom fért! Tud az faragni mindent. A télen az apját formázta ki, de olyan hasonlatosan, mintha odapökték volna!

Ballagtunk a Góllásszil felé (41).

Ábrándos kékszemű, szőke fiú a Sándor, jámbornak látszik, mint a bárány. Az ember szeretné megcirógatni. Finom növesű, vékony csontú s olyan ismerős! . . . Illo is láttam én ilyen arcot! . . . Igen, régi olasz képeken vannak ilyen alakok: Filippo Lippi álmélkodó Madonnái mellett térlelnek ilyen szelid arcú pásztorok.(35).

Mintha a falkája is — vagy négyszáz bárány — kezesebb volna.

— Mi a neve a kutyádnak, Sándor?

— Sakter.

— Miért?

— Mer' igen csibefogdózó természete volt. — mondja mosolyogva a fiú.

Letelepszünk a terebélyes szilfa alá. Ügyelem mozdulatait, arcát, egész magatartását: hogy mennyi nemes egyszerűség, mily ösztönszerű intelligencia s — nincs találóbbszó rá — mennyi báj van e fiatal legényben! Hiszen nincs a magyar pásztorban semmi abból a színes hányivetiségből, ami annyira jellemzi, például, a spanyol pásztorot. — de nehogy azt tessék hinni, mintha ebből a szelidségből hiányoznék az erő! Nem puhaság ez, nem germán mafilaság, inkább valami öntudatos. a maga erejét már kipróbált nyugodtság, a minek a délcegsége sem kihívó. Ilyenek azok, a kikre ösztönszerűleg rábizza az ember a vagyonát, de a tisztességét is.

Szavában semmi hetvenkedés. Félretekint, odébb is lép, mintha a bárányait ügyelné, a mikor édesapja dicséri:

— Hogy szereti a könyvet, tekintetes uram! A zalavári mester, Szabó Béla, aki jóféle ember, váltig mondja: illen diák még nem volt a keze alatt. Papnak köllött volna adjuk mi eziet!

A fiú néz messze, a távolban kéklő Badacsony felé.

— Az essőt lesed, Sándor? Mintha felhőznenék Badacsony fölött?

— Nincs itt már hitele semmi felhőnek. Eddig mikor ködös volt a Badacsony teteje, gyűlt az eső.

KULCSÁR VENDEL, CSIKÓS, A ZALAVÁRI MÉNESJÁRÁSON. (40)

TÜTTŐ SÁNDOR ÉS APJA, TÜTTŐ VENDEL A LEBUJ-PUSZTÁN. (41)

JUHÁSZ A VÖRÖSMEZEI
PÜSZTÁN. (12)

megférek én ott is, mindenkivel. Nem lehet az, hogy én csak ebbe a szép kilátásba találjam örömeimet. Ne bántsuk már, tekintetes uram, mer' csak édesapámat szomorítjuk vele.

De csak vallattuk a fiút tovább.

Végre kitört lelkéből vágyakozása: hogy nem elégíti ki őt a babrálás tükrösön, sórtartón, pásztorkampót is cifrázott már eleget, — tanulni akar, többet, mindent, annyit, hogy ő is olyan művész legyen, mint Fadrusz János! Arca kipirult.

— Olvastam, vannak faragó iskolák. Van Homonnán is, van Szegeden is, oda szeretnék menni . . . Abba inkább, ahol több magyar van. Én ott első leszek, a lelkem rajta! . . . Bemék egy-egy vasárnap Keszthelyre, a muzeumba, Sági tekintetes úrhoz. Amit ott látok, pásztormunkát, olyat én tudok csinálni. De mást szeretnék! Mint a régi uraság szobra, a Festetics grófé, a piacon! . . . Ha már el nem juthatok innen, jó Istenünk megáldja tekintetes uram, olyan könyvet küldjön nekem, a kibe' művészekről van írva.

Magyaráztam a fiúnak, micsoda hegyeken kell átmászni, mennyi lép, a miben elnyelheti a hinár, mennyit kell tanulni, nélkülözni, mennyi keserűség, s a mikor tud majd olyan szobrot csinálni, mint a régi uraságé, akkor is még: mi messze még a boldogulás!

Mind csak azt felelte és halkán, egyszerűen: megjárnam én! elviselném én! megtanulnám én! . . . Végül pedig azt mondta:

— Ha meg a jó Isten úgy rendelte, majd jönnék hát vissza, ide, a szilfa alá. A fóka mellé!

— Nehéz lenne már akkor, Sándor! A városi uras mód után!

Lassan, kicsit mosolyogva, intett a fejével, hogy: nem, nem lenne nehéz.

— Akármekkora város, az én lelkemet ki nem cseréli.

Édesapja is bölintott!

— Nem tekintetes uram, facér ember nem lenne ebből. Az én fiamból!

Búcsuzásakor még egyszer megkért a Sándor fiú:

SZENTGALI JUHÁSZOK,
MOLNÁR ISTVÁN PÉCSI ÉS PAP JÁNOS. (12a)

NYÁRFASOR A BALATONVIDÉKÉN. (43)

— A könyvet, uram! A jó Istenünk is megáldja.

Ott maradt a szilfa alatt s körülötte négyszáz bárány. Édesapja, a juhászbotra könykölve nézett utánunk: hátha valamit mégis csak kitalálnak véle, az ő Sándor fiával, ezek a tekéntetes urak, akik olyan szépen beszéltek . . .

Szóljunk már most azokról is, «a kik nem faragnak».

Még mindig itt, a poéta pátriájában: képzezte gyors szárnyán aki annyi-szor égbe csapongott s ömledező szerelem zengett bűtelt ajakáról. . .

A Pacsára vezető postaúton föl — méltóságos jegenyesor itt is, mely remekül kerekezi ezen a vidéken a tájek egyes képeit — s látjuk a távolban, mint itt mondják «túlafelűb» Badaesony csonka tetejét; alatta, idébb, mint itt mondják «infibe»: Gyenesdiás, Vonyarc, Győrök, Mece, a magyar tengerpart. Tovább, el délnek, az öreghegyi tanya mellett balra marad Bogánvár, két sudar jegenyével a tetőn. . . A vörösmezei majorba vezető út mentén már fölnyesett jegenyék, hogy a vékony árnyék se tegyen kárt a termésben. . . Szelid, békés vidék. Amint nézzük, szinte halljuk Kisfaludy édes, elringató verseit s himbálózniuk az egész táj, kellemesen, akár a Kisbalaton ingóin a bőrhíd.

A Subrivágás alatt könyöklök az út s ott, a lóhertáblák közt. Őrzik a főkákat, «akik nem faragnak».

Rodolf Mihály, a zordon erkölcsű Rodolf György egyik fia van a bárányok mellett; tőle négy-öt puskalövésnyire, a Subrivágáshoz közelebb, legeltet Horvát Károly; lent pedig, a horpácsos, hegehupás Buberekben, maga az öreg György vigyázza — mindig állva — a rambulikat. Üldögélhetne, nyugodalmas penzióban, az öreg is már; egyik fiából úr lett, majorosgazda az apátságánál, — de ő bizony el nem veti azt a tisztas pásztorkampót, a kít még öregapja faragott itt fényes barkócafából és száz esztendeje mindig Rodolf-kézben szolgál birkatérítésre.

Ők azonban, a Rodolfok és társaik nem faragnak (44).

Különös! . . . Hisz' a magyar pásztor — úgy tapasztaltuk eddig — szinte kusztorá-

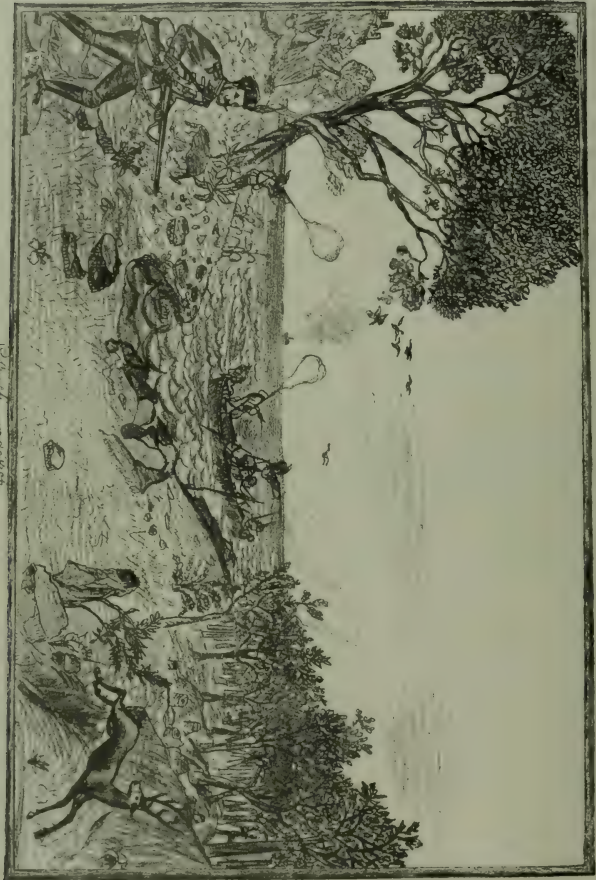

RODOLF MIHÁLY ÉS RODOLF JÓZSEF JUHÁSZOK,
A VÖRÖSMAJORI PUSZTÁN. (44)

SYRIZIJI MOLEZIJI

Handwritten text, possibly a signature or date.

Erangel birtokában

W. H. H. H.

PÁSZTOR HAJZÓLÁS.

val születik!... És ezek is pásztorok, apjuk, öregapjuk pásztor volt valamennyi, amióta csak vannak! Vagy talán nem magyarok?... Csöndesen, mert jaj annak, a ki ilyet mondana nékik.

Pedig hát mégis így van. *Nem faragnak, de nem is voltak elejétől magyarok.*

Álljunk meg ennél a kérdésnél.

A Rodolf-pásztorcsalád — mint az nyomozásunk során kiderült — Kőszeg vidékéről szegődött az apátság szolgálatába. Régen, még amikor a gotvici apátság kezelte az uradalmat. Tudni kell, hogy a török másfél századig tartó hatalmaskodás után, kiszorítván az országból, a földült apátságok is lassankint helyreállítottak. Így Csorna, Tihany, Zirc, Szent-Gottbárd; Zalavár 1715-ben az Alsó-Ausztriában fekvő, akkoriban hírneves gotvici apátsággal kapcsolatot össze, következő föltételek alatt: 1. Gotvicé a főfelügyelet, de Zalavárnak külön apátja legyen; 2. a zalavári apát Gotvic segédelmével köteles az apátság javait visszaszerezni; 3. a monostor mielőbb építtessék föl; 4. az elpusztult templomok állíttassanak helyre, stb. Így intézkedett III. Károly 1715-ben s a gotvici apát, Bessel Gottfried, a gotvici konventből küldött apátot Zalavárra: Ludvigsdorf Emilt; nyilván ő hozta az uradalom német cselédeit. Utóbb teljesen Gotvic kezére került az apátság s az ország az 1802., 1807., 1810. s 1827. országgyűléseken szorgalmazza Zalavár függetlenítését, amit végre a magyar kormány 1873 október 23-án kelt királyi leirattal el is végzett: egy pápai breve fölbontja a zalavári és gotvici egyházi köteleket s az apátválasztás joga — a Pannonhalmának 1802-ben kijelölt alakban — Zalavárának is visszaadott: 1874 március 12-én megválasztják apátnak Modrovics Gergelyt s így lett Zalavárának, három század után, ismét önálló, magyar bencés apátja. A hajdankori zalavári apátság történetével foglalkozott egészen fiatal korában Wlassics Gyula is, sürgetvén ő is a függetlenítést: «A zalavári apátságnak elválasztását Gotvictól, félszázada elmúlt, hogy sürgeli az ország, mely ügyet leginkább a zárda kezelésére és hűségére bízott országos leltárnak menekülése az idegen elemtől teszi nyomatékosává. Így rövidened, hiteles okiratok nyomán adtam a zalavári apátság történetét. Fontos egyrészről azért, mert nevezetes okmányokat rejt országos arkivuma; másrészről azért, mert a jövő országgyűlésnek föltárgya leend a papi javadalmak rendezése, itt pedig a zalavári apátságnak törvényes elválasztása Gotvictól (1869).»

A német világban kerültek tehát ide az akkor még német Rodolfok is. Ma már zamatosan magyar minden szavuk, szokásuk sem igen maradt idegen, de faragni biz' ők nem faragnak. A fajta, a temperamentum teljes átalakulásához egy század nem elegendő. Kettő se.

Kissé messzire távozunk a Rodolfoktól, de ennek a kérdésnek a kapcsán közlöm azt a levelet, amelyet a minap kaptam egy érdeklődő földbirtokostól, a szatmármezei Sárközből. Azok a pásztorok nem faragnak, de nem is magyarok. «A magyar pásztorokról a «Budapesti Hirlap»-ba írott cikkét olvasva, írja az én szíves olvasóm, eszembe jutott, hogy az alábbiak talán érdekelni fogják. Mindenekelőtt nagyon örvendek, hogy többször Herman Ottóra méltóztatik hivatkozni. Kitünő tudásunk bizonyára tanuskodnék mellett, ha azt állítanám, hogy van egy nagyon ritka madár, a lappantyú vagy kecskefejő (caprimulgus), mely csakis olyan helyeken fordul elő még, ahol sok a nyáj. Valami nyolc éve láttam ezt a madarat saját tanyámon. Nem csoda, mert itt, Szilágymegye határától kezdve, déltől északnak, Szatmáron, Ugocsán s Beregen át, ötven holdtól fölfelé az ezer holdakig alig van gazdaság, hogy juhok ne tartana. Itt a «kaputos pásztor» még ritka, — igaz, hogy az itteni juhász nem tiszta magyar, kivált származásra. Éppen a nagyon szép, barna ósmagyar arcom gyanusak s a görög katolikus vallás többnyire nyomára is vezet az oláh származásnak. Hanem ez aztán olyan ósrégi pásztorfaj, hogy akadnak köztük alakok, a kiket holmi kisse pityókás athéni polgár ma is faunak nézne. Van egy hetven esztendős juhászom: a hatvanas évek elején mint huszár Württembergben együtt szolgált azzal a Dobner kadéttal, aki a debreceni kollégiumból szökött meg a Bakonyba betyárnak s

ott csapott a verbungós káplár tenyerébe ; beszéli róla az öreg, hogy a lábával olyan szépen tudott írni, mint más fiú a kezével. Ugyancsak az öreg őri a birkarüh gyógyításának egy ősi módját. (Ennek a birkabetegségnek a gyógyítása körül egész misztikus tudomány fejlődött a juhászok körében.) Úgy mondom el, ahogy az öregtől hallottam.

— Katonának rukkoltam. Debrecenből indultunk, mert a vasút csak Debrecenig járt. Apám kísért ki a tanyáról jó darabon s aszondta : Fiam, én már öreg ember vagyok, mire te visszakerülsz katonáéktól, nem is élek tán, hanem te azért juhász leszel megint, hát megtanítalak most a rüh orvosságára. Apám nem igen bajlódott a birkával, de rühes soha nem volt az ő nyájában. Meg is tanított... Hej, tekintetes uram, szörnyűség az ! Mondtam is édesapámnak mindjárt, hogy én azt meg nem teszem, ha könyökig kopik is a kezem a rühelésbe. Hanem ha a tekintetes urunk annyira firtatja, elmondhatom... Ki kell választani a nyájból a legszebb, a legegészségesebb anyajuhot. A négy lábát dróttal össze kell kötni, aztán a sütökemencében elevenen meg kell égetni. Amikor úgy összeégett, hogy csak csupa szén, azt a szenet porrá kell törni s abból kell minden szózáskor egy csipetet a só közé keverni.

BIRKASZURKOLÁS. (VÖRÖSMEZŐ.) (45)

Igy beszéli az öreg juhász. Én pedig meg vagyok győződve, hogy a gyógyítás e módjának magyarázatát a régi pogány tűzáldozás szertartásában leljük meg. Ilyen ősrégi pásztorfajta itt a miénk. Ezek még nem igen olvasnak ujságot. A fiatalság fölveszen ugyan már egy-egy «urias» ruhadarabot, de a fajta még ősrégi, ami sok mindentől kitűnik, nevezetesen abból is, hogy mennyire szeretik a kutyát. Szatmár és Sárköz mentén, széltében lóg most is magas állásokon a lóhús a kutyáknak.»

Gyerünk vissza Rodolf Mihályhoz a vörösmезei majorba s álljunk szóba vele (45).

Rohan elénk nagy lelkiismeretesen három kis hegyesfülű, fekete pumi. Iparkodnának még szaporábban, de kölönc a nyakukon, veri a térdüket, figyelmeztetvén őket : lassan siess !

— Nem kell megijedni, — mondja Mihály — csak barátságoskodik a', nem bánt.

— Adj' Isten, Mihály ! Mit csinál a foka ?

— Hát csak evegelődnek, tekintetes uram.

Mihályon még magyar nadrág s csizma, de a kabát már polgári szabású ; a magasra gombolt mellényen ezüst óralánc s a tarisznya is csak afféle dísztelen szokmány-munka, amelyet a keszthelyi vásáron a posta-ház előtt árul a szíjjártó. A juhászkampón sincs semmi cifraság.

A kutyáknak mi nevük?

— Az öreg, mert az az idesanyjuk, az a Madár. Amaz ott a Hangász, mer' hogy mindegyre muzsikál. De a legtöbbbetérő ez é', a Picin!.. Hogy miért Picin?... Hát hogy a nevérol híjjuk. De ért is ez a birkához, mindent. Csak szólni kell neki: eredj! Fordítsd el őket! Ne ereszd el arra őket!... Egyszeribe a főka elejibe fordul s nem is moccan az onnan, egyik se. Hogy olyan csöndes? Ha akarom, ugat is. Eredj, Picin, ugasd őket!

Iszokolt nyomban a kis fekete jószág. Megkerülte egy iramodással a falkát, ugatva, mintha pörölne velük s a birkák szepegeve dugták össze fejüket; tudakolták egymástól, sugdosva: miért haragszik most úgy ránk a Picin, amikor mi semmit sem vétettünk?

Egyet füttent Mihály — s a dolgavégzett munkás önérzetes nyugalmával ballag vissza mellénk a Picin.

— Ilyenkor megcirógatom. Hogy tudja, hogy van neki böcsületei.

Hanem a faragást, azt kissé lenézi Rodolf Mihály. Egyéb a juhász dolga, nem a faricskálás. Az állaton legyen a szeme! Megfizetik érte, hát a dolgát végezze!

Böcsületes, tiszteltetreméltó okoskodás biz' ez. Én szállítom néked a munkát, te szállítod nékem érette a bért, — adunk s veszünk egymástól, amint dukál. Ez a szolid, józan üzleti felfogás. De úgy-e, mintha híjjával volna annak a temperamentumnak, ami magyarossá teszi a magyar ember munkáját?

— Aztán mi a fizetség a dologért, Mihály?

— Évente huszonöt pengő pénzben, tizennyolc mérő gabona, egy hold kukorica, egy hold rét, két darab marhatartás, öt «sertés diszno» s egy fertály kert, — mondja igen elégedetten. «Mert a faricskálásból meg nem élünk, tekéntetes uram... Nekem nincs is hozzá türelmem. Azt tartom, nem is igen tud az őrizni, aki a kusztorával vesződik. Annak nincs is arra az esze... Szent igaz ugyan, innen-onnadjd elfogy már a birka s jó annak, aki máshoz is sejdint. Ha tám majd pénzt is kereshet a faragással?»

Ez is beszületes, józan üzleti okoskodás, — és úgy-e, száz esztendő sem tudta kipuszttítani Mihályékból a német természetet? És úgy-e, nem azért van művészi készség és hajlandóság a magyar pásztorban, mert pásztor, hanem azért, mert magyar.

... El bizony, elfogy a birka, — panaszkolja a vörösmezei majorban Rodolf Mihály.

— Elfogy. Egy vidéken, körül-körül, ma már sehol sincs. Aki van, azzal is elegendő a baj. Kivált így, amikor herében etetjük. Csak félrepehlants, megdagad az állat, egyszeribe. De aki juhász, a' segít rajt! Aki nem a faricskáláson járhatja az eszit, a' segít!

— Hogyan?

— Ha kicsit dagad meg, elhajtom a heréből oda, ahol már le van rágva. Koplaljon. Ha egész főka dagad, megkergetem őket. Aki meg nagyon oda van, azt megdabolom. Tanulás köll ehhez, nem cifra kampó, meg faragó kusztora. Hanem, így né!... Lábam közé fogom a dagadt állatot s dobolom, két ököllel a «horpészátó». Egyet buffan — s rendben.

— Hány darab van a kezed alatt, Mihály?

— Négyszázharmincegy.

— Ismered valamennyit?

— Én, tekéntetes uram, megismérem én, valamennyi csak van. Hogy honnan? Hogy miről?... A tanulás teszi csak. Elléskör ráodom a bárányra a számot, azt viseli három-négy nap, szurkolásig.

A számot!...

Ma már «számot» adnak a friss bárányra! Nem a szoktatót!... Hanem azért a magyar pásztor mégis csak szivesebben marad a szoktatónál, a rovásnál.

Mert a szoktató — száz meg száz furábnál furább kis holmi — már pásztorművészet. A stilizálás, a művészi egyszerűsítés kezdetleges remekeire bukkanunk közöttük.

Hogy az újszülött bárányka el ne keveredjék szoptatónyja mellől, az anyajuh nyakába akasztanak, például, egy fából faragott kulcsot s ugyanolyan fából faragott kisebb

kulcs kerül a kis bárány nyakára is. Juhász leleményesség, hogy milyen szoktatót farag. Láttunk tömérdeket. A gazdag keszthelyi múzeumban, — ismételjük, Sági János teremtette a semmiből s fejlesztí, gondolza ma is, országos elismerésre méltó szeretettel és buzgósággal, — van: somogyi kanászbalta (balaska), imádságos könyv, juhászkanpó, ásó, bicska, főzőkanál, hurkatöltő, csípővas, fésű, hegedű, lőcs, teknő, makk, szfv, kehely, csónak, lóvakaró, kocsioldal, bárd, gomba, kefe, csizmahúzó, lapicka, lakat, vágódeszka, székhát, cifra pacalmetelő, pitii, mosószek, hékér, uborkagyalu, emberi alakok, vályú, kaszkatókmány, tejesfazék, citera, csutóra, trombita, csordáskörte (fenyőtoboz), kivosznó kenő és fénysító kefe, tulipán, kolomp, olló, iga, szőlőprés csavarja, nagy bötök, kereszt, csöngetyű, tésztarzselő, istállólámpa, birkanyiró olló, sarkantyú, létra, ablak, melence (kis teknő), fapapucs, pipa, fejsze, káposztagyalu, lóláb, ekevas, csoroszlya, véső, kaszaüllő, sajtár, hal, csap, síp, evezőlápat, hálólú, tölesér, szénahányóvilla, vasaló, patkó, kéz, kerék, fül, szarv, vonókés, katonai gompucsoló, gereblye, ház, tyúk, bárány, kályhaszem, taliga, csizma, pisztoly, puszka, érdemkereszt, katonakulacs, ágyú, sarló, szita, tarisznya stb. stb., — s ezek közt számos olyan holmi, amelyekre ma már rá nem ismerünk, nyílván régi, divatjukat mult, vagy már csak egyes vidékeken otthonos falusi gazdasági szerszámok. És mindenből kettő, — egy kisebb s egy nagyobb, — összesen pedig annyiszor kettő, ahány bárány születik a juhász keze alatt. (316—17)

Mennyi leleményesség s mily tanulságos magyarázata a környezetnek, a népeletnek, a szakásoknak ezekben a gyermekjátékszerű kis fafaragványokban, amelyeket az öreg pástör a padlásra hajt s apránként ott emészt el a szű. Aki még faragja manapság a rovást, a szoktatót, — mert sokhelyt már az egyszerű számozás járja, — maga csinálja, mert úgy kívánja a pástőremberség. A kiérdemesült öreg juhászt el nem fogadná a kölyökbojtár se.

«Az ezekhez illő analogia, — írja Herman Ottó, a magyar néprajzi tudomány atyamestere, — szerintem az európai lappoknál s valószínűleg északkeleti Ázsia más tarand-szarvas tartó népeinél is szokásos jegyrendszer, amelyvel 1888-ban Norvégia északi végvidékére — Finnmarken — tett utazásom alkalmával ismerkedtem meg s amely így alakul: a lapp gazda annyi lapos, mindkét végén szarvasfülszerűen hegyezett fácskát készít, ahány tarand-szarvasa van; erre minden egyes szarvas mindkét fülén különböző behasításokat és kimetszéseket végez s ezeket a fácskákon híven utánozza: ha szarvasa eltelve más nyájba megyül vagy ha elhajlják: a fácska segítségével biztosan reáismerhet. Most ez a rendszer a norvég részekben hatóság előtt is bizonyító erővel bír, amennyiben a lapp gazda jegyeinek egyik másolatát magánál tartja, az eredeti gyűjteményt ellenben a norvég lensmand-nál teszi le, aki peres ügyben ezen az alapon ítél; a lensmand minden fácskára rávezeti a birtokos nevét.»

A szurkolás úgy megyen, hogy a szurkot fölolvasztják s a drótból hajlított számokat szurokba mártva, az anyabirkának az orrára, a báránynak meg a hátuljára nyomják, jelezve így, hogy hányadik ellés.

De meg szóra is hallgat az állat, — magyarázza Rodolf Mihály.

— Egy füttyentésre elfordul; a cuccánásra riást tesz. Megálljon csak a tekintetes úr! Ahun az a vezérürü, a Biciklis, majd ide gyűn a' mindjárt, csak szólétsam... Biciklis, te!

Jött a Biciklis.

— Szokott. Illel vezérürünek szok neve lenni. Ez, mer' igen jó járó volt, maga szerént ment, azért maradt rajta, hogy Biciklis. Az a pörge szarvú, az a Meggyes. A' meg, akinek ollan szétálló szarva van, szép esákós, az a Csákó. E' meg a Bajor. Hogy mér'? Csak rá lett szentüve, hogy értsen szót. Még van egy, a Góla, mer' úgy kapkodja mindenuntalan a hosszi lábát. De, hej tekintetes uram, egy kis esső, az hibázik, már április uta. Nem lesz ma se. Ollan gyönyörűségeen ígérkezett, hogy még! Délig felhódzött a Bada-csony fölött, de most, déltán elment a dísze nekije.

Eső után sóhajtozott Horvát Károly is, a Subrivágás alatt.

Kis fekete, hegyesfülü pumija, a Cipő, éppen térített, amikor odaértünk : riadtan loholtak a pörge szarvú magyar kosok.

— Hát kigyelmed, Horvát, ért a kusztorához ?

— Tudtam hozzá, tekintetes uram, má' gyerekkoromban, pedig a gatyamadzagom még kilofogott. Mostanában nincs olyan könnyű legelőm, nem érek rá faracskálni. Most csak jóslogatom az időt. Egy kis essőt!... A hajnali felhő mikor megfutja az eget, azt tartjuk, delutánra megjő az esső. Ma, nem. Pedig reggel szentül hittem benne. Mind biztattam a Cipőt : napestig megázunk !

— Ért a Cipő magyarul ?

— Csakis magyarul. A pumival a rác is magyarul beszél, ha azt akarja, hogy szavát értse. Ezt, a radai hét rosszabb rágja ki, egy vagyonért se adnám ezt én ! Tessék odátéknéni, egyet intek nekije, hogy böködi ódalba a Pörgét. mert az fejes ürü, nagyon !

— Aztán hogy jósolja kigyelmed az időt ?

AZ ÖREG RODOLF A VÖRÖSMEZEI PUSZTÁN. (46)

— Csak úgy, gondolomformán, ahogy a csillagok mondják : a Fiastik, a Sánta Kata, a Göncő, meg a Zsidócsillag, amelyik este legelőszőr kél föl. Ránézésből tanul az ember. A faragást is úgy tanuljuk éppen. Egyik a másikára nézve, faragcsalódtunk. De most kevesebbet, amióta a major mellett vagyunk. Ide nem kell tarisznyázni, az asszony kihozza az ebédet, estére meg bemegyünk a kényes birkával. Nem mint régen... Hej !

Haladtunk tovább.

A Gulakútnál kis csörgő forrás, a Dudora.

Egész kis paradicsom, árnyékos liget a napsütésben izzó széles legelőn. Szíves vezetők, a gazdasági irtók, ő is az időre panaszkodott. De milyen modernebbül !

Hetek óta pusztát a szárazság. Pünkösd vasárnapján esett, de alig kaptunk tizenegy milliméternyi csapadékot, holott más körülmények között egy egész napi csöndes eső tizenhat milliméternyi csapadékot szokott eredményezni, mely már lehet egy ekevasnyi mélységre. A légsúlymérő ma is biztatott bennünket, de a szél kizárja a kellő felhőtömörülést . . .

A juhásztudomány komolyabb erköléseit Öreg Rodolf György magyarázta meg nekünk, a német származású Rodolfok között a legöregebb (46).

A hepehupás Buberekben álldogált, ősi juhászkampójának, a százesztendő folyamán tükörfényesre kopott barkócaágnak támaszkodva.

Tiszteletet parancsoló szikár alak ; sovány, mint a görcsös fából faragott patriarkák az ónémet kálváriákon ; arcabőre az örökös napsütéstől, szeltörülgetéstől már nem is bronzszínű, de mint a régen járó rézpénz, szinte fekete. Szeme, nézése szelid ; a mozdulatai is. Egyáltalán. juhászemberen meglátszik, hogy szeliden bánik az állattal, inkább cirógat ; viszont a gulyás, a csikós, a kanász mind keményebb kötésű, egyre inkább ütésre áll acélos ökle.

Első kérdés, mint rendesen : mi újság? mit csinál a farka ?

— Egy-egy kicsit szedegetnek, mer' már ettek.

Aztán a kutya, a hűséges társ, Bogár következik.

— Nimet fajta, azér hosszabb a füle nekije. Olyan vadas, még fiatal.

— Úgy hát németül beszél veled kigyelmed ?

— Nimetül?... Nem tud itt németül, tekéntetes uram, senki, egy szót se. Tudott egy, kettő, de negyvennyócban agyonvertük a gazembereket, — mondja az öreg olyan szeliden, mintha azt emltené, hogy egy-két alkalmatlan túskebokrot kibökődtek a legelőn. — De nem ez a jó pumi ! A jó puminak pici a füle, hegyes az orra, de nekem már ez is megteszi erre a kis időre.

A BALATON SZÉLÉN. (47)

— Mióta szolgál, öreg ?

— Miháncs apám után tudtam menni. Itt születtem a szomszéd bárándi majorban. Édesapám is, öregapám is, aki ezt a botot vágta.

— De hogy semmi cifra nincs azon a boton ! Semmi faragás rajta ?

— Semmi, ezen. Öregapám óta, azt tartottuk : a jó juhász nem faracskálódik. Én, tekéntetes uram, nem is furuglyáltam, de még csak nem is füttyültem soha. Csak mentem az állat után. Sok volt itt az erdő, ollan helyt nem lehet neszezni ; az állat elbódorog a sűrűbe. Nem is volt szabad. Öreg juhász, ha megtudta, meg is pirongatta az embert. Erdő mellett mindig talpálni kell, én pedig síkon se ültem le soha, mindig álltam. Most is, csak akkor ülök le, ha egy kis idő van. Meg, mer' gyöngülnek a lábaim. Vigyázni kell !... Ez kényes birka, tekéntetes uram, megázni nem szabad nekije ! Egy kis felhő, be velük a szérus kertbe ! Nem mint régen, a magyar birka, aki úgy nevedett, hogy első naptól az időhöz törődött. Őriztem én koprifej birkát is, akinek kopasz a feje, kopasz a hasitája, meg a lábszára is, de osztán, helfenbe, gyűtt ez a rambuli (rambouillet). Én sohase szerettem az állatot megszakútatni (zavarni), hát inkább csak ballagtam utána, nem a kutyára bíztam. Ma is csak eső előtt, vagy csapáson küldöm a kutyát értük, egyébként mind az inán vagyok.

— Nem fel figyelmed, hogy amíg beszél, én mind irogatok?

— Nem félek. Igaz ember voltam, amióta vagyok.

— Hát ha elvesz a farkából?

— A' nem akkora baj, mintha több van benne!... Pedig az én időmbe, még úgy ötven tajt, aszondta a juhász: az enyimet ne olvassa a kasznár úr, elég a', hogy az uraságé mm' megvan!... Mi most hetenkint olvassuk, megvan-e mind? Csak akkor olvassuk össze minden este, ha csunya (sűrű) vágásba őrizzük, ollanba, hogy alig lehet benne bujkálni. Mer' ott megakad belüle s ha hibázik, keresi az ember.

— Szép, szép, de egy kis faragás még se ártana azon az ősi juhász-kampón! Lám, az öreg Tüttlő, ha ismeri figyelmed, az se volt utolsó pásztorember a maga idejében! Micsoda szép botokat, tikresekét, meg sőtartókat cífrazott az a kasztorával!

RÉSZLET A KESZTHELYI HATÁRBÓL.

Öreg Rodolf György igazgatta nyakán a fekete selyemkendőt, — néki még nyakán a régi juhászviseltből a többszörösen körültekert fekete selyemkendő, két csücske módosan másliba kötve, — röstelt valamit.

— Hogy ismér-e? Az öreg Tüttlő?... Számadóm volt. Sajátjába van már. Ott, né, a hegyen. Háza van... Ollan ember, volt tehetsége hozzá...

— A faragáshoz?

— Azt nem firtatom. De az a jobb, hogy ahhol vót, hogy hajlékot építsen, meg öt hód földet szerezzen melléje. Faragás ide, faragás oda, tekintetes uram, mi nem kedveljük. Én csak szegény bujtár vótam, egy komencióba, kilenc gyerekkel. Neki termett száz mérő gabonája is. Amikor meglettünk pusztítva egy kicsit, amikor a földet elvették tőlünk, ő meg se érezte. Ollik ember szerencsés. Meg nem mindenkinek egy a természete. Mik illenek vagyunk, más meg, más. A póka kurrog, a liba meg csak gágog... Csak az idő fordulna! Ha más esztendőjárás volna! A birka a száraz esztendőt szereti, de ez már több a túlságosnál. Nagy szegénység lesz... Utóbb tán magam is faricskálásra szorulok, hogy egy kis kenyérke kerüljön...

Ennyi talán elég is volna előbeszédnek.

Most induljunk, pásztorművészetet keresni, apróra a Balatont övező három vármegye, Zala-, Somogy- és Veszprémvármegyék legelőire.

Sági János munkatársunk, a Balaton írója, vezet bennünket s e kötet ezután következő részének javamunkája az ő segítségével, az ő jegyzetei nyomán készült.

A Balatont övező három vármegye Zala, Somogy és Veszprém tele van történeti emlékekkel.

A honfoglaló magyarság itt küzdött a ráerőszakolt idegen kultúra ellen. Nagykanizsán. Szigetvárott küzdöttünk a törökkel. Csobánc vidékén a labanc-némekkel. A Balaton mellett folyt le a magyar szabadságharc nevezetes eseménye: József nádor és Jellasics találkozása. A Balatonpart vármegyéi Zrínyi Miklósokat, Csány Lászlókat, Deák Ferenceket, gróf Festetics Györgyöket adtak a hazának. A várak történetét, az események leírását, a hősök küzdelmeit, az államférfiak bölcsességét mind ismerjük e vidékrőlkönyvek, leírások útján.

Vajmi kevésbé ismerjük azonban a népet és a művészetét. Azt a színmagyar népet, amelyről történétírók és etnografusok kimutatták, hogy Árpáddal jött a hazába, s régi hazájának halaszvizei mellől itt telepedett le a Balaton mellett, ahol olyan pazar alkalma volt az ősmagyarok kedves foglalkozása: a halászat folytatására, s ahol nemcsak víz volt bőven, de gyönyörű legelők is, pásztorkodó őseink nyájainak.

És itt ezen a gyönyörű vidéken teremték népünk művészetének igen sajátos, szépséges alkotásai.

Ezért, a Balatonvidék népművészetének külön kötetet szenteltünk. A népművészetnek is a javát: a pásztorművészetet mutatjuk itt be, amely szinte külön alakult ki; e kötetben tehát a Balatont övező megyék pásztoraikról, különösen a Balatonhoz közelebb legeltető pásztorok művészkedéseiről írunk s ismerletjük a környezetet, amelyben ez a művészet fogant.

AZ ÖREG RODOLF A VÖRÖSMEZEI PUSZTÁN.
(Ólében a tüskeböködő.)

PÁSZTOROK

A BALATON PARTJÁN. (49)

Hazánk elsőrendű állattenyésztő országa. A magyarság állattenyésztő nép.

A régi krónikák, s történetírók, a honfoglaló magyarságot, minden harciasságuk mellett, pásztorkodó, nomád népek ismerik, akik az őshazában dús legelőkön terelgettek. A mai hazába is sok állattal érkeztek s régi írásaink, a feljegyzések valóságos csodákat mesélnek a honfoglalást követő századok állattenyésztéséről. Tudjuk például, hogy Bécsben 1550-ben 63 ezer darab marha kelt el. Volt olyan uraság és kereskedő, aki egymaga 10 ezer darab ökröt hajtott a bécsi piacra. Jósokáig nemcsak Bécsre, Ausztriát, nagy Európát is mi láttuk el izletes pecsenyével.

Hazánkban a legutóbbi kimutatás szerint 7 millió szarvasmarha, 2 millió ló, 5 millió sertés és 8 millió juh legelészget.

Nincs az országban olyan szegény gazda, akinek ne lenne legelőre járó egy-két állatja. Főuraink, főpapjaink majorjaiban ezer és ezerszám tenyésztik a szebbnél-szebb állatot. Az uraságok, a községek, az úrbérések, a nemesi közbirtokosság féltő gonddal örködtek és örködnek a közlegelők fenntartásán, mert jól tudják, hogy szép, egészséges állatot csak künn a szabad levegőn nevelhetnek, nem pedig az istállóban.

A falu és az uraság állatait megbízható emberek hajtják ki a legelőre s ott egész nap terelgetik. Ezek a megbízható, jóra való, derék emberek a pásztorok.

A pásztorság érdemes külön «rend» a nép körében, ősi hagyományokkal és szokásokkal.

A pásztorság jóformán külön életet él, amelynek tömérdek eredetiségét, érdekességét a pusztító idő nagyrészt érintetlenül hagyta; bennünket azonban, elsősorban a pásztorművészet érdekel, amelyet eddig a magyarság nem méltatott kellő figyelemre, s úgy szólva, fogalmunk alig van annak gazdagságáról. A pásztor használati tárgyakat ritkán vásárol boltban. Különösen régen nem igen volt a falvakban a kereskedés, az óriási legelőktől messze esett a boltos.

A pásztornak csak a karácsonya és husvétja szabad, nem mehet hát minden hére-hóra vásárolni s a kis «kommencióból» nem is telik ilyes kiadásra: java használati eszközét megkészíti tehát maga. Megkészíti tükrösét, sőtartóját, botját, az óraláncát; az asszonyinak mosólapickát, konyhaeszközöket; a szobába képkeretet, széket. A gyermeknek is, játékok. Kutyájának kölcöt, meg a birkajelzőt is, szóval mindazt, amit a könyv során majd ismertetünk.

A pásztor nem éri be azzal, hogy egyes, szükséges holmiját csak úgy készítsa meg, ahogyan az a használatnak éppen megfelel, de holmija iránt való szeretetét is megmutatja, ravíszli lelkének a szabad természet ölen megtermékenyült gyönyörűségét; az így készült pásztorholmín is megjeljük népünk ölnépművészi és forma-érzékét, esztétikáját, képzeletének gazdagságát, finom ízlését, felfogásának eredetiségét, ízlésének és gondolkodásának magyarságát, a szépért való rajongását, ügyességét, ötletességét, életrealitását, nemes hajlamait, a művészetek iránt való kiváló fogékonyságát, teremtő erejét. Mindezekben pedig nem az egyes pásztorok, hanem az egész nemzet lelkének tüneményes sajátosságai nyilatkoznak meg.

Legérettebb a somogyi és zalai pásztorság művészete.

E két vármegye klasszikusabb talaja a magyar ornamentikának s a Balatont övező e két megye színmagyar pásztorsága valósággal sajátos stílust teremtett, kedve szerint

SOMOGYI JUHÁSZOK, ŐRZÉS KÖZBEN. 60

úzhétvén e fában dús vidéken a faragást. (A fában szegény Alföld pásztorai inkább a szíjmunkában jeleskednek.)

Induljunk tehát körütra.

Minden faluban találunk pásztorot (51, 52), aki a falu végén épült pásztorházban lakik. A majorokban több pásztor-családot is találunk együtt. Künt, a szabadban méltóságteljesen lépdelnek a nyáj, a gulya után, vagy bojkukra támaszkodva nézik a messzeséget, vagy pedig valamelyik fa árnyékában faricskálnak.

Vásárokon, büesuban, a heti piacon, a hivatalokban is sűrűn találkozunk pásztorokkal. Azonnal megkülönböztethetjük őket, színesebb, festőibb a ruházódásuk. A pásztor nem görnyed súlyos munkában, mint a földműves, ezért járása délcegebb, méltóságteljesebb. Tekintete nyugodt, nemes és nyílt; modora önérzetes, de nem büszke, sohasem modoros; fellépésében egyszerű, nemes és határozott; közeledése nyugodt és bizalomteljes. Ha elkelőbb ember elé kerül, kalaplevéve beszél, de kemény, egyenesre szokott gerince meg

nem hajlik a leghatalmasabb uraság előtt sem. Senki előtt meg nem hunyászkodik, nyílt homlokkal áll elének s bátran ejti a szót. Önérzetes, de önérzete sohasem elbizakodottság.

A magyar pásztorlás igen komoly, tisztességet tudó, értelmes, jókedvű, pompás humorú, eleven megfigyelő-képességgel megáldott, kedves nép; gondolkodása világos és józan. A bigottságra, fanatizmusra, az álszenteskedésre nem hajlik. Meg van benne az ős magyarok természetimádó kedve. Embertársai iránt szeretettel viselkedik, az elfogultság, a testvérieltelesség, a gyűlölet magvait hiába akarná bárki is elvetni az ő szívében. Foglalkozását nagyon szereti; él, hal a szabad természetért. Irtózik a gyár, a mûhely levegő-

JUHÁSZ-SZAMADÓ. (51)

ÓREG JUHÁSZ. (52)

jétől. A gondjaira bízott állatot is szereti, megbecsüli, ápolja, gondolzza; olyan gyöngédséggel beszél róluk, mint a gyermekeiről.

Régebben minden pásztor analfabéta volt, s most is még igen sok köztük az írást-olvasást nem tudó. Mindemellett meglepő a pásztorok intelligenciája, éleseszűsége; fegyelmezett, értelmes nép a magyar pásztor. Tettek is sok szolgálatot a hazának. Súlyos időkben vitézül harcoltak, s így történt, hogy a pásztorlás rendjéből származik sok nemesi családunk. A veszprémmegyei Szentgál község jóraváló kanászait fejedelmi elismerés avatta szabad királyi vadászokká.

A néphagyomány leggazdagabb fõuraink őszeit pásztoroknak vallja, akik egy-egy hõstettért kapnak akkora birtokot, a mekkorát egy nap alatt körülnyargalhattak.

A pásztorok beszédéből tanul a nyelvész, tanulhat tólük az etnografus, a léleklúvár, a természetrajz tudósa. A pásztorlás őrzi leghívebben a magyaros, népies viseleteket is.

A magyar földmives a Balaton vidéken is elhagyta már ruházatának zsinórzatát, a szép vitézkötést, a fényes acélgombokat, a hétszél gatyát: a pásztorság viseli még itt-ott ma is.

Különösen kedvelik a vidék szokott viseletétől eltérő kalapformákat.

A LEGELŐ FELÉ. (HÉVIZI. 633)

Egyik helyen a kalapnak nagyon kicsiny a széle, másutt ugyancsak széles. A kalap-pereme elül vagy hátul le van *siskulva*, hajtva. Van olyan kalap is, amely körös-körül siska, vagy amelynek széles pereme körös-körül felhajlik és szorosan a kalaptesthez simul. E mellé helyezi el a kanász a pipáját, gyújtóját. Érdekes, hogy az ásatásokból előkerült ábrázolások szerint, valamikor igen régen, a királyok viseltek ilyen kalapokat (27).

A pásztor dolmánya kék, világos barna, inkább színes posztóból készül; tarisznyáján csillog a sok rézkarika s van azon egyéb díszítés is.

A pásztorság népszerűségét tömérdek nóta jellemzi. Mutatónak adunk itt néhányat:

Nem vagyok én kapitány,
Nem járok én paripán;
Juhászlegény vagyok én,
Csacsin masirozok én.

Nem vagyok én kapitány,
Nem járok én paripán;
Kanászbojtár vagyok én,
Gyalog masirozok én.

Kondorosi csárda mellett,
Gulya, ménes ott delelget;
Csárdabeli szép asszonynál
Bort iszik az öreg bojtár.

Öreg bojtár, kis számadó
A fősikós után való,
Leányokért élőhaló,
Menyecskék kedvére való.

Közelget már, közelget már a nagy idő:
A juhásznak a gazdával számolni kő;
Nincsen neki egyebe,
Csak egy vezér úruje,
Rajta réz csengetyűje.

Terelgeti, terelgeti alá felé,
Kondorosi, kondorosi csárda felé;
Csárdásnének eladja,
Az árát elmulatja,
Szeretője siratja.

Nincsen annál keserveesebb élet,
Ha a kis lány mesterlegényt szeret,
Mesterlegény elmegy vándorolni:
Itt hagyja a kedvesét busulni.

Nincsen annál szerencésebb élet,
Ha a kis lány juhászlegényt szeret,
Juhászlegény kimegy a mezőre:
Utána megy, aki szeretője.

Megkérlette nénémet
Cifra szabólegény,
Engem is megkérletett
Szegény juhászlegény.
Óróme nénémmek
Cifra szabólegény,
Siralom énnékem
Szegény juhászlegény.

Lefektették nénémet
A födeles ágyba,
Engem is lefektettek
Szalmanyoszolýára,
Óróme nénémmek
Cifra szabólegény,
Siralom énnékem,
Szegény juhászlegény.

Fölkellették nénémet
Hétágu ostorral,
Engem is fölkellették
Szép szerelmes sóval.
Siralma nénémmek
Cifra szabólegény,
Órómem énnékem
Szegény juhászlegény.

Az én csizmám csikorgós
Csikorgós, csikorgós,
Tegnap vette a csikós,
Hej! a babám a csikós.
Hogyha nekem még egy
Ilyen-olyan csizmát vesz,
Két csikorgós csizmám
Lesz — ha vesz.

Az én szoknyám kanavász.
Kanavász, kanavász,
Tegnap vette a kanász,
Hej! a babám a kanász.
Hogyha nekem még egy
Ilyen-olyan szoknyát vesz,
Két kanavász szoknyám
Lesz — ha vesz.

Szürke számár szomorkodik
A gazdája jó bort iszik.
Ne szomorkodj szürke számár,
Majd el mész ám a nyáj után.

Ma két hete vagyis három,
Mióta a számadót várom.
Amoda jön amint látom
Fekete-szürke számáron.

Ne aludjál juhászbujtár,
Elveszett a csörgős bárány.
Nem aluszom, csak heverek
Nem is igaz, hogy elveszett.

Zsidó elvitte a hõrit,
Kutyák igyák meg a vérit.
Meglüzetem a tavaszszal,
Vagy a jövõ Szentgyörgy napra.

Jó nap' édes jó bujtárom,
Csak azt kérdi van-e károm,
Nincsen kára, de nem is lesz,
Még a nyája kezemen lesz.

Fényes bogrács, hús nincs benne,
Ergye bujtár hozzá bele,
Foggyál ürüt kavargósát,
Azí a fekete gyaptyusát.

Fényes kulacs, bor nincs benne,
Szép csárdásné hozzon bele.
Jó bort hozzon ne vizesel,
Hogy hiába ne izessek.

Mikor juhászujtár voltam
Juhok mellett elaludtam,
Fülbredtem éjfél tájba,
Egy juhom sínés az állásba.

*

Szépen legel a kisasszony gulyája,
A kisasszony maga sétál utána.
Még messziről kiáltja a gulyásnak:
Szívem gulyás terítsd le a subádat.

Én kisasszony nem teritem subámat.
Itt a csárda, behajjták a gulyámat.
Szívem gulyás ha behajjták gulyádat,
Majd ki váltja édes anyám bujába.

Lányom, lányom, lányomnak se mondalak,
Hogy én téged egy gulyásnak adjalak.
Nem bánom én, édes anyám, tagadj meg,
Mert a szívem a gulyásért hasad meg.

*

Somogy megye aljában születtem,
Tüskebokor között nevedtem.
Van cserényem, van szép fehér gulyám:
Gulyás vagyok a kutasi pusztán.

Gulya keríti be cserényemet.
Hat komondor istrázsúl engemet.
Magamban is helyén áll a lélek,
Sem zsványtól, sem vadtól nem félek.

Leteritem a subám a gyepre,
Bandi kutyám lefekszik melléje,
Bandi kutyám úgy vigyáz reája,
Mint a frájla a grófné lányára.

Hat bojlárnak vagyok fejedelme,
Ugy tisztelnék, gazd'uram kegyelme:
Terelem a gróf Zichy gulyáját,
Szeretem a megye minden lányát.

Este felé behajtom a gulyám,
Jóízűen megeszem a vacsorám,
Ugy jóllakom paprikás gulyással
Mint a gróf úr tekenősbékával.

*

Mind azt mondják, nincs asztalom, székem.
Egy grófnak sínés olyan, mint én nékem;
Asztalom a szép Balaton partja,
Oda ülök, ahá' a kedvem tartja.

A pásztorok elnevezése s életmódja más és más az őrzött állatok különfélesége szerint; rendjükben rangbeli fokozatok vannak, ismerkedjünk meg tehát a derék pásztorokkal sorjában.

Először a juhászokat látogatjuk meg, beszélgetésbe ereszkedünk egy-egy idősebb pásztorral, s a tőle hallottakat írjuk le.

A pásztorok eleje a juhász az *ihász*. Ennek van legjobb dolga, a legtöbb tekintélye (54).

Az őrzésre hajtott állatok között a birkának az életmódja olyan, hogy a pásztornak legtöbb szabad ideje marad mellette; ez magyarázza, hogy a faragás művészete legjobban a juhászok között virágzik. A legszebb pásztor-faragásokat a juhászok körében gyűjteltjük össze.

A juhásznak nincs sok tennivalója.

Tavaszzal, szent György nap tájban, botját karjára akasztja, tarisznyáját a nyakába veti, beleteszi furuglyáját, «betarisznyáz» és kihajt a nyári akolba, a tanyára, a szállásra. Egész hólecesteíg ott is marad, mert mindennap *nem hajthat akkora csapást*, a távol legelőről nem térhet nyájával naponkint haza.

A juhász nem olyan, mint a kanász, mert ennek a disznót kora reggel ki kell hajtani, esőben, hóban, télen, nyáron. A disznó örökösen jön-megy, lőt-fut, ezért a kanász mindig talpon van; a jászágon kell a szemének lenni. A kanásznak nincs jó idő, se rossz idő. Annak egy esztendőben csak két vasárnapja van: husvét és karácsony. Így hát nem is igen érkezik faragására. A csordás is így van. A marha bogárizik, akkor azután fut. A csordás megér utána futni. A csikós se külömb, mert a lófajta is igen pajkos állat.

A juhász, az más! A birka télen benn van a majorban, a téli akolban; a juhász ott napközben megeteti s ha elvégzi egyéb kis dolgát, neki állhat a faragásnak. Nyáron is csak akkor hajt ki, ha a harmat *elcsik*. Áprilisban, májusban mindig nagy a harmat, ezért reggel kilenc-tíz óra előtt nem igen hajt ki a juhász. Addig köszörülgetheti a faragó-szerszámaát.

A birka délig jóllakik s olyan portéka az, hogy mikor nagyon megmelegszik az idő, mindjárt delé. A fa hűse alatt összecsomózza, lefekszik az állat, kérődzik, hüssel (55). Délután négy óráig is összedugja a fejét, egyik a másik alá. Ott áll a nyáj egy helyben. El se elhete hajtani. Még négy órakor is úgy kell *felpamizni*, ha odébb akarják terelni. Mikor

mulik a forróság, akkor a birka elkezd széledni, neki áll legelni. Hűsével jobb ízűen legel. Naplemente után is, ameddig csak lát az állat, a nyáj künn edegél a legelőn.

Ha sok ideig esik az eső, kocsin hordják ki a nyári akolba az eleséget. Esőben nem szabad ugyanis a birkát kihajtani, mert a belső része *vizenyekesség*et kap, férget szed össze. Nyáron át is elégszer van eső: ideje marad a juhásznak faragására.

A régi világban a juhakol messze volt a falutól, a majortól. A juhászné számon hordta ki az ura eleségét. Sok helyt azonban a juhász a nyári akolból még most sem megy haza hetekszám. Így hát a család nem foglalja le a juhász idejét; babrálnak a kusztorával.

A juhászok voltak hajdan is a legelső emberek a nép között. Jómódban élhettek, mert *feletartáson voltak*. Ez azt jelenti, hogy még a bojtárnak is volt 2—300 darab *tükebirkája* vagyis ami a maga birkája volt, amit a maga keresetéből szerzett. Akkor a földműves nép, a parasztság is birkatartó volt; ma már, csak az uraságoknál látnunk birkát. Még a *gyöngye bojtárnak* is volt 20—30 darab birkája akkoriban.

A feletartás: fele bárány, fele szőr. Az uraság adta a juhász konvencióját s a birkáknak az összes eleséget.

Az ellett bárányok fele a juhászé maradt, fele pedig az uraságnak lett *bebillegővé*.

A lenyírt gyapjú fele és a mustra birka árának fele is a juhászt illette.

Ha a juhász eladta a tükebirkát, annak az árából nem kapott az uraság.

A juhászoknak volt gyapjujuk bőven s régente a gyapjuért még nagyobb árt adtak. A juhásznak tehát volt pénze elég. Az uraságok osztozó társat láttak bennök.

Az öreg bojtár két-három hétig se látta a birkáit. Ellátogatott nyájaskodni babájához, vagy elment mulatni a kocsimába. Régente nem küldhette ám ki az uraság a juhászt kaszálni, gabnát hordani, meg buzát pácolni, mint most. Nem ment el az ilyen dologra, egy lépést sem! Akkor a juhásznak száz forintig is volt hitele a kocsimában, hej most öt pengőt se igen adnak neki . . .

A rossz nyelvű kanászok. — akiket a juhászok csúfolnak sok lótsá-futásuk miatt, — azt mondják, hogy régente a csárdában is több becsülete volt a juhásznak! . . . Pedig, nem minden juhász jutott becsületes úton birkákhoz! Úgy aszerzte, elhajtotta valahonnan, amit komótosan megtehetett, mert nem volt akkoriban még marhalévlé . . .

SOMOGYI JUHÁSZOK. (54)
(a gyerek már bécsi bolti ruhában.)

DELELŐ BIRKANYÁJ. (55)

«A juhász öltözködött mindig a legszebben. Czifra szűrt hordott. Száz pengőt is adott érte. A szücs annyira kivarnta, hogy ha a polgár meglátta, azt hitte, maga Eszterházy herceg lépeget előtte. Kilencven polgárnak sem került ilyen szűr, mert szegény ördög volt akkor valamennyi.»

Igy beszélnek az öreg juhászok. Tanulhatunk tőlük egyebeket is.

A juhász, ha künn őriz, éjjelre *putri*-ban lakik (56). A *putri* egyszobás épület, amelynek rendes ablaka, ajtója van, nem úgy mint a kanász majd sorra kerülő *gunyhó*-jának. A *putri* kis házikó. Van ilyen minden rendes urodalomban. Csak az amolyan kis *pipás urak*-nál van a juhásznak földből készített kunyhója. A *putri* berendezése igen egyszerű. Valami hevenyészelt ágy van benne, egy régi bundával vagy szűrrel. Egy pad, egy asztal és az eleséges láda. A juhász szép időben künn főz a *putri* előtt. Leüt két ágafát, az ágakon keresztül is tesz egy fát s erre ráakasztja a bogrács kengyelét.

Legtöbb juhásznak a felesége vagy a gyermeke hordja ki a főlt ételt, de ha az akol nagyon messzire van, a pásztor napokszám csak a *tarióznnyájból* él. Kenyeret, turót, szalonnát, zöld paprikát, savanyított uborkát cszik. A hús a melegben *megpötyhadna*, ezért csak egy napra valót visznek utána.

A *putri*ban gondtalanul alszik, mert a birkákra vigyáznak az éber pumik és az erős komodorok.

Egész nyáron át nem zavarja semmi. Legfőlebb májusban hazahajl osztályozásra, amikor a nyájból kiszedik az öreg, fogatlan birkákat «mustrának», helyettük azután beosztják az «előhasiakat», vagyis amelyek

JUHÁSZ-PUTRI. (56)

elmultak kétévesek, amelyeknek lejárt a tokló koruk.

Pünkösöd felé mosatóra viszik a birkákat: a gyapjuból kimossák a sok zsíradékot, piszkot. Ilyenkor messze vidékekről hajtják össze a nyájakat a keszthelyi birkausztatóra. Ez a melegvizű Hévízgyógyfürdő lefolyásában van (57). A csudahatású fürdő vize ugyancsak alkalmas birka usztatására.

Usztatáskor valóságos faragás-börze kerekedik. A megmosott birka két napig szárad. Most is ráér lát a bojtár.

A különféle urodalmakból összeverődött juhásznép ilyenkor mutatja meg egymásnak, hogy egy éve mit faragott. Itt tanulnak egymástól újabb díszítést, fufangos zárákat. Itt csereberélik el holmijukat s itt ajándékozza meg a juhász réglátott komáját ügyességének valamelyik kedves termékével.

A juhász a legelőt aratásután elhagyja, mert az anyabirkát a tarlóra kell hajtani, ahol a birka jobb ízű harapnivalót talál. A tereletésen kívül itt sincs sok dolga a juhásznak. Faraghat hát eleget.

Juliusban meg a háगतás ideje, amikor a birkákat a téli akolba kell hajtani a kos alá. A szeretkezés éjjel történik, mert nappal a kos sem legelne, meg az anyát is egész nap hajszolná.

Szeptember elejére lekaszálnak a réteken. Ekkor a nyári akolból oda hajtják a birkákat, hősésig. Azután bevonulnak a téli akolba, ahol a juhász eteti a birkákat, de azért a nap legnagyobb részében ráér faragásra.

Decemberben kezdődik az elletés, amikor már sok dolog van a friss báránnyal. Ilyenkor szünetel a pásztor-művészkedés, egész tavaszig.

A juhászok feje a számadó,

A HÉVIZ LEFOLYÁSA. (57)

BIRKAUSZTATÓ A BAKONYBAN: A "KIJÁRÁS". (58)

BIRKAUSZTATÓ A BAKONYBAN: AZ "ÚGRÁTÓ". (59)

BHANA-SZTYVO, 1890.
Zielon, Mladý, císarstven' nupies, burgsu akcurotse; farzandý jazoz' gsvfjentygshohi, Indupstren.

föltétlen tekintély a majorban (60). Az uraság vagy a gazdatiszt az ő kezére olvas ki minden birkát s tőle kéri azokat mindig számon. A számadónak értelmes, megbízható, józan embernek kell lennie, aki valóságos tudós a juhászatban. Ismeri a birka minden tulajdonságát, betegségét, gyógyítási módját. A figyelme, szeme ott van mindenütt. Az öregebb

JUHÁSZ-SZÁMADÓ. (60)

bojtárok úgy tisztelik a számadót, mintha apjuk volna. Bizalmas, gyöngéd hangon beszélgetnek vele, tolakodó bizalmaskodás nélkül, szívük szerint is így szólítják:

— Édes jó gazdám!

A nóta így is mondja:

Tele főzöm bográcsom, edényem.
Körül ül az én sok cselédem;
Hát bojtárnak vagyok fejedelme,
Úgy tisztelnek: számadó kegyelme.

„ANYÁS” ŐRIZ A KESZTHELYI HATÁRBAN. (64)

Természetesen a számadónak van legnagyobb konvenciója, de bizony ez is csak akkora, hogy mindig több a méltóság...

Sok helyt a számadó nőtlen konvencióos bojtárokat tart. Az uraság ezek konvencióját is a számadó kezére adja, aki azon gazdálkodik. A kosztadás, az ételnek az akolba való küldése, igen nagy gond. Ma már ezt nem igen szívesen vállalja egy számadó felesége sem, mert ha elfogja a bojtártól a kosztot, akkor gyalázatjára válik, ha pedig rendesen kiadja, akkor meg a máj drága világban könnyen ráfizet. Ahol az uraság jól fizet, ott érdemes kosztos bojtárokat tartani. Ilyen helyen a számadó *vetődik* akármelyik kis urasággal is.

A számadó lévén a legügyesebb ember, természetes, hogy nála kell keresnünk a legszebb faragásokat is. A legtöbb számadó maga is farag s ezt csak idősebb korában hagyja abba, amikor gyöngül a szeme. A jó faragó bojtár legszebb darabjait a számadónak ajándékozza, aki szívesen őrzi meg a kedves emléket.

A keszthelyi gróf Festetics-féle híres nagy juhászatban három majorban vannak a birkák.

A nevezetes Georgikonban, a legelső gazdasági iskola egykori épületének majorjában 1700 birka mellett egy számadó és hat bojtár van. A felső majorban, Petőfi Sándorné Szendrei Julia születési helyén, 1500 birka mellett egy számadó és négy bojtár. A számadók konvenciója ez: külön lakás, 26 mérő rozs, 8 mérő buza, 3 hold kukorica föld, 1 fertály krumpli föld, 1 fertály kert, 3 öl tűzifa, 2 marhatartás, 2 disznótartás és 100 korona készpénz. A bojtár a következő konvenciót kapja: 2–3 családdal közös lakás egy szobában, 3 mérő rozs, 1 $\frac{1}{2}$ mérő buza, 1 $\frac{1}{2}$ hold kukoricza föld, 1 marhatartás, 2 disznótartás, 2 $\frac{1}{2}$ öl tűzifa, $\frac{1}{8}$ hold kert, $\frac{1}{8}$ hold krumpli föld és 64 korona készpénz. Negyedévenként tehát 16 korona készpénzt lát a juhász-bojtár, akinek 4–5 gyermeket kell nevelni! Ez az oka annak, hogy a pásztorság között fennmaradt a cserekereskedés. Ez a magyarázata annak, hogy a pásztor egy-egy szép faragásért dohányzacskót, egy jó pumi kutyáért borjut ad, mert nem jut annyi pénzhez soha, hogy készpénzzel fizethessen.

Most már a juhászokra is jobban nehezedik az élet. No de azért még elég vigan énekelik a régi pásztor nótát:

Azért, hogy én juhászbojtár vagyok is,
Azért, hogy tán füstös gubát hordok is;
Megalégszem én a magam sorával,
Nem cserélnék az Argyélus királyival.

BIRKÁK. (62)

A juhászság rendjében, a számadó után a bojtárok következnek. Ezek között első helyen áll az *anyás*, vagyis aki az anyabirkákat őrzi (61).

A gazda azt jelöli ki anyásnak, aki fiatalabb, erős, ügyes, szorgalmas ember, aki szereti az állatot.

Anyásnak azért kell ügyes ember, mert annak van a legtöbb és a legkényesebb dolga. Öreg embert, gyöngét, feledékenyt nem lehet ide tenni. Csudálatos, de a *jó ismeretű* juhász a sok száz birka között megismeri, hogy melyik, melyik báránynak az anyja. Az egyszerű juhásztól kérdezte egy úri ember, hogyan tudja megkülönböztetni a sok egyforma állatot? A juhász erre azt felelte, hogy ez nem nagy tudomány, ő azonban azt nem érti, az urak hogyan ismerik meg a könyvben a sok apró bötüt, mikor az mind egyforma!

Ha a birkák megkezdik az ellést, az anyásnak egész éjjel ébren kell lenni. Segédkeznie kell a sok kis bárány világra jötténél. Ha a bárányt elhagyja az anyja, akkor össze kell őket ketrecelni; a birkát is meg kell fogni, hogy tőrje békével, amikor szopja a báránya.

Az anyással majdnem egy rangban van a *kosos*, aki a kosokat őrzi. A kos verekedő, goromba állat. Legény kell a gátra, ha két verekedő kost szét kell választani. A kosra ügyelni kell erősebben, mert ha birkaneszt hall, ha a nyáj kolompját hallja, rohan szerelem után. Az operáló művészet is a kosos dolga; a kosnak olykor helytelenül nő a szarva, ezért bágyadt, kedvetlenül legel, a kosos segít rajta: levágja a szarvát. Ügyesség kell ehhez is!

A kosos után következik a *bárányos*. Friss embert kíván ez a mesterség is, mert mikor a bárány először kimegy az akolból, az ismeretlen világban megzavarodik, lőt-fut, kocsit után, marha után szalad. *Mit ki nem szokik*: igen sok baj van vele.

Nagyobb majorban két bárányos is van. Egyik őrzi a bárányok erőjét, a másik a gyöngéket vigyazza.

A bárányosok a lucerna- és lóherföldre hajtanak. Vigyázni kell, hogy ott a bárány ne sok maradjon, mert megdagad, felpuffad s belépusztul.

A pásztorok rendjében ezek után következnek: a *rédegesek*.

Rédeg-birkának nevezik a toklót és ürüt, mert ezek nem nevelnek semmit. A bárányból egy esztendő korában lesz toklós, három éves korában adják az anyaseregbe. Ürü a

kihírelt kos. Ez nől meg legnagyobbira a nyájban, mert erejét nem fogyasztja a szeretkezés. Az uruk közül két-három darabot beosztanak a nyájba, ezek a vezérürük. Az ürü *herdezza a nyájat*: nyakára harangot, kolompot tesznek. Ezt a birkára nem tehetik, mert elverné a lábát, a kosnak meg útjában lenne, a mikor fajfenntartó kötelességeit teljesíti. A goromba kos különben is összetörné a kolompot. A nyáj mindig a vezérürü kolompja után igazodik, mindig *harangszó* után tart. Harang nélkül erdőben nem boldogulna a pásztor, mert nem látja a szétterült nyáj szélét. A birka azonban a kolomp szavára mindig összetart. A téli akolban leveszik az ürü kolompját. Ha ezt megcsördíti a juhász, minden birka *rén* utána. A birka úgy rászokik a harangszóra, hogy ki lehet vele csalni az akolból messzire.

Az öreg ürüs tavasztól őszig künn van a nyári tanyán, nem hajt el tarlóra, a lekaszált rét-re, mert ami eleség ott van, azt az anyabirka is feleszi, már pedig annak dukál az elsőség. A toklók s az öreg ürük, szóval a rédeges birkák mellé teszik az öregebb, gyöngébb embert, mert a rédeggel nincs annyi baj. Nyáron csak kihajtja, télen meg eteti, itatja őket. *Öreg ürüs* pásztor van, de fiatal ürüs nincs, mert a bárány míg öreg ürü nem lesz belőle, a toklók között legel, ahol a fiatal állatok nemre való különbség nélkül vannak együtt. A rédegesek télen az anyásoknak segítenek etetni, itatni.

Rangban legelső fokon van a *kisbojtár*, akinek a számadó ád kosztot és fertályonkint tíz koronát. Természetes, hogy ebből a pénzből csak amolyan gyerekember tud megélni. A kisbojtár hol itt, hol amott segít őrizni, ahogyan éppen szükség van rá.

A valóságos pásztorokkal valahogy össze ne téveszszük a gyalog-bérest, vagy a nap-számost, aki a foghijas, kimustrált birkákat őrzi, míg értük nem jó a mézszáros. A mézszáros is fogad majd a megvett birkák mellé őrző embert, de az is csak afféle *zsidó-bojtár*, akinek megszűnik a mestersége, mihelyt kimérték a megöregedett szegény mustrás juhok húsát.

Ezeket az ideiglenes pásztorokat megkülönböztethetjük öltözkükről, mert hát a formájok sem olyan, mint az igazi juhászé!...

Csikós vagyok, édes apám se volt más,
Szajjostor a derekamon karikás,
Ostoromat lovam szügyébe vágom —
Szaladj velem, keresztül a világon.

Ha lemegyek Somogyba a vásárra,
Piros bort méretek a csutorámba —
Hozd ki babám, réz fokosom, ballámát,
Mert levágnak a somogyi zsandárok.

A csikósnak jól megy dolga
Egyik lóról a másikra,
De a juhász, mint a kutya,
Egyik dombról a másikra.

A pásztor nép között legdaliásabb a csikós! (a 73. lapon).

A Balatont övező megyék uradalmaiban sok ménes legel még. De azért — nem úgyan már, mint volt régen!

Nagyot sóhajt Lóki István a fenéki régi csikósgazda s azt mondja: a csikósságnál kutyább mesterség nincs, mert a csikósnak örökösen talpon kell állani éjjel, nappal. Annak az eszének mindig ott kell lenni a fókán!

A 40—100 darab lóból s csikóból álló fókát, a ménest nyáron már hajnalban ki kell az istalóból hajtani a legelőre, mert a ló úgy szép, úgy jó, ha sokat van legelőn. Az *akóban*, az istalóban nem szeret lenni; ott mindjárt verekedik, rugódozik. Mikor kihajtják, az egyik csikós megy a foka elé, hogy az állatok el ne szaladjanak; a másik csikós utánuk ballag és szépen tereli őket. Oldalt nem megy senki, mert a ló már hozzá van szokva a rendez. A fókában van egy harangos ló. Ez a vezér. Ugy *agg rá* a többi ló, emint katonaság a tisztjére. Úgy mennek egymásután, mint emberek a templomba. Az egész ménes *megréjja* (megstrja) a harangot, nyellegnek, mikor meghallják a hangját. Van azonban ido, hogy *elugernak*, szét szaladnak, *megtirákdznak*. Olyan csikós nincs a világon, aki el nem ugraszt. A ló nagyon félős, ijedős állat. Ha a ménes közelében egy fogolyesapat föl-

rebben, egyszeribe összeugrik, elszalad a ménés. Ha az első ló meglát egy macskát, nyargal nyomban s a többi utána. Ilyenkor a csikós elkezd a lovakat hívni, fűtyörészgöt nekik.»

A ló a disznónál is nehezebb örzetű állat, mert a disznó nem tudja úgy elkerülni a pásztort. A ló azonban, ha megijed, ha megesisí a bogár, magasban felrüg a hátsó két lábával s neki iramodik. Ilyenkor aztán: ne nektek csikósok!...

Ha a ló megvadul, — magyarázza tovább Lóki István gazda, — a csikós el nem éri még ha lóhátra ül is, hacsak valahol meg nem szorul az állat. Sokszor fél napi járásra is elvágatott a ménés mikor gyehenább volt. Most már nem szalad el annyira. A járásából nem igen szalad ki. Úgy ismeri a járását, mint az emberi állat a szobában a menetelét.

Mikor a ló a legelőre ér, kijátszsa, kifutja magát. Azután legel. A csikós szépen komandirozza, hogy a legelőn maradjanak. Ezért nem igen lehet faragni, különösen amióta zaporodnak a legelőket keresztül-kasul szelő vasutak, mert mindig vigyázni kell, hogy az állat valahogy a masina elé ne kerüljön.

Rége a csikósok lóháton hajtottak ki a legjobb lovat tanították nyergesnek. Ezt azután úgy elhajtották, csak úgy szikrázott. A paripán nyereg volt. Mikor kiérték a legelőre, kikapcsolták a paripa zabláját s legelt a többi után. Ha megugrott a ménés, bekapcsolták a zablavasat, a csikós föl a paripára — s az elszaladt ménés után nyargalt.

Régebben azért volt vadabb a ménés, mert nem volt *köteleo*, vagyis sohasem volt rajta kötőfék. Most azonban a csikóra két éves koráig kötőféket tesznek, s amíg az istállóban reggel és este megeszi a zabot, addig kötve is van. Így azután szépen megszeli a legelőn a pásztort szőzalját felveszi: megismeri a hangját. A fenéki csikósok azt mondják, hogy a ló most már olyan szelid, hogy a csikós is inkább bivalyos, mint csikós!

Ha a lónak a legelőn a csikós azt mondja: Hű, te Szultán, há mégy arra? — akkor már megfordul a legelőn. Mikor este haza hajt, akkor a csikókat, aszerint, melyik hány esztendő, külön elrekesztett helyre terelik be. Négyfelé szaggatják a ménest. Ilyenkor azt kiáltják:

— Kivá (kiválj) csikó! — s az állatok külön-külön fókára válnak az akol előtt, s úgy mennek a helyükre. Ha más ló kerül a fókába, akkor a többiek kihajtkák: «nagy hadonázás» van közöttük, s a nem odavalót kiugratják a korlát tetején.

Az istállóban meg csak azt mondja a csikós:

— Here (helyre) csikó! — s az állat magától oda talál a jászol elé.

Ámbar van *bőszmébb* csikó is, amelyik sehoggy sem akar szótfogadni.

Rége a ostorral kellett őrizni, azzal regulálták a lovat. Ma már szót ért.

Most már nem igen kell az ostor: ki se igen viszik a legelőre, legfőlebb paradéból. A csikós, furkós, piritott kéregtelen sofa-botot hord. Legjobb a *könyéskös* bot, amelyik kissé a száron meghajlik, mert ez nem megy úgy *lőköre*, mint amelyik *iggyenes*. Ha a ló nem fogad szót, a csikós *bottal rászól*, utána dobja gyöngéden a botot. A lovat sokszor meg kell fenytíteni, mint a gyermeket az iskolában. Rá nem lehet ülni, mert nem várja meg az embert. Mindenért nem szabad az állatot megdobni, mert *vadao* lesz, *elzalalaszsa* a többi lovat. Csak akkor szabad fenytíteni, ha rászolgál. Az állat tudja, hogy mikor szolgál a büntetésre, mikor áll rossz helyen. Ha a ló megszalad, akkor nem szabad hozzádobni, inkább kérlelni kell. Ilyenkor fűtyögögetnek neki. Ha a harangos ló kezes, akkor a csikós megfogja, s az egész ménés megyen utána. Harang nélkül ötven ember sem hajtja el a ménest. A ló még azt is megismeri, hogy melyik a harangja, mert minden harangnak másféle *neve* van.

A ménés egész nap legel. «Mindig eszik, mint a ló.»

Minél melegebb van, a lovat annál korábban kell kihajtani. Nagy nyárban már éjfélután egy óraker kihajt a csikós. Minél nagyobb a hőseg, a lovat annál többször kell itatni; a ménés legszívesebben a Balatonra jár inni, annak a tiszta vizét nagyon szereti.

De nemcsak a legeltetéssel van dolog. A csikó születésénél s fölnevelésénél is tőmérdek a csikós vesződsége. A kancákat februártól május végéig fedeztetik. A ló

tizenegy hónapig hordja csikóját. A csikósnak ilyenkor arra is kell vigyázni, hogy a ló sokáig ne álljon a Balaton hideg vizében, mert ez nem tesz neki jót, *felhül, elvetődik. A vemhezés, a csikózás* rendszeren februártól májusig történik. Amelyik ló júniusban vemhezik, az *hátráz*. A ló a legelőn, a ménesben is megvemhezik, ahol éppen érterik. Ilyenkor a csikós talicskát szerez és szépen hazatolja a csikót az istállóba. A kis csikó 10–12 óra múltán jön észre. Ekkor az anyját elfogadja és szopik. Van olyan ló, akinek nem kell a csikaja. Rá se néz. Ritka az olyan *előhasi* ló, amelyik elfogadja a csikót. Az ilyen lovat jól el *nazaragolják*, megverik, hogy észére térjen. Az ilyen lovat meg kell fejni s a csikóját abból kell megitatni. Van olyan csikó, akit egy hétig is kell szoptatni, ápolni, azért mégis ló lesz belőle. A fiasló 6–7 napig marad az istállóban

CSIKÓS. 630

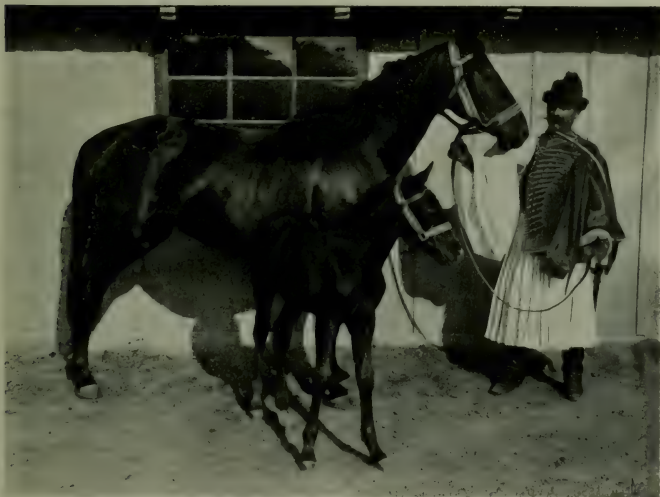
egy rekesztékben, a csikójával; azután az eleven, fűre kis csikó is kimegy anyjával a legelőre.

Az istállóban sokszor 6–7 vemhezés is van egy éjszaka. A csikós tehát éber, erős ember legyen! A lóval mindenféleképp sok a baj; van olyan, amelyik a mécsvilág mellett fél a maga meg a csikója árnyékától, rohan az árnyéknak és lerugdozza a falat. A csikós ugyancsak talpon legyen mellette!

A ló *körme* esős időben megnől. Ilyenkor a kovács *megkőrmeéli*, tisztítja a ló lábát. Sok baj van a lóval akkor is, mikor így a kovács kezére kell juttatni. Ilyenkor a csikós addig *szekirozza* valamivel a lovat, míg az *kivápjja magát egy sarokba*, külön vál, s oda *beszoriljak*. Száraz évben *tepa* a ló körme, mert a kemény talajon előredeznek.

A tenéki csikósok beszélnek, hogy régente ráért a csikós egész télen, mert legfőleg

áprilisban, Szentgyörgy-napkor hajtottak ki a legelőre. Mióta azonban gróf Festeticsnek idegen országból való ménés mestere van, azóta a ménés még hóban is kijár a legelőre. Azt tanítja ugyanis a ménés-mester, hogy az állatnak a friss, szabad levegő kell, nem a bűzös istálló: a jó levegő még nem ártott meg semmiféle állatnak. A szarvas is egészséges, az őz is, a nyúl is, pedig úgy-e, sohasem látnak istállót. Az új ménesmester ideje óta még a legszigorúbb télben sínes betéve soha az akó-kapu, pedig ott ugyancsak szép akol-kapu van. A ló hozzászokik a hideg levegőhöz s nem lesz neki semmi baja. Ha a Festetics gróf lovát a világ szélére viszik is, akkor sem kell rá a vasúti kocsiban pokróc. A csikósok igazat adnak a ménesmesternek s azóta csakugyan sokkal egészségesebb a ménés.

CSIKÓS URASÁGI DISZDOLMÁNYBAN. (64)

A fenéki pusztán tehát tél idején sok hideget kell szenvednjen a csikós, de azért azt az állat részére szívesen elszeneveli, csak ne kapjon a ló kékét, mert ez a csikós legnagyobb szégyene.

Jóraláló csikós mindig komornikokodik, hogy rendben legyen az állatja. Ezért nem is lehet sokat elállani az állattól.

A csikós a beteg, hibás állatot gyöngéden gondozza. Ha a ló kehes: a csikós megszirozza a ló torkát. A rondaság ettől összegyülemlik a torokban; a daganatot azután kívülről megsziurja és szépen kitakarítja. A lónak néha bizony eltörik a lába s vége; meg van, amelyik kiöregedik: az ilyen állatot a számadó szügybe szúrja, megváltja a szenvedéstől. Ha a ló elpetytyjanik, ha elhult, a bőrét lenyúzzák. A Festetics gróf kimúlt futólovait azonban bőrével temetik, «mert azoknak külön temetés dukál!»

Fenekén ugyanis félév- és televér- ménes van. Amaz adja az igás- és katonalovakat, ez a drága futólovakat, amelyek mellett nem csikósok, hanem *levászok*, idegenből hozott ménesmesterek, trenir-mesterek vannak s a magyar csikósélethez semmi közük.

Csak a félév-ménestől vannak csikósok s egész nap a szabad legelőn vesződnék a lovakkal.

Így beszél a csikós az ő nagy elfoglaltságáról.

Hát akkor hogyan teremhet mégis olyan sok szép faragás a csikósok keze alól is?

Kiderül, hogy mégis csak van a csikós-nak is ráerő ideje. A ló ugyanis május utólján elkezd delelni. Hűdeghen nem delel, mert minél hűdegebb van, annál erősebben jár. Fél tizenegy felé, a melegben, fa alá állanak, csomóba. Ilyenkor nem eszik az állat: delel, két-három órát.

Az árnyékra nemcsak a meleg, hanem a bogár miatt is húzódik. Mert a bogár legjobban tud parancsolni a lónak. Árnyékban a ló úgy összeáll csomóba, hogy egymás lábát tiporja. Ott legyezgeti magát a farkával. Egymást is legyezgetik úgy, hogy a lovat nemcsak a saját farka, de a másiké is védi. A ló a bogarat *lekőszőrüli* magáról, mert odadörzsölődzik a másik lóhoz, vagy a fa törzséhez. Ilyenkor a lovat nem lehet elmozdítani; inkább elszalad az egész ménes.

Nagy *bogárázaskor*, mikor a ménes delel, — mondja Pap Jancsi, fenéki csikós-bojtár, — akkor akár a bálba is elmehet a csikós. A bogárázás három hónapig tart. Így hát mégis csak van ideje a csikós-nak is, hogy faragjon egyet s mászt.

A csikósok rendjében is vannak fokozatok. Első helyen persze, a számadó.

Lóki István fenéki számadó ötvenkét éve szolgálja a Festetics grófokat. Apja is az uralomnál szolgált ötvenhét évet. Lóki bátyánk igen értelmes ember. Minden lovának tudja a nevét. Sőt azt is tudja, hogy melyiknek milyen ló volt az apja és az anyja, s hogy az egy származás minden tagja mikor született (65).

Lóki István beszél, egyszer a kegyelmes

gróf úr, egy ló felől kérdezte, hogy az mikor született? Lóki István így válaszolt:

«Csókolom a kegyes kezét kegyelmes gróf úr, emlékezzék rá, hogy egyszer a meghalt Tassziló, öreg gyenyeralis gróf úr, még 66 előtt, mikor Königrátnél megkődisodott, (ellátták a lába fejét) egy lovat nyert a császárnétól kártyán. Hát ez a ló annak a csikójának a csikaja.»

Így kell mindent tudni a csikós-nak az állat származásáról!

Lóki bátyánk az ő sorsával teljesen elégedett, mert hát a szolgálattért az uraság ad kenyeret. . . Gondoskodik pedig eselédjeiről az uraság így: ad egész évre külön lakást, 34 mérő gabnát (kenyérnek való búza és rozs) 50 forint készpénzfizetést, másfél hold krumpli-földet, egy kis kerti földet (egy fertály földnek talán a fele), három öl tűzi fát, s két darab *szabad marhatartást* (vagyis szénát kap, nem kell neki kaszálni). Disznótartás is van, amennyit *tarhat* a termés után. Más fizetés nincs. És Lóki István apja is ott szolgált ötvenhét esztendő . . .

LÓKI ISTVÁN FENÉKI CSIKÓS-SZÁMADÓ. (65)

A számadó után rangban az *öreg csikós*, *öreg bojtár* következnek. Ez őrzi a *rédegy* lovakat.

A csikó hat hónapos koráig ugyanis *kis csikó*, *szopós csikó*; ezután egy évig *vdlasztó-csikó*. Négy éves korában fedeztetik, ekkor lesz *anyakanca*. Hat hónapos korától az anyaságig egy éves, két éves, három éves, négy éves csikó vagyis *rédegy-ló*.

Az *öreg csikós* után rangban a *kis csikós* következik, aki a szopós csikókat hat hónapos korukig az anyjukkal külön fókában őrzi. Hat hónap után a kis csikó egy hónapig az istállóban külön marad, hogy az anyja elapadhasson, s a csikó «elfeledje a csöcsöt». Ezután a két bojtár «összemegy» őrízni és 100—120 darab lovat is megőríz.

Fenekben az *öreg csikós* Csentei Mihály, a *kis csikós* pedig Pap Jancsi (66).

Az *öreg csikós* konvenciója: «24 mérő gabonára gyün ki». Ezen kívül jár neki egy hold kukoricaföld, 30 forint készpénz, öt szekér (két és fél öl) fa, egy fertály föld krumpli

PAP JANCSI FENÉKI KISCSIKÓS. (66)

alá; van káposztás kertje s egy darab marhatartása. Disznótartás: amennyit bir a termés után.

Az *öreg bojtár* a «monyasossal» közös lakáson van, ami a legnagyobb baj. Amannak két gyermeke van: a Jóska és a Pista, emennek pedig hét: Kati, Bözse, Róza, Mária, Pista, Gyuri, Jóska. Mindakettő fiatal ember még, így hát a 13 emberhez még adhat a jó Isten néhány gyermeket az öt lépés hosszú és három lépés széles szobába.

A *monyasos* a csődörökkel bánik. Egy-egy ménes mellett 2—3 csődör van. Ezekkel egész nap van dolgot. A csődöröket nem hajtják legelőre, mert azt mondja Barcza József, a fenéki monyasos, hogy akkor kutya világ lenne. . .

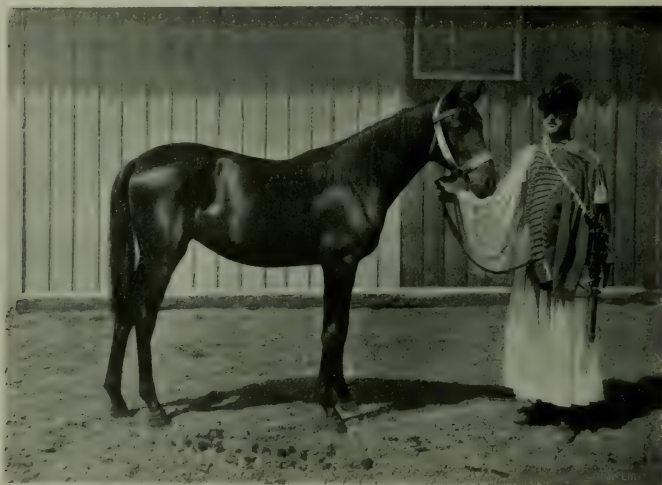
A *monyasos* már reggel öt órakor körbejártatja a méneket, hogy jól elfáradjanak a szabad levegőn s az istállóban meg ne romolják a lábuk. A csődörnek ez a két órai *landzsolás* az élvezete. A monyasos tisztogatja a csődöröket és az istállót. Ő sohasem ér rá faragni úgy, mint a bojtárok. A monyasos konvenciója csak annyi, mint az *öreg bojtáré*, s kap még két tehéntartást is.

A számadó a *caelédjeit*, a bojtárjait mégis előbbre valónak tartja a monyasosnál, mert azok a segítségéi.

Az uraság szarvasmarháit őrző pásztor: a *gulyás* (68).

A gulyások között is igen sok faragómekest találunk, ámbar ők sem érnek rá annyira a faragásra, mint a juhásznép.

Közöttük is a számadó az első ember (69). Ő felelős mindenért. A gazdatisztnek minden új evkor elszámol a kezére adott marhákkal. Egy-egy majorban öt főka marha is van. A számadó az egyikőt elmegy, a másikhoz odamegy. *Felvizsgálja a marhát,*

CSIKÓS VÁLLÁN A KARIKÁS. (67)

mindig azt nézi, nincs-e valami baj? Ha ilyest tapasztal, nyomban jelentést tesz a gazdatisztnek.

Az olyan bojtár, akire azt mondhatják, hogy *kevés nála az irás*, vagyis nem tud jól írni, az manapság számadó nem igen lehet, mert ma már mindenféle jegyzéket is vezetnek az állatról.

A számadónak, magyarázza egy öreg gulyás, legszelidebb embernek kell lenni, aki mindenkivel ki tud jönni!... A számadónak minden emberrel egyformán kell bánni. Az előtt nem szabad kiválasztott embernek lenni. Az egyik bojtár olyan legyen előtte, mint a másik!...

Számadó csak komoly ember lehet. Annak hiába való beszédet nem szabad folytatnia, nem szabad neki mindenféle emberrel leülni poharazni, de ha a bojtárokkal egy kicsit *összeleqgedik* az nem baj, mert azok hozzátartozandó emberek.

A BOJTÁR.

(A hatvanas évek egy könyvmutatóján: csikósbojtár.)

Régen te vagyonos számadók voltak. Ma már igazi nagy számadó alig akad, legfőlebb csak olyan, aki annak tartja magát. Régen a számadó csak uraskodott. Az uraságok most már látják, hogy a számadóskodás nem meríti ki a cselédlé idejét, ma már a számadó egyuttal csész is, vincellér is, meg ilyes egyéb hivatalt is visel.

A számadó első bojtárja a *főbojtár* vagyis az *anyagulyás*, akiről a többi bojtárjával is így beszél: *cselédem*. Az anyagulyás őrzi az anyateheneket, így hát néki van a legtöbb, legkényesebb dolga (70).

A tenyésztésre tartott gulyát kora tavasz-szal kieresztik a legelőre, ott marad azután az éjjel, nappal, esőben, jó időben az isten szabad ege alatt. Itt hozza a tehén a

GULYÁS. (68)

kis borjút világra, még ha szakad is az eső. Nem lát az istállót, amíg csak ősszel, hó estekor be nem hajtják a majorba. Az állat kora reggeltől késő estig legel; este behajtják az állásba, egy fakorlással, cölöpökkel bekerített helyre.

A gulyás szemének egész nap az állaton kell lenni. Különösen manapság, hogy egyre kisebbre szabják a legelőket, a marha minduntalan közel jut a réthez, a kárhoz, s a legelőket keresztül-kasul szeldelik a vasutak is. A gulyásnak még éjjel sincs nyugta, mert ha lelkiismeretes ember, akkor többször fölkel és körüljárja az állást, hogy nincs-e baj az állat körül?

Az anyagulyás egész nap vigyázza az üzekedést, mert, mint Győrei István fenéki gulyás mondja, az üzekedésről *störskönyv*-et kell vezetni; az anyástól komolyan meg követelik, hogy följegyezze: a gulya melyik bikája melyik tehénre mikor hágott?

A Keszthely mellett lévő gróf Festetics-féle Fenékpusztá gyönyörű gulyája mellett szolgáló főbójtár, Borka Takács István jegyzékében például ezeket az adatokat látjuk.

Üszegedett	Az tehén	Az bika
Augusztus 2-án	Pongrács	Szekfű
" 2-án	Bogar	Szekfű
" 2-án	Cimer	Szekfű
" 2-án	Patkó	Szemes
" 3-án	Szulyák	Szemes
" 5-én	Madár	Szekfű
" 5-én	Tikris	Szekfű
" 6-án	Baráth	Szemes
" 6-án	Hajós	Szemes
" 7-én	Fályol	Szekfű
" 8-án	Fütyös	Szekfű
" 8-án	Nyulas	Szekfű
" 8-án	Szünyék	Szekfű

Ha most már tudjuk, hogy Borka Takács István keze alatt 80 tehén van, hát elgondolhatjuk, hogy milyen sűrűn kénytelen alkalmazni Borka Takács a könyvelési tudományát.

Nem csoda tehát, ha nem tud annyit faragni, mint a jobban ráérő juhászember. Különbözik is, az anyaggyűlés ügy szép, ha áll a gulya mellett, vagy komótosan ballag utána.

Az anyaggyűlés ezenkívül még az elletéssel is jöcskán el van foglalva.

Amiut a záporosó lefoly, úgy folyik le egyszerre a bírkaeletés is.

A tehén azonban mindenik más-más időben ellik, mert szerelmi életét nem korlátozzák időre, mint a juhokét. Sok tehén nehezen hozza világra a kis borjut, az

BORKA TAKÁCS ISTVÁN
FENÉKI GULYÁS SZÁMADÓ. (609)

ISTENES JÁNOS,
BARONYI GULYÁS. (70)

ISTENES JÁNOS ÁLLATJAI,
A BALÁSKÓ ERDŐ ALATT A BARONYBAN. (71)

anyagulyásnak segédkezni kell ott. Sok borjú gyöngé, alig áll a lábán nem tud jól szopni. Ezért a gulyás a lába közé szorítja s úgy szoptatja meg a tehén tőgyéből. A kis borjú sokszor megbetegedik. Ilyenkor úgy kell ápolni, mint a gyermeket; jó meleg pipóter-teát adnak neki, vagy atörpentinnebe dörzsölik a hasát, a vékonyát.

A kis borjú 6-10 hónapig szopik, akkor azután *leválasztják*, elválasztják az anyjától. Ha a borjú tavaszra már nagyobb is, akkor se választják el, mert a friss, jó fűvön az anya magát is, meg a borjút is jól tudja táplálni. A borjú csak az anyja alatt érik jól ki. Rendesen ősz végén választják el a borjút, amikor *bemegy kötélre*, vagyis istállóba kötik. Ott külön választják az üsző (nőstény) borjúkat a bikaborjúktól. Mert ezek *fedeznek*, meg-hágnak az üszőket ilyen fiatalon, mert az üsző ilyenkor *meginnul*, megüzekedik.

A BIKÁS. (72)

Tavaszzal azután az állatokat megbillegölik: pofájukra rásütik az uraság nevének kezdőbetűit. Tavasszal, mikor kihajtanak, a kinemerélt bika-borjúkat a bika-fókára adják, amelyben a legfiatalabb, reményteljes hímöt a legidősebb agglegényig együtt legel a szarvasmarhák férfiúi társadalma. A bika négy éves korában a legszebb, akkor adják, verik át az anyagulyára. Ekkor *vizítádják* be hágóbikának; 40 tehénre egy bikát számítanak. A többi bika közül egyiket-másikat elviszik falubikájának, a tehetetlenebbeket pedig mézáros kézre adják.

A gulyások rendjében az egyik fokozaton tehát a *bikás* áll (72).

Emek már könnyebb dolga van, mert a bikákkal közel sincs olyan sok gond, mint a tehennel. Katona Gedeon fenéki bikás azt mondja, hogy a bikáktól nem kell annyira *«függeni, ha nincs rászokva, hogy üzekedő tehenet találjon.»*

A bikás tehát jobban ráér a faragásra. Ha faragásokat gyűjtünk, a bikásoknál inkább találunk, mint az anyásoknál.

Tudjuk most már, hogy tavasszal az istállóból bika-, üsző- és heréltborjúk kerülnek ki. Az üszők és herélték közös fókára mennek. Ez a *kevert fóká*. A ki a kevert fókát őrzi, az a *nyári borygyus*. Azért *nyári borygyus*, mert a nyaranta künn legelő borjúkat őrzi. Van *téli borygyus* is, aki a rugott borjúkat az istállóban gondozza. Rugott az a borjú, amelyet az anyja nem szoptat, elrug magától. Ez rendszeren késő ősszel esik meg, amikor már körülbelül istállóba kerülnek az állatok. Ha a tehén korán rugja el a borjút, akkor az ilyen üsző-borjúkból lesz a kis fóká, amelyet a téli borygyus legeltet. Ezért a téli borygyust *kis fókásnak* is nevezik.

Tavasszal tőle a borjúkat a nyári fókás, a kevert fókás veszi át; a téli borygyus a

A MAJORBAN. 173.

mu-strateheneket őrzi egész augusztusig, amikor azokat rendszerint vásárra adják. Ha korábban is akad rugott, akkor az a mu-strák közé megyen. Ezután a téli borygyus a gazdaságban dolgozik; szénát rak, mint a gyaloghéres.

A nyári borygyus is igen éber ember legyen, mert az üszőborjú, mint Borka Takács István mondja: megüzekedik és fut a bika után, mert lát a fiatalabb ember is nyughatatlanabb, mint az öreg. Már pedig az üszőnek nem szabad szeretkezni, mert — véli Borka István — az olyan tilos, mint a leány. Az állatok a kevertfókában a következő tavaszig maradnak együtt, amikor a tinók a tinófókára, az üszők pedig az üszőfókára kerülnek.

Látjuk tehát, hogy van *üszősbajtár* és *tinősbajtár* is.

A tinós öt éven át legelteti a tinókat, amikor a ökrökké nevelkednek. Ekkor béreskére jutnak, hogy egész életükön át huzzák az igát. Míg ebbe a türelmességet kívánó erénybe belétörődnek, sokszor megszívelhetik a közismert biztatást: Tanulj tinó, ökör lesz belőled.

SZILAJ GÜLYA A FONYÓDI PARTON, (A HÁTTERBEN BUDA-CSONYI) (74)

A tinósok is gyakorlott faragók, mert a tinó a legjámorabb fajta. Megfosztották szegényt ugyanis attól a lehetőségtől, hogy még csak gondolni is merne . . . szerelemre.

Az üsző négy éven át őrzi az állatokat, a mikorra azokat *átvezetik* az anya-gulyára, hogy azután borjút neveljenek az uraság részére. Az a marha, amelyet nem lehet még tinó sorba fogni, meg az üsző, amely még be nem üzekedett, nem borjuzott: az a *rédegmарha*. Ez aféle haszontalan állat, mint amilyen haszontalan a népies nyelven rédegembernek nevezett agglégény.

Rége, mikor még sok volt a hatókrös paraszt, amikor a földművesek több ökröt tarthattak, sok faluban volt «fókás ökör». Ezekből verődött össze a falusi ökör-csorda; ma már ilyen nincs. Mert szegény a nép. A tehénből él a nép, mert az borjat is, piacra való tejeeskét is ad, be is lehet fogni s elvégzik vele a szekerezni valót is. A kiszolgált bikákból és a tenyésztésre alkalmatlan tehénekből lesznek a *göböltyök*. Ezek nem legelnek, mert fél évig az istállóban hizlalják őket, hogy elkeljenek a budapesti és bécsi piacon, sőt még Berlinbe is híret viszik a jó magyar pecsenyének.

A göböltyőket tehát az istálló körül találjuk meg, ha hozzájuk utasítanak bennünket faragások végett. Ők az állatokat etetik, almozzák, tisztogatják. Ha elvégeznek, kiülnek az istálló ajtóba s lopnak egy kis időt faragásra.

A fehér, nagy szarvú magyar marhák főkáját *szilaj-gulyának*, a tarka szimentháli, szejci szarvasmarhák társaságát *córa-gulyának* nevezik (74, 75). Így tehát nagyobb urodalomban *szilaj-gulyásokat* és *córa-gulyásokat* is találunk.

CÓRAGÜLYÁS ŐRIZ A SZÁNTÓDI PARTON. (75)

A SZÁLLÁS. 76.

GÜLYÁS-PUTRI FENÉKEN. 77.

SÜLECZ VENDEL, ANYAGULYÁS. (78)

nevű gulyhó. Mellette egy kis szénny, szín van. Képünk a fenéki szállásokat mutatja be, amelyek évszázados fák alatt húzódnak meg (76, 77).

Sok urodalomban a gulyát nemcsak tenyésztés végett, hanem tejhaszonért is tartják, vagyis a borjas tehenet fejik is, hogy tejtét a piacra értékesítsék. Az igazi nagy uraság, aki a szép erős, érett borjút szereti, az nem fejti az anyagulyát. Azok a tehenek, amelyeket fejnek azok vannak *fejősgulyában*. Ezt őrzí a fejősgulyás, akinek sok a dolga; mert ha a teheneket behajlják az istállóba, akkor azokat meg kell fejni s a borjukat szoptatni kell. A fejősgulyás megmossa a tehen farkát, combját, lábát. A borjas tehennek egy kis *cukmis* kell, hogy több tejet adjon. Ezért a fejősnek, vagy mint másképp mondják *tehenesnek*, répát is kell vágni. A fejősnek inasa a «tejes», aki a tejet viszi a piacra, vagy beszállítja a városba s ott hordja házról-házra. Ha tejest látunk a városban, bizonyára nála is találunk szép faragásokat, de bizonyos, hogy megismerteti velünk majorjának és vidékének jó faragó pásztorait.

Említettük, hogy a tenyész-gulyát már kora tavasszal kieresztik a legelőre s ott marad hó leestéig. Természetes tehát, hogy a pásztornak is egész időn át künn kell tartózkodnia, távol a helységtől és a majortól.

A pásztor tartózkodási helye a *szállás* vagy *háló*.

BORKA TAKÁCS ISTVÁN ŐRZÉS KÖZBEN. (60)

Borka Takács István szállása előtt kobaktök-lugos van, amelyről a kobak és héber nevű gyümölcsök csüngenek alá. A gunyhónak két helyisége van. Az első nyitott, amolyan előszoba fele, ahova nagy esőben beáll a gulyás. Itt tart egy-egy zsák krumplit; a belső helyiség a hálóhely. Ebben két nyoszolya van; egyikén egy régi ócska szűr, másikon, öreg rongyos bunda, amelyben még a régi jó világban parádézott a gulyás öregapja.

Az unoka jóízűen alszik az örökéletű holmin! Mert igaza van a régi nótának:

Kifordítom, befordítom	Leteritem a bundámat	-----
Mégis bunda, a bunda.	Mégis bunda a bunda	Ha rongyos is a bunda
Hej bunda, a bunda,	-----	Mégis bunda a bunda.
Pásztorbunda a bunda.	Ha megázik is a bunda	-----
Mégis bunda a bunda!	Mégis bunda a bunda.	

Az egyik nyoszolya végében áll az eleséges láda. Ebben tartja a pásztor az enni-alóját, no meg egy-két pint bort s a «papramorgót», amiből hideg reggeleken egy-egy korty olyan jól esik! Mikor belépünk a sötét gunyhóba, a derék pásztor megtörlí az ágy szélét, a padot, szívélyes hangon helylyel kínál. Kinyitja a ládát, előveszi a bort:

— Tessék használni a tekintetes úrnak. Ne tessék megvetni a szegénységemet.

A jóra való ember örömmel látja, hogy nem vetjük meg jószívűségét. Előveszi a fehér asztalkendőbe takart fekete rozskenyőret, zsebéből kivieszi a kusztorát, megtörlí s megkínál bennünket egy falat kenyérrel, miközben szabadkozva mondja:

— Nem telik fehérebb a szegénységemből.

A kenyér mellé előkerül a jó füstölt szalonna, a zöld paprika és a füstölt turó. Beszélgetés közben szemlélődünk a gunyhóban. Megpillantjuk a pócot. Ezen áll a sőtartó, a megkezdett faragások, a faragásokhoz szárogatott fadarabok, a szénahordó-

kötél, a furugla és miegyéb *zakat*, dib-dáb holmi. A falon egy kis fából való gépezetet hajlhatunk jobbra és balra, fölfelé, vagy ettől távolabb. Ezen a kis gépezeten van az olajméces. Különös, hogy a gnyhóban kályha is van, amit téglából raktak, s kívül fűtik.

— Hogyan, hát itt télen is laknak?

— Nem lakunk itt kérem, feleli a gulyás — de a hideg tavaszi és őszi reggeleken nagyon elkél egy kis meleg.

Könn megnéztük a szint, ott áll a faragó-szék. A szin egyik lábán lóg a gulyás kabátja, amelynek az újja be van kötve.

Vajjon miért?

GULYÁS. (81)

Megnézzük a legelésztető fókákat, az anyafókát, a kislefókát, a bikákat. Elmegyünk az álláshoz, ahová esténként behajtják az állatokat.

Lassankint leszáll az est.

Elbűcsúzunk szíves gazdánktól. Kezet szorítunk vele, miközben tisztességesen leveszi és kézben tartja a kalapját.

— Az Uristennek ajánlom tekintetes uram! s köszönés után oda megy a kabáthoz. *Belenyúl* bekötött újjába:

— Egy kis jó gombát szedtem. Ha meg nem sértem a tekintetes urat, tessék hazavinni a tekintetes asszonynak!

... A községi lakosok vagy az urasági cselédek teheneit a *csordás* őrzi (83). Aki urasági szarvasmarhákat őrzi, az: gulyás. A csordás husvét táján hajt ki. Régebben nagy-

CSORDA CSOBÁNC ALATT. (82)

péntek volt a kihajtás napja. A csordás most akkor hajt ki, mikor az idő engedi, amikor a fű sarjad, kiszövdül úgy, hogy tudja jól legelni a marha.

Szerenesétlen, veszedelmes napon nem hajt ki a csordás. A *csizió* szerint 36 ilyen veszedelmes nap van az esztendőben; mert a csiziónak a pásztorok között nagy a beesülete. A legtöbb pásztor — aki olvasni tud — ért a csizióhoz, s hisz is benne rendületlenül.

A kihajtás előtt a csordás 2—3 tehénre kolompot, *harangot* akaszt. A kolompot azok a tehénnek kapják, amelyek a *legfutósabbak* vagyis amelyek otthon maradt borjaikhoz akar-nak minduntalan szaladni. A kolomp szaváról azután észreveszi a csordás a szökést s idejében megakadályozhatja.

A régi pásztorok nagy harangot akasztottak a tehenre. A nagy kolomp hangja erősebb, messzebbre hallatszik, de különben is az volt a tehén cimere, minél nagyobb volt a harangja. Most már nem kinnözzák a szegény tehén nyakát a nehéz kolomppal.

A faluban a kolomp szava figyelmezteti a gazdákat, hogy hajt a csordás!

A kolomp együtt tartja a csordát, vezeti a többi tehenet. «A többi marha a kolomp után számít.» Egyik tehén soha el nem hagyja a másikat. Ha véletlenül elmarad valamelyik tehén s nem hallja a harangot, akkor *rejátja*, siratja, bóg utána. A haragos tehén: *a vezér*.

A legelésző csorda (85), gulya kolompszavában is sok költészet van. A népdalok is szeretettel emlegetik:

Kihajtom a Virág ökröm a rétre,
Leterítem a subámat melléje;
Nem hallom a Virág ökröm harangját
Máshol éli az én rózsám világát.

*

Fehér gulyám kolompja szól a réten,
Nagy gazda lány izent hozzám a héten:
Szegény legény ha a szived szeretne,
Gazdagságom mind a tied lehetne.

*

A szerelem, a szerelem,
A szerelem sötét verem;
Bele eslem, benne vagyok,
Nem láthatok, nem hallhatok.

A CSORDÁS. (83)

SÜLECZ JÓZSEF, AZ ÜRMÖSI PUSZTÁN
A VÖRÖS CSIRATINÓK CSORDÁSA. (84)

Órizem az apám nyáját,
De nem hallom a kolompját.
Rá-rámegy a zöld vetésre,
En csak későn veszem észre.

Esteledik, szól a csorda kolompja
A csordásnak ölében a kolompját. . .
Bandi bojár leskelődnek utánad! —
Tereld vissza a tilosból csordádat.

Nem hallik már a csordának kolompja,
Bandinak még ölében a galambja:
Nem bánja, ha elvész is a csordája:
Csak ölében lehessen a babája!

A szarvasmarha szép higgadtan legel. Csak úgy ropog a kövér fű, mikor a tehenek jóízűen harapdálják. Ha azonban elsül a legelő, akkor a szegény állat csak nyalogatja a fűvet, csipegelődik. A csorda délelőtt 11 óráig legel egyhuzomban, akkor elhajtják itatni s 2 óráig *déllőn*, delelőn van. A delelőnek kúthoz közel kell lennie, mert delelés közben vagy az egyik vagy a másik tehen megyen inni (86). Azután egyet fekszenek, kérődznek, *darvadoznak* délután 1—2 óráig. Azután ismét legelnek. Este megitatják s hazahajtják őket.

A csordásnak sokkal nehezebb őrzése van, mint a juhásznak. A tehen a lónál is nehezebb őrzetű állat. Tudni kell ugyanis, hogy a csordában egyszer az egyik tehen borgyazik meg, mászor a másik. Ha azután tellik a tehen tőgye, nincs az állatnak maradása, mindegyre haza akar sződni a borjújához. A tehenet otthon örökösen *cukmiséjék*, szeeskás krumplival, árpadarás répával tartják, hogy több legyen a teje. A tehennek persze, különösen a soványabb legelőn, otthon az esze! Sietne haza, hogy jobban jólakhassék s a borjút jobban nevelhesse... Nyilván ez az ősztonszerű anyai szeretet viszi a *kárba* is, a más lucernásába, káposztásába, ahol nyálánsághoz juthat.

KÖZSÉGI CSORDA A SÜMEGI ERDŐSZÉLEN. (85)

ITAT A CSORDÁS, (KESZTHELYI HATÁR.) (86)

A csordásnak örökösen hol az egyik, hol a másik tehén után kell futni. A szeme is nyitva legyen, nem megy-e valamelyik tehén a kárba?...

Ezért nem tud nyáron a csordás annyit faragni, mint a juhász.

Ha a csordás a faluhoz, az urasági majorhoz közel legeltet, akkor családja a deielő kúthoz utána hordja a meleg ebédet, de ha messze legeltet, akkor nem eszik meleget. A tarisznyában visz ki egy kis szalonnát, meg elfélé. A később leírt *gurgulába borsos óst* tesz, ami nem más, mint só és paprika keverék.

Olykor szed egy kis gombát. A gomba szára nem eledel, de kalapját megszózza s ráteszi a parázsra úgy, hogy a kupás része, a ráncsa van felül. Zamatos étel! Ezenkívül akad az erdőben egy kis vadkörte, vadalma, puha som, eper, földi szeder, érett kökény, mogyoró. Van sok *szurmóka* pásztor, aki deleléskor maga süt, főz. Megeszi a kánya és a tuskésborz husát. Az ilyes pásztorokat azonban a többiek, mint afféle különös fajtát emlegetik.

Télen a marha nem jár ki, mert a hóval fedett legelőn nem tud legelni. Ilyenkor a csordás a bikaistállóban van elfoglalva, a falu bikáit eteti, itatja, gondozza

Mindez nem foglalja le egész idejét, télen tehát áldozhat a faragás, szíjfonás művészetének. A csordásnak is szaporodik már a gondja. A faragásból nem élhet meg. A jövedelem se sok; a gyenesliási csordásnak csak ez a konvenciója:

minden tehén után egy merceze gabona (egy mérő negyed része) egy kenyér, egy liter liszt, fél liter borsó vagy kása, 2 kanál zsír, egy kis só és 40 fillér. Összesen 60 drb. marha jár elébe. «Biz' abból nem igen urizál!» A gabona csak rozs. A búzalisztre meg a dohányra valót úgy kell megkeresni.

Elmegy tehát szőlőtalanjt forgatni, az erdőbe fát dönteni, pedig sohase volt paraszt. Sok csordás valóságos cipész, csizmadia-mester. A gazdák csizmáit pompásan megfejeli, talpaja, foltozza, pedig senkitől sem tanulta ezt a mesterséget.

A csordás őrzés közben szíjostort és piritott hosszú, furkós botot hord. Erről a botról a csordást a többi pászortól azonnal megkülönböztethetjük.

A csordás a somfa, vagy az alkalmas bokor ágát gyökerestől metszi; a gyökérből furkot, kupalakat farag; az ágat tűz fölé tartja, hogy kiegyenesíthesse; azután földhöz ütögeti a meleg ágat, hogy a héja lepatogjon, leváljon.

Ha a csordás a tehenet közelről éri, akkor a kárból, vagy más alkalmatlan helyről az ostorral kergeti ki, de ha ezzel el nem éri, akkor botjával dob kíméletesen utána.

Ámbár a tehén szőértő állat. Sokkal okosabb, mint a buta birka vagy a disznó. Ritkán kell hozzá bot, Ezért állandóbb is a csordás botja, mint a kanászé. A csordás a tehenet csak nevéen szólítja, az állat már tudja, hogy ilyenkor rendes útra kell igazodni.

Egy csordás elé 100—120 tehen is jár; a nevé tudja valamennyinek. Már messziről megismeri, melyik, kinek a jószága. Ezek az elnevezések nagyon jellemzők a nép észjárására. A Balaton partján lévő Gyenesdiás község csordása például, a következő neveket ismeri csordájában:

Füge	Dajka	Főske	Vidra	Murzi	Juci
Citrom	Fáni	Róka	Szedres	Piros	Talián
Himes	Julesa	Macser	Hurka	Boros	Szajkó
Rózsa	Cedrus	Mili	Tuli	Páva	Tuba
Tikres	Narancs	Bíbor	Jácint	Fácán	Körmös
Bárány	Piktor	Rubin	Gondos	Mizger	Kormos
Szőke	Zsömle	Gólya	Virág	Csöngő	Gyöngyös
Dáma	Mézes	Kuli	Hatos	Muszka	Kávé
Cimer	Bákor	Sárga	Mici	Gernyás	Sörös
Pörge	Hattyú	Tükrös	Pirók	Béka	Tornyos
Szefű	Harang	Kontyos	Sudár	Mérges	Bőrös
Szemes	Bieske	Nyalka	Cigány	Zsófi	Busa
Méci	Piroska	Bajei	Bársony	Kisasszony	Zörgös
Hajas	Hódos	Káplár	Pille	Gyopár	Hárász

Közös név jut persze több tehenre is, de a csordás tudja, hogy melyik *Dáma* a Bőrűciék, s melyik a Csanakiék tehene.

A legtöbb csordás mellett van bojtár is, aki segít neki a kihajtásban, az őrzésben, de hivatása különösen az, hogy a borja után hazakivánczó tehenet elkísérje, nehogy belé menjen a kárba.

A KESZTHELYI CSORDÁS GUNYHÓJA A BALATONPARTON.

Szóljunk a *bivalygról* is. A Balaton mellett, Fonyód és Balaton-Keresztur között, egész be Kéthelyig, több község határától övezve terül el a Nagyberék, a Balatonvidék 60 ezer hold alföldje. A Nagyberék vízenyős, zombekos terület, egyes részein feneketlen ingovány.

Az ökor, a tehén a berekbe beledül, beleveri magát, s ott olyan tehetetlen, hogy úgy kell kihuzatni. A bivaly azonban a berket megjárja, ha ingoványba kerül is, egyetlen rug, a térdét kihúzza, egyet emel magán, s hamarosan kiszabadul.

Ezért a Nagyberken a gróf Hunyadyak, Zichyek, s a többi uraságok szívesebben legeltetnek bivalyokat, mint tehén- vagy ökörgulyát.

Amikor vonatunk a somogyi parton Máriatelep felé közeledik, a Balaton szélén több bivalyesordát látunk békésen legelészni. Az otromba, lomha állatok, a fekete csorda mellett a bivalyos, vagy mint a nép mondja: a *bivalos* lépdel (88).

A szarvasmarhák pásztorai között ő ér rá faragni legjobban.

Leszállunk a balatonkereszturi állomáson, ahol csakhamar megtudjuk, hogy az anyabivalyok keletre, a rédegesek meg nyugatra legelnek a Balaton-szélén. Amint a csorda

A BALATONKERESZTURI BIVALYÓS. 88

felé haladunk, a bivalyok *megproednak, szemleednek*, kíváncsian emelik vaskos fejüket s ide-oda lóbálják lomhán. Egyszerre csak felénk iramodnak, mintha elakarnának bennünket tiporni. Keressük az utat, amerre menekülheténk . . .

A bivalyos azonban föltekint a faragásról, s biztat bennünket, hogy ne féljünk. A bivaly csak egy kicsit kíváncsi.

Amikor megállunk, a hány bivaly, mind körénk sereglik, kinyújtja nyakát (89) s bizalmaskodóan nézeget bennünket. Ha papírt veszünk elő s jegyzetet csinálunk, valamennyi néz az írásba, mintha érdeklődnének, hogy mit írogatunk. Ha a fényképezőgépet feljűk irányítjuk, mind közel jön hozzá, mereven belebámul, szinte ajánlkoznak a lefényképezésre.

Mihelyt azonban mi közeledünk feljűk, megriadnak, visszakapják az elejűket, a hátuljukat meg fölvetik magasan. Esetlen szöketésekkel rohannak tova s messziről nézegetnek felénk.

Beszélgetésbe ereszkedünk a bivalyossal : jut-e idő faragni ?

Azt feleli, hogy van ideje elég.

Napköltekor a bivalyos az akolból kiereszti a bivalyokat s kihajtja a legelőre. A bivaly hamar hozzáfog a legeléshez, iparkodik, és jobban fel is tudja harapni a fűvet, jobban feltudja a legelőt *kepezni*, mert nagyobb foga van, mint a tehénnek.

A bivaly nyáron, délelőtt kilenc óráig legel. Ekkor már *megszoritja a meleg*, s hamarosan belé is megy a Balatonba úgy, hogy csak az orra hegye látszik ki a vízből.

Nagy melegben három-négy óra hosszat hever a vízben. Olykor kidugja a fejét s nagyot fúj. Azután ismét a víz alá húzódik.

Míg a bivalyok mozdulatlanul hűselnek a vízben, a bivalyos a parton üldögél s nyugodtan élhet művészkedő hajlamának.

Mikor a bivaly jól *meghűtőszött*, kijő s újra legel. Nagyon könnyű őrzetű állat, nem torkoskodik, nem nagyon siet a kárba, megelégszik minden *padzergyával*, silány növényekkel, sással, fiatal náddal, amire a tehén és az ökör a legelőn rá sem pillantana. Jól lakik s a meleg ismét megszorítja, akkor megint belemegy a Balatonba s ott jóízűen locsoltatja testét a tarajos fehér hullámokkal.

BIVALYSORDA. (80)

Ilyenkor azután a bivalyos megint nyugodtan folytathatja a faragást, már csak azért is, mert a bivaly nem lótful, nem *bogaráz*, annak a bőrére nem száll a bogár, mert nem olyan vére van, mint egyéb marhának. A bogár nem tudja kicsipni a bivaly vastag bőrét.

A bivaly lusta állat, – magyarázza tovább a bivalyos, de ha megbolondul, nincs olyan ló, hogy nyomán fusson; ha megszalad, akkor, *nyökög*, ilyenforma hangja van: *öch, öch*. Ha hűsül az idő, akkor a bivaly nem megy a vízbe, hanem a szárazban fekszik le s ott kerdzük. Csak júniusban, júliusban és augusztusban fekszik a Balatonba, mert ilyenkor melegebb a vére, mint más állaté. A bivaly előbb megfázik, mint egyéb állat. Ezért hideg időben szeret egyet-egyvet futni, hogy kimelegedhessék. A bivaly nem delel, mert a delelő szarvasmarha napjában egyszer, dél körül nyugszik hosszabb ideig, míg a bivaly napjában többször fekszik el órákig a vízben.

Amint így apránként kérdezzetjük a bivalyost, azt is megtudjuk, hogy ő a rédegbivalyos, mert a *rédegsereget* őri. A Balaton felső szélén őrző másik bivalyos az *anyabivalyos*, az őri az *anya-sereget*.

A bivaly hat hónapos koráig *kis boggyu*, egy évig *választó*, azután két évig *rugott*

borjú. Azután *harmadfi és negyedfi*. Azt nem mondják, hogy *másodfi*. Ha négy éves elműlik: behágtatják. Amikor kis borja lesz, akkor kerül ki az anyaseregbe.

Míg az anyabivaly keltől nem borjuzik, addig *űszűs-tenén*, azután már *vén-tenén*. A tehent sohasem fogják be, csak a négy éves *tinót*, vagyis a *gyöngye korában*, 3–4 hetes korában herélt állatot. A bivaly-tinó *hűsége, terhezésre* igen jó állapot. Elhúz az akármilyen nehéz terhet. Sokkal erősebb állat, mint az ökor. Két bivaly, ha jól *kinyőtte magát* többet elhúz, mint négy ökor. A bivalyt könnyebb rátanítani, mint az ökröt, mert jobban megfogadja a szót. Ambár az is igaz, hogy *hajtsó*, lusta állat. Lassan cammog. Ezért az ostorral vagy bottal sokszor meg kell *lapantani* az oldalát. A béres némelykor a vasvillával is megböki, mert bizony ha a bivaly be van fogva, akkor is bolondul a vízért.

Balatonkereszturban beszéltek, hogy egyszer a béres elaludt a szénásszekeren. A bivalyok neki mentek a Balatonnak és úsztak Badacsony irányában a túlsó part felé. A béres akkor ébredt föl nagy rémületére, mikor a szekér a Balaton közepén himbálózott. Nem volt egyebet tenni, mint nyugodtan várni, míg a bivalyok szerencsésen kiláboltak Badacsony alatt.

A bivalynak a víz iránt tanúsított nagy barátságát felhasználják arra, hogy vele a Hévíz nevű meleg gyógyfürdőt megtíprassák. A Hévízben ugyanis sok a *kerpa*, az elkorhadt növényi rész. Ez oly nagy mennyiségben gyűl össze, hogy a víz lefolyását akadályozza. Ezért a balatonkereszturi bivalyosordát minden nyáron felhajtják a Hévízre. A bivalyok szívesen merülnek a jó meleg vízbe, a tavat szélében-hosszában meguszklálják, azután pedig leúsznak a Hévizet levezető, s a Balatonba folyó csatornába. A parton a bivalyosok hosszú ostorral nógatják őket. A víz korpája megfagyul, s a tó víze így szaporábban folyik lefelé.

A bivalynak minden lomhasága mellett is, sok csalfaság van a vérében. Sok goromba *találkozik* közöttük. Az ilyen bivaly félreahajtja fejét, rohan az emberre, nyökög. Ilyenkor meg kell regulázni, meg kell ugrasztani, mert az embert megölné. A minden iránt közömbösnek látszó állat, ha a legelőre hajtják, útközben sokszor kárt tesz; pusztít, a fejével neki megy kalaznak, fiatal fának, gyepeinek. Nem halad el semmi mellett békével. Amit ér, a világon mindent kivesz. Szekér előtt olyik megijed a csendőrtől, a cigánytól, a biciklitől. Akkor azután elszalad ügy, hogy összetöri a szekeret.

Elbucszunk a rédegestől, s megünn át az anyáshoz a Balaton szélén hosszan húzódo *kőkőny*, keskeny legelőn. A Balatonon millió és millió hullám kecses táncot lejt előttünk s mormoló zajt üt, amire az anyabivalyos azt mondja, hogy *zuhog* a Balaton.

Szóba állunk az anyással. Megkérdezzük, van-e nála is egy-két szép faragás? Valami csak akad nála is, de ő már panaszkodik, hogy nem ér úgy rá, mint a rédeges.

Mikor a bivaly *borgyazóba jár*, az anyásnak mindig ott kell sétálni a parton, hogy a bivaly be ne mehessen a mély vízbe, mert az a maga esze szerint bemenne akár a Balaton közepéig is; a borgyazásra készülő állatot tüzezi a vér. Ezért siet a víznek. A bivaly a vízben is megborjazzék s a kis borjú ott fulladna, — szemmel kell tehát mindig kísérni a teheneket.

Ha a főka belemegy a Balatonba, akkor az anyásnak le kell húzni, a csizmáját s a bivalyok elé kell állani, hogy csak a víz szélére kerüljenek, hogy csak térdigérő vízben fekhessenek le, a testüket el ne foghassa a víz, de azért *kihűsölhessek magukat*.

Ilyenkor a *pásztor kutyáztat* is. Ha a tehén a mély vízbe készül, utána uszítják a kutyát. *Őssze kell fogni* az egész sereget s elhajtani a víztől. Nem is igen kell a kutyát utána küldeni, mert mielőtt hallja a kutya nevét, már egyszerre megfordul. Fél, hogy a kutya *megrázza az agyarával*. A bivaly nem tudja megrágni a kutyát, mert inai nehezek a rúgáshoz. A bivalynak csak a kutya az *űdvössége*.

Az anyás azért sem ér rá igen a faragásra, mert a fiatalabb tehenek borjuzásánál segíteni kell neki. Ha világra jön a kis borjú, akkor be kell anyjával együtt hajtani az

BIVALY-CSORDA A BALATONKERESZTURI PUSZTÁN. (90)

istállóba, a borjú az anyja után *ballacska*l, el-elmarad, el is akar aludni, szüntelen biztatni kell, hogy haladjon.

Említettük már, hogy a gulyás, a csordás, a csikós minden állatjának a nevét megmondja. Kérdeztük a bivalyost is, hogy állatjainak mi a neve?... Azt felelte: «Ki az ördög adna ezekre nevet?»

Úgy látszik: a bivaly nincs annyira a pásztor szeretetében, mint egyéb állat.

Neve csak a befogott bivalynak, meg a bikának van.

Az egyik állat neve: *Miklós*, a másiké *Patkó*.

A bivaly-bika nagyon goromba állat. Egy esztendő sincs, hogy pásztorját a bivaly-bika meg ne tiporta volna. Akit nem akar szivelni, sehogyan se szivclí meg. Ha a bika *meggerombul*, egyet fordul, elkezdi a földet hányni s neki megy az embernek. A gyereket jobban sziveli.

Az anyásnak télen az istállóban is igen sok dolga van. Télen bizony nem ér rá faragni. A bivaly *nagy vízzel él*. Sokat iszik. Napjában kétszer itatják. A Balatonkereszturi 65 darab bivalynak egyszerre 150

vödör vizet kell húzni. Bizony, ezzel is van elég dolog! A bivalyos télen bár csak az ebédjét tudja megenni. Azt is csak futtában.

Meg télen a sok trágyahányás miatt sem ér rá a faragásra. A bivaly ugyanis háromszor annyi erősebb és többérvő trágyát termel mint az ökör. Ezért éjjelre nyáron is az akolba hajtják. A berkes legelőben bő urodalmak ezért szeretik a bivalyt tenyészteni.

Kérdeztük a balatonkereszturi bivalyost, hogyan van az, hogy bár a bivaly erősebb, mint az ökör, bár eleséggel is beéri olcsóbbal s trágyát is többet ad, — még sincs annyi böcsülete, mint az ökörnek?... Van az urodalomban tizenkét ökörfogat s bivalyfogat nincsen, csak hat?...

Megfelelt a bivalyos:

— Azért, mert az ökör diszelebb.

Nem is látunk a pásztorművészet tárgyain bivalyt. Az indiai, szerencsétlen külsejű állat helyett, szép címeres ökröt rajzol a bivalyos is.

ÖKÖRNEK KESZÉHLY-HEVÍZÉN. (90a)

KANÁSZ DISZNÓCSORDÁVAL A BALATONGYÖRKI PARTON. (91)

Következik a : *kanász*.

Megismerni a kanászt
Ekes járásáról,
Táncra termelt lábáról
Tarisznya-szíjjáról.

Buzába megy a disznó
Kilenc malacával.
Eredj utána bojtár
Fényes balaskáddal.

«Hutá, hutá lele le!»
Csak a füle látszik
A berekben a kanász
Menyecskevel játszik.

A kanász a disznók pásztora, aki télen-nyáron kihajt. Husvétkor és karácsonykor nem hajt ki, mert akkor misére megyen. Délután azonban ekkor is kihajt. Szentgyörgynapkor sincs kihajtás, mert akkor van helyváltozás. A régi kanász búcsuzik s jön helyébe az új. Ha a kanász helyben marad s mégis kihajt, akkor a gazdákat 2—2 tojással adóztatja meg. Ha télen nagyon «főlösleges» a hideg, akkor nem hajtanak ki, mert az embernek lefagyna az orra, meg a füle. Egyébként ha hó van, akkor is kihajt a kanász.

A disznó ugyanis az őiban «maradhatlan» állat. Ha nem eresztik ki a szabadba, *durgat*, túrja, rágja az ől ajtaját, *rén*, «kiváncsi kimmenni». A disznó földel alatt nem szeret soha. Nem menne soha az őlba, avagy a hidas kerítésébe, ha ott nem etetnék. Olyan mint a vadállat, teljesen soha tető alá nem szokik. Kilenc hónapos koráig jár a legelőre, azután hidasba fogják : hizásra.

A kanász nyáron már reggel négy óraker *kihajt*, este nyolc óraker *ereszt haza*. Télen nyolckor hajt ki, ha igen erős a hideg, akkor tízker s három óraker ereszt haza. Nagy hidegben két óraker.

A pásztorok között a kanásznak van legnehezebb sora, mert a disznó a legálnokabb állat. Ha a kanász csak egy kicsikét néz is félre, a disznó már szökik. Mindjárt belemegy a krumplibá. Tíz perc alatt 60—70 bokor krumplit is föltúr. A kanásznak ez nagy gyalázatja s ráadásul még a kárt is meg kell fizetnie.

A kanász manapság a mezők között őriz, erdőre nem jár a disznó, nincsenek olyan nagy makkoltatások, mint régente.

Mondjuk tovább, ahogy a kanászoktól hallottuk.

Az erdők most *meg vannak vágásodva*, sok bennük a vágás, a kivágott öreg fák helyébe ültetett csemete. Ebben

A GYENUSDIÁSI KANÁSZ. (92)

KANÁSZ. (90)

A kanász-bojtár rendszeren fiatalabb legényke (93), vagy *rédegy* ember, nőtlen ember. Családos embernek nagyobb konvenció kellene. Ezt a község nem fizeti meg. Legfőlebb nagy urodalmakban tartanak fogadott kanász-bojtárt.

A kiskeszthelyi kanásznak 80 darab disznóhoz tizenöt esztendősi bojtárja van, akinek kosztot is ad. Ezenkívül egész évre kap 30 koronát.

A bojtár az istállóban alszik, mert a kanász eselédpajtásaival egy kis szobában megfér ugyan úgy, hogy tíz ember alszik egy szobában, de már a bojtárnak odabenn nincsen helye. Mikor a disznókat kihajtják, ketten ballagnak utánuk. Az ostorral pattantanak, biztatják őket. Ha kiérnek a legelőre: nekiterülnek a disznók. A kanásznak az az első dolga, hogy rágyújt pipára. Azután a disznókat szépen *mozgatják*, mindig odább-odább.

KANÁSZ-HAJLÉK. (94)

kárt tenne a disznó: de szorítják különben, ki az erdőből, az őrzött, ápolat vadállomány miatt is. A keszthelyi pásztorok jól tudják, hogy a kegyelmes gróf úr többre nézi vadállományát, mint a birkáit, disznait. Nem a gazdaságra ad, hanem a vadászatra.

Csak az kellene még, hogy a dédelgetett szarvasok birodalmában kanások legeltessenek!

A kanász hajnalban egyenkint összeszedi disznait. Mikor egy határra össze van szedve valamennyi, a csapásban elballagtatják a legelőre. A csapás az az út, amelyiken az állat a faluból kivonul a legelőre. Minden falu határában mértek ki tagosításkor csapást is, hogy a legelőre hajtott állatokat ne kelljen az országúton terelni, ahol sok szerencsétlenség történhetik. A disznó a kocsi alá kerülhetne ott.

A kanász mellett bojtárnak is kell lenni, mert egy ember nem győz a csordával.

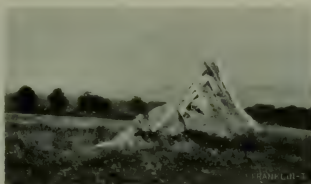
Két ember 300 disznót is megőriz, ha nem járnak erdőt, de ha erdőt járnak: három ember is kell hozzá. Ha a kanásznak családja van, akkor telik bojtár a fiú-gyermekekből.

A fiatalabbja jobban mozog előre. Az öregebbeket biztatják nyomukba az ostorral. Ha az eleje el akar futni, azt *viszacsapják* a hátuljára, elejbe futnak és visszakergetik. A kanásznak mindig ide, amoda kell nézegetni, azért nem is igen ér rá úgy a faragásra, mint a juhász. A disznó egész nap legel vagy túr, eszi a gyöpöt avagy keresi a fagyókeret. A kukacot, a rozs-férget nagyon szereti. (a rozs-féreg olyan mint a rozs szeme, csak kicsit hosszabb). Ahol a disznó erdőre járhat, ott eszik somot, vadkörtét, gelegenyét, kókényt, makkot,

vadalmát, vadkörtét, fagyöngyöt, amit a húros rigók télen levágnak. Ha a kanász disznójának nincs téli elesége, akkor fagyönggyel telettel ki. Ezt nagyon szereti a disznó, mert édes. A kanász felmászik a fákra, vagy kampót csinál s azzal tördeli le a fagyöngyöt.

A disznóval mindenféleképp sok vesződség van. Napjában nyolcszor is kell itatni. A disznót nem veri úgy ki a víz, mint a lovat vagy a marhát, mert a disznón zsír van. A disznót a belső meleg bántja. A disznónak legnagyobb ellensége a meleg: kiveti a nyelvét, lehincöl. Ezért a disznó kívánja a fürdést. Ha fürdést nem kap, megdöglik. A kanász a csordát többször lehajtja tehát a Balatonra, ha itt nem is iszik a disznó, de fürdik. Ahol nincs Balaton, ott a pásztor a vizet a kút körületére kiönti, pocsetát csinál, amelyben a disznó elfekszik, hűsel. Ha víz nincs, akkor kiturja a földet, s abban *hűttözik*. A disznó a piszkos vizet meg nem issza, de a pocsetában szívesebben fekszik, mint tisztavízben, mert a sár ráragad, s tovább hűsöt tart rajta. A disznó féltizenegy-től délután 3 óráig delel. Hús bokrok alatt, pocsetában fekszik, szuszog, alszik. Amerre a fa árnyéka fordul, arra nyújtózik utána.

Ilyenkor tud csak faragni a kanász.

PUSZTULÓ GUNYHÓ A KISKUT TETÉN. 1910.
(Szentgáli határ.)

Három óra után a csordát behajtják a tóba. Ott fürdik egy óráig. Azután tovább terelik, legelni. A fürdés után igen jóízűen legelnek öt óráig, s akkor azután mozognak velük hazafelé. Ilyenkor a kanász előltük jár, a bojtár meg hátul mozgatja őket. Amikor a csorda közel érzi a falut s rágondol a pompás moslékra és a ropogós finom kukoricára, holmi korpával kevert répalevélre, akkor már a hátul kullogó vén disznók is takarodnak a csorda eleje után, s a csorda fiatala vénje élénk sivitással, rőfögéssel igyekeznek hazaa. A kanász a karikással türtözteti, ijesztgeti, hátrafele szorítja őket. A falu végén azonban, már neki eresztli a csordát.

A kanász tavasi Szent-György-naptól, őszi Szent-Mihály napig meleget ebédel; a főztet vagy az asszony hordja ki utána a legelőre, vagy a bojtár megyen be érte a faluba: Szent-Mihály után a kanász fölt *főltstkömet*, reggelit eszik. Ebédre valót a tarisznyában visz magával. Késő délután mikor hazahajt, ismét fött ételt eszik.

Télen a kanásznak rossz sorsa van őrzés közben.

Hidegben, hóban, fagyban egész nap bizony nehéz földadat!

A télen tető alatt élő juhászok meg is énekeltek a kanász sanyarúbb sorsát:

Ha valaki rútul él,
Disznó-pásztor is úgy él:
Egész télen, egész nyáron
A sok disznót tereli —
Juhász-legény nevei.

Juhászknál lefeküdtek,
Ott még ágyat se vetettek,
Nem is vetnek ott egyébként
Csak a juhász legényeknek.
Annak se már mindeniknek
Csak a legkevélyebbeknek.

Mert a juhász igen kényes,
A csizmája igen fényes.
Mert a juhász aranyalma
Folleszem a fogasomra.

De a kanász rohadt alma,
Kidobják a szemétdombra.

Ha hideg van, a kanász meggyújt egy kis *fa-száradeköt*. Ha vizes is minden, a busenyő azért jól meggyulad: a pásztortűz mellé *gyubercet* s melegíti a kezét. Ha a lába fázik, neki áll futkozni, míg kimelegszik Telen jó bélésees nadrágot, meleg dolmányt vesz föl, a csizmájába szalmát tesz, lábára meleg parket-kapcát teker. A viharedzett kanász így azután könnyen győzi a hideget.

Niniesen gunyhója, mert ha esik az eső, a zápor, akkor futnak a malacok, a kanász meg nyargalhat utánuk. A rossz, hitvány malacot az erős zápor is agyon veri. A kanásznak tehát rossz időben még jobban a csorda mellett kell lennie. Szép időben pedig amúgy is főlöseges a putri. Egy-egy évszázados fa hatalmas ernyője is elég menedéket nyújt.

Gunyhó csak akkor kell a kanásznak, a mikor makkoltatni járnak (94. 94a).

A FENÉKI KANÁSZ HÉJAS BOTTAL. (95)

Makkérés idején nagy disznókondákat hajtának el messze erdőkre s a konda, a kanászokkal együtt Szent Mihály napjától, januárig, februárig egy huzomban ott marad, mindaddig, amíg csak el nem fogyott a makk. Éjjel a disznókat szállás alá hajtják, a kanász pedig a gunyhóban fekszik.

A gunyhó a legősibb, legegyszerűbb lakás. Az egymásnak fektetett ágakat $\wedge$ ilyen alakban

verik le a földre, s fenn a csúcson összerősítetik. A putri favázat azután gyepel, földdel, náddal, szalmával betakarják. A gunyhó nyílását dél felé szokás forlítani, hogy az északi szél be ne fújhasson.

A gunyhónak ajtaja nincs, mert nem is igen akad ott sok félteni való. Mindössze a pástor *élelmes*, eleséges ládája, s egy rossz bunda van benne: a bunda a kanász ágya.

A gunyhónak még azért sines *aszája*, mert a kanásznak jobban kell vigyázni a disznóra, mint juhásznak a birkára. A juhásznak a kutyája, pumija, komondora vigyáz a nyájra, de a kanásznak magának kell éberkedni. Azért a juhász kőből épített, ajtóval ellátott *putriban*, a kanász pedig csak ilyen kezdetleges *gunyhóban* alszik. A putrit a gunyhótól tehát meg kell különböztetnünk.

A kanász a szabadban fűz. Ha esik az eső, bátran raktűzet a gunyhóban is. A szikra pattog, száll, de azért nincs eset, hogy a gyulékony gunyhó lángra lobbanna.

A kanászt a többi pástortól az különbözteli meg, hogy csak a kanász hord baltát. Ezenkívül a kanász héjas, kerges, görbe botot is hord, (95) amelynek vékony végét tartja kezében, a furkóját pedig a földön húzza maga után.

Egyenes bot azért nem való a kanásznak, mert hisz' egész nap hajigálja botját a disznó után. Az egyenes bot *békére menne* s az állatnak sérelmére válna. A görbe bot azonban hozzásimul a megfenyített állat testéhez, bünteli, de nem sebei meg.

A kanász azért nem piritja le a botja héját. — mint a csordás. — mert neki minél hajlósabb bot kell a mesteriséghez. Ha két helig hord egy botot, akkor az már megszárad

és persze. hajlósabbat vág helyette. Keszthelyen (a városnak hétezer lakosa van), a kanász elé 27 disznó és 100 nevendéko jár.

A kanász minden öreg disznó után fertályonkint egy koronát, nevendék után 50 fillért kap. Ezenkívül kap ingyen lakást és négy szekér ágfát.

Faluhelyt a kanász egy öreg disznó után fél mérce rozsol (buzát nem adnak neki, mert az drágább) egy kenyeret és 40 fillér készpénzt kap. A nevendék után feleannyit adnak csak.

Bizony, van ennél kényelmesebb s díszesebb hivatal is, a mai világban. Nem csoda, hogy jobban szeretne a városban élni. njságot olvasni Hosszú Vendel, a göcséji kanász.

... Miután így sorra ismerkedtünk a balatonvidéki magyar pásztorsággal, már most tudjuk ki, tőlük maguktól: mit faragnak, miből, mivel s hogyan?

KANÁSZ. (96)

A PÁSZTOR MŰVÉSZKEDÉSE

KESZTHELYI NYÁREASOR, MELY ÚJMAJORBA, SZENDREI JULIANNA SZÜLŐHÁZÁHOZ VEZET.

A pásztor, nyári legeltetés közben, kiszemeli a faragásra alkalmas fákat. Őszszel, lombhullás után, levagdossa az alkalmas ágakat, elhasogatja s elrakja száraz helyre, föl a padlásra, vagy a házban a mester-gerenda fölé. A fa csak akkor lesz tökéletesen száraz, ha legalább egy-két évig így pihen a mestergerenda fölött.

Legszívesebben faragnak *kecskerágító* fából, amin a «papsajt» terem.

Ez a legszebb színű, finom faragású, szívós, sárga, síma, szinte fényes, kemény fa, amely nem hasad. Egyéb fa csak úgy szép, ha «belakozzák»; a kecskerágítónak azonban, ha ügyesen tisztogatták le, csak egy csöpp lenmagolaj kell s még szebben kisárgul. Ha csak vízzel mossák is le, «megmutatja maga-magát a szép síma színében».

A pásztorág igen nagy sajnálattal látja, hogy legkedvesebb fájából egyre kevesebb marad; az erdőekkel a kecskerágító is pusztul. Régente sok olyan vastag kecskerágító is került, mint az ember combja. Ma csak elvétve találkozik ilyen, mert harminc-negyven esztendő is belételek, mire úgy megvastagszik. A kecskerágító csak a tiszta földet, a lap-helyet szereti; kövesben nem diszlik. Egyik keszthelyi bognár-mester beszéli, hogy régente a kecskerágító a szőlővenyigékből rakott gyepük mellett diszlett legszívesebben. Így éneklí Petőfi is :

Piroslik a kecskerágó
Szőlő árka mellett
Az árokban tehéncsordás
Kutyája megellett.

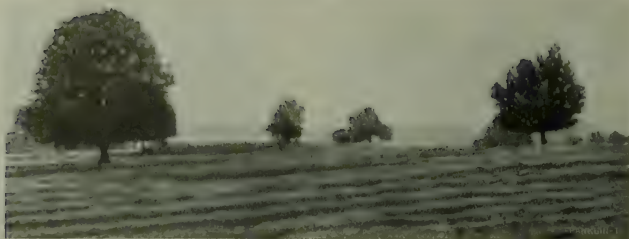
Manapság már csak olyan kecskerágító akad, amelyikből gyujtótartót, tükröst, késnyelet, viráglétrát s ilyen kisebb holmit faraghatnak.

Az iharfa, juharfa, jávorfa is igen jó az aprólékos pásztor munkákhoz. Zalában, Somogyban ebből sincs sok, mert az erdész nem ülteti. Csak ott van, ahol magától kél. A gödrök oldalán diszlik. Nemi tömött, fehér színű fa, amely nem habos és így a fa szövete nem zavarja a faragott rajzot.

A *berekfából*, *égerfából* szép tükörfa kerül. A berekfában *forrácsok* vannak, helyes virágformásak. Mintha róza volna a fában. Leginkább pipát csinálnak belőle. Nagyon könnyű munkálatú, — mondják a pásztorok.

Botnak legjobb a somfa, mert legszívósabb természetű, legkeményebb fa. Somogyban alig akad elvétve egy-egy úrikertben, vagy a szőlők gyepűjében. Badaacsony tetején volt valamikor sok. Ha arrafelé járt a pásztor, mindig metszett botnak való ágakat, s otthon megajándékozta vele a pajtását, aki lelkére is kötötte, amikor elment: — Hozz ám somfát Badaacsonyból!

LEGELŐ A BAKONYBAN.

Botot készítenek még galagonyatüske-fából, vadalma-, szilva- és szelencefából.

A botot azért kell ezekből a fákból készíteni, mert a botra kampó illik, amit más fa nem igen ad ki.

A hársfa puha fa. Ezt szapora faragní, mint a répát. Inkább csak birkarovásokat szoktak belőle készíteni. Lapos, apró tárgyakhoz nem alkalmas, mert rétegebb, évgyűrűi szembetűnőbbek. Az egyik köze kemény, a másik puha. Ezért törékeny a belőle készült apró munka. A bárány is elrágja, olyan puha mint a nyárfá. Ha víz éri, felborzad a szála. Az erdész ezt sem ülteti.

A hársfa a kivágásokat, kimetéléseket nem állja, kipodvásodik, kiszakad, mert a faragás alá lágy. Ezért nem lehet belőle cifrázolt gyűjtőtartót csinálni. Legfőlebb kanalat az asszonynak, de leginkább *grüblafejet*.

A szilfa könnyen hasad. Szálkás. Az nem síma fa. Azért nem szereti a pásztor. Ha fúrja, akkor is csak elhasad.

Körisfából leginkább jó pipaszárakat készítenek. Sárga színt játszik. Nyirkos talajon még van elég. Ez a fa egészen habos, ezért faragásra nem szeretik.

A gyertyánfa ha száraz, akkor igen kemény, ha pedig nyers, akkor meghasad. Kis munkához nem való, csak kapanyélnak, fejszenyélnak, mesterember szerszámjának.

A szelid gyümölcsfa mind törékeny. «Azok más természettel vannak, mint amilyen a pásztor-munkához szükséges.» A piros szilvafából azonban különösen szép ostoronyelek, magaszinében maradó más faragások is készülnek.

Ostornyél készül még *diasnóttüsfből*, amelynek fekete bogyója van, olyanforma, mint a kőkény. A fa héjja barna, de belseje szép sárga, mint a viasz.

A vadkörte hasadó fa. Ebből tükröst, gyűjtőtartót nem faragnak, mert kár lenne a sok munkáért. Kanalat azonban faraghatnak belőle. Az ha eltörik, nem olyan nagy kár.

ÜLTETŐ GYÖGY LARAGÓSZERSZÁMAI
ÉS KÉSZÍTŐ KANAKÓVÉ. 1986

SZENTGYÖRGYHEGY BALATONFÉLÉRSÉG-FEI ÓL. (98)

A búsfenyő pipaszárnak legszebb. Szép sárga; kivált amit az ember márciusban vág le, még szebb mint a kecskerágító: kemény és könnyű.

A szagosmeggyet is pipaszárnak szeretik, mert hogy olyan jó illatu.

A somfa, *nádcsernyefa*, mogyorófa, *sörgyefa*, bangitafa is jó pipaszárnak.

A cserfa, tölgyfa, bükkfa csunya fa. Az nem való másra tűzre; bükkfából kanalat, lisztmérő-lapátot azonban készíthetnek.

Szóljunk a faragószerszámról is.

OLL a szerszám a pásztortarisznyában; az apró szerszám, mert ami nagyobb, az odahaza áll; a nagyolást otthon végzi el a pásztor (98 a).

Leghasználatosabb pásztor-szerszám a kés, pásztori nyelven: a *bizsók*.

A pásztor rendszeren eltörött borotváját értékesíti a bizsók-készítésnél. A hentesboltban is ügyeli, mikor kopik ki a kés, amelynek pengéjéből ő még pompás bizsókot készíthet.

A bizsók pengéje erősen áll a nyelben, amelybe eredeti ólomöntéssel erősítik meg. A pengét tehát nem lehet behajlítani, így azonban kibökné a tarisznját, a zsebet; kukoricacsutát húznak rá. A rendes pásztor azonban elmés tokot, *tasakot* farag, amely a pengének nemesak a hegyét, hanem egész hosszában az élet és a hátát is védi. Ha csak élvédőt faragnak, akkor ezt egy fagyűrűvel erősítik a pengére (98 a).

A pásztornak egész gyűjteménye van bizsókokból; hat-nyolc darab is van a tarisznájában; faragóember azt tartja, hogy ha egy bizsók van, akkor nincs egy se, mert hamar elveszti az ember, de meg ott is felejtí, amikor a nyáj mellől gyorsan fel kell ugrani.

A faragás maga is többféle kést kíván; góromba nagyobb fához nagy bizsók kell, finom munkához igen keskeny, könnyű kés; kis likhoz nem fér oda széles pengével, — ha meg *kupában* kell a fát kivágni, ahhoz *réceorrú* kés kell.

A bolti kés nem jó,

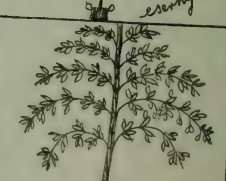
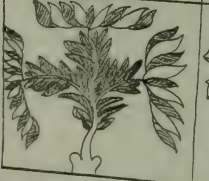
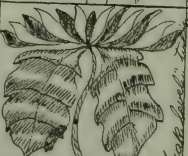
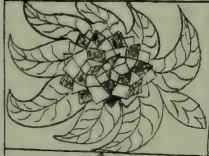

AZ AKARATTYAI NAGY SZILVA A BALATON PARTJÁN. (100)

gyümölcsös fa cserjékben

gyógy növény

dénesi virág

Pülpös

csipke

lila

mert nem vízi tisztán a fát, feltöri az ember kezét. Ezért a bizsók nyelét is maga faragja a pásztor, hogy gömbölyű legyen, jó kézbeálljon.

A pásztor-munkákhoz kell azután még egy kis fűrész is. Fűrészelt akként is rögtönöznek, hogy egy kusztóra-kés pengéjéből reszelik ki a fűrészfogakat. Kell azután még kis véső, kis kalapács, ár, kis harapógó, reszelő, cirkli (agömbölyűséget fordítanak vele) a virágok közé), satu, bádognyíró olló és üvegcsserép.

Van olyan pásztor is, akinek csak egyetlen egy bizsókja van, s ezzel minden kisebb faragást szépen megcsinál.

Kellenek azután még apró szegek. Kiváltképen sárgák. Ámbár a szeget az igazi pásztorművészet nem használja; mindent fából készült szeggel erősít meg; az egyes részeket csapra vágja és úgy szerkeszti össze.

Nézzük a díszítések módját.

A pásztorművészkedés javarésze faragás: bizsókka dombormívó virágot farag holmijára a pásztor s azt *kivirágozza*.

Vers Sándor keszthelyi urasági kanász azt mondja, hogy a virág közit, a köllelen fát késsel kiszedi, így lesz azután a gyufatartón vagy más tárgyon a magából készült virág, a *favirág*. Az árt kis véső alakra leráspolja, s a virág finomabb közeit azzal szedi ki és tisztogatja.

A legtöbb pásztor nem rajzolja elő, hogy milyen virággal akarja ékíteni holmiját; csak kézbe veszi, s mindjárt *karéjta* a virágot, a levelet, csak ahogyan eszébe jut.

Ezért a pásztor munkák ornamentikájának nagy részét a pillanat kedve szüli.

Vers Sándor azt mondja, van rá eset, hogy először ki *gyyelőli* a rajzokat (101, 102). Ugy is van, hogy ki se gyyelőli. Ilyenkor is jól jönnek ki.

A ceruzával való kigyvelés olyan gyorsan megy, mint a tekintetes uraknál az írás.

A legtöbb pásztor a maga találékonysága szerint farag, de azért ha a pajtásánál vagy más vidékbeli pászturnál meglát egy-egy kedves virág- avagy levélalakzatot, azt szívesen utánozza. Szolgailag nem másolja, ösztönszerűleg átformálja más egyéni stílusba.

Barát József, a keszthelyi gazdasági akadémia tejese azt mondja, hogy utóvégre az urak se a maguk esztétól tanulnak. Egyik a másiktól tanul az iskolában: . . . Császár István fenéki kanász bevallotta, hogy ő sohasem látta mását azoknak a virágoknak, amelyek kifarag. Hiszen a pesti úr sem látja azokat a történeteket, amiket az újságokban lefűst.

A kecskerágító, dió- és szilvafa a maga színében is szép. Ezért a pásztor az ezekből készült faragásokat úgy hagyja, legfőlebb egy kis lenmagolajjal dörzsöli be, hogy ajobban kiálják a színüket. A fehér fákból pl. a juharfából készült holmit, a tükröst, gyufatartót, botot, a pásztor *lag alá faragja*, belakkozza. Sárga selakkot és spirituszt vásárol s összekeveri. Lószorból, disznószorból egy kis pemzlit csinál. Szerez egy patront, ebbe beleerősíti a pemzlit. Ezzel a szerszámmal azután a faragást bekeni, mert a fehér fa a maga színében nem lenne szép, meg hamar is «piszkulna».

Az egyes virágokat a színezni szokták. Ha a pásztor zöld színt akar, akkor a *fasztrre* vékonyan kékítőt ken. Ez azután a lakk alatt megszöndül. Ha barna virágot akar, munkáját ceruzával dörzsöli be; fekete színhez tintát használnak. A piros virághoz vörös selyempapírt megnedvesít, s azzal keni be a rózsát, liliomot. Kék színt akkor kap, ha a virágot tintaceruzával írja meg. Ezt azonban csak vékonyan szabad, mert másképp az egész fara-

VERS SÁNDOR
«KIGYVELŐSÉB». (102)

gast elfutja. Az egyes kisebb tárgyak szélét, peremét úgy is díszlik, hogy fekete viaszt felolvasztanak, s azzal beeresztik.

Rége óta a lakkozás, a butorfestés nem volt divatban. Volt akkor szép kecskerágtófa, diófa, eseresznye fa elég. Nem kellett az embert festékekkel bolondáá csinálni, mondja Pamuki György, a kaposvári régi juhász.

A díszítés másik faja a karcolás, a bemetelés.

Ez alá a fát, a esontot szép simára dörzsölik, simítják, fényesítik üvegpapírossal, üveg-eseréppel. Az igazi pásztor simításhoz *siklót*, sikorlófüvet (zsurló-növényt) használ. Juliusban és augusztusban legjobb a fű éle. A juhászok szorgalmasan szedik a siklót, már csak azért is, mert azzal a körmeiket köszörülik le télen, hogy az elletésnél ne legyen dorozzás. A pásztor a siklót összehajtja több rétre s úgy dörzsöli vele a fát. A sikló finomabb az üvegpapírnál, *kényesebb* nyoma van.

BIRKAFOGÁS JUHÁSZKAMPÓVAL. (103)

Az így megsimított fa felületére éles kés hegyével vékony vonalkákat, virágokat, emberi, állati alakokat metélnék be. Azután fekete kenőccsel bedörzsölik, hogy az alakok jól kirajzolódjanak.

A metélések bedörzsölésére többféle anyagot használnak.

Hársfa-forgácsot szénre égetnek, megtörik és egy kis olajat adnak bele. Kész a festék.

A pásztorok kalapjáról lektorja a zsírt. (Rége óta zsírosabb kalapot hordtak, mert a pásztorok hosszúra hagyták, csárdás, csimbókos, gombos hajukat erősen kenték.) A kalapzsírral azután bemoeskolják a bemetéléseket, a kibökődéseket. A kalapmocsok idővel kivásik a bemetélésekből, de a hársfa-szén festéke soha. Az ilyen díszítés örök. Szénport, puska-porot, a ceruzá porát fagygyúval is keverik s így dörzsölik bele az apró mélyedésekbe. Ezután az illető holmit siklóval, üvegpapírral könnyedén ismét simára esiszolják.

A fehér fából készült kisebb tárgyakat úgy füstlik szép sárgára, hogy a nyulsonfá, a rektlye ágának belső bőrével megdöröglik. A fa bőre nem fest minden időben. Leg-

jobban adja a színt télen. Az ökörtarkú kóró virágja is szép sárgára festi a fát, de hamar levasik róla. A pásztor azonban a fát, de különösen a szarut legjobban szereti választóvízzel sárgítani.

A városból hozatott választóvizet egy kis *spenzli*-vel, pemzlivel, ludtollal, vagy egy kis fa-szálkával vékonyan rákeni a szarura, amely attól megsárgul.

A rézlróttal vagy csontlapokból metszett alakokkal berakott holmi a Balaton vidéken nem otthonos. A nagy gyűjteményt számláló Balatoni Múzeumban is csak egy-egy ilyen akad s ezek származása is kétséges. Ezért ezzel a technikával e kötetben nem is foglalkozunk.

A díszítés legbajosabb, de legművészesebb módja a rekeszes zománcoláshoz hasonló *spanyolozás* (I).

A pásztor a fába szép virágformákat mélyít, és a virág helyét *kiszedi*. Azután a holiban vásárolt különböző színű spanyolviaszot apró darabkákra tördeli. Egy-egy darabot beletesz a mélyedésbe, abba megmelegített kanállyel vagy késpílingával beletömi,

BIRKAFOGÁS. 104

belenyomkodja és elkeni, úgy, hogy az abba maradandóan beágyazódjék, szilárdan álljon. Azután a tárgy felületét üvegcsérpével, siklóval lecsiszolja.

A pásztor az ilyen virágot élővirágnak nevezi, mert szép színes és nagyon «látszatos».

A boltosok árulnak piros, zöld, kék, sárga, lila, fekete spanyolviaszot, amelyeknek élénk színeit változatosan alkalmazza a pásztor. A rózsza egyik levelébe piros, a másikéba kék *spanyort* töm, a levelet zölddel rakja ki, a szirmokat késsel látja el. E zománcoló munkánál tanujelét adja a színek harmoniája iránt való pompás érzékének is. Az ilyen *spanyros tikreszek* a pásztorművészet legkedvesebb termékei s különösen Somogyban találunk ilyeneket.

Ezeken leginkább megvannak az érintetlenül megőrzött népies díszítő elemek, üde, közvetlen, bájos, elmés rajzok, egész jelenetek a népeletről, naiv csoportosításban.

Most pedig vegyük sorra a pásztorművészet alkotásait: a birkafogó kampót, a sétabotot, a pipát, pipaszarut s pipartartót, gyűjtőtartót, a kobakot és hóbért, a kusztortát, a

tukórfát, a merlőcsészét, a nyüvezőt, a kutyakölöncöt, a kanászbaltát, a viráglajtortját, a szeket, kepkeretet, a tükröst, a kalváriát, a légyhajtót, asztalmentőt, kutyagerincet! madár-farkat! babukát, pávát, borotvatartót, faláncot, konyhaeszközöket, mosólapinkát, mángoról-lapiekát, sodrófát; kürtöt, kékkötartót, sórtartót, botkampót szaruból, puskaportartót, dísznó-agyarat, óraláncot; a bőrmunkákat, ostort, tarisznyát, dohányzacskót, bocskort; furuglyát, citerát, dudát, dudás fazekat, — és a többi.

Nevezetes szerszám, a juhász elmaradhatatlan holmija, cimere: a birkafogó *kampó* (103).

Pozsgay József, keszthelyi számadó oktat bennünket, hogy a birkanyájban mindenféle ajok-bajok fordulnak elő. Ezért a birkát meg kell fogni, meg kell vizsgálni. A juhászt a birka nem várja be, ezért kell a kampó, amelylyel a birkát, a fűkőröm fölött, a száraz lábszáron, vagy a csánkon megfogja (104), maga felé rántja, azután nyakon vagy oldalról elkapja.

A birkával szép kényesen bánnak. Aszerint, milyen baja van, balra elfordítják, mert így esik kézhez, vagy lábközé fogják, ha pl. *vérzést kíváns*.

A juhászok alaposan ismerik a birka betegségeit, az állat viselkedéséről már mesziről tudják, hogy mi a baj. Értenek is a gyógykezeléshez; operáló művészetük pedig csudálatot kelthet.

AZ ELFOGOTT BIRKA. (105)

A birka leggyakoribb betegsége a kerge-ség. A pásztor tudja, hogy ezt a kutyában pusztító pántlika-féreg okozza, melynek izei a kutya bélsarával a szabadba kerülnek. A birkák az izekből származó petéket a nedves fűvel, a vízzel magukba szedik. Az emésztő nedv a peték burkát feloldja s a kiszabaduló ébrények átfúrják a beleket s az agy felé vándorolnak. Apró hólyagocskává alakulnak s lassan növekednek. A hólyag a tyúktojás nagyságát is eléri s halványsárgás híg folyadékot tartalmaz.

A juhász csakhamar észreveszi a betegséget, mert a birka elmaradoz a nyájtól, nehézkesen, ügyetlenül jár, nem legel, feje mindig forog, céltalanul rohan egy irányba, megbollik,

a földön, végre megkergül, vagyis körbe összeesik, görcsöket kap.

Ilyenkor kell a kampó. Megfogja vele a birkát, emberségesen ölbe veszi (105) s másodnagával egy padon lefogja. Nem egészen idetartozik, de a magyar pásztor értelmes és emberséges voltának jellemzésére, mondjuk el, hogy bánik a beteg állattal.

A hólyag miatt a birka fejeteteje. koponyaboltozatának homlok- és falesonti része sorvad, papírvékonyaságú és áttetsző lesz, olyan puha, mint a kis gyermek fejelágja.

A birkát összekötik, egyik bojtár megfogja a fejt, hogy ne mozogjon s a gyakorlott kezű, ügyes operáló juhász kitapogatja, mekkora csontot kell lékelni, hogy a hólyaghoz jusson. A kiveendő csontnál nagyobb kerek bőrt fejt le, amelyet eldob. Rajta azért nem hagyja, mert az örökösen *enykesülne*. A bőr úgy is beforr majd magától. A sebet behintí, bedorzosli kékkövel, hogy a vér ne szívárogyon az agyvelőre. Amikor a vérzés elállt, a hólyag fölött finom, éles, tiszta késsel kerek lapot metsz a csonton. Ezután tiszta görbe árral alája bök, a lapot kiemeli. Kést azért nem használ, mert az nagyot feszítene. Most már látszik a velőn a hólyag, amit nagy ügyességgel, higgadsággal, türelemmel *ki kell csalni* a lyukon. A birka orrát, száját befogják, hogy a levegő benn rekeljen s mikor már alig ver a birka szíve, nekiereszlik az orrát, száját s ime, a levegő nyomásával a hólyag úgy bújik ki a lyukon, mint mikor a csiga-biga tolja ki a szarvát.

A hólyagot úgyis szokták kiesalni, hogy bodzafa-ágot kifúrnak s arra olyan tölesért vájnak, hogy az éppen befedje a koponya lékét és a juhász a bodzafa csövön kiszívja a levegőt s a kitóduló levegő kihúzza a hólyagot is. Van aki egyszerűen kiszívja. A hólyagnak kétágú gyökere. cafrangja van, sokszor olyan hosszú, mint a ceruza s a birka orra felől húzódik. A hólyagot finom kis fogóval megcsípi a juhász s óvatosan kihúzza. Nagyon kell vigyázni, hogy az agyvelőhártya, amely vékony, mint a cigarettapapír, meg ne sérüljön, be ne szakadjon, mert akkor az állat menten megdöglik.

Miután így a hólyagokat eltávolította, egy kis kerek, megtisztított bőrt tesz a lékre, mert a csontot el kell dobni. A bőrt azután kétrétű tiszta kenderfonállal hozzá varrja a szőrhöz (gyapjúhoz), azután még egy bőrt helyez rá, hogy levegő ne érje a sebet. A varrásra olvasztott szurkot ken. A birka aznap nem ihatik. A megoperált birkát külön helyre zárják, ahol gyorsan javul. 10—12 nap alatt meggyógyul s vígan legelészget tovább. Kijózanul, egyenes menő lesz.

A juhász egy nap öt-hat birkát is megoperál így. Tud az *ereléshez* is.

Kampóval megfogja az állatot, állva a lábaközé szorítja. A birka szeme fölött két gödörkupa van, amelyben nagyobb ér székel. Ezt megtapogatja, éles késsel megböki s a *rosaz vér* megered. (106).

Ilyen emberséges bánásmóddal, vigyázzal és gyors segélylyel védik az állatot. Pozsgai József juhász-számadó mondja, hogy a jó juhász olyan, mint a rendes háziasszony. Ahogyan az rendben tartja a házat, a gyermekeket, úgy tartja rendben a juhász a fókát. Ezért van sokszor kelete a birkafogó kampónak (107).

A birkafogó kampót azonban nemcsak akkor használják, amikor beteg az állat, hanem akkor is, mikor a fókát meg kell *azüszülni*, amikor megrostálják a nyáját.

Ez azt jelenti, hogy az *állásban*, az akolban, a birkából az aprókat *kiszedik*, a másik fókából meg a *lángját*, a nagyját válogatják ki.

Ha jön az uraság, ilyenformán mindig *«egyarányos»* birkát lát. Szüszüleskor a birkát kampóval fogják, s azután a választó korláton szépen átéresztik.

Minden juhásznak vágya az, hogy minél jobb és mutatósabb kampója legyen.

Nem is juhász, akinek legalább két kampója nincsen, egyik használatra, a másik ünnepre. Az utóbbi persze díszesebb, de azért a mindennapin is vannak díszítések (108, 108a).

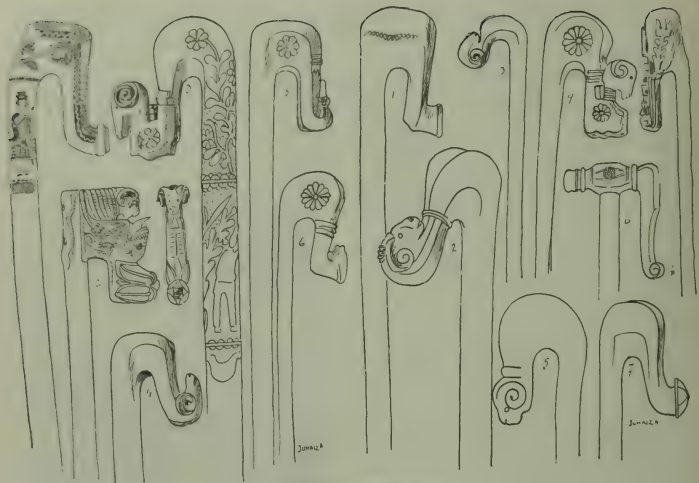
Csak az az igazán finom kampó, amelyet somfából metszenek, mert jó nehéz és szép színe van.

A botot szeptembertől március utóljáig lehet metszeni, mert ekkor érett, ekkor legélénkebb a színe. Nyáron kócos, éretlen, *mizgeres* a fa.

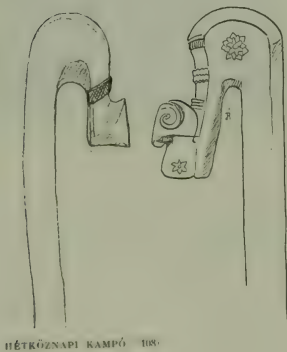
A botmetszés nagy fáradság, mert a somfa a sűrűben van. Körülötte sok ágot ki

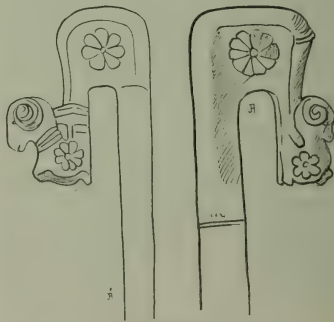
BIRKA-ERELÉS. (106)

BIRKAFOGÓ-KAMPÓK. (107)

HÉTKÖZNAPI KAMPÓ. 108.

ÜNNEPI KAMPÓK. (108a)

kell irtani, hogy hozzáférhessenek. Aki meglát egy szép botnak való ágat, nem röstel érette dolgozni, fél nap is elvesződik vele, míg kiveszi. Olyan is van, hogy aznap ki sem tudja venni. Pozsgai József mondja, mikor legénykorában *nekiiramodott* botot szedni, a dolmánya lerongyolódott. Az anyja egy hétig is *ragmálta* érte.

A somfának sok ága, töve van, az ágat gyökerestől ki kell venni, mert abból lesz a kámpó.

A botot *megpirítják*. *Langyos* tűzön forgatják s mikor a bot héjja repedezni kezd, földhöz csapkodják s a héj lehullik. Azért nem szabad késsel faragni, mert megsértenék a bot *maga szűnit*. Ezután következik a kámpó kifaragása. Nagyon kell arra is vigyázni, hogy a kámpó szép formás legyen, hogy ne legyen se rövid, se hosszú.

A kámpónak a rózsáig való hosszúsági mérete a három középső ujj szélessége. Ez alá kell esni a kámpó rózsájának, díszének.

A kámpó nyílása nagyobb-nak kell hogy legyen, ha merinő-birkát őriz vele a juhász. A finomabb birkának vékony a csülke, szűkebb kámpó kell a megfogásához.

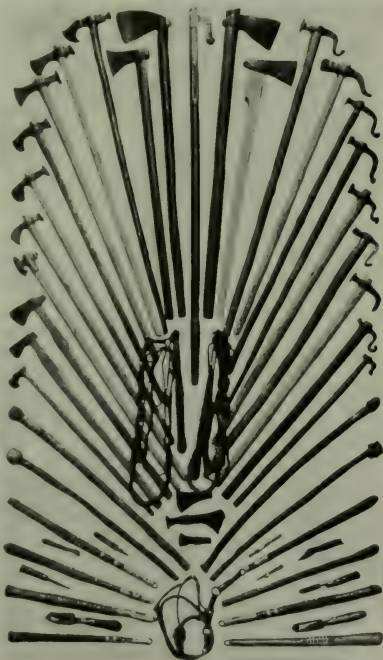
A nyílás mértéke a hüvelykujj.

«A finom birkának való kámpóban a hüvelykújjának nem szabad könnyen fordulni, kissé szorulni kell, míg a másik birka kámpójánál az ujjnak könnyű legyen a fordulása.»

A kámpót faragás közben befagyúzzák, mert a nap és a szél meghasítaná. Amikor a bot kész, az egészet újra fagyúzzák, így azután a szobában, meleg helyt, szép pirosra kiérik.

A juhászkámpó végébe szeg nem kell, mert ha a birkához találának vele *pöccenteni*, megsértenék. Somfa nem terem mindenütt. Messze vidéken sem található. Ahol van is, ott kocsiszám szedik össze a botkereskedők. Ezért ha a somfaszegény vidék pásztora olyan vidékre jár, ahol somfa terem, pajtásai meghagyják neki, hogy hozzon ám somfát! Ha a pásztornek kedves komája vagy barátja van olyan helyt, az azzal kedveskedik, hogy néhány somfaágot küld neki.

Nem csoda tehát, hogy ha a kámpós bot igen megbecsült jószág.

FOKOSOK, KANÁSZBALTÁK, BIRKAFOGÓ-KÁMPÓK VASBÓL, OSTORNYELEK, OSTOROK, BÍZSOKOK A BALATONI MUZEUMBÓL (109).

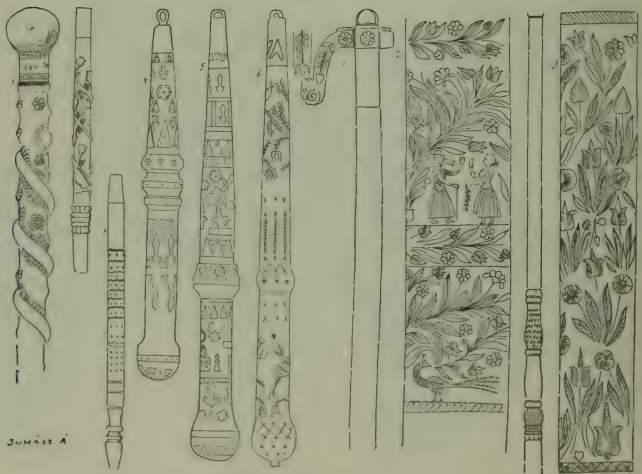
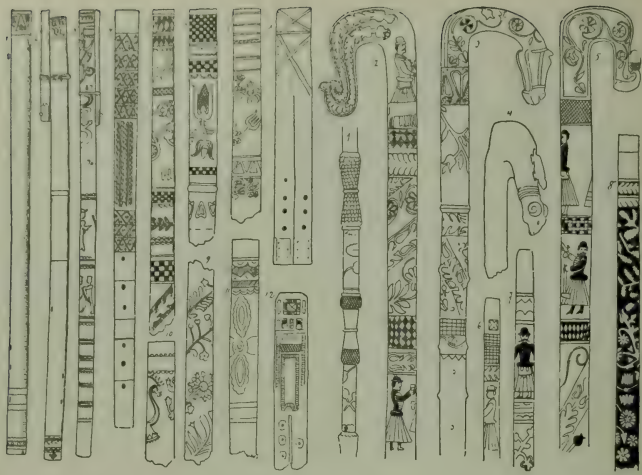

SÉTA-BOTOK, PIPASZÁROK. LENN A BALSÁROKBAN EGY LÉGYHAJTÓ DISZITETT «LAKATOS» NYELE, UTÁNA EGY BAGOL ANDRÁS-FÉLE BOT. (111)

JUHÁSZ A

Ahol a pásztor nem juthat somfához, ott valami más fa ágára a kampót vasból készítették a kovácsnál *azonnyért*, azért, mert más fáról, pl. a gyertyánról a kampó könnyen leugrik.

Megkivánják, hogy a kampó vége fölfelé görbüljön, rajta kígyófej legyen s a tetejére srótot tegyenek fényes sárgarézből, szóval, hogy az ilyen kampóról se hiányozzék a dísz.

A kampót rézből is öntik, de az csak olyan *dívat*. Ezt a pásztor nem szereti, mert megfogja a markát (108).

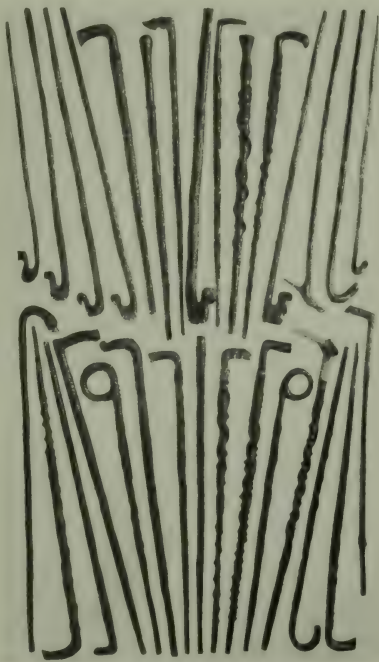
Később szó lesz a csontkampóról is.

A hetköznapai kampóra (109) nem kell sok dísz, mert a gyapjú mocskos s ettől a díszítések megpiszkosodnak. Ezért a használati kampó díszei egyszerűek, tömörebbek is, nehogy használat közben letöredezzenek. Valami kis dísznek azonban, minden juhász-kampón kell lenni. Kosfej, tölgyemakk, csermakk, csillag, rózsza illik rája. A birka feje nem szép, mert nincsen szarva, nincsen koronája. Csak a kos, a hím, az az igazán pásztoros. Tehénfej, vagy az ilyesmi nem juhász-mesterség, mint *Sári József* keszthelyi juhászgazda mondja.

A Balatoni Múzeumban van ugyan egy sárkányfejes kampó (107), de ilyesmihez a juhásznak nincsen *kívánsága*. Mindenféle mesebeszéd hazudott alakjai sem férköznek az ő természetes észjárásához. Csak az olyan díszeket szereti, amire példát természetben lát.

A parádés kampó ünnepre, vásárra, bucsura való (108a) s ez már ékezebb, cifrább, finomabbak, gazdagabbak rajt a díszek. A kampósbót a juhász *címe, címere*, a tekintély kifejezője. Arról ismerik meg már messziről, hogy a hordója juhász, amely állapot a nép között kiválóságot jelent, s ez büszke önértéssel tölti el a juhászt, különösen, ha számadónak rangosodott.

A bojtárok magukfaragta szép kampósbotokkal kedveskednek a számadónak; egész kis gyűteménye van némelyiknek mesteri faragásokból. Ezeket kegyelettel őrzi és tisztességgel emlegeti meg a Miska bojtárt, a Jancsi bojtárt, aki ezelőtt 25 éve, 12 éve szolgált az urodalomban, míg felvitte Isten a dolgát annyira, hogy a szomszéd uraságnál elfoglalhatta ő is a juhász-számadó tisztességét.

JUHÁSZKAMPÓK ÉS SÉTABOTOK
A BALATONI MÚZEUMBAN KESZTHELYEN. (113)

Következik a *sétabot!* (110, 111, 112, 113, 114.)

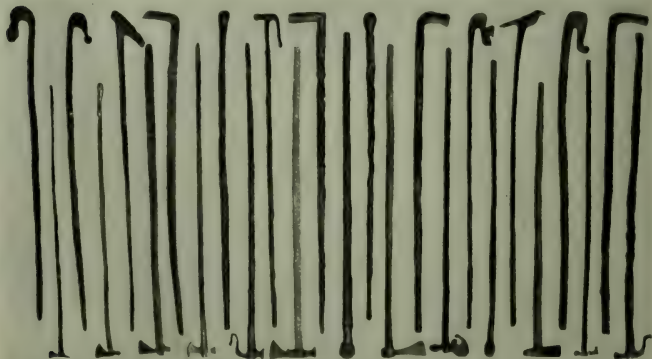
A pásztorok szívesen faragnak sétabotokat is, amelyeknek *fogantélya* eltér a birka-fogó kampójától.

A fogantélyok alakja is nagyon változatos és elmés. Legegyszerűbb a derékszögben hajlő fogantély. Szokott forma a kampós fogantély. Gyakori a furkóban végződő sétabot is.

A fogantélyok alakja rendszeren aszerint formálódik, hogy milyen volt a lemetszett faág növése. Ha az ág T alakú, akkor a pásztor a kampóból rendszeren madár-alakot farag (114, 115).

A Balatonvidéken sok ember kezében látunk ilyen madárfogantély botot.

Említsük meg, hogy az Ázsiában járt Zichy Jenő gróf is meglátogatta a Balatoni

BIRKAFOGÓ-KAMPÓK, SÉTABOTOK ÉS FOKOSOK A BALATONI MÚZEUMBÓL. (114)

Múzeumot s az ilyen madaras botokon akadtt meg legjobban a figyelme; megjegyyezze, hogy mikor a Kaukázusban utaztak, ugyanilyen botokra akadtak ott is.

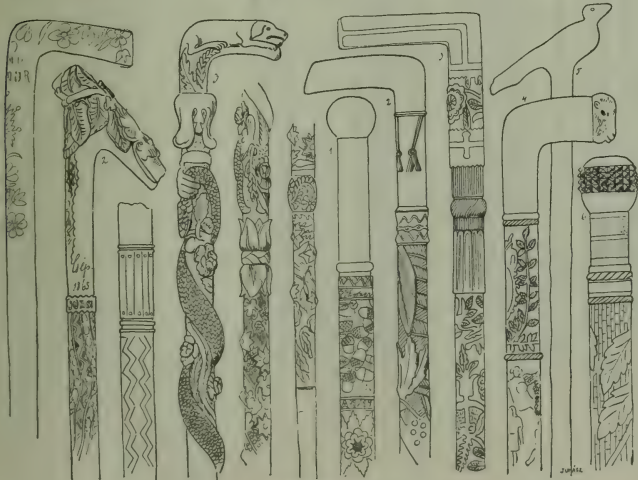
A fogantélyok elterjedt alakja még a körben haladó alkar, úgy, hogy a kézfej a bot szárát markolja át. Sok pásztor a fogantélyt csontból, szarvas-agancsból készíti, avagy rézből önti meg.

A birka-fogó szárát nem díszítik, mert hisz' a díszek a bot használhatóságának ártanának. A sétabot azonban tűri a díszítést s a pásztor pazarul ki is cifrázza. Bámulatos, hogy a kicsiny s nehezen kezelhető hengerded területen, milyen aprólékos és mégis tökéletes ékítményeket helyeznek el igen nagy biztossággal és szabatossággal.

A bot nyele telis-tele van virággal, falevelekkel, állatokkal, nem ritkán egész bibliai jelenetekkel.

Tüttő Sándor vörösmezei juhász botján, például egész galéria!

A kampó alatt gazdag tölgyfa- és gyertyánfa koszorú között a római pápának eszlagokkal övezett, elég jól sikerült, domborművű arcképe, fölötte a pápaság jelvényei.

SÉTABOTOK. (115)

Lejebb: dús lombosított almafa, törzsén a kigyóval: Éva almát szakít, míg egy férfi-alak, valószínűen Ádám, közönyösen ül a fa alatt, kezében persze juhász kampó. A fa fölött kardostartó angyal lebeg. A bot láttára az ember tanakodhatik, hogy az angyal, miért is űzi ki a paradicsomból Ádámot, mikor olyan ártatlanul üldögel s Évának még hátat is fordít (38).

Még lejebb, külön szakaszban, rózsza-ágak futják körül a botot három nyíló rózsával, sok bimbóval és temérdek levéllel, amelyeken a levél erei és csipkés széle szinte mikroszkopikus finomsággal vannak kidolgozva. A negyedik szakaszban cserépedényben nyíló liliumokat és egy tulipánszálat látnak.

SÉTABOTOK ÉS KÉT KANÁSZBALTA. (116)

A legelső szakaszt borostyánlevelek futják körül. Közük tojásdad keretben, finoman metszett betük jelzik, hogy a botot Túttó Sándor 1905-ben a zalaapáti plebános úr nevénapjára készítette igaz tiszteletből. Illett tehát, hogy a botot a római pápa képe ékesítse.

A pásztor a botra legszívesebben a körültekeröző kigyót faragja (116—117). Akadtak már magyarázók, akik ebből valami misztikus pásztori hitet iparkodtak kimagyarázni. Sok pásztorral beszéltünk, de ilyenről egyik sem tud. Kigyót faragnak, mert ismerik a kigyót s a tekerődző állat olyan ügyesen illik díszítésnek a botra.

A keszthelyi kanász egyszerűen azt mondja, hogy a botra azért kell a kigyó, mert az már messziről «látszatos». A botra csak kis virágokat lehet faragni, amit messziről nem vennének észre. A kigyót különben is könnyű faragni, mert az ember a botot csak forgatja a markában s a kést hajtja rajta, mint a *celi boton*.

A *celi bot* pedig nem más, mint egy friss hajtású faág, amelynek héjából szalagot hasítanak ki, úgy, hogy e szalag körülcsavarodó fehéren maradt helye tarkázza a botot. Elneve-

zése is mutatja, hogy Mária-Czellbe járó búcsusok szoktak ilyen [bottal hazatérni] az ájtatos útról.

A pásztor megleszi, mikor térnek haza a búcsusok Sümegről. A nyáját az erdő mellé tereli s ott készítteti a celi botot, hogy azt a keresztkomája, a sógorasszonya haza vihesse a kis gyermekeknek, akik otthon nagyon megőrülnek a cifra ajándéknak.

Szóval, a kigyó is úgy esavarodik a bot körül, mint a celi bot cifrasága.

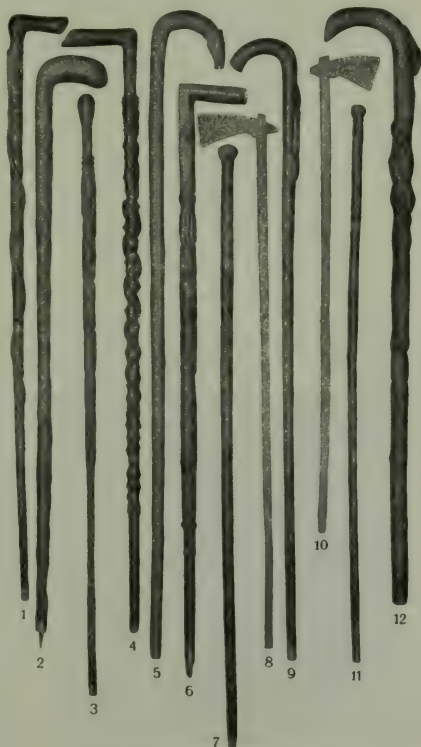
Sok kigyódisztés rendkívül vastag. Ha az ember megkérdi, hogy miért, azt feleli a pásztor: azért, mert a kigyó elnyelte a kis malacot vagy a kis birkát. Attól *nehézedett meg*.

Nagyon szeretik a kigyót úgy is ábrázolni, a mint egy békát készül elnyelni.

A vízi siklót megkülönböztetik a más kigyó fajtáktól, mert nem mulasztják el, hogy amannak halántékára a jellegzetes sárga hold-alakot oda ne tegyék. A bot alsó végére, rendszerint fél méter hosszúságra, centiméter-beosztást faragnak, aminek a gazdaságban sokszor jó hasznát veszi az ember. A kampó, a fogantély sem marad persze dísz nélkül: végére kosfej, kutyafej jön. A kampót özlábnak, szarvaslábnak alakítják, beboríttják virág- vagy levéldíszszel, fekvő kutyát faragnak rá, stb. A valódi özlábat is meggörbítik s azt úgy szőrösen fogantélynak a botra erősítik. A juhász azt tartja, hogy igazi juhász a világeért sem hordana ilyen sétabotot. Azt csak ajándékba csinálja másnak, az uraságnak, az ispánnak, a majorgazdának, ipának, sógorának. Csak ilyesféle embernek való az olyan bot, amelyik nem birkafogó kampó.

Következik a *pipaszár*, a *pipa* és a *pipatartó*.

A pásztor sokat pipázgat, van módja benne, meg ráérő ideje is: egy *pákli* egy napra, nem is mindig elegendő. Így hát a pipaszár hamar *kiérik*, szaga lesz gyorsan. Új szár kell s szinte minden harmadik héten. Csinál hát magának pipaszárat, újat.

SÉTABOTOK ÉS KÉT KANÁSZBALTA. (117)

Pipaszárnak olyan ág való, amelyik a fa tövéből, amolyan fattyuhajtásként *csapdázik*, nől ki. Ez jobb, mert egészen sima, nincs rajt ág és szép egyenes.

A nyers ágat tüzes dróttal, leginkább esernyődróttal hosszában kisütik. Az ág bele könnyen vezet a drótot. Csak a nyers fát sűtik ki, mert a tüzes drót a száraz ág oldalán hamar félremegy.

Lehel pipaszárát faragni hasábfából is, de az ág jobb, mert a gömbölyűsége már készen van s a belén is jobban elmelegszik a fűrő. «Biztosabb furása van.»

Amely ágat nem lehet könnyen kisűtni, azt fűrővel lyukasztják végig. A pipaszár rendszerint nagyon hosszú. Ki látott már kereskedésben ilyen hosszú, vékony fűrőt?... Gondolt is arra valaki, hogy még ilyen szerszámot is gyártson!

A pásztor azonban tud segíteni magán. Vásárol egy kis vékony fűrőt, amelynek nyele vas. A falusi kovácsnál a vasnyelet vékonyra kinyújtatja, kiegyenesítteti, a kis fűrő szárának folytatásaként. Így azután mindjárt van neki hosszú fűrője; ezzel belefűr a pipaszár egyik végébe is, meg a másikba, hogy a fűrészek a közepén találkozzanak; a szár alsó végét hegyesebbre faragja s beleszabja a pipa *csukájá*-ba.

A pipaszár másik végére jön a *csutura*, vagyis a szopókának csavaros alsó része, hengere.

A csutorát ráhajtja a beleszabott pipaszárra, amelyen meglátzannak a csutura csavarmentei, hogy ezek milyen távolságra vannak egymástól.

Végül kimetszi a *bak- vagy kan-csavar*t, amely szépen beleillik a csutura *koca- vagy nőstény-csavarába*.

Kétféle pipaszár van: egyenes és görbe. Az utóbbi lehet rövid és hosszú. Az egyenes pipaszárra nem éppen kell szopóka; telik szopóka magából a szárból is. Ez azonban hamarabb tönkre megy.

Az egyenes pipaszár szopókáját csontból a pásztor is megfaragja. A hosszú szár szopókája már gyári munka.

A juhászok hosszú szárú pipa mellett őrznek, mert ráérnek. Olyik pipájának olyan hosszú a szára, hogy a kezével el sem éri a pipát, ha a szopókája a szájában van. A bojtár tartja a pipa fölé az égő gyújtót!...

Rövid szárú pipa csak dolgos embernek kell, aki mindegyre tesz, vesz, *hajuldoz*.

A pipaszárakat is díszítik, még pedig igen szépen, mert azt mindig

PIPÁRHATÓMÓ PÁSZTOR. (118)

PIPÁSZÁR DÍSZÍTÉSE. (119)

látja a pásztor maga is, de meg azok is, akikkel beszélget. A pipaszár csekély felületén a faragások rajzai rendkívül aprók, gyengédnek, finomak (119-123).

Ha a pipaszár nincs díszítve, akkor az bizonyosan szagos meggyfából készült.

A meggyfa azonban ritka vidéken terem, mint ahogy a népdal is mondja:

Szagos meggyfát nem mindenhun látni,
Barna kis lányt nem könnyű találni . . .

Az igazi pásztor pipaért sem ad ki pénzt. Régebben nem is volt olyan sok és olcsó cserép-pipa, amiről különben is azt tartják, hogy szárítja a mellet. A fapipa évekig eltart, mert ha leesik a földre, nem törik össze.

A fapipa belsejét bádoggal bélelik ki. Így nem terem meg benne a bagó, tisztára elég a dohány, csak a hamut kell kiverni. A fapipára a *rezet*, a fődelet más kiszolgált pipáról rakják át.

A pipát juharfából, kecskerágítóból, diófából, különösen ezek *tusakjából* készítik, mert bennök ágas-bogos minták, *vacsartok* látszanak, amelyek cifrázás nélkül is olyanok már, mint a virág.

Az ilyen pipára nem is lehetne faragni, mert a belseje szálkás, a *virág* kipyogyna belőle.

DÍSZÍTÉSEK PIPASZÁRAKRÓL. (120, 121)

DÍSZÍTÉSEK BOTOKRÓL. (122)

DISZÍTÉSEK BOTOKRÓL. (120)

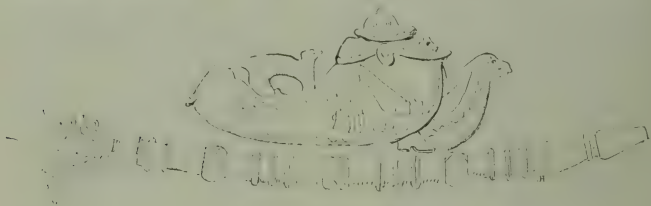

Ha tiszta fából készítik a pipát, akkor embert, özet, kanászt, vadászt, szarvast, kost faragnak rá.

A (124.) sz. képünkön és a III. táblán látható fantasztikus pipa nagyon elterjedt. Lovon egy mesebeli alak; feje tetején van a pipa nyílása.

Lófarkából kötöt fonnak, amelylyel megkötik a pipát és szarát, hogy el ne menjenek egymástól. Azután szines hárászból dísznek *boklyókat* s ebbe piros, fehér, zöld, kék, sárga gyöngyöket fűznek.

Az ilyen pipából azután igazán élvezet füstölni, különösen, ha az ember valahonnan Mike község tájékáról egy kis csempészett szűz dohányhoz is jut. Míg ilyes kerül valahonnan, jó a trafik-dohány is, amelynek kari-

PIPA ÉS A SZÁRA. (121)

kázó füstjénél sóhajtozva emlegeti a pásztor a régi jó idöket, amikor a szegény ember még nem volt mindentől megfogyasztva s mikor még az akol táján szabadon természet-
hette a legzamatosabb leveles dohányt!... Akkor a dohány a jó birka-ganajban úgy megnőtt, hogy az ember nem látszott ki belöle, mert akkora levele volt, mint egy-egy szakasztó. A pásztor a fölösleges

dohányt otthon szép dohánytartókban, kicsifrázott ládikákban tartotta, amelyet vagy felnyitóra vagy tolózárra csinált.

Van az érdemes pásztornek pipája, több is: hétköznapi, ünnepi hosszabb s rövidebb szárú fából, tajtékból, cserépből. Természetes, hogy ezek nem hentereghetnek a szobában. Ezért pipatartót készít, rendesen a szoba szögletébe.

A szivarszikipát, a *picca*-et is maga készíti. Nem kell neki a hamar rongyolódó bolti szopóka.

A *kobak* is pásztorholmí, s *hébert* is, ügyeset, pásztorok szoktak díszíteni a Balatonvidéken (125—126.)

A közönséges töknek több fajtája díszlik ott, köztük a *kobak*-tök, balatonvidéki tájnyelven egyszerűen: *kobak*. Ennek levele a közönséges tök levelénél kisebb, színe hamvasabb, a virága pedig fehér; kúszó növény s Kelet-Indiából származik. Hazánkban bőven van belöle, de Németország hűvösebb klímájában már nem terem meg.

A növény különböző alakú nagyobb gyümölcsöket érlel, így a palackalakú *kobak*-ot és az üveglopóhoz hasonló *hébert*-t. Ezek úgy lógnak róla lefelé, mint száráról a babhüvely.

KOBAKTÖK.

A pásztorművészet e két gyümölcsöt igen ügyesen felhasználja.

A növény magját, az akol mellett jó ganajos földbe idejében elvetik. Amikor kikel, melléje póznát, ágat dug vagy létrát erősít a falra, amire a növény felkuszlik, mint az iszalag vagy mint a szulák és a babinda. Őszszel ez megéri: ha a rossz időjárás miatt nem érik meg teljesen, akkor a gyümölcsöt kiakasztják a napra, vagy felakasztják száradni a konyhában. Azután a füstös konyhás házban a *héjba* (padlásra), más háznál pedig a keménybe akasztják, hogy szépen megpirosodjék s a bele is kiszáradjon belőle.

A kobaknak fenn kisebb, alant nagyobb bubja van. Ott, ahol a kacsusa van, kifurják s a magot kirázzák belőle. Egy vesszőt pörgetnek benne, ide-oda forgatják vele az összeszáradt belet, a *hártyát* az oldaláról lepiszkálják s tele öntik vízzel; a vizet vagy egy

KOBÁK.

hétig benne hagyják, amitől a még bennmaradt bél leázik. Ezt az eljárást két-három héten át ismétlik, mindaddig, míg egész tisztán s kobak-iz nélkül nem ömlik belőle a víz. Azután a kobakba dugaszt faragnak, s ezt, hogy el ne veszzen, zsineggel a kobak nyakára erősítik.

Így készül a vitzartó edény, a kobak, amelyet a pásztor keskeny szíjjal a tarisznya nagy szájához erősít.

A kobak testét szépen kidíszítik (127–129). A kobaknak nagyon vékony a héjja, tehát igen kell vigyázni a díszítésnél, mert könnyen bemetszhetik s akkor kiszivárogná belőle a folyadék.

A kobakot nemcsak apró bemetszésekkel, hanem spanyolviasz-berakásokkal is díszítik. Most már ha tudjuk, hogy a kobaknak csak kéregpapirvastagságú a héja, bizony elképzelhetjük, micsoda finom, kényes munka az ilyen díszítés!

A kobak egyike a legősibb eszközöknek. A középkor egyházi művészete kobakosan ábrázolja számos szentjét. Kobak van a pásztorok védőszentjénél, Szent Vendelnél, akinek sommásan faragott kőszobrát az állattenyésztő jó módu gazdák szívesen állítják házuk elé, vagy az utak mellé. (Szent Vendel királyi herceg volt, de fölvetta a pásztor ruhát, és neki indult a nagy világnak. Útközben beállott pásztornak. Természetes, hogy a zarándokút alatt kobakra volt szüksége.)

Idősb szent Jakobot, a zarándokok védőszentjét is kobakkal ábrázolják. Mint vándor apostol tizenkét évig a zsidók között hirdette az evangéliumot. Bizonyos, hogy a sok prédikálásban megszomjazott s a kobakból csillapította szomját. Párisi szent Vilmos apát is kobakot viselt, amikor útnak indult, hogy a világiaskodó szerzeteseket megrendszabályozza. A betegek önfeláldozó gyógyítóját: szent Rókuszt is kobakkal ábrázolják, amelyből a jószívű szent a szegény betegnek nyújtott enyhítő kortyokat.

Érdekes, hogy a klasszikus festményeken, a külföldi képeken és szobrokon e szentek a kobakot a hosszú zarándok-boton hordják.

Magyarországon az utak mellett és a templomok körül látható szobrok pedig a kobakot a derékon viselik úgy, ahogy a magyar pásztor azt a tarisznyája mellé köti ma is még.

A kobakban jó húsen marad a víz. Ezért az a pásztor elmaradhatatlan vizlartója volt.

PÁSZTOR A KOBAKKAL. (125)

EGY KOBAK DISZÍTÉSÉNEK KITERÍTETT RAJZA. (126)

A KOZMAPUSZTAI PÁSZTOR KOBAKJÁRÓL; PUSKAPOROZOTT DISZÍTÉS A KOBAK NYAKÁN. (127)

A KOZMAPUSZTAI PÁSZTOR KOBAKJÁRÓL; PUSKAPOROZOTT DISZÍTÉS
A KOBAK HASÁN. (128)

A KOZMAPUSZTAI PÁSZTOR KOBAKJÁRÓL; PUSKAPOROZOTT DISZÍTÉS A KOBAK HASÁN. (129)

HÉBÉRKÉZÉS. (130)

edényt, amelyről csak a maradi jó szentek szobrai adnak majd hírt utódainknak.

Sári József keszthelyi számadó azt véli, hogy maholnap bizony majd azok sem tudnak hírt mondani a kobakról, mert hiss lassankint eldöntögeti őket a szél. Lám a keszthelyi Csák György réten is volt egy kobakot viselő szent. Azt is elhordatta az apátúr, mert leesett a teteje. Miért dísztelenkednék hát ott tovább?...

A kobak felső bubját le szokták vágni. A megmaradt alsó bub szájának két átellenes részét kifűrják s ebbe zsinéget húznak, hogy az edényt mint só-, paprika- és fűszertartót felakaszthassák. (130 b) A lemetszett bubot sem dobják el, hanem azt ráteszik a vajkőpülőre fedélnek, hogy a tejfől ki ne főcsögjön.

A növény másik alakú gyümölese a héber, amelyet hasonló eljárással dolgoznak ki s a pincékben borszívásra használnak még most is igen sok helyt, mert nem törik el olyan könnyen, mint az üveghéber. Már pedig az áldott balatonvidéken, pinceszerezés közben, könnyen kiejti az ember a kezéből — különösen hajnal felé — a hébert... (130)

A héberre, még mikor az indáján érés közben van, késsel diszeket karcolnak, metélnek, amelyek kiforradnak, forrácsosak lesznek s így már kész díszített növényt vághatnak le a szárról is.

A héber *kobak*-jának, fejének egyik felét lemetszik s ha gyöngélik a szárát, botot dugnak bele. Így készül a mustmérő, aminek szüretkor igen jó hasznát veszik, mikor a mustot a kádból a sajtárba merik s ebből a hordóba öntik.

Ilyen héberrel kedveskedik szőlősgazda ismerősének a pásztor, aki jó szívvel kínálja meg egy-két pohár borral ha néha-napján elvetődik a hegyi hajlék felé. (130 a).

Következik a *kusztora* (II) (131, 132). A pásztor, a faragó kés, a biosók mellé zsebkést, kusztórát, is készít. magának

FÜSZERTARTÓ KOBAKTÖKBŐL. (130 b) A szalonnázó, evőkésnek ez a becsületes neve. A bolti kés az

MUSTMÉRŐ KOBAKTÖKBŐL. (130 a)

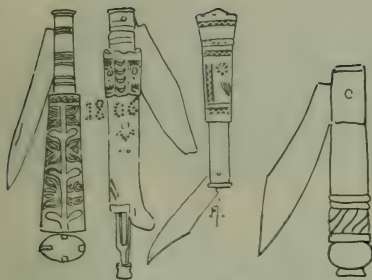
FÜSZERTARTÓ KOBAKTÖKBŐL. (130 b)

SPANYOLOZOTT KUSZTORÁK, SOMGYÓBÓL, ZALÁBÓL. (II. lb.)

ZALAI KUSZTORÁK. (131)

bicska, bicsak. A kusztora nyelét fából vagy szaruból faragja ki. Híresek az őri kések, amelyek Felsőőr nevű községből származnak, aholiparszerűleg készítik.

A pásztorok sikerrel utánozzák ezeket a késeket is. A szarvasmarha szarvának a csúcsát, a kos- és bivalyszarvat elviszik az esztergályoshoz, aki a hengerded nyelet számos gyűrűmélyedéssel ékesíti föl. A pásztor azután otthon ezt a nyelet hosszában bevágja, hogy a «pilingának» ágya legyen. Leginkább azonban fanyelet faragnak.

A kusztora fejére rézgyűrűt tesznek. A vaskereskedésben táblaszám van a réz. A pásztor ebből olyan

széles *szilatot* metszet le, amilyen szélesnek a kusztora gyűrűjét szánta. Otthon pedig bádognyíró ollóval olyan darabokra metszi el, amekkora egy-egy *karikára* kell. A rézet vaspálcára ráveri, azon összehajtja, olyan szélesre, amilyen a nyél feje; reszelővel karikákat reszel rá, s az ezek között levő tért hosszú lapra, három szegletre, kockára reszeli, s ilyen alakú lapokkal díszíti föl a gyűrűt. A gyűrű felső szélét behajtja, mint a ruhaszegést, hogy pereme legyen. Ez tartja a kés, hogy le ne *szegődjék*, hátra ne *bicsakoljék*. Ezután a gyűrűt ráhúzza a kés fejére, mindakettőt keresztül fúrja s a pengét egy szeggel beleerősíti.

Ezután következik a nyél díszítése. Az őri késnyél gyűrűibe spanyolviaszkat öntenek. A fanyelű késeket kimetelik és spanyolviaszsal kiöntik. A nyélen más dísz nem alkalmaznak, mert «bántaná a kezét».

Az ilyen kusztora igen alkalmas szerszám, mert mindenki a saját kezéhez szabja. Jó, gusztyos fogása van. Olyan erős a pilingája, hogy nemcsak evésre, faragásra, hanem szükség esetén — teszem bucsuban — önvédelemre is használják. . . A keszthelyi kanász szobája valóságos kések műhely. Készül ott őri kés, kisebb és nagyobb kusztora, egyszerű és dúsan díszített nyéllel, amelynek alja vagy gömbölyű, vagy csizmaalakú. Látunk ott kusztoranyelet őz és szarvas agancsból is. A keszthelyi kanász még olyan kést is tud

KUSZTORÁK (ZALAEGRSZÉG). (132)

csinálni, mint a bolti bicsak. Más ember eldobja a kését, ha eltörik. A pásztor kiszedi a rugóját, s ahoz azután az elkopott henteskésből kőszőrül pengét, a szarvasagancsból nyelet farag, ennek lapjainak belsejét beborítja rézlemezzel, s azután szépen összeszegezi az egész készséget.

Gyönyörű pásztorholmi a *gyűjtőtartó* (133, 134, 135) stb.

Faragott, szépen díszített gyűjtőtartó minden pásztor, s a legtöbb urasági cseléd zsebében van, ami nem is csoda, mert gyűjtőra vagy mint az

GYUJTÓTARTÓK. (133)

1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 faragott gyujtótartó. — 7 Faragott gyujtótartó, készítette Kapoli Antal kadarkúti juhász.

GYUJTÓTARTÓK. (134)

1, 2, 3, 4, 5, 6, 8 faragott gyujtótartó. — 7. Faragott gyujtótartó, készítette Kapoli Antal kadarkúti juhász.

GYÚJTÓTARTÓK. (134a)

GYÚJTÓTARTÓK. (135)

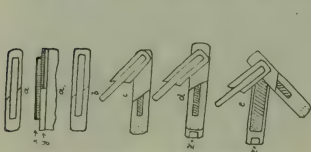
öregek mondják a *masinára*, minden percben szükség van. Azt pedig nem tanácsos a zsebben, vagy csak úgy a ful mellett hordani. Azt jól el kell zárni. E célra pedig a pásztor gyűjtőtartója igen alkalmas kis készítés.

Ha valamelyik pásztor nem tud faragni, megkéri komáját, a bátyját, a sógorát, hogy készítsen neki gyűjtőtartót. Szívesen! Emberségből!

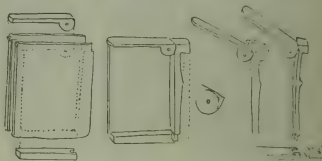
A pásztor, ennek a helyes kis holminak rendszerint téglalakú, akkora falapot szab ki, hogy kényelmesen beférjen a mellényzsebbe, vagy a tarisznya kis zsebébe. A falap belsejét azután kis fűrészszel úgy fűrészeli ki, hogy három oldalán nyílás legyen rajta.

Aki nem kerül a szapora munkát s aki azt szereti, hogy sok szeget kelljen használni s aki azt akarja, hogy a gyűjtőtartója minél erősebb, tartósabb legyen: az bizsókjával a fadarabot hosszúságában keresztül vési úgy, hogy annak csak az alsó és felső végén lesz nyílás, az oldalán nem (142). Ide tehát az oldalrészét nem kell külön fa darabból beerősíteni.

A gyűjtőtartónak tehát vagy két, vagy három oldalát kell megkészíteni; a két oldal-

A GYŰJTŐTARTÓ FŐDELÉNEK FORTÉLYOS NYILÓ SZERKEZETE. (137)

A GYŰJTŐTARTÓ GÉPEZETE. (136)

A GYŰJTŐTARTÓK SZERKEZETE.

részét csappal szilárdan beerősítik, vagy beleragasztják. E célra oltott meszet és turót kevernek össze. Ez sokkal tartósabb ragasztó-szer, mint az asztalosenyv. Se a víz, se a meleg nem árt neki.

A harmadik oldalrész, természetesen, nem lehet szilárd, mert a gyűjtőt valahol ki kell venni, s e végett a gyűjtőtartó tetejét ki is kell nyitni. A tartót tehát úgy kell megszerkeszteni, hogy a teteje magától ki ne nyíljon, hanem csak egy kis erőszakra. E végből a tartó belsejébe elmeszt gépezetet, egy rugót tesznek. Ennek alsó végére *a)* csapot faragnak, azt beerősítik a gyűjtőtartó aljába (136), vagy pedig csap nélkül az oldalához szegeznek. A rugónak oldalra nyúló feje van *b)*. A derekán, közepén pedig egy kis púpja, könyöke *c)*. A gyűjtőtartó fődelének egyik végén kis fej van. A rajtalévő átfúrás részére a lyukon szeg halad keresztül, amely a fődelét a tartó két oldalához erősíti s ez a fődel forgási tengelye. Ha a gyűjtőtartónak kissé kiállt tetejét felemelik, akkor fejének felső sarka rendes helyén nem fér meg, a miért a rugó fejét előre nyomja, mert a rugó a púpja miatt hajlékony, rugós. Ha a fődelét teljesen függőleges helyzetbe állítjuk, megfér eddigi térfogatán s a rugó feje visszatérhet eredeti helyzetébe.

A fődel kinyitásához bizonyos erőt kell kifejteni, hogy a szilárd farugó jelentékeny

ellenállását legyőzze. Becsukas közben a födelet a rugó erősen lecsapja, az a tartó oldalára ütődik, s ilyenkor élénk pattanó hangot ad. Ezért a födelet *pattantónak* is nevezik.

Az egypattantós gyujtótartó a leggyakoribb. Vannak azonban nagy számmal olyanok is, hogy mind a két végén ilyen pattantó van, tehát a gyujtót a tartó mindkét végén kivethetjük.

Vannak olyan tartók is, amelyekben külön rugó nincs, mert a pattantó (a) magát a tartó oldalát (b) tolja vissza; az oldalnak azzal adják meg a rugalmasságát, hogy középen a tartó két oldalához szegezik (c) szilárdan. Ha tehát a pattantót fölemeljük, ez az oldalnak felső felét (d) nyomja ki. Az ilyen gyujtótartó szerkezete azonos a rugós zsebkésekével.

TŰKRÓSÓK. 139

Ez a szerkezet csak olyan tartókon alkalmazható, amelyeknek oldalát kifürészelték, vagyis, amelyeknek eredetileg három nyílása volt.

A csak alsó és felső nyílására kivésott tartó szilárd oldala, természetesen, nem lehet rugalmas.

Ez a szerkezet egyszerűbb, de ezt nem is készíti a pásztor olyan örömet, mert neki az a fő, hogy minden tárgyán minél több ügyességet, *kitalálást* mutasson be. A pásztor inkább arra törekszik, hogy a gyujtótartók gépezete minél összetettebb legyen, a szerkezetben minél több legyen az elmésség, csalafintaság. Virtus van ebben! Az enyim különb legyen, mint a komé!... Csinálnak olyan nyitánuakat, hogy azt holmi egyszerű észjárása atyafi ugyan hasztalan babrálja, ki nem nyitja, amíg gazdája meg nem mutatja a módját.

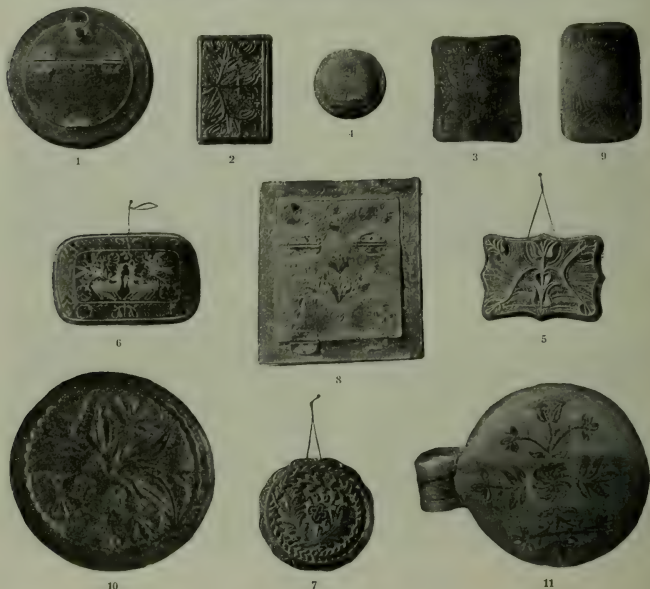

Csak hosszú babra után találja ki az ember, hogy a gyujtótartó összetett tetején egy kis elrejtett nyelvet oldalvást kell tolni, azután a tetőt hátra kell huzni s elfordítani (137). A tetőn egy zar van, s ebben egy-két lakat, kulcsalak ugyanabból az egy fából kifaragva igen nagy vesződéssel.

A különböző szerkezeteket rajzaink (142. képen lévő) mutatják be.

A legtöbb gyujtótartónak olyan az alakja, mint egy kis imádságos könyv.

Vannak azonban eltérő alakok is, például olyanok, amelyeknek három oldala lapos,

TÜKÖRFA ÉS SÓTARTÓ. (139)

1. Spanyolozott tükörfa, Csököly XIX. sz. eleje. — 2. Faragott tükörfa. 3. Spanyolozott tükörfa, Csokonya — 4. 5. Faragott tükörfa. Csököly. — 6. Spanyolozott tükörfa, készítette Balázs Vendel. — 7. Faragott tükörfa. — 8. 9. Spanyolozott tükörfa, Csököly XIX. sz. közepe. — Puskaporozott sótartó, készítette Kapóli Antal. kádárkúti juhász. — 11. Puskaporozott és sósavval maratott sótartó.

a negyedik: az egyik hosszabb oldal félhenger alakú vagy a melyikeknek mind a két oldala ilyen, vagyis az egész hasív lapított henger.

Sok gyujtótartó alsó és felső része ívelt domborúan vagy homorúan, de van olyan, amelyiknek két vége domború, az oldala pedig homorú.

A gyujtótartók egyik keskeny oldalát recésre, «redesre» faragják, hogy azon gyujthassák meg a masinát. Némely pásztor ide kis kilyuggatott bádoglemezt, vagy üveg-papirost tesz.

SPANYOLOZOTT TÜKRÖSÖK. LENN A JOBB SAROKBAN PÁSZTOR-PIPA. (III. 16.)

A gyűjtőtartó keskenyebb oldalait szaruból is készílik, sőt akad olyan is, hogy szaruból van az egész.

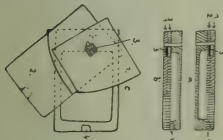
Végül az egész kis holmi lapjait és oldalait szépen kidíszítik. A faragás mindig jellemzően tiszta s csudálatos, hogy akkora kis területen mennyi változatos és mily finom formai gondolatot lelünk.

Nevezetes pásztoralkotás a *tükrőfa*.

Minden pásztor hord magánál tükröt, *tükröst*, tikerfást, *tükrőfát* (III).

A pásztor ugyanis maga borotválkozik. Sokat törődik csinos külsőjével. Szereti a csinosan pódrótt bajuszt, — hogyne volna szüksége a tükrökre!

Rendszerint négyszögletes két falemezből készül. Az egyikbe mélyedést, ágyat, üvegtartót vájnak a tükrüvegnek. Erre jön a tükrőfa teteje, amelyet

FORDÍTHATÓ FŐDELŰ „TÜKRŐFA” NYITÓ-SZERKEZETE. (141)

rá kell tolni, s róla könnyű szerrel le lehet húzni az üvegtartó körül lévő bevágásban, kapocsban.

A kapocs eleje valamivel szélesebb, mint a hátulja, azért, hogy a beletölt tető szoruljon s magától ki ne essék. A tükrőtartó tehát trapez-alakú.

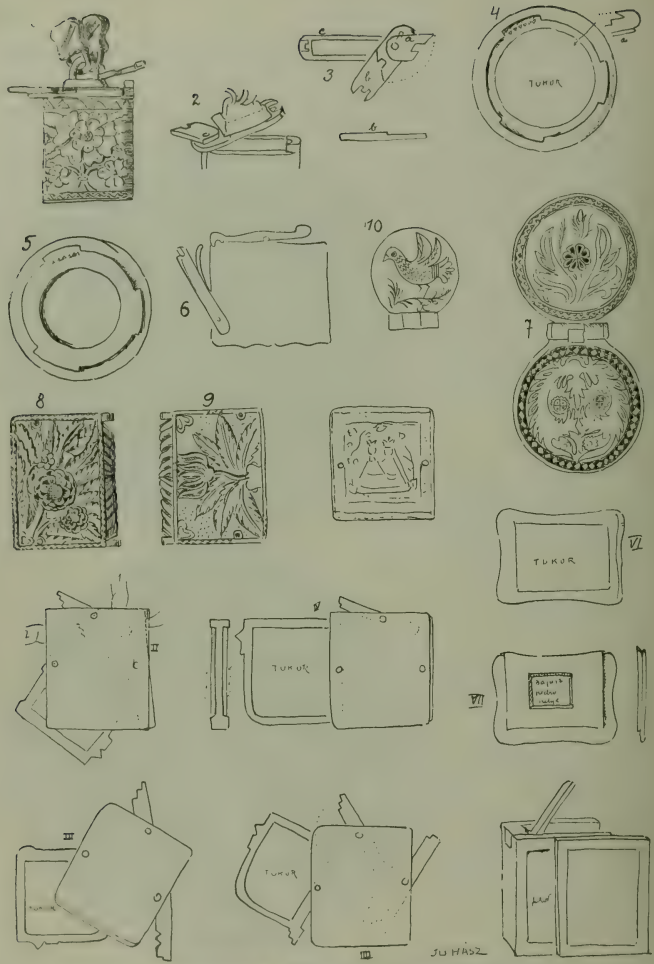
Van karikás, kerek alakú tükrös is, amelynek fődélét hasonlóképp húzhatjuk le. (138, 139, 140).

A tükrőfának adnak még tojásdad és nyolcszögletes alakot is.

Nagyon gyakori a kerek, fordítócsapra járó tükrőfa is (142).

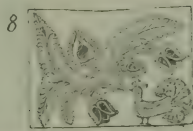
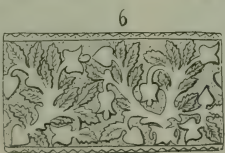
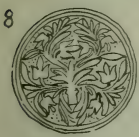
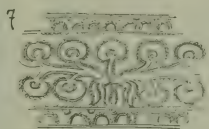
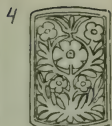

TÜKRÖS KÉT OLDALA. AZ ALSÓN LÁTHATÓ NÉGYSZÖGLETES DARAB LEHÚZHATÓ. ALATTA VAN A TÜKRŰR. (140)

GYŰJTŐTARTÓK ÉS TÜKRÖSÖK NYITÓ SZERKEZETE. (142)

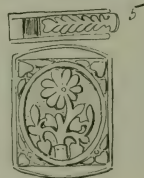
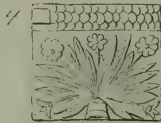
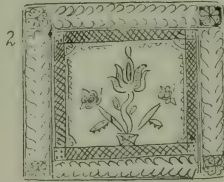
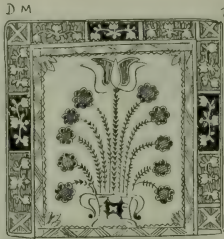
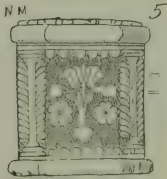
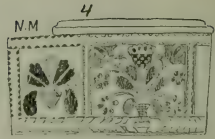
1 Lakatos gyűjtőtartó. 2, 3. Ennek nyitó szerkezete. 4, 5. A tenyér között fordítható lapostükrő szerkezete. Az első a csapagyalakkal, a második az óz-klav- helyezkedő csapokkal. 6. Gyűjtőtartó szerkezete. Az oldalsó rugó megnyomására a fődél felülgrök. 7. Fapantón szétnyíló tükrös. 8, 9. Gyűjtőtartók, a melyeknek fődéle is, leneke is kinyitható. I-V. Furfangosan nyitható tükrő. VI. A tükrő agya. VII. A bajuszpedró helye. Az alsó jobb sarokban iker gyűjtőtartó és tükrös.

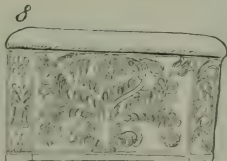
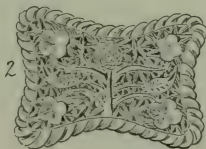
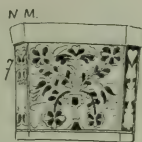
JUHÁSZ Á

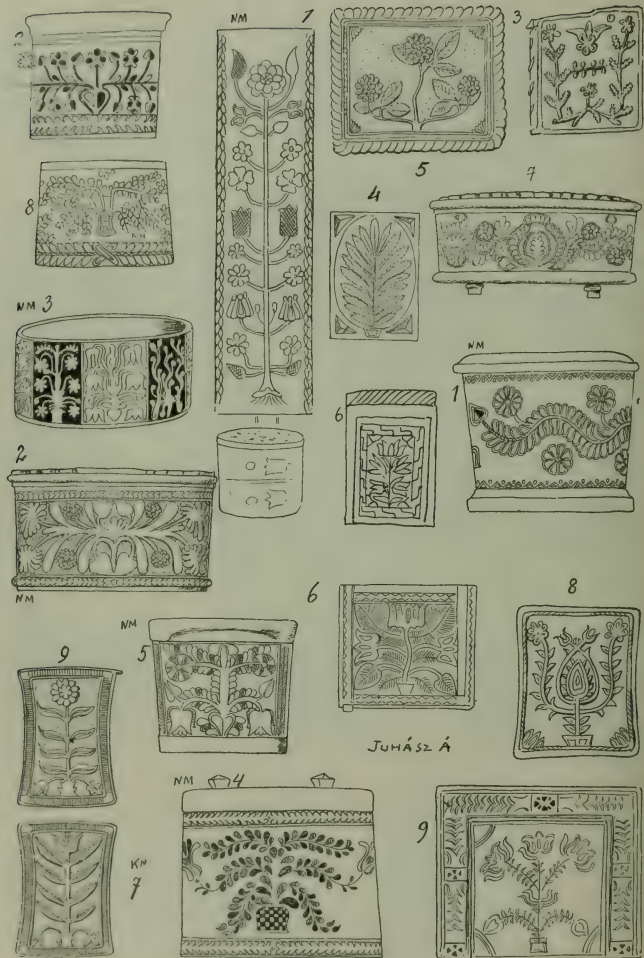

JUHÁSZ. A

JUHÁSZ Á.

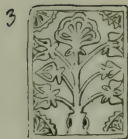
JUHÁSZ Á

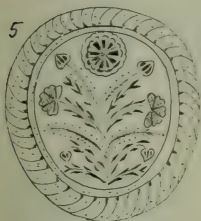
1

2

3

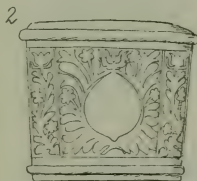
5

6

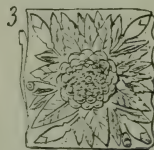
4

2

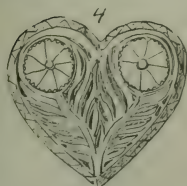
1

3

5

4

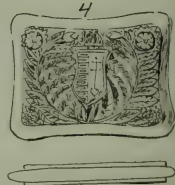
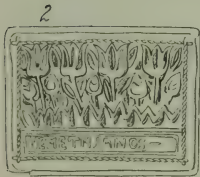
7

6

JUHÁSZ. A.

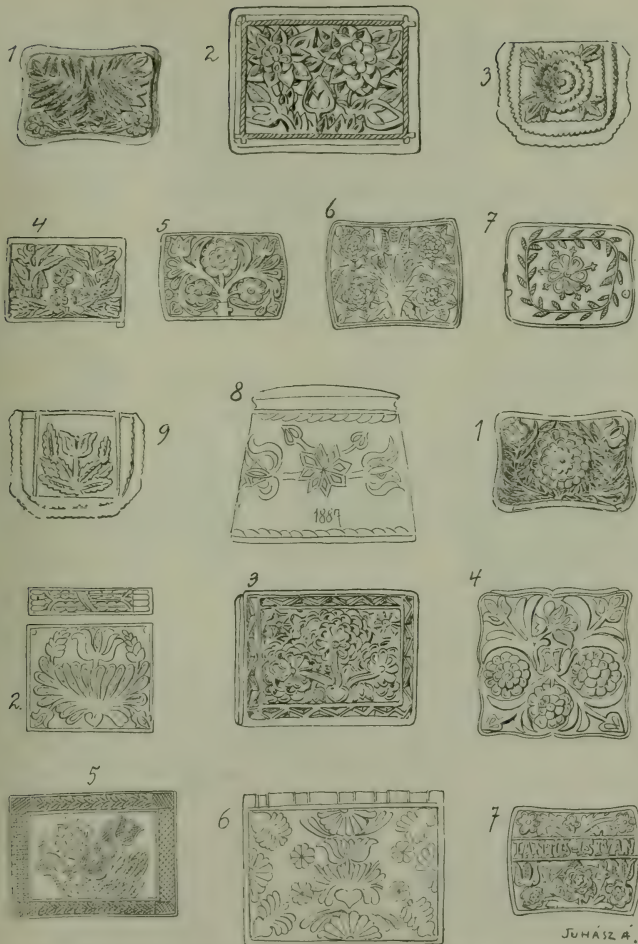
GYŰJTŐTARTÓK, TÜKRÖSÖR ÉS SÓTARTÓK. (147)

JUHÁSZ A.

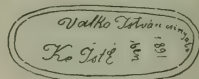
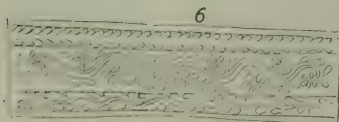
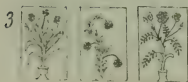
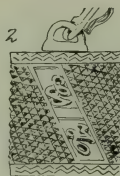

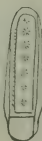
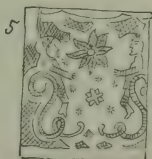
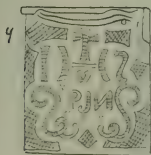
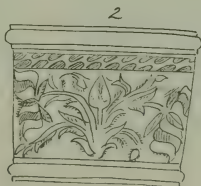
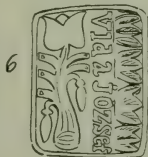

JUHÁSZ A.

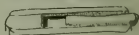
JUHÁSZ

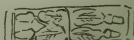
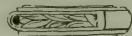
JUHÁSZ Á.

2

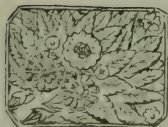

4

4

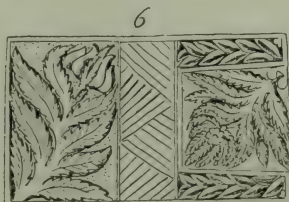
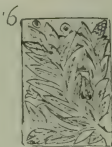
3

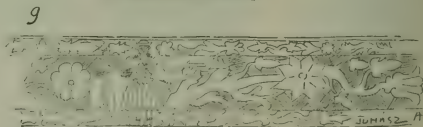
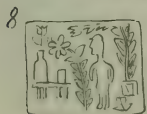
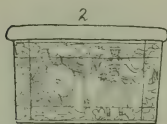
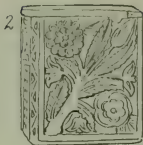
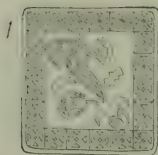
6

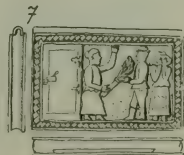
J. H. Á. Á.

JUHÁSZ Á

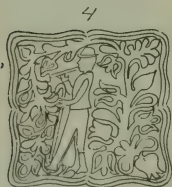
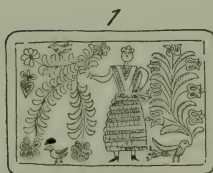
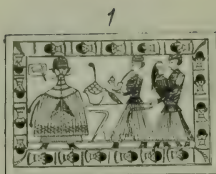

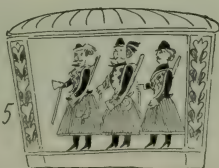
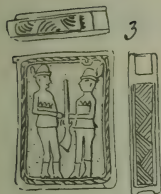
20462 ÁRPÁD

TÜKRÖSÖK, GYÚJTÓTARTÓK ÉS SÓTARTÓK. (155)

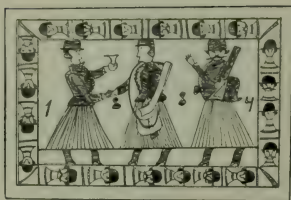

JUHÁSZ ÁRPÁD

J. J. J. J. J.

1

4

3

2

5

6

JUHÁSZ Á.

TŰRRŐSÖK. (158)

Az 5. alatti gyűjtőtartó födelén kiálló emberfej egy dugó fogantyúja; azon a nyíláson rizzák ki a gyűjtőt.

SPANYOLOZOTTI TEKÉRŐSÖK SOMOGYBÓL. IV. 11.

Ezt csak úgy nyithatjuk ki, ha a két tenyerünk közé helyezzük s a tetejét erős nyomással elfordítjuk. Az ilyen tükrös egyik felének belső lapján ugyanis domború karika van kivésve, amelyből három *csap* ugrik ki. Ezek teljesen beleillenek a tükör másik felébe vajt csapágyakba, csaphelyekbe. Ezekben a betevéskor nem szorulnak meg, tehát a két féltükör szét válnék. Azért két csapágy között, a kör pereme alatt lévő fat, a tükörtartó szelét, alávésik (142). Már most ha a csapok benn vannak a csapágyakban, akkor a tükör tetejét a tenyér között elfordítják, mire a csapok a bevésésbe fordulnak s itt megakadnak úgy, hogy a tükör két fele szét nem válhat.

Aki nem tud hozzá. jobbra-balra forgatja a tükröt, feszegeti innen is, onnan is, de bizony nem gondol arra, hogy kinyitás közben a tenyere közé vegye.

Vannak még *kitámasztó tükrösök* is, amelyeket belenezéskor nem kell kézben tartani, vagy valahol megtámasztani (A IV. lapon a legelső két kép). Ez a tükrös is két fél részből áll. A tükröt tartalmazó felső része belemegegyen az alsó részbe vajt ágyba. A felső rész felét a vastagság közepéig függőlesen, azután vízszintesen bemetszik késsel, vagyis az egésznek egy negyedrészt a síkból lemetszik. A lemetszett részt egy pánttal a másik csaphoz erősítik s ezután az alsó rész ágyába nyomják. A tükrő kitámasztása úgy történik, hogy a felső felnek a fűrészeléssel el nem vett részéhez erősített karikával kiemelik, kicsipik az alsó rész ágyába szorult tükröt s ezt kifordítják. A kifűrészelt és pántba fogott rész szolgál a tükrő támasztékának.

A tükrőfa belsejében szivalakú vagy négyszögletes mélyedések vannak (a 142. képen VII). Ezekbe kenik bele a bajuszpödrőt, hogy az mindig kéznél legyen s ne kelljen külön skatulyában tartani.

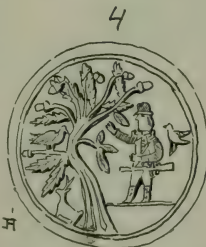
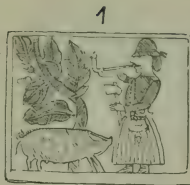
Annak híre sincs, hogy a pásztor bajuszpödről boltban, patikában vagy bábosnál vegyen! Megkészíti azt is ő maga.

Bárány-faggyut, kis viaszkot, szagos ménta levélét, mindenféle szagos virágot, tavasszal ragadós nyárfabimbót összefőz. A viasz fogja, a faggyú meg gyöngíti a bajuszt s a bajuszenőcsnek igen finom szaga is van.

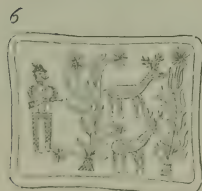
Sok pásztor a gyujtótartót és a tükröst egyazon darabba készíti, hogy mint ikertestvérek kevesebb helyet foglaljanak el. Egyik oldalt van a gyujtótartó, másik oldalt pedig a tükrös (a 142. képen alsó utolsó előtti ábra).

Képeink mutatják legjobban, hogy a gyujtótartókon és a tükrösökön mekkora a magyar díszítő motívumok gazdagsága; ép stílus, pazar díszítőkedv, ép izlés — és mennyi poézis ezeken a hentergő kis tárgyakon.

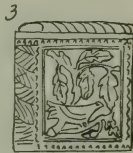
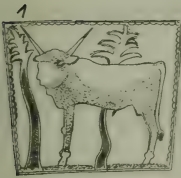
És mennyi szeretete a szépnak! (143–168.)

TÜKRÖSÖK ÉS EGY GYUJTÓTARTÓ.
(159)

JUHÁSZ Á

JUHISZ A.

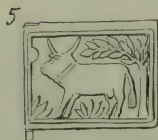
1

2

3

5

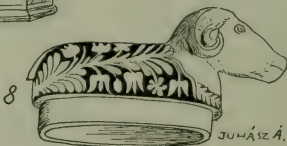
4

6

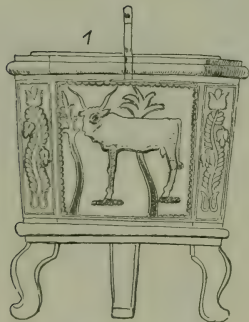

7

8

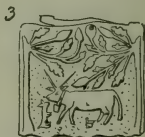
JUHÁSZ Á.

1

2

3

4

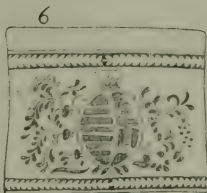
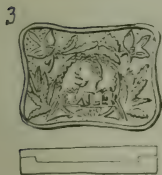
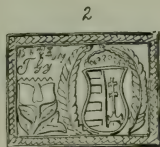
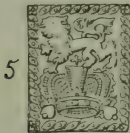
5

6

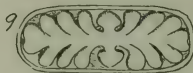
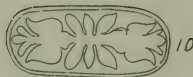
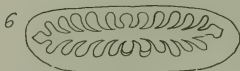
JUHÁSZ Á.

JUHÁSZ Á.

GYUJTÓTARTÓK, SÓTARTÓK, TÜKRÖSÖK. (163)

- J U N I Á S -

TŰRŐSŐR. (160)

Az 1., 2., 3., 4-10. alattiak a lükrősök fennkének vagy földlének díszítése.

2

3

4

5

6

7

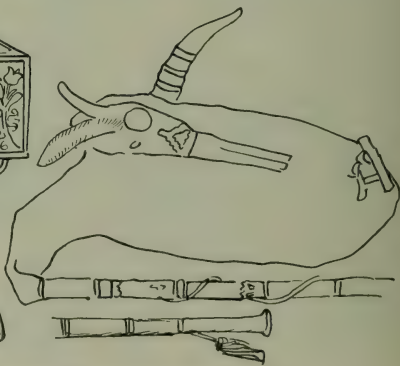
8

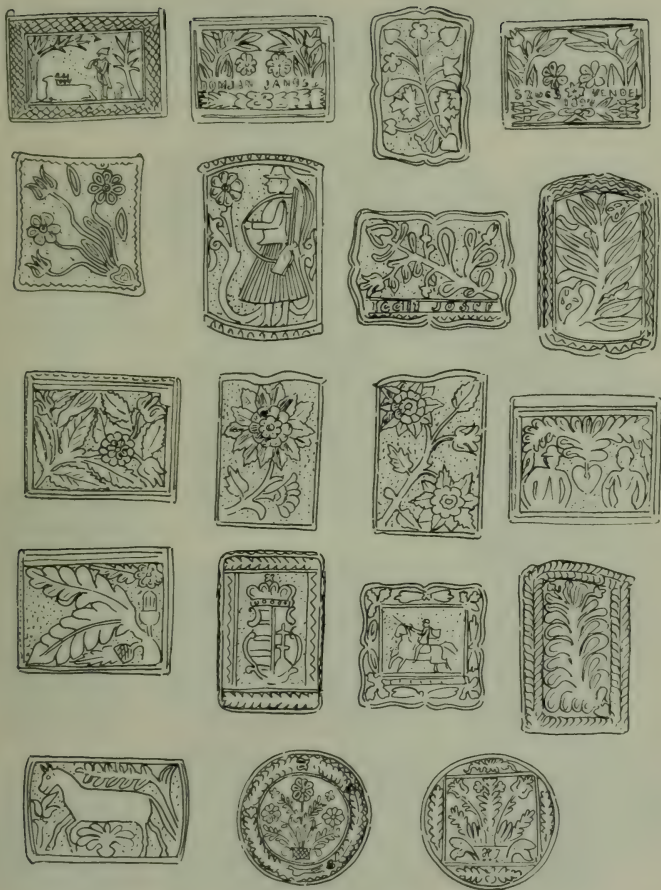
9

JUHÁSZ Á

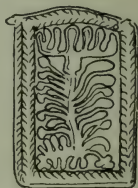
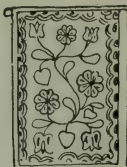
TÜKRÖSÖK FŐDELÉNEK ÉS FENEKÉNEK DISZÍTÉSEI. 165

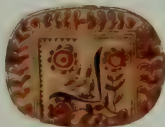
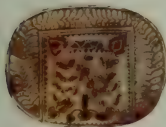
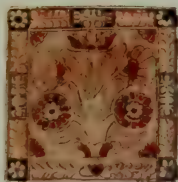
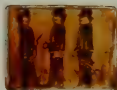
BOROTVATARTÓ, SÓTARTÓK; ÁLLÓ-SÓTARTÓ ÉS DUDA. (166)

SPANYOLOZOTTI HOLMI. VI. II.

Fenn egy orvadásze spanyolozott puskája. Alatta gyufatartó két oldalú esonból, váltasztoves marattassal. Spanyolozott tükrösök. Balról részlet a III. táblán lévő pipárel.

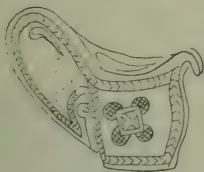

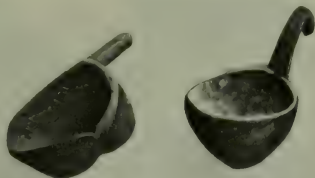
MERÍTŐPOHÁR. (169)

PÁSZTOR-SZILKE. (170)

ÍVÓKANÁL. (171)

ÍVÓKANALAK. (171)

Szóljunk az ivó kanálról, a merítőcsészékről.

Némely pásztor a nagy legelőkön magával hordja a merítő csészét, amivel egy-egy forrásból vizet iszik (169). Ez a holmi nem nagyon otthonos a Dunántúl. Erdélyben több akad, ott a havasokon csak forrásoknál ihatik a pásztor, míg Balaton vidékén van kút bőven, nincs szükség ivókanálra.

A merítő csészét puhafából, hársfából, juharfából faragják.

A csésze kupás homorú belső részét az egyenes bizsókkal természetesen nem vájhatnák ki. Szerszám kell hozzá. Csinálnak. Valami könnyen görbülő kés hegyét fahasadékba dugják, félre nyomják s így megörbítik. Ilyen késsel kényelmesen *kikotorhatják* az edény belsejét. A kovács külön kalánvájó késeket is készít ilyen célra. A csészék ivőrészének és fülének is

tömérdek, gazdag változata van. Az ivőrész félgömböt, hosszában elhelyezett tojásalakot kanálidomot, szividomot mutat. A fül tetszetős díszítésekkel van áttörve s a csésze oldalára virágokat, pásztoréletből vett jeleneteket is faragnak. (170. 171. I.)

Jeles pásztor szerszám a *nyűvező* (172).

A legelőkön ragyogó nap tüzeben fényes hátú legyek dönögve röpködnek a nyáj körül s fajfentartó ösztön űzi valamennyit, hogy petéiket alkalmas helyen lerakhassák.

A juhász ezt a legyet *nyűtejtő-bogár*-nak nevezi. Tudja róla, hogy mérges csipőse van, a birkát megcsípi, a csípés nyomán vér serkeder s ott a légy *megkőpi*. Ha reggel odatojja a kásaszem nagyságú tojást, estére az már kikel, *mozgalomba jön*.

A bogár az állat nyálkahártyáit is megkeresi. A kost, az ürüt a *vaszeráján*, a hasa alatt, az anyabirkát a farka alatt csípi meg.

A bogár gyorsan megismeri az állaton a vérszagot. Pedig azt keresi, a vért.

A kosok az akol-háremben a birka-szénem miatt összevesznek, ami különben a legelőn is megtörténik velök. Ilyenkor a kosok tíz-lüsz lépésre *elcsigognak* egymástól s összeitnek. Úgy neki futnak egymás homlokának, hogy csaknem átvétődnek egymáson. Egyik a másikat elveri dögig. Mihelyt megpillantja a verekedést egy harmadik kos, siet a gyengébb védelmére s úgy vékonyba dofi az erősebbet, hogy az menten belédöglik. Ha időváltozás van, ha szeles idő akar lenni, a kos egy fertálynap előtt úgy üti egymást, mint az isten haragja. Ha másnap esés vagy szélfújás lesz, bolondul az este haza hajtott állat, táncol, taszigalja egymást. Megesik, hogy a birka nem akar kimenni az akolból.

BIRKA-NYÜVEZÉS. (172)

megrágja azt a helyet, *meglátjakolja* s mind nagyobb sebet ejt magán. Ebbe aztán beléköp a nyü legye is.

A nyüves birka nyugtalan, nyüves testrésztét a földhöz dörzsöli; az ürü, a kos *csaxeli magát*. Ha nem fordítanak rá gondot, elmarad a nyájtól, elfut, erdőben a bokrok közé bújjik s ott nem tudják megőrizni.

A nyü hamar *elhatányosodik*, elhatalmaskodik az állatban. Amelyik birka nagyon el van hanyagolva, annyi nyü terem meg benne, hogy egy kanálba sem férne.

A *jobb ismeretű* juhász reggel már az akolban meglátja a birka baját. A szegény állatot az akol mellett, kihajtás előtt megszabadítja a kukacoktól. A birkát megfogja, földre fekteti s a nyüvek eltávolításához ujjnyi hosszúságú fapálcikát használ, melynek nyüvező a neve. A kis szerszám vége lapos és kerek, hogy vele ne fesegethessék a sebet, mikor *belenyúl*-nak. A futó-kukacos birka gyapjútját a kukacos helyen lenyírják s házi tűzhelyen szedett hamuval behintik, amitől a kukac rögtön megdöglik. Azután a sebet a nyüvezővel szépen kitakarítják.

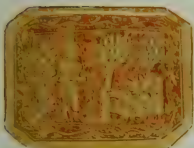
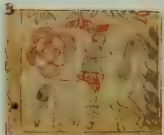
A juhász még ezt a kis fadarabot is ügyesen kicsifrázza, kicsipkézi. Amennyi dísz csak elfér rajta, azt ráfaragja. Tulságosan azonban mégsem cifrázza, mert használat közben elgyöngülne. A különböző formájú és díszítésű nyüvezőkből igen csinos sorozatot állíthatunk össze.

Sok pásztor a nyüvezőt a tarisznyszerűen a csat alatt lévő kis vékony szíjhurokba, tasakba, *bujtatóba béli*, abban hordja, hogy mindig kéznél legyen. A legtöbb azonban *rüjtök helyen* tartja, mert nem szereti maga előtt látni az eséle piszkos holmit. Legtöbben a tarisnya kis zsebében hordják a nyüvezőt. A nemesebb izlésű juhász azonban ott sem tűri meg a kenyér közelségében, inkább külön zsebet varrat a tarisnyájában a nyüvezőnek.

Ha a nyüvezőt a tarisnya szíján hordaná, sok ember ki is

TÜTTŐ GYÜHI, A ZALAAPÁTI JUHÁSZ ÉS PUMI KUTYÁI (VÖRÖSMEZŐ). (174)

csüfölné érte, mert azt látná belőle, hogy nyüves birkái vannak!... Már pedig a juhász titkolja a nyáj minden baját, ameddig lehet, mert a teljesen egészséges nyáj a juhász igazí becsülete, dicsősége. «Az a juhász, aki az állat tisztaságát szereti, csak az szereti a maga tisztaságát is.»

Diszes a *kutyakölönc* is. Hogy ez mire való?...

A pásztor hűséges segítő társa: a pumi, a fúrge, kondor, hosszúsörű, *bongyeraszörű*, hegyesfülű, értelmes kis kutya, gazdájának elmaradhatatlan kísérője (174).

Mint már mondtuk, a pumi *fordítja*, *kertti* a nyáját. Meg nem álljuk, hogy el ne ismételjük itt, amire — kedves kutyájukat dicsérve — a balatonvidéki pásztorok tanítottak bennünket.

Amikor a birkát a csapáson kell hajtani, jobbra is, balra is, szeret belemenni a *kárba*: a büzába, a más rétjébe. Ilyenkor a pumi kriti, *győrteti*, az állatot *körü-körü*: fúrge ide-oda szökdel, éles hangon szaporán ugat, hogy kárba ne menjen a jöszág. A kárból tíz ember sem tudja a birkát kihajtani míg jó nem lakott. A kutyától azonban fél a birka. A legerősebb kos is gyáván megszalad a legkisebb kutya elől. Embertől egy csöppet sem fél a birka, holott a legkisebb állat is megbolondítja. Ilyenkor ész nélkül lótfut, a vezető kos után belerohan tűzbe, vízbe, a legnagyobb veszedelembé. A birkát akkor is *le kell fordítani*, ha pocsétába indul, mert a birka egészsége nem kívánja a *latyakot*. A belső része pusztul el tőle. Annak legbiztosabb a száraz eledel. Legjobb azt csak otthon megitatni.

Böröcz József székelyi juhász-számadó, meséli. Hogy Mihaldon az ő juhász-pajtásának nem volt rendes bojtárja. A birkákat csak a kis fia legeltette kutya nélkül. A *főka* egyszer csak a vetésnek szaladt, mire a sok paraszt neki esett, ütötte-verte őket, de bizony nem mentek le a tábláról. Akkor aztán ölbe fogták a birkákat és úgy akarták lehordani. A birka azonban előbb visszaért, mint a paraszt. Jött azonban egy legény; négykézlábra állt és elkezdett ugatni. A birkák megijedtek, menekültek a vetésről, csak úgy tiporták egymást...

Őszi, tavaszi időben, nagy hidegben, vagy amikor esik, a birkát nem lehet kihajtani a legelőre, az akolban pedig nincs elegendő eleség, mert ilyenkor nem számítanak a bennmaradásra. Mikor azután jó időre a nyáj kiszabadul az akoból, annyira elbódorog, hogy egy sereg ember nem tudja összetereelni.

Más állat, ha rászólnak, megfordul. A birkára hiába szólnak rá, az nem fél, mert oktalan állat. De meg a birka nem is arra való, hogy üssék, mert gyöngé jöszág.

A kutya azonban a birkát *őszeszedi*, *rásiházik*, egyszeribe a juhász elé tereli, csomóra, *kari-kóra*, «amikor úgy áll a sok birka, mint gyujtó a tasakban».

A *polgári kutyát* ilyesmire nem lehet használni, mert a terelés csak a puminak van a vérében, mint a vizslának a vadászás. Ezért vigyáz a juhász arra, hogy pumija valami falusi kutyával ne koslasson, el ne fazzon, hanem tiszta maradjon a vére. A pumi tíz-tizenhárom évig is él, de végre a pásztor mellől kiöregszik, kórságosodik, döglök. Ilyenkor

KUTYA-KÖLÖNC. (175)

PÁSZTOR ÉS PUMIJA. A KUTYA NYAKÁN
A KÖLÖNC. (176)

A «LEBUJ» KÖRNYÉKE. (177)

a pásztor vesz egy kutyát pajtásától nyolc-tíz koronáért. Régente egy birkát adott érte cserébe. Ez a legatyafiságosabb, amolyan pásztoros ár. Van olyan pumi is, amelyiket kétszáz koronáért se adna oda a gazdája, mert szereti.

Úsztatáskor, birkanyíráskor, mikor az egész uradalom minden juhászá összekerekül: a pumikat otthon hagyják, mert ha egyik juhász látná, hogy a másiknak milyen jó pumija van: ellopná, nem rosszindulatból, csúfságból inkább . . .

Akkor azután mindenki nevetné, hogy milyen tehetetlenül őriz a kutyáttlan juhász.

A jól tanított kutyának nagy a becsülete már csak azért is, mert a *házi családot megvédi*. Ha valaki hozzányúl a juhászhoz, vagy a gyermekéhez, az ingerlékeny kis sátán sunyi pillantást vet rá, elszántan rárohan, csattogtatja rizskása-fehér, apró fogait s bizony ott is hagyja azok nyomát az illető lábászárában. Ilyesmire nem is kell *huszítani*, megteszi azt a maga emberségéből is. Mikor a pumi akkora, hogy *választási*, vagyis mikor nem szoptatja többet az anyja, akkor kezdi a pásztor terelésre tanítani.

A kis kutya előtt, *gubítát* (tölgyfa-gubacsot) gurgit s azzal játszik az állat, kergeti, visszahozza. A pásztor azután egy kis fát lők oda neki, arra ráküldi. Ha nem megy a birka után, vagy nem jön a hívásra, akkor jó megverik. Úgy kell *abrikoltolni*, mint a katonát, másképp ellustul, nem lesz belőle semmi, elkószlál.

A kezdő pumi szeret *egygyelni*, ami azt jelenti, hogy egy-egy birkát kiszakít a nyájból s azt űzi-hajtja ész nélkül.

Ilyenkor a pásztor, kampósra fogott ujsa között, füttyent a puminak, mert a füttyentést messziről jobban meghallja, mint a szót.

A tanításhoz érteni kell. Nem mindenki tud jó pumit nevelni maga mellé.

Mikor a pumi már érti a gubi-kergetést s utána fut a fának, akkor a pásztor birkára szoktatja. Úgy beszél vele, mint iskolamester a gyerekekkel:

— *Erre hajtód őket!*

— Ergye jobb felül, bal felül, az elejére! Tereld, fordítsd!

Ha szalad a birka:

— Ergye, ne ereszd őket!

Ha lassan érkezik a nyáj vége:

— Ergye, nézd, elmarad a hátulja!

Ha kárba megy az állat:

— Ergye oda a szélére, rámennek ám!

Később azután a szavakat is úgy megérti, mint az ember, csak éppen, hogy vissza nem tud szólni. Akár egymaga is rendben tartja a nyáját. A jól tanított kezes terelő kutyának csak pisszentenek s rá kell nézni, már tudja, mi a kötelessége. A jó kutya ugatni is csak úgy ugat, ahogyan a gazdája akarja.

Az az igazi pumi, amelyiket a pásztor úgy el tud küldeni, hogy vele beszélgető pajtása észre sem veszi, mert csak *pillintott* a kutyának, legfőbb botjával intett neki.

Egy-két birkát a jóraváló juhász maga is elterel, mert nem szereti, ha a pumi fölőlegesen *csahitel*. Csak aki röstel lépni, vagy szeret elbeszélgetni, az küldi minden hére-hóra a kutyáját. A juhász megbeszéli a pumit. Barátságos hangon adja neki a parancsot, amit ha jól teljesít, szépen megdícséri, kedvez neki, simogalja. A pumi nem kíván sokat, nem mohó állat, keveset eszik, de igaz, hogy megválogatja az előedelőt. A paprikás ételt le kell neki *szinülni*. A *beraszt* (babot) nem szereti. Sok pumi igen szívesen fogadja a jól megszirozott pirított kenyert. Amelyik sokat eszik, az nem jó kutya, az rendszeren lusta.

A pumi időjós-láshoz is ért, mert ha megeszi a füvet, a juhász szerint az esőre mutat. A fehérszörű pumi ritka, csak a fekete-szörű az igazi!... *Méhely*, az Állatok Világa című könyvben azt írja, hogy a pumi kutya csak Zalában otthonos. A zalai puminak magasabb termete, lecs ngő füle, hosszabb és lágyabb szőre van. Színe szennyes barnás, szürke. Ábrázata bozontos, selymesszörű. A kutya alakja a pincire vall. A köznép a pumitól megkülönbözteti a *puli* kutyát, mely, *Méhely* szerint, tiszta fekete, füle nagy, széles, hegyes és egyenesen felálló.

Megállapítjuk azonban, hogy a balatonmenti pásztor puli kutyát nem ismer; a fekete, hegyesfülűt is puminak hívja, és így a -szürke, fehér, szennyes barna pásztor-kutyát is.

A pásztorok azt mondják, hogy fekete pumi kölyke is fajtázhat fehérre.

Igaz, hogy voltak hajdan fehér, szürke *lobáncás*, bozontos, bongyorszörű kutyák, amelyeknek szőre olyan volt, mint a selym kecskéé. Ezek azonban kipusztultak.

A Balaton vidékén a fekete kutya is *pumi*. Egy zalai pásztor megfigyelte, hogy az ő pumiját a budapesti állatkiaállításán az alföldi juhász pulinak nevezte. Ez a szó bizonyára a német pudlból származott. Magyar ember nyelve irtózik a torlódo mássalhangzóktól, a *d* betűt kilökte. Így lett a pudliból: puli. Zalában azonban, úgy látszik, a puli helyett jobban tetszett a pumi szó.

A kutya farkát sok juhász kölyökkorban levágja, mert különben játszadoznék az állat, előre görbiti és forgolódik vele, játszásen van az esze. Külömben is csunya a hosszú-farkú kutya. Van olyan kutya is, amelyiknek nincs farka. Mert *csután* kölykezi az anyja. A *lepedtfülü* pumit sem szereti a pásztor. Ezért a fülét *csucská*-ra nyírja. Rendes pumi hegyesfülű jön a világra.

A pumik még virágkorukat élik, ámbar a megyei szabályrendeletek megliltják a pásztoroknak, hogy kutyával őrizzenek. A kutya, veseltség esetén sok kárt tehet, no meg csak meg kell vallani az igazat: vadászsa az urak nyulait.

Disznó mellett a kutya *adiszetlen*, de meg disznó mellé nem kell kutya, mert az nem fut úgy, mint a birka. A birka nagyon tud, el sem éri az ember. Még minden kutya sem.

A bärányt, míg tejet szopik, egyáltalán nem éri el a kutya. A bärány pedig egy hónapos korában a nyulat is elérné.

A kutya a disznó fülét megharapja, lehasítja, kiszakasztja: megfogja a csánkját, a bogár ott megköpi, amiért mindig *pörkölnék*, pirogatnak a pásztor. A disznónak a kutya úgy sem ér semmit, az szemközt áll vele. Ha megharagszanak a disznók, szét is tépik a kutyát. A birka azonban fut előle. Külömben is a disznó és a marha jobban hajlik a szóra.

Ha a csorlás a botját utána hajltja a marhának, az mindjárt a rendes útra igazodik, mert értelmesebb állat. Külömben is pici kutyától nem fél a marha. A nagy, erős kutya meg egyéb kárt tenne benne. A ló is *könnnyü szretü* állat. Nagyon szót ért. Egyszer-kétszer megostorozzák, megregulázzák, aztán mikor kell, megfordul.

Birkát azonban nem lehet kutya nélkül őrizni, akármit is mond a nemes vármegye.

Szerenese, hogy az urasági pásztor kutyáját nem parancsolja el a vármegye. Csak a közös pásztor kutyáját tiltotta meg. Az úri kutyát a vármegye is jobban megbeszéli.

Ha csak egy nap is nincs a juhász mellett kutya, másnap már nem bír a nyájjal, mert a birka olyan mint a kis gyerek, aki úgy tesz, amint akar, ha a háznál nem érez senkit.

A juhásznak kedves kutyája a komondor is, s az ilyet a keszthelyi majorokban szelindeknek nevezik. Ez máshoz goromba, nagyon eber állat; akkora, mint egy válaszlási borjú; fehér, hosszú szőre van, mint a bundának.

Tarka kutyát semmi pénzért sem tartana a pásztor. Csak fekete és hamvas pumit, meg olyan komondort, mely tiszta fehér, mint a hó.

A komondor a szállás körül őröklik, míg alszik a pásztor. A komondort is megénekeli a népdal:

Gulya keríti be cserényemet,
Hat komondor istrázsál engemet,
Magamban is helyén áll a lélek,
Sem zsványtól, sem vadtól nem félek.

Leteritem a subám a gyöpre,
Bundi kutyám lefekszik melléje,
Bundi kutyám úgy vigyáz reája,
Mint komorna a grófné lányára.

Különösen a régi világban kellett a komondor, amikor a pásztorok jobban *erdőztek*. hónapokig künn voltak a szállásokon. Régente sok lopkodó ember járt; künt a pusztán a pásztor hétszám se látott más embert, csak olyast aki lopni szokott.

A komondornak öt-hat lovat is megvettek három forintjával. A húst fölrakták az akol padlására. A hilegben hetekig sem бүdösödött meg. Finom kutyaeledel volt az! Nyáron a birkából jobban hullik, akkor fölösleges is lett volna lovakat venni.

A komondorok is ritkák ma már, mert a jó közbiztonság mellett nincs rájuk szükség.

A pásztor díszítési kedvét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy még a kutyájának is faragott valamit: a nyakára kölöncöt, *cölömpöt*.

A kicifrált farudacsokról (175) három-öt *fergő, csiz, esik, leffenik* le, amelyekről lakat-, harang-, csutóra-alakok lógnak. Mindezt igen nagy ügyességgel, türelemmel egy darab fából faragják anélkül, hogy ragasztást vagy másféle összeillesztést alkalmaznának.

A kölönc felső részén egy csir van (175). Ebbe karika jön, amit szíjra akasztanak és így ékesítik föl vele az okos szemű pumit.

A kölönc régen csak cifraság volt, ezért arányai finomabbak voltak, súlya pedig alig nyomott valamit.

Most azonban az urak láncon lógó, nehéz kölöncöt (176) tételnek a jámbor kis pumi nyakára, hogy ne tudjon soká a nyul: a *Bence* után futni.

Az erdős agyonlővi a kutyát, ha nincs rajt kölönc. Az uraknak pedig nincs igazuk. A jól tanított pumi oda se tekint a nyul után. Ezt is meg kell neki tanulni. Egyszer-kétszer ha leintik, nem megy nyul után. A pumi különben sem éri el a nyulat. Közel sincs a nyomához se. «A nehéz kölöncöt csak az urak találták ki, hogy azzal is szekirozzák a szegény embert. Azt akarják egyre, hogy a kölönc a szegény puminak térden alul érjen, mert így még jobban veri a lábát».

A komondorra azonban kell a nehéz cölömp, hogy maradjon a ház körül és ne *zalámboljon*, ne kujtorogjon el a mezőkre.

Különben is úgy van a dolog, hogy az ártatlan puminak csak az erdészek költötték rossz hírét, csupa árulkodásból. Mert ha az uraság szidja őket, hogy miért nincs több nyul és fácán, akkor ráfogják, hogy a pásztorok kutyái tettek bennük sok kárt. Így igaztalanul közik az erdős, csakhogy védje magát. «Az uraság azután a megyeházán, nem hágy az alispánnak addig békét, míg *szabályzati* rendelettel meg nem tiltja a községi pásztoroknak a kutyatartást».

Régente jobb vadász volt. Nem tilalmazták a nyulakat, nem állítottak vadásztörvényt. Ezért a kölönc csak *passzió* volt a kutya nyakán, míg most szegény megér tőle szaladni».

A komondor nyakán *örv* van. Ezt a pásztor szeges drótból hajlítgatja össze.

Az *örvöt* azért teszik a komondorokra, mert ha összekapnak, tüstént egymás nyakát haradják. A tuskés-örv azonban elveszi ilyestől a kelvüket és félben marad a verekedés. A régi világban farkasok miatt is tettek *örvöt* a kutya nyakára.

A farkastól nem igen félt az erős komondor, megbirkózott vele. Ahol két-három

kutya volt, oda meg éppen nem mert közeledni a farkas. Ha a kutyák *elkahlintették* magukat, a farkas elfaralt már messziről . . .

Erdős-kes megügyelni, hogy a pásztor milyen elmés, sokszor humoros nevet ad a kutyájának: Bogár, Muszka, Bókher, Gigány, Zsvivány, Tücsök, Figura, Stupli, Buckos, Dugasz, Furdki, Fityóri, Fickó, Kapitány, Csinos, Piciny, Módi, Harcos, Rigó, Csuszi, Zsurmi, Cukor, Korhely, Helytász, Deci, Keller, Pajtás, Kabát, Mitvisz, Ludi, Igric, Mizörög . . .

Most következik a híres *kanászbalta*!

A kanász, balkarján hordozza örzés közben a baltát, balaskát, a kis fejszét, amelynek vasát fényesen tartja mindig (176, 94, 93, 108a, 116, 117). Csak úgy ragyog a napfényben! Kőporral, finom homokkal, hamuval, száraz ruhával oly tündöklően tartja a baltát, hogy meglátja magát benne, amikor borotválkozik.

A balatonvidéki, somogyi és zalai kanászbaltának rendes, «igazi» alakja a széles elejű, hajlott hátú, hegyes, piciny fokú balta.

A balták megegyeznek formára a bronzkort megelőző vörösréz-kor lelet baltáival.

A balta alakja azonban nem is lehet más, mert azt a használat, a célszerűség állapította meg ilyennek.

Említettük már, hogy a kanász a baltát a bal karján hordja, de néha bizony a vállára is ráakasztja. A balta tehát csak úgy akadhat meg, csak úgy fekszik meg jól a vállon, ha az alsó része, az *ajaka*, rézsut halad. Már most a csinos forma megkívánja, hogy a felső rész vonala is a rajzon látható hajlásban vonuljon.

A fejszének nemcsak éle, hanem foka is kell legyen, mert az élével csak gyilkos ütést mérnek. Ha ilyenre nincs szükség, akkor az ártalmatlanabb baltafoknak vagyon szerepe.

Így volt ez a bronzkorban is. Ezért tartotta meg a balta bronzkori alakját, mint ahogyan több kőkori eszköz formája él mai használati eszközeinken.

A balta vasát a pásztorok a falusi kovácsnál készítették. Nem mindenik kovács tud jó, finom baltát teremteni. A századik se! Ilyen baltát bajosabban készít el a kovács, mint holmi öreg fejszét.

A kanásznak arra kell balta, hogy szükség esetén védhesse magát a nekivadult gonosz kandisznól szemben. A kandisznó, mint már említettük, goromba állat. az embert hamar megcsúfolja; egyik csordából, holmi kis szerelmi kalandra, átszalad a másikba, ahol a kan érthető feltékenykedéssel fogadja, csakhamar összeverekednek s úgy csúffá teszik egymást, hogy a belük is úszik. Az erdőben is, egyik kan messze elbódorog a másik csapáján, hogy csak beléköthessen.

Szent Mihály napja körül, amikor beállit az ősz, az erdőben elkezd a makk potyogni. Ilyenkor a tenyésztésre szánt disznókat elhajtják az erdőkre, ahol a kanász hetekig mellettük marad. Itt szállást, *hálósz*-t csináltat neki az uraság, ahol éjnek idején tartózkodik.

Különösen régente annyi volt a makk, hogy lapátolni lehetett.

Egy-egy jó makkos erdőre több uraság, vagy gazda bérelt kondát s a kanások a rengetegben reggel neki eresztették a fókákat.

A sok kan ilyenkor hamar összekapott. A kanásoknak el kell választani az állatot, mert addig nem nyugodnának, míg egyikőjük a harctéren nem marad.

A veszekedő nőtény disznót, a göbét könnyű megbékíteni; a kanász botjával oldalba hajítja, vagy közéjük suhint az ostorral, — a kandisznó azonban ilyesmire rá sem

VIRÁG-LAJTORIA AZ ABLAKBAN. (178)

VIRÁGLAJTORJÁK '179.

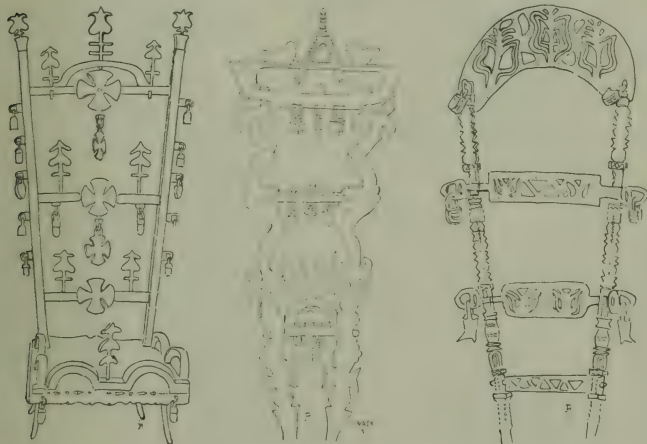
hederint s inkább neki megy az embernek, semhogy könnyű szerrel el hagyja magát választani. Még ha szelid is a kan, akkor sem lehet benne megbízni. Sokszor *enem ismeri el a kanászt. Ha új ruha van az emberen, nem fogadja el*; ha megvan gorombulva, összevész a kanászszal; megbolondul, neki megy az őrzőjének s az kapaszkodhatik elüle valamelyik fara, mert a nagy kan az ember melléig is felér. Az agyara nagy és olyan éles, mint a kés, a kanász inait kivagdálja, a gyomrot is kidönti az emberből.»

Ilyen esetre kell a balta, hogy vele a kanász megvédje az életét. A fejsze élével behasítja a kan fejét, elvágja a lábát. Ha a támadás nem annyira veszélyes, akkor a fejsze fokával csapkodja a disznó fejét, míg az meg nem hátrál.

Sok kanász olyan ügyesen kezelte a baltát, hogy húsz-huszonöt lépésről fültövön dobta vele a kant úgy, hogy az elterült.

Ma már nincsenek olyan veszedelemes kanok, mint a régi világban, mert kevesebb az erdő. A disznó az emberek között jobban megszeliődött, nem érzi annyira a szabadját, *puhább a vére*. Ezenkívül a disznót most feléves korában lefogják s agyarát a kovácsal, fogóval töben. *tűstőn-tűben* az innal elesipetik, *a fogát elszedik*: felév alatt azonban újra kinó az agyar s akkor ismét el kell szedni».

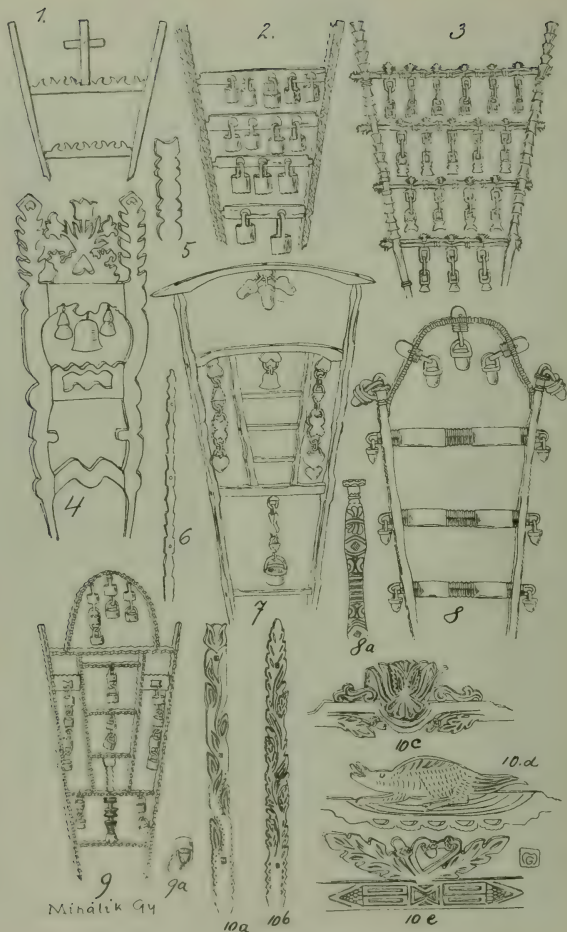

«LAKATOS» VIRÁGAJTÓRÁK. (1890)

Rége óta azonban az volt a gyönyörűsége az uraságnak is, a kanásznak is, ha menél hatalmasabb volt a disznó agyara. A kant még tizenkét éves koráig, egész a férferi elgyöngülései is, benn hagyták a kondában. Most azonban már négyéves korában ifjabb tehetséggel váltják föl.

Ha hideg van, a disznó eláll, elbujik, elfekszik a levelesbe, ilyenkor a kanász ráér tüzelni, ahol van erdő, vagy ahol oda eresztik. A baltával vagdos ágakat, hogy meg- rakja a messzevilágító, sokszor megénekelt pásztortüzet.

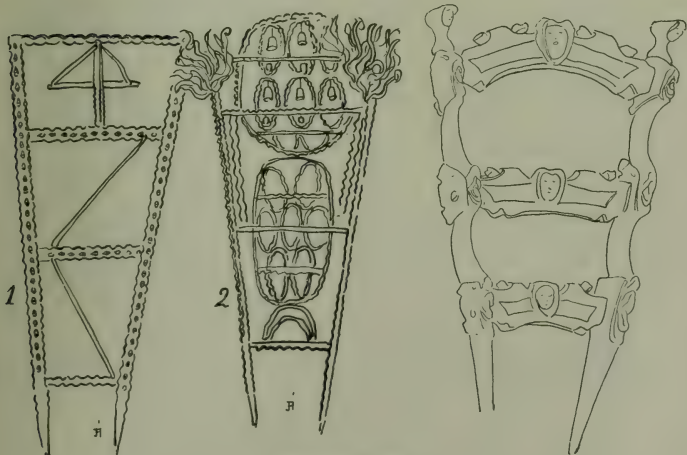
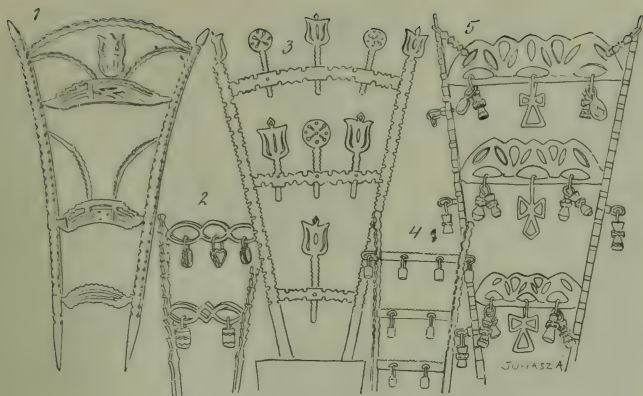
Ha a kanászok a csöndes erdőrengetégen mélyen összetalálkoznak, szívesen szórakoznak azzal is, hogy baltával a fába dobálóznak. A fától tíz-tizenöt lépésre állnak s a fejszét a fa törzse felé hajtják úgy, hogy a fejsze felső sarka megálljon, *beleeragadjon* a célpontban. Férfias, erős kar, biztos szem, nagy ügyesség kell ilyen játékhoz. A dobásokra régen egy-egy süldőben fogadtak, mert akkor, mint Vers Sándor keszthelyi kanász mondja, nem volt ám olyan nyomorult a nép, mint most!...

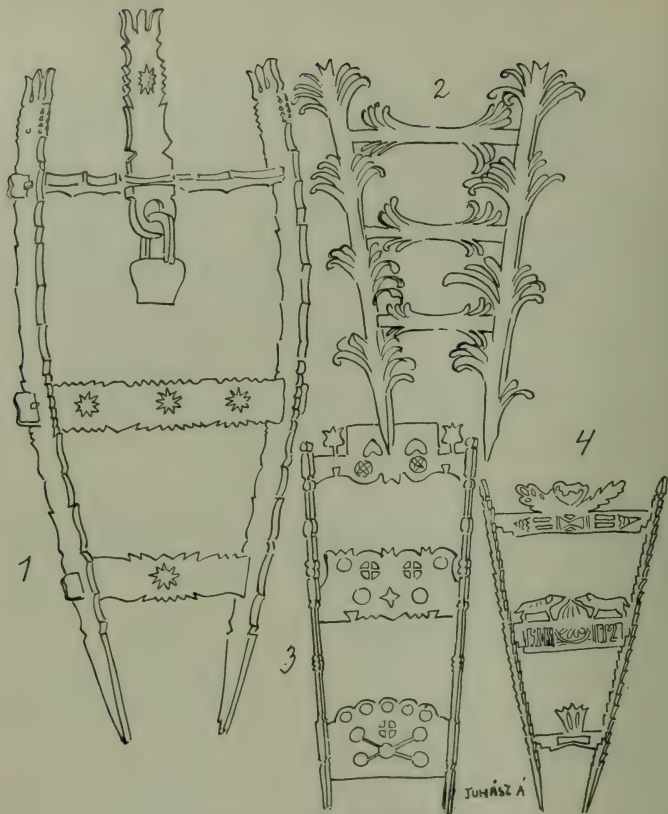
9 Minálék 94

VIRÁGLÉTRÁK (81)

A 2., 3., 7., 9. sz. alattiakon fakatdiszítés, a többiekben csüngők.

VIRÁGLETRÁK. (183, 182)

VIRÁGLÉTRÁK A BALATONI MUZEUMBÓL. (184)

A baltát oly ügyesen kezelték, hogy a disznót hűsz lépésre is oldalba dobta vele a kanász úgy, hogy meg nem sértette. Nóta is volt a baltára:

A kanász az erdőben
A botjával játszik,

Ugy forgatja a baltáját
Csak a fénye látszik.

Régi világban, mikor a kanászok a koresmába mulatni mentek, a baltákat a korecsmapadba vagdalták. Mikor azután már működött a szesz s ágaskodott az ősi virtus, kihuzkoddák azokat s alaposan ellátták egymást, vagy bizony a falubelieket.

Amikor új rend lett s a csendőrök *feldlítottak*, a kanászoknak megtiltották, hogy a ballát a faluba, a városba bevigyék. A csendőr még most is visszakergeti az úton a kanászt, ha amúgy «parádinak» ballát visz a vállán. Ezért a ballát csak őrzéskor látjuk a pásztornál, de nem mindenkinél, mert mint mondtuk, a kanok ma már nem veszedelmesek.

A pásztorművészetnek a balta nyelén jut szerepe. A kanász a nyélre szép virágokat farag s egyéb díszítéseket, amelyek a magyar ornaamentika régi példái.

Rátérünk most arra a holmira, amit a pástyor nem hord ki magával a legelőre, amit otthon hágy, mert odahaza van rá szüksége, vagy mert otthonának díszítésére cselekedte, ha ugyan nem kedveskedni akart véle valakinek aki néki kedves.

Ilyen a *viráglajtorja* (178—185).

A balatonvidéki magyar fehérség nagyon szereti a virágot. Kis kert, teli virággal a ház előtt; az udvar padjain, elhasznált malomkőből avagy küllőtörött, lerogyant, megrokkant kocsikerékből rögtönzött asztalon cserepekben, ládikákban, kilyukadt fazekakban leginkább élénkszínű, viritő, tetszetős virágok bimbóznak, nyiladoznak, s leány, asszony szeretettel öntözgeti, ápolgatja.

A kisebb virágcserepeket, nyíló virággal, az ablakba állítják, hogy az utcán járóknak is gyönyörűségük teljék, no meg hogy meglássák, melyik házban van ügyes fehérség...

A nép leginkább a szaporán virágzó vörös muskátlit kedveli, amelynek még a kerek díszes levele is illatos.

Magyar népünknek van néhány különösen kedves virág. Itt a helye, hogy felsoroljuk.

A csipkés muskátli, melynek levelei csipkésék, fehér virágjának finom szaga van, különösen mikor *megbörzögetik* a szobában.

A fukszia. Ennek lelógó, sok, sűrű, kettős, díszes virága van sokféle színben. Az ablakot nagyon díszíti, mert nyáron állandó virágzása van.

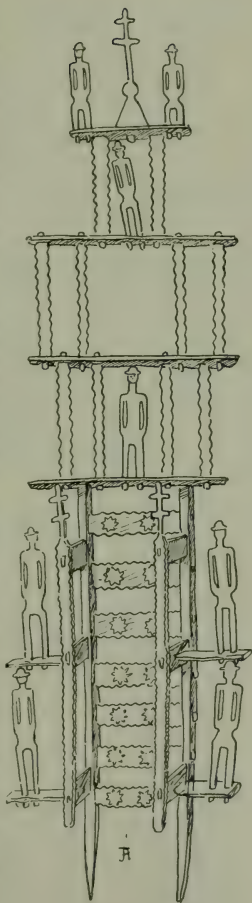
A szőlővirág; nagy ágas-bogas sűrű levele van, mint egy patkó. Levele díszes, *pirhonyagos*. Virága apró, rózsaszínű; nincs szaga.

A jégvirág. Levele zöld, kemény, mintha mindig fagyva volna. A virága fehér.

A viola. vihola. Kis hosszúkás levele van. Minden ága hajt, virágzik késő őszig. Sok színben nyílik.

A hónapos rózsza. Ahol szereti a helyet, minden hónapban nyílik, télen is.

A bazsalikum, bazsalika, bazsalink; fehér virágát nem lehet dicsérni, mert csak egy pár hétig nyílik s elszárad, mint a kóró; jó nagy, begömbülő levelének igen finom a szaga. Ha *megbörzögetik*, megrázzák, teli lesz illatával a szoba.

VIRÁGLAJTORJA. (185)

Az uszóka vagy futóvirág; fölteszik az ablakdeszkára, gyönyörűen leúszik. Ha egy ablakban három esereppel van, szépen betölti az egész ablakot. Apró, szép kettős virága van.

Mégis, legjobban kedveli a magyar a rozmaringot. Erről szól a nóta, de mennyi!

Nem hitled az eskümet, hogy szeretlek,
Majd elhiszed, ha látod, hogy temetnek.
Keresd föl majd a sírdombot,
Ültesd rája rozmaringot
S hogyha szived nem felejtett,
Hullass néha egy köncseppet.

Onnan alól jön egy fényes hintó,
Aztal húzza hal fekete csikó,
Rozmaringszál a tengelye fája —
Én vagyok a szeretőmnek párja.

Rozmaringot ültettem kosárba,
Kitettem a kiskertem sarkába,
Rozmaringszál felnőtt az ég felé —
Gyöngye vagyok a szeretőm mellé.

Sej! rakott szekér, hat ökör húz előtte,
De csinos kislány ül a tetejébe,
Hajlós ostor, rozmaringfa a nyele,
Sej! én vagyok a csinos lány szeretője.

Hej, csicsóka, csicsóka,
Fészket rakott a csóka,
Kis angyalom kertjébe,
Rozmaring középebe.

Haj be búsan harangoznak Tarjánba,
Élhervadt a legszebb legény babája . . .
Három galamb húzza a nagy harangot;
Ugy temetik a negyedik galambot.

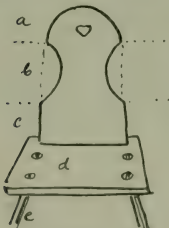
Ünnepi virág a rozmaring! Ha a leányok templomba mennek, egy szál rozmaringot beletesznek összehajtogatott kendőjükbe s az imakönyv mellett viszik. A lakodalomba hívogató vőfélyek citromba egy-egy szál rozmaringot tűznek s a kezükben viszik. A vőfélyek, esküvőkor kalapjuk mellé rozmaringot, virágot, bokrétát tesznek, de annyit, hogy a kalap alig látszik. Sorozáskor, búesúkor minden legény rozmaringgal díszíti kalapját; rozmaring van ünnepleskor a leányok keblén is.

A rozmaringot télen a pincében tartják, nyáron kiültetik a kertbe, ahol búsan elbokrosodik; a bokros rozmaringból virágserepekbe ültetnek át egy-egy szálát, s az ablakba teszik dísznek. Aki odatekint az ablakra, látja, hogy abban a házban *élékeny* asszony, helyre leány van!

Ha a virág magasabba nő: elborul, eüld. Ezért támaszték kell melléje; a futó virágnak meg kapaszkodó kell.

A balatonvidéki magyarság nem dug a virág mellé holmi díztelen karót vagy száraz ágat, hanem ékes viráglétrával, viráglajtorjával díszíti még a szép virágot is. Teljék benne azzal is több öröme a fehérnépnek!

Nem olyan egyszerű készületű holmi ám ez! A viráglétrának gyönyörköltető változatait mutatjuk be s lám kicsoda sok ügyességet kívánó alkotmány ez is!

HÁTASSZÉK. (186)

Rozmaringot ültettek a sírjára,
Ugy zokogott fölötte a babája . . .
Végig, végig siratta a temetőt:
Adja vissza a hűséges szeretőt!

Almomban galambom, de szép helyen jártam,
Rozmaring erdőbe szép kis leányt láttam;
Vígán szaladt hozzám, szerelmet tanultunk,
A kis madarakkal versenyre daloltunk.

Csárdás kis kalapot veszek,
Mellé rozmaringot teszek,
Szagos lesz az utca
Merre, merre, merre járok,
Engem szeretnek, hej, a leányok.

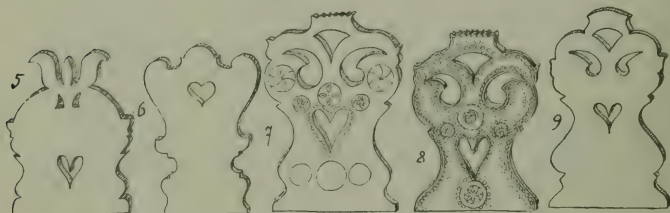
Sándorházi telek alatt,
No de nem baj!
Egy kis kút van földél alatt,
No de nem baj!
Közepében rozmaringszál —
Lányok lelke az égbe száll,
No de nem baj!

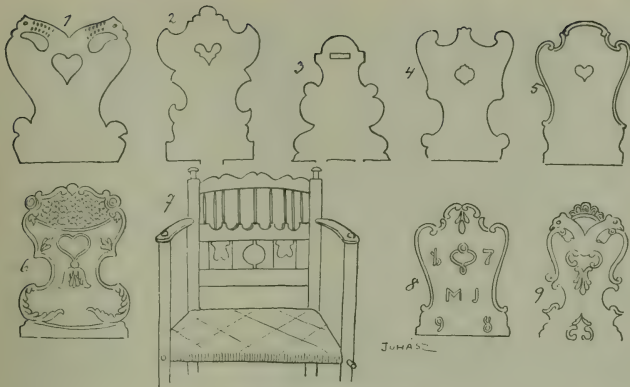
Rozmaringnak olyan a szokása:
Télen-nyáron zöldelik az ága,
Leszakasztják, kóróvá változik,
Az én szívem hozzád kíváncsodik.

Lehullott a rozmaring levele,
Magam is elhervadok mellette,
Melleme tűzőm száraz kóróját,
Ugy várom a halálom óráját.

SZÉKHÁTAK ÉS KAROSSZÉK. (190)

Oldalfái, közfái, vagyis *zárpfái* a szélükön ki vannak csipkézve, elmés tulipán sorozatokból vagy egyéb formákból vannak összerakva. Az oldala felső végére is jut rendszeren díszítés. A *zárpfákat* karikás- és csillagalakok törik át.

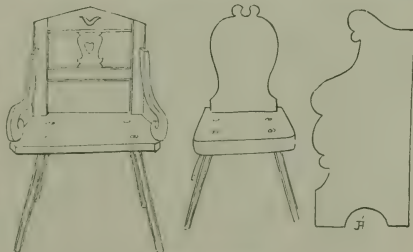
Legkedveltebbek a lakatos viráglétrák. Ezek között legjelesebb az olyan, amelyről lecsüngő lakat-, szív-, csutora-, kolomp-, kobakalakok az oldalfával, vagy zárpfával együtt, ugyan azon fából vannak nagy gondosan faragva.

Sokkal hamarabb munka az olyan viráglétrára, amelynek löggóit, csüngőit külön fából faragják s a löggó csírját ügyesen bemetszik, széthúzzák és a létra főbb részeinek nyílásába így erősítik bele.

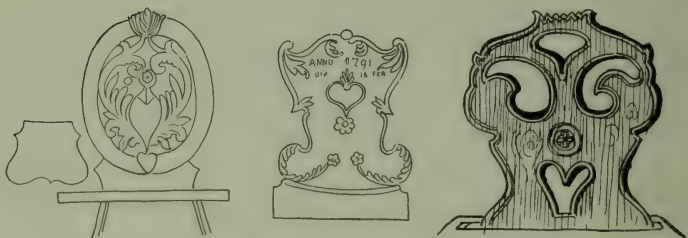
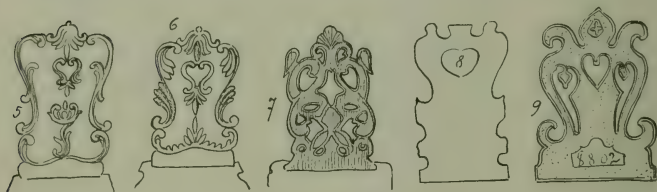
A viráglétrákat is leginkább a pásztorok készítik.

A bojtár-legény szíve választottját viráglétrával ajándékozta meg, amely mellől minden vasárnapra, ünnepre s búcsúra kerül egy-egy szál virág a pásztor süvege mellé. No meg hát úgyis azok mellől a szép viráglajtorják mellől szedik majd az esküvő bokréját is. Pásztorbázak tájékán már messziről felénk mosolyognak az ablakban álló lajtorjás virágcserepek. Amely faluban faragó pásztorok laknak, igen kedves, vidám az utcator: kis ablakaiból változatos, gondosan kidolgozott viráglétrák kandikálnak ki. Ezeknek nemcsak díszítésében, hanem a felépítésük, az összerakásuk módjában s formagazdagságukban is igen sok eredetiség, sok magyarság van.

Tud a magyar pásztor *széket* is csinálni (186—202.)

SZÉKHÁTAK. (191)

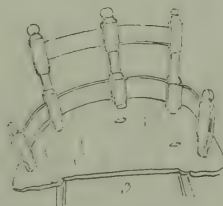
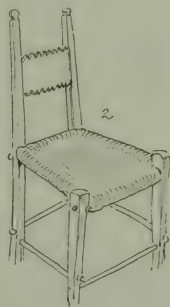
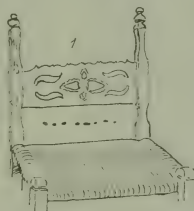
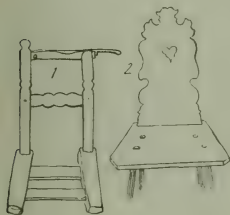
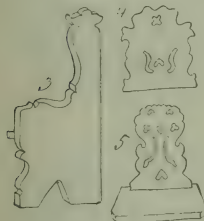
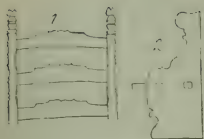
Néki bizony nem kell a vásárban kinált, könnyen pusztuló szalmaszék, se a pulitoros, a nádfonatú, vagy préselt deszkájú! Megcsinálja a széket ő maga.

A balatonvidéki pásztorházakban, a falusi lakokban még meg vannak a keményfából készített hátasszékek, és milyen sok mindenféle formájú! A szék hátának közepén, az újjak részére az odábbvívésre szánt kimetszés a legtöbb esetben szívalakú itt is.

Az ilyen székeken az ülés kényelmes. A szétterpeszkedő lábakon álló székek szinte elpusztíthatatlanok. Egy-egy családot akár évszázadig is elszolgálnak. Képeinken látjuk, hogy az egyik szék 1780-ban, a másik 1802-ben, a harmadik 1833-ban készült. Azok tehát 76, azaz 107 és 129 évesek. Valamennyit még java használatuk közben szerezte meg a Balatoni Múzeum.

Sima székháttal a pásztor be nem éri: faragja, föszi, diszíti pazarul.

Balatonvidéke a zsámolyt, a sámedlit pompás nyelvérzékkel kis-széknek mondja. Természetes, hogy ezt sem az asztalosnál készítették holmi fenyőfából, mint a városi ember, hanem keményfából lapot s ez alá négy hen-

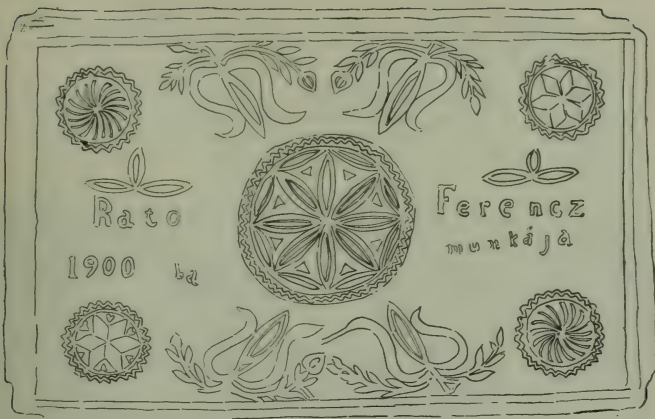

TILÓLÓ (1) ÉS SZÉKHÁTAK.
(195, 196)

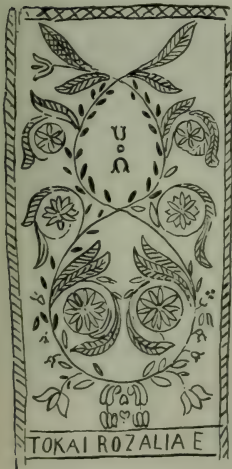
SZÉKEK ÉS SZÉKHÁT: A KÉT FELSŐ SZÉK ÜLÉSÉNEK
FONÁSA KUKORICZASZÁRBÓL. (197)

KIS SZÉK ÜLŐDESKÁJA. (200)

KIS SZÉK. (200a)

KIS SZÉK. (201)

geralakú lábat csinál. A kis-széket azután szépen kidíszíti. A fejős gulyás egy lábú széket készít homorú, *kapás* lappal. A széket szíjjal magára csatolja, hogy mikor fejés közben egyik tehen tőgyétől a másikéhoz megyen, a széket ne kézzel kelljen odébb vinnie.

A falusi gazda a hegyre szívesen invitálja a pásztorát, de nem is marad az hálátlan. Megszolgálja ülő alkalmatossággal. A gubbadozó hegyi hajlékokban, poharazásokhoz, legalkalmasabbak az alacsony, kerekülésű háromlábú székek, mert a poharakat a nagy prés talpára, egy-egy padra, tuskóra teszik és körülülük a kis székeken. Így sokkal barátságosabb a beszélgetés, lenn a pincében, a teli hordók között, a bor tövénél vagy a pince előtt, az öreg diófa alatt...

FŐLCSATOLT KIS SZÉKEN FEJ A TEHENES. (202)

Pásztor munka a képkeret és a tükörráma is (204—211).

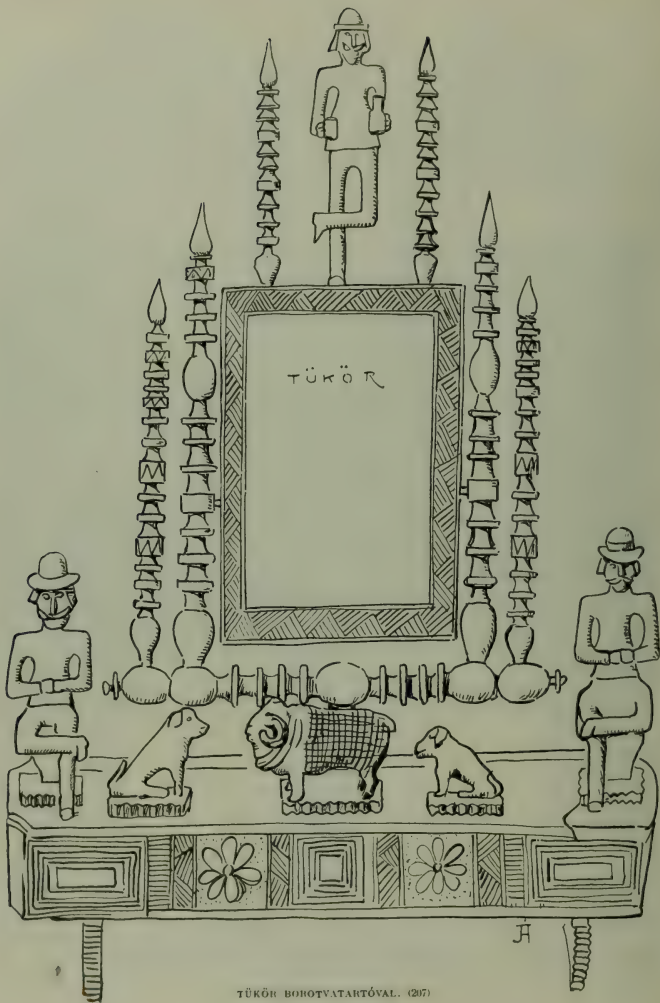
Katonaszabadulás, obsit előtt, az élelmes fényképészek betekintenek a kaszárnyába.

A legényeknek szép cifra képeket mutatnak, amelyeknek szegélyzetén a király, a trónörökös, valamelyik főherceg arcképe, ágyúk, csákók, puskák, dobok, kardok, zászlók, gyalog- és lovaskatonák láthatók. A kép közepén a vitéz: vagy lovon vágató huszár, vagy gyalogos, fej nélkül. Fölötte az írás: Szolgálati időm emlékéül. A fényképész a katonákat sorjában leülteti a padra. Lefényképezi a fejüket, s azt azután egyenkint ragasztja a fejetlen huszárra vagy bakára.

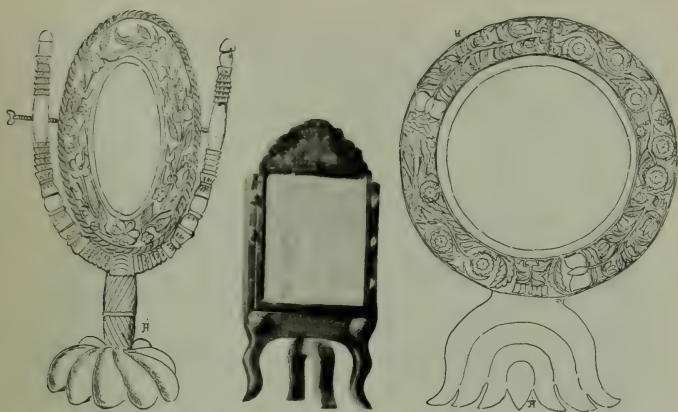
Vitézeink kegyelettel viszik haza az ilyen emlékképeket.

A katonaságtól három kemény esztendő után szabadult pásztorlegény az ő képét bizony nem adja ám az üvegeshez berámáztatni, hanem maga farag hozzá keretet, mely sokkal különb dísz a szoba falának, mint a német pulitírozott, aranyozott drága képkerete.

TÜKÖR BOROTVATARTÓVAL. (217)

TALPAS TÜKRÖK. (208, 209)

KITÁMASZTÓ TÜKRÖK. (210)

Ha a ráma megkészült, a városból üveget hozatnak s a pásztor azt is maga szabja a kerethe. Előveszi az ugarban talált tűzkövet, amivel még az édes apja, öreg apja csilolta ki a szikrát az acéllal, a régi jó tűzköves világban. Az a tűzkő éppen úgy metszi az üveget, mint az ablakos tőt gyémántja.

A katona-pajtás képének rámáját is szívesen megfaragja a pásztor.

Szülei fényképeinek, a szentek képeinek, újabban az államtól 25—40 éves hű szolgálataért kapott elismerő okiratnak rámáját, a menyasszonyi koszorú, a völegényvirág rámáját is maga készíti meg. Így aztán a falubeli földműves is inkább a pásztorral készített,

LÁBAS TÜKRÖK KÉT OLDALA. (FORDÍTHATÓ LÁBAK.) (210)

néhány pint jó bor, vagy más ajándék fejében, rámákat, semhogy ezekért a pénzt a városba vigye a boltosnak.

Egy-egy pásztor látva, hogy a falusi asszony városiasodó ízlése az úgynevezett «házi áldás» himzett, nyomtatott szövegét pénzen veszi a városban, elkéri tőle kölcsön s az egészet domború betűkkel szépen kifaragja.

Balatonvidéken a tükröknek is csak az üvegjét veszik a boltban s ahhoz változatos kereteket faragnak. Nemesak lóggó, fali tükröt (204), hanem kézi, álló, talpas forgós tükrököt (210, 211) is látunk a pásztor lakásán.

Vannak olyan tükrök is, amelyeknek alja fiókos, az apróbb holminak (207).

Nagyon eredeti a (207) tükrök, a «hokkára faragott» oszlopokkal, a bálványserű alakokkal, a kos ügyes stilizálásával. A tükrök alja borotvatartónak szolgál, mert dukál, hogy a tükrök mellett, amikor borotválkozni akarnak, kéznél legyen a borotva is!

KÁLVÁRIÁK. (212)

Nagyon eredeti a (211) számú tükör is: szentségtartót ábrázol; az ostyát tükör helyettesíti.

Sajnos, a pásztorság körében divatja kezdődik a lomb-fűrészelési munkának is.

Egyik-másik meglátja az ifijurat, amikor lomb-fűrészszel dolgozik... A krajcáros ujságban olvassa a cseh gyáros hirdeteit, egyszer csak nagyot gondol: ő is hozat lombfűrészelt, amit csakhamar ügyesen kezel. Még szerencse, hogy mintalapot nem hozat.

A német zagyva mintáit nem veszi be a természete, nincs azokon tulipán, rózsza, meg olyan levél, amit a magyar szokott faragni.

A lombfűrészszel olyan cifra, sűrű virágos tarka képrámákat fűrészelt ki, hogy megáll a major népének rajt a szeme, szája. De azért veszedelme ez már a bizsókos ősi pászterművészetnek!

Ájtatos emlék, ügyes pásztermunka a házban a *kálvária* (212), az üvegbe rakott kálvária.

Ha a kanalas orvosság elfogy, annak üveg-jét szépen megbecsülik, hogy abba kálváriát állíthassanak.

Apró keresztet, a Krisztus szívét keresztül-szűrő dárdát, a Krisztus palástjéért gurított kockákat, korbácsot, létrát, szóval olyan eszközöket faragtak, amilyeneket Jézus kínoztatása és keresztre feszíttetése alkalmával használtak Isten-atyánk hóhérai.

A LÉGYHAJTÓ FARAGÁSA; POMOKI GYÖRGY JUHÁSZGAZDA, (KAPOSVÁR). (213)

A LÉGYHAJTÓ. (213a)

Ezeket a finom, apró tárgyakat ügyesen, ízléssel csoportosítják s parányi ékekkel *összealapítják*, összeerősítik, mielőtt az üvegbe kerülnének.

Ezután szétszedik az egész alkotmányt, s egyes részeit egyenkint eregetik bele a szűknyakú üvegbe. Szerzőmnek egy drótot csipetőre hajtának s ennek két végét laposra verik, hogy jobban megfoghassák vele az apró tárgyakat.

A kálvária egyes részeit óriási türelemmel, babramunkával, e csipető segélyével állítják és ékelik össze az üvegben. Ott, ahol ékeket nem alkalmazhatnak, a csapra metszett részeket enyvvel vagy más ragasztószerezettel erősítik egymáshoz, hogy a kálvária az üveg rázása közben össze ne düljön.

A kereszt tövébe egy kis leterített oltárt is szoktak csinálni.

Végül az üveget hosszabb fadugóval látják el s ennek aljára éket dagnak keresztbe. Az egész kálváriában ez az ék a legcsudálnivalóbb, mert azt éppen bajos is megérteni, hogyan férhettek hozzá a dugó aljához ott bent, az üvegben?...

Pedig nagyon egyszerű. Az átfúrt dugóba még az üvegbe helyezése előtt cérnát húznak s ennek egyik végét ráhurkolják a kis ékre. Már most a dugót beleteszik az üveg szájába s a cérnát gyöngéden húzzák úgy, hogy a kis ék a dugó lyukában szép komótosan elhelyezkedik.

Ezután a cérna hurokját lerántják a dugóról.

A kálvária bizony ámulatot kelt. Mert ugyan fortélyos kieszelés is az!...

Nem utolsó kitalálás a *légyhajtó* sem! (213a).

Majorokban az istállók, aklok körül sok a légy, teli velük a ház is: csinál hát a pásztor *hegyárhajtót* az asszonyoknak. A faág héját letisztítja, azután késével vékony szíacszalagokat hasít le az ágról.

A kés azonban csak akkor halad egyenes irányban, ha a hegyére egy kis háromszögű fadarabot, korlátot tesznek, amelynek egyik lapja az ágon csuszik s (214) a kést a fán egyenletesen vezeti. Így a gömbölyű felületen nem siklik el a kés jobbra vagy balra, hanem szép rendesen megyen a maga útján s olyan finom pántlikát hasít, hogy akár behúzhatnák egy nagyobb tű lyukába.

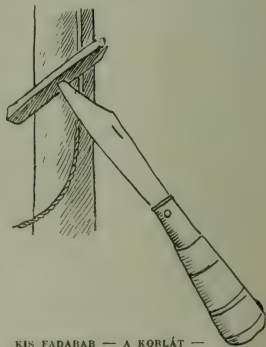
A szalagot a bot végén szélesebbre hasítják, hogy be ne szakadjon olyan könnyen.

A faágat így köröskörül végighúzzák a késsel, úgy, hogy száz és ezer szíacs-pántlikát hasítanak, amelyek a bot végén visszahanyatlanak s gazdag bozontos fűrt marad belőlük az ágon.

A szalagokat a késvágás magától megkondorítja.

A légyhajtó készítéséhez (213) igen gyakorlott, biztos kéz kell. Aki nem érti ezt a mesterséget, annak a keze alatt a szalag egyenetlen lesz, elszakadozik s a kés is csakhamar elmetszi.

A légyhajtó nyelét is kidiszítik: végére lakatot faragnak. A (111. sz.) képünkön látható légyhajtó remekbe készült.

KIS FADARAB — A KORLÁT —
A LÉGYHAJTÓT FARAGÓ KÉSEN. (214)

Tud a pásztor *asztalmentőt* is.

Az asztalra kerülő edény, korsó alá falemezt, kerek lapot farag, hogy az edény meg ne karcolja az asztal szép fényes mázát, festékét, vagy hogy azt a meleg étellel asztalra kerülő vagy kormos edény föl ne szívja, be ne piszkítsa.

Ezeket a lapokat terítőmentőnek is nevezik (216).

A pásztor az asztalmentőket is szépen kidiszíti, noha a tetejére ráteszik a kormos edényt. Elmés holmi az úgynevezett *kutyagerinc* (217, 218).

Magyar családban az étkezés bizonyos ünnepélyességgel történik mindig. A terített asztalról el nem engedjük a tiszta abroszt (217).

Ha a pásztor felesége, családtagja kiviszi a legelőre az ebédet, a kosárban szakasztóruhát is viszen, amit leterítenek a gyöpre s arra rakják ki a lábast, meg a kenyeret.

A pásztorlakásokban még legtöbb helyt szabaddkéményes, füstös konyhák, nyílt tűzhelyek vannak és több család főz egy tűzhelyen. A keszthelyi urodalomban van olyan konyha is, amelyben hat család főz egy tűzhelyen. A lábast, fazekat erre állítják rá, körébe tüzet gyújtanak. Természetes, hogy így a lábás és fazék megkormosodik, ami nem baj; a nép ugyanis azt tartja, hogy nyitott tűz mellett izletesebb étel fő és ropogósabbra sül a pecsenye.

Ha a kormos edényt rálennék a szép fehér abroszra, biz az megpiszkulna.

Ezért a pásztor az asztalmentőn kívül, még terítővédőt is farag, aminek *kutyagerinc* a neve, mert csakugyan hasonlít a kutya gerincéhez, csak hogy koszorúba van kötve (218).

A *kutyagerinc* egymást keresztező két-háromszáz részcsekből, *gerezdből* áll, amiket csapok tartanak össze, úgy, hogy egyik gerezd szorosan kapcsolódik a másikhoz.

Az a jó *kutyagerinc*, amelyik minél sűrűbbre van *összetömve*.

Szeget, ragasztószert nem kell használni a *kutyagerinchez*, mert az maga-magát összetartja.

Ha a *kutyagerinc* koszoruját két áttellenes részen megmarkoljuk, ki is lehet fordítani úgy, hogy a gerezdek fejei más irányban állanak s a koszorúnak más képe van.

Három-négyféleképp is kifordíthatjuk ezt a készítést! Ahányszor kifordíthatják azt, annyi *forjó*-nak nevezik. Egyik pásztor kétforgós, a másik négyforgós *kutyagerincet* készít. A koszorú két végét olyan ügyesen akasztják össze, hogy a szemlélő nem tudja kitalálni, hogyan róhatták hát össze a sok száz darabkát ilyen csodálatosan!...

Csinál a pásztor olyan holmit is, ami csupa kedvtelésre való. Haszna nincsen, de mert szép!

Ilyen a *madárfarka*, ilyen a *babuka* s ilyen a *páva* is (219---221).

ASZTALMENTŐ. (216)

MADÁRFARKA. (219)

A «madárfarkas» olyan, mint a legyező, amivel urinók a bálban szoktak legyezővel ülni. Csupán cifraságnak, kedveskedő holminak való. Szépen felakaszlják a falra a képek mellé dísznek, had örüljön neki a gyerek! Egy hosszabbacska ágra, a biztos kézügyesség nagy gyakorlatosságával három ilyen legyezőt is faragnak. Egy nagyot felülre s két kisebbet, vagy a hányat tetszik alulra (219).

A legyezőszerű készítés csakugyan hasonlít a madár farkához, s a szárnyához is; van, hogy madártestalakú fát faragnak s ennek farkát ugyanazon fából legyezősre formálják ki. Az épen ilyen szárnyat külön fából készítik s a testre ráerősítik.

Különösen a csordásnak kedves madara a bubos banka, a babuka, ez a sajtáságos, de mégis kedves viselkedésű állat, amely szeret a csordák körül tartózkodni, mert a friss trágyában keresi táplálékát s fészket is tehénganéjjal béleli ki. A babuka félénk és vigyázó, az embert kerüli, de jó ismerősében, a gulyásban teljesen megbízik, s a gulyás őt szeretetébe is fogadja.

A gulyás kis gyermekeinek babuka-madarat farag. A babuka szárnyai nagyok, szélesek, kerekítettek. Fejét bóbíta ékesíti, amelyet rendszeren összehajtván, részint hátrafelé visel, de ha odaszáll a pásztor mellé, ha körülötte röpköd, akkor bóbítiáját legyező alakban fölmereszti, úgy tesz vele, mint mikor legyezőt játékból nyitogatunk (220).

A famadár fejére is farag egy kis legyezőt a pásztor s ezért «babuka» a babuka.

A famadár hátába faszegét ver s ennél fogvást akasztja föl a mestergereudrára, ahol a gyermekek nagy örömmel nézegetik a babukát. Sokkal jobban örülnek neki, mint az urigyerek az osztrák vagy cseh gyárakból kikerült zsiraf-, orangutang-, tevec-, elefántalakú játékoknak, amelyek bizony messzebb esnek a magyar embertől, mint az a kis kedves babuka, amely a magyar virágos mező napfényében röpköd a pásztor körül.

BABUKA. (221)

PÁVA. (222)

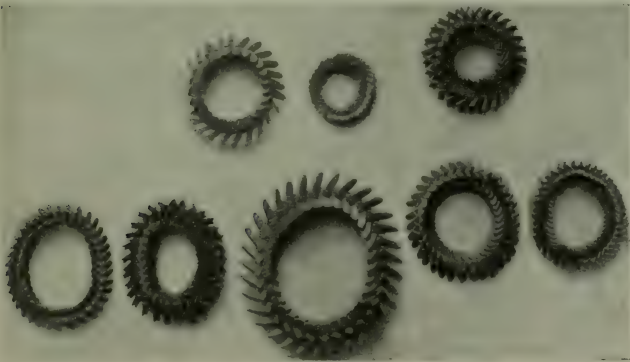
A «pávafarkas» legyezőhöz puhafa, rekettye-, nyár-, hárs- és fűzfa kell. Ezek ágait is jókor kell szedni, tavasszal, míg ki nem fakadnak. A fák nedve áprilisban már dúsabb, az azután vágott ág megkeményedik és hamar elpattanik. A legyezőhöz mindenekelőtt lapos, négyszögletes lécet simítanak, amelynek szélesebb két lapját bizonyos hosszúságban árkosan bemetelik, kicsipkézik, hogy esinos oszlopot mutasson; a pásztor ezt úgy mondja, hogy *hekká*-ra kifaragják. Azután a lécet finom, nagyon éles késsel, csalhatatlan biztossággal és szabotossággal papírfinomságú sziaácsokra elrepegetik, belőle a legyező ágait lehasogatják. Nagyon kell vigyázni, hogy minden sziaács egyforma vastagságu legyen s valahogy el ne törjön.

A sziaácsok felét jobbra, felét pedig balra fordítják ki, vagyis «kieresztik» a legyező szárnyát. E munkánál megint ügyelni kell, hogy a sziaácsok töben le ne pattanjanak. Ezért a sziaácsot töben az ujjakkal szép lassan puhítgatják, azután az egyik sziaács csipkéjét a másikba akasztják, egyiket a másik alá dugják, hogy a legyező kiterítve megmaradjon. Ha gyengülnek a levelek, akkor egyik elereszti a másikat s ezért azokat keresztül húzott szines szalaggal, fonállal erősítik össze, ami a fa fehérségét is csinosan takítja. A négyszögletes faléceket azután a levelek töve alatt megvékonyítják, a fa oldalát kiszedik. Így a levelek *farkon* állanak.

Ügyes munka bizony ez is!

KUTYAGERING A LÁBAS ALATT. (217)

KUTYA-GERINGEK. (218)

BOROTVA-TARTÓ. (223)

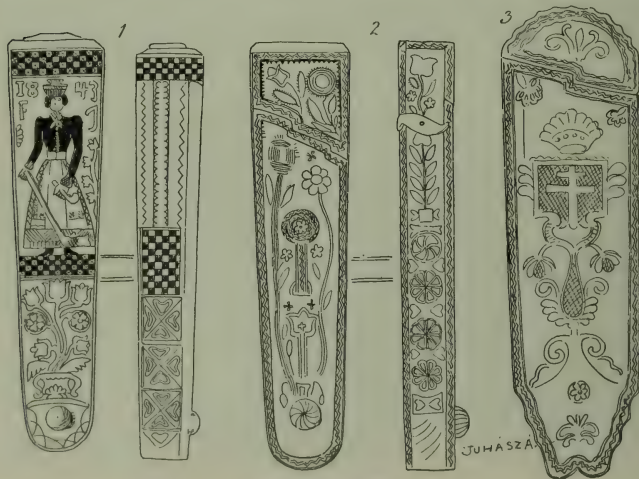
Nevezetes faragott és díszített holmi a *borotvatartó* (VIII—IX) (223—231).

A pásztor a borotváját nem boltban vett, holmi bádogs-katulyában, hanem maga készítette tokban tartja. A borotva kényes szerszám, nem szabad mindenkinek hozzá *nyuldozni*. A borotvatartót tehát úgy kell csinálni, hogy a gyermek valahogyan hozzá ne férhessen. A borotvatartók legnagyobb részén ezért elmés, furlangos, *huncfut* kitalálások, födelek és zárok vannak.

A szerkezet legegyszerűbb alakja az, hogy a borotvatartó födelének egyik vége az aljához szeggel úgy van megerősítve, hogy a födelet ne csak jobbról balra, hanem előre s hátra is mozgathassák. A borotvatartók legnagyobb részén egy kiugró csap-nyelvecske van, a melyet a részére készített csaphelyre kell betolni. A födél így jobbra és balra nem nyílhatnak ki, de ha hátrafelé mozgathatók, akkor a csap mozdulna ki a helyéből: ezért kell egy kötőszerkezetről gondoskodni. A födelnek abból a végéből, amely a szeg körül forog, egy kis darabot síkban lemetesznek úgy, hogy a függélyes bemetszés részesen haladjon. Ez a kis lemez csak egy irányban, oldalt foroghat, előre s hátra azonban nem, mint az alatta lévő födél. Így tehát azt megakadályozza, hogy a csap a helyéből kimozdulhasson.

Nem vesződhetünk itt a különösebbnél különösebb, ráfordító, beletoló, nyelves, kihúzó, oldalnyomó, rugós szerkezetek leírásával, mert hisz sok borotvatartó szerkezete olyan bonyolult, hogy kinyitásának és bezárásának a módját szinte lehetetlen így frásban ismertetni.

Csupán azt emlíjük még meg, hogy a képünkön bemutatott borotvatartót úgy nyithatjuk ki, ha előbb kihúzzuk a ló nyelvét, azután a fülét, azután pedig a födél

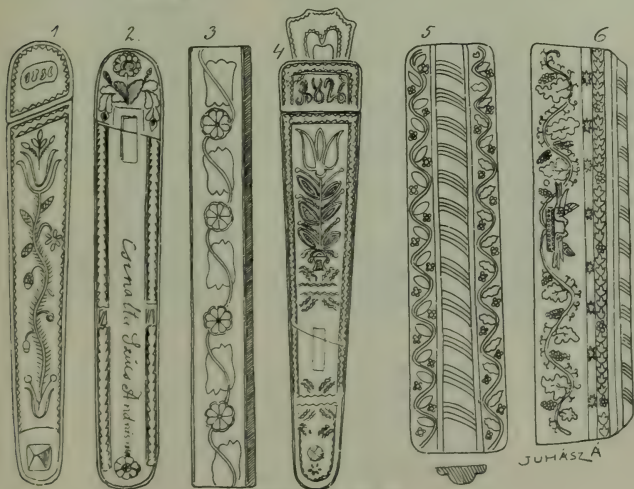
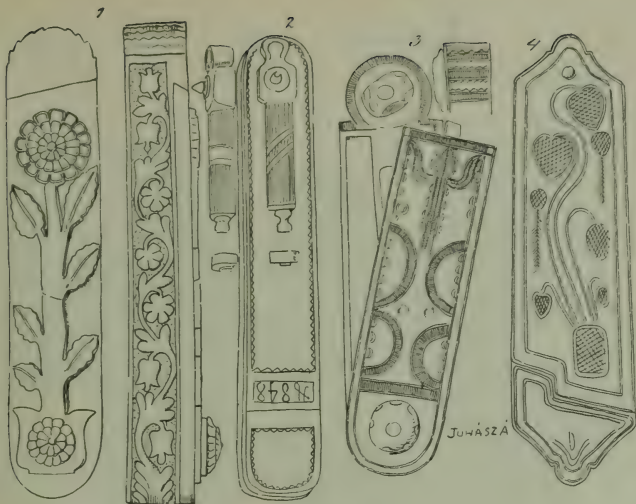

BOROTVATARTÓK. (224)

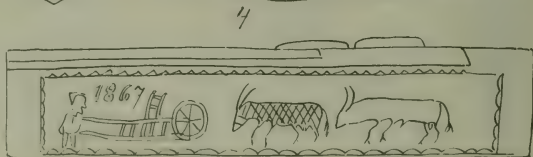
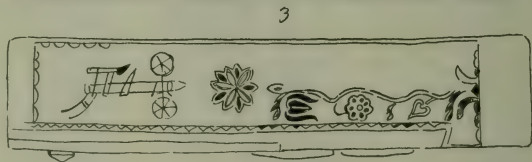
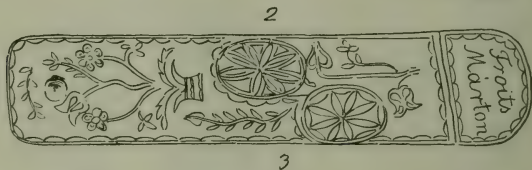
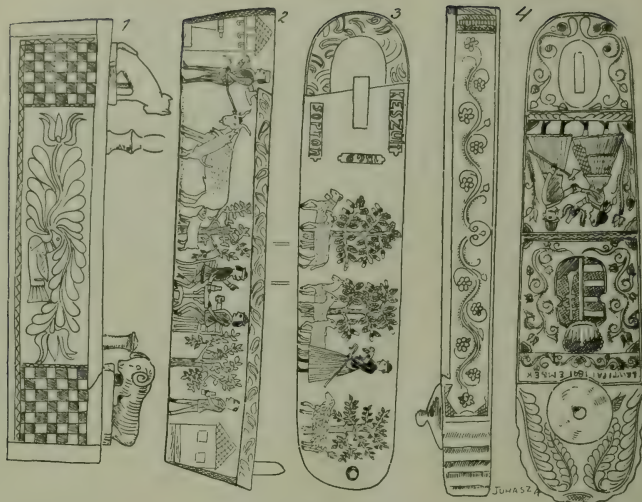

BORÓTVANTÓK. (225), (226)

SPANYOLOZOTT BOROTVATARTÓK. (IX. U.)

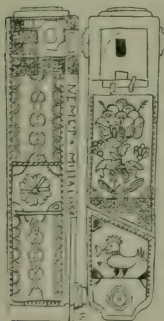
BOROTVATARTÓK. (229)

alatt lévő lapot oldalt toljuk s a födelet a csaphelyről kihúzzuk. E borotvatartó egy színűre van fősve s az egyes részek teljesen összesimulnak úgy, hogy a ló nyelvét, fülét, a falapot nem tudjuk egymástól megkülönböztetni, nem találjuk ki, hogy hol kell megkezdeni a kinyitást.

Ha a pásztor egy-egy ilyen borotvatartót megkészít, bemutatja pajtásainak s akkor megkezdődik a borotvatartó forgatása, zárása, feszegetése, nyitogatása.

Húszan sem tudják kitalálni a nyitját. A korcsmában körülállják az asztalt. Ez is fogad, az is fogad, hogy ő ki tudja nyitani, de bizony sorra veszlik a fogadást és isszák az áldomást. Akár össze is törhetik az ördögös jószágot, még sem mennek vele semmire. Végre mestere, társai szemeláltára, félrehúz egy gombot, odébb tol egy kis darab alkatrészt, felfordítja, megrázza a borotvatartót, fordít még egyet rajta s kinyilott. Ujra bezárja a borotvatartót. De bezeg, megint csak nem tudja azt kinyitni senki, pedig jól látta mindenik az imént . . .

Van persze ámulás, bámulás, — csak úgy dagad a pásztor önérzete belé!

BOROTVATARTÓ. (230)

BOROTVATARTÓ. (231)

A borotvatartó hátára olykor egy-egy szíjdarabot tesznek, ez a borotva *pallét szíja*, ezen fezik, ezen élé-
sítik a borotvát.

A pásztor nagy türelmének és ügyességének egyik legnagyobb bizonyítéka az, hogy *láncot* is farag, amelynek számos szeme mind azonegy fából van.

Az ilyen láncok egymagukban is szobadiszek, azonban használják azokat más tárgyak díszítésére is.

Pipatartókra, bottartókra. A képeink során bemutatott tárgy egy uriház függönytartó láncának és az azon lévő golyónak utánzata.

A pásztor a függönytartó láncot és golyót meglátta a kasznár úr lakásában s faragott ahhoz hasonlót az ő kis ablaka fehér függönyé-
nek is.

Csakhogy a gyár a lánc minden szemének külön vasdarabkát szelt le. Ezt össze hajtotta s miután a már kész másik szemet belekapcsolta, összekalapálta. A pásztor azonban az aprószemű láncot egész végig egyazon fából faragta ki s bizony egyik szeme sincs össze-
ragasztva. Igaz, hogy ez így sokkal több, időtlen munka, de ha a pásztor is külön szemekből rakná össze a láncot, akkor hol maradna az ő megcsodálni való ügyes-
sége? . . .

Magyarunk a szükséges *konyha-eszközök* legnagyobb részét szintén maga faragja az asszonyoknak.

Fakanálért nem ad a tótnak, a cigánynak pénzt (232).

A *kandl* használata közben lekopik a díszítés, bizony szinte fölösleges cifrázásával vesződni, de mindegy, dísz nélkül a kanál sem marad. Nyelének végére lakatot, makkot, vagy egyéb formát farag egyazon fából (233.)

Balatonvidéke maga készíti meg a *dó-
és paprikatartót*, a *tálast*, a *kandltartót*, a *sódrófát*, a falraakasztott kis *póccokat* gyűjtőnek, bögrének. Készít még cifra *pacal-
metélt*, *salátagyálut*, *szénvenőt*, *kenyérütő* lapátot, *mozsártörőt*, *kovászekeverő* kanalat, *kovásztevő* fát, *dagasztó* széket, *azapusajtár* alá *széket*, *vizes széket*, *konyhaasztalt*, *kenyértartót*, szóval mindent, amit fából elő-
állíthatunk s amire a háznál szükség van (234—238).

A balatonmenti halász a szabad ég alatt főzött halászelevet rendszeren lakatos fakanál-
lal találja ki, amit pásztorok készítettek néki, szíves emberségből.

DÍSZÍTETT MERÍTŐ KANÁL. (232)

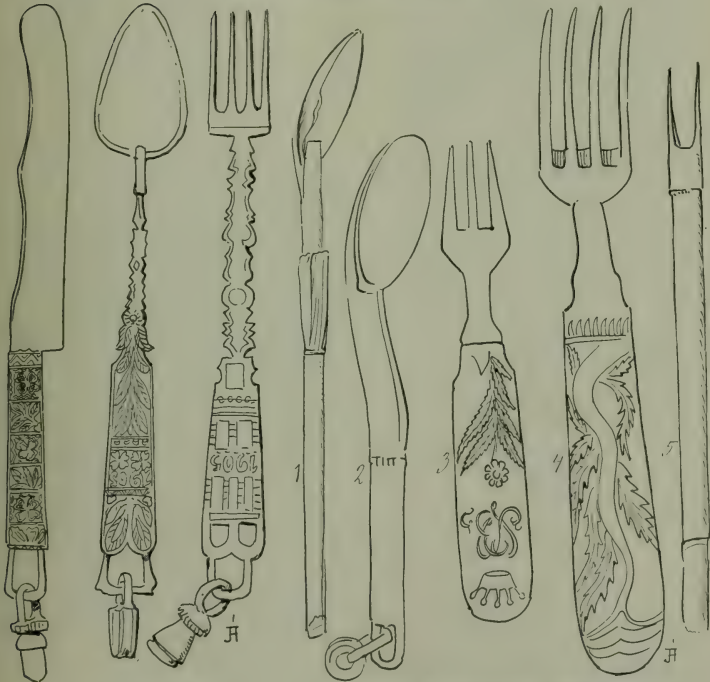
Szóljunk a *mesőlapickáról* (239-244).

A nép, a pásztor erősebb fehér alsó ruhát hord, amelyet még igen sok helyen a természet kenderből font fonálból szőnek meg odahaza. De viseli az illetőt fölül is. Ilyen otthon készült gúnya: a gatyá, a póre gatyá.

Patkó Pista, Patkó Pista
Duhaj nemzetből való,
Nem kell neki, nem kell neki
Selyem dunyha, takaró:

Nem kell neki, nem kell neki
A babája dunyhája,
Beéri a, beéri a
Tizenhat réti gatyája.

Kaposváron híres gyerek vagyok én,
Kilenc szélű gyöcsgatyában járok én;
Hegyes orrú, magas sarkú a csizmám.
Szeretemet egy városért nem adnám.

«LAKATOS» ÉVŐESZKÖZÖK.

(233)

1. NÁDNYÉLBŐL ÉS BÉKATEKNŐBŐL KÉSZÍTETT HALÁSZKANÁL.
2. «LAKATOS» KANÁL. 5. NÁDBŐL METSZETT HALÁSZVILLA. (234)

A pásztor, különösen a régi világban, patyolatfehér gatyában őrzött s ezt jobban szereti ma is, mint a nadrágot, mert szellősebb. A juhász azért viseli leginkább a gatyát, mert őrzés közben ő ráér vigyázni, hogy hova üljön le benne.

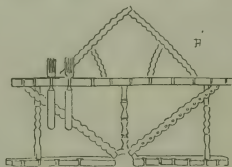
A gatyá ügy szép, ha minél több szélből van. Vászomból legszebb a hatszél-, gyolesből a tizszél gatyá. Ennél többet nem igen bír el az ember dereka. Egy szél-nek a végben lévő vászon, a *portéka* szélességét nevezzük, ami rendszerint 75 centiméter. A tizszél gatyá tehát $75 \times 10 = 750$ méter széles.

Ez a vászontömeg csak úgy fér meg a derék körül, ha megráncolják, ráncba

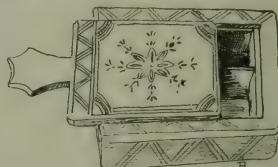

FARKES. (235)

Altitólag Deak Ferenc faragta. A zalaegerszegi foghúzóüzem gyűjteményéből.

VILLA- ÉS KANÁLTARTÓ. (236)

SÓ- ÉS PAPRIKATARTÓ. (237)

szedik, beszedik, mint a «harmunikát». Szóval, ha korbca van szedve. Ez a szedettgatyá, ráncosgatyá, rődösgatyá, amit a városi dáma «pliszírozott» gatyának mondana.

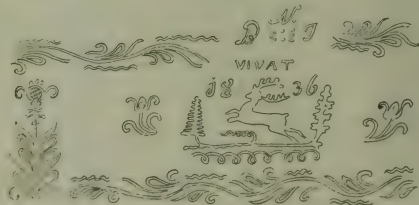
A rődölés asszonyi művészet. Pliszírozó gépje nincs a pásztor feleségének; az összeráncolást rendszeren kenyérsütéskor végzi, úgy, hogy kemencéből kiszedett forró kenyereket a ráncokba szedett gatyákra fekteti s így a ráncok szép élesek lesznek és együtt maradnak.

A pásztor inge is szép fehér gyoles, vagy vászon. Az *ümcög* ki van varrva tulipánra, rozmaringra, meg tudja isten micsoda szépen.

A régi pásztor *sipujjú* inget hordott, amely alul egy méter bő volt s körök-körül ki volt varrva *likakra*. A legények pántlikát húzhattak bele s összeráncolhatták, hogy a szél ne lobogtassa.

A balatonvidéki nagyon vigyáz a gatyára, mert az csak úgy mutatós, ha szép tiszta. Az akolban csak *komisz* gatyát visel, bár az hamarabb piszkul, sokszor olyan, mint a *füstös tüke*, tusak.

Ha a gatyát nem akarja rövid munka közben letenni, akkor *péntelt* veszen fölibe. A péntel olyan, mint a szoknya, nincsen ületea. Csakhogy a szoknya kaposra jár, a péntől *pártázatába* pedig gatyamadzagot húznak.

PÁSTORDÍSZÍTÉS. (238)

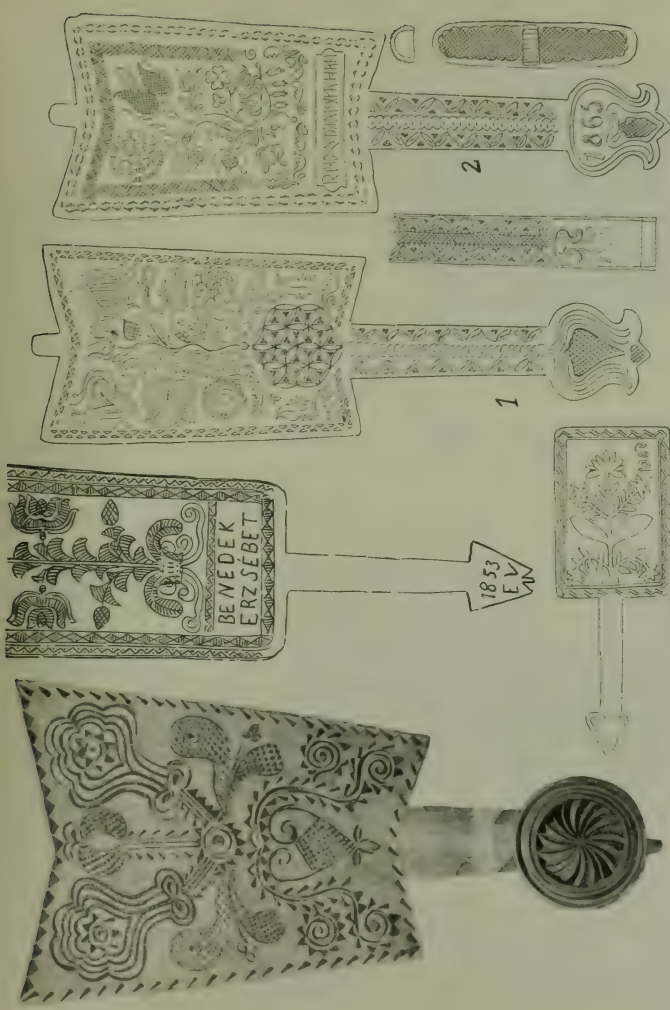
MÁNGORLÓ LAPICKA SPANYOLOZOTT DÍSZÉ ÉS SPANYOLOZOTT MOSÓLAPICKA. (X. 1b.)

MOSÓ-LAPÍCKÁK. (230, 241, 242, 243)

Bezzeg az ilyen ruha nem olyan tedd ide, tedd oda jószág, mint az uri kisasszony patyolat köténye, amit mosáskor úgy kéz között is könnyen kidörgölhetnek.

Az erős parasztruha kimosása körülményesebb munka! Ez a szapulás.

A szapulás falusi tudomány.

A szennyes ruhát először teknőben, langyos lúgban megszappanozzák. Ezután a pároló-, pálló-, szapusajtárba teszik. A szapuló természetes, két-három hektoliteres, kétfülű faedény, fenekén nyílása van, amelybe csapszeget dognak. A sajtárban lévő ruhára hideg kútvizet hordanak, úgy, hogy azt a ruha épen eligya. A ruha tetejére egy durva lepedőt terítenek, amelynek *hamvas*, *párfödél*, *köcöle* a neve. Erre megrostált fahamut hintenek, de a lepedőt gondosan bekötik, hogy hamu a ruhára ne jusson. A ruha másnap reggelig így marad a konyhában a katlan mellett. Reggel korán, vasfazékban vizet langyosítanak s azt cserépfazékkal ráöntöztetik a hamura, amiből így lúg képződik. A lúg a ruha szennjét feloldja. Mindjárt forró vizet nem szabad ráönteni, mert a piszok beleégne, belesülne a ruhába. A langyos vízzel addig kell öntözgetni, míg a sajtár oldala át nem melegszik. Ha a katlanon lévő vasfazékból a melegvíz kifogy, akkor a pállósajtár csapját kihúzzák s a lassankint lúggá vált vizet a katlanon lévő vasfazékba bocsátják. Később forrón öntözgetik a lugot a pállóra, egész estélig. Ha a hamu megkeményedik, vagyis ha kiég a java, akkor pótolják, friss hamut tesznek rá. A ruha éjjel a gőzében marad. Másnap reggelre megkel a ruha, vagyis kikél belőle a piszok. Ekkor a ruhát kiszedik, újra megszappanozzák s kéz között *öregibül* kidörgölik.

Ezután viszik a patakra, a Szalára (a Zala-folyóba). Keszthely vidékén a meleg gyógyfürdő lefolyásába: a gátra. Ahol nincs ilyen víz, a kút mellé hordják ki.

Ott a ruhát jól megöblögetik, s a mosólapickával, mosósulyokkal keményen megcsapkodják. A patak árja elhordja a piszkot, míg végre a ruha hófehér lesz.

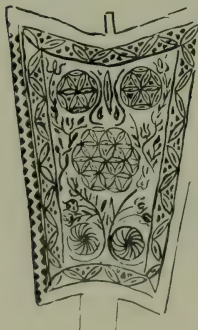
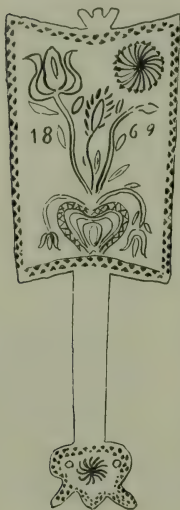
Ezután kitergetik a rétre, vagy a szárító kötéltre.

A lapicka felső részét szélesebbre szabják, mert így jobb esete van (240—244).

Az asszony mosólapickája sem marad díszítés nélkül; a bojtár is kedveskedik választottjának hímes lapickával. Azokban a falvakban, amelyek körül pásztorok tanyáznak, majd minden házban találunk ilyen díszített lapickákat, mert a pásztor szívesen lepi meg komaasszonyát, sógorasszonyát, testvéreit ilyesmivel.

A kimosott, megszárogatott ruha kérges, gyűrődött. Így nem viselhetik, mert a testet reszelné, dörszölné, — a ruhát meg is kell puhítani, mongorolni, mángolni. Erre való a *sodrőfa*, a *mángorlófa*, meg a *mángorló lapicka*, *dörgölő lapicka*.

A ruhát fél nedvesen a *sodrőfára* tekerik, azután ráhelyezik a súlyosabb lapickát s azzal többször meghengergetik, meggördítik, közben-közben jól ráütnek, hogy «meglődjön s elszaladjon belé a fa».

MOSÓ-LAPICKÁK. (244)

Az első mángorlás után a ruhát egészen megszáritják s újra mángolják (245).

Városhelyt ezt az eljárást a vasalás helyettesíti. A ruhát azonban először hosszú asztalon járó, kövel terhelt, két embererőt kívánó mángorlóba teszik. A *polgárember* ruhája nem olyan kényes. Az nem kíván vasalást.

Faluhelyt olyan nagy asztali mángorlóra nem telik, nem jutna hozzá mindenütt elegendő hely a házban se. Különben is, elvégzi a mángorlást kicsinyenként a falusi asszony.

A mángorló lapickának két szokásos alakja van. Van amelyik mindkét lapján sima, de van hullámosan kivájt, göröncös is, hogy a sodrófa gyorsan el ne szaladjon a lapicka alól.

A mángorlóknak felső lapját szintén díszítik s ez az eszköz épp oly otthonos a magyar nép körében, mint öccse, a kisebb mosólapicka (246—264).

A sodrófa egész teste munkában áll, az a díszítést nem tűrné, azonban a reácsavart ruhából kiálló két végét ügyesen cifrázzák, csinos szalagdíszítéssel.

De nemcsak fából dolgozik a pásztor.

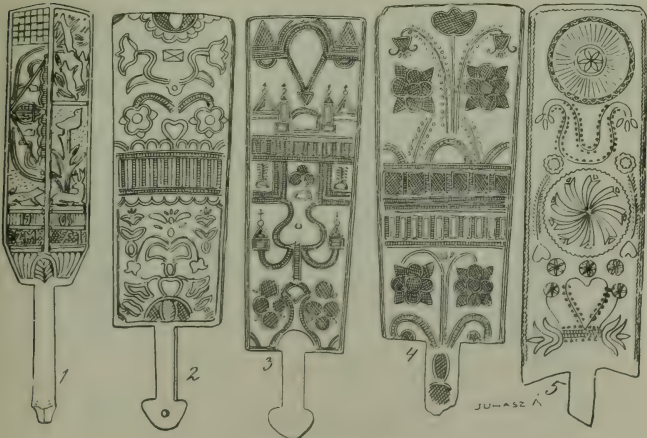
Itt a *kürt*, a *tülök* (269—278).

Az ökör szarvából készíti a kanász a kürtöt.

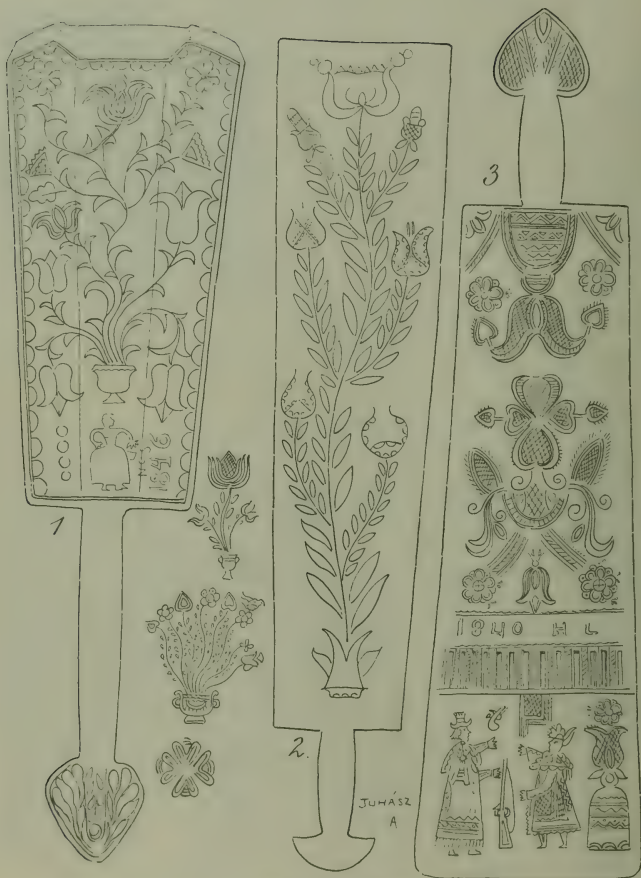
A szarvat *tülök*-nek is hívják. Innen a *tülkös ökör* elnevezés (268).

MÁNGORLÁS (245)
Sági János főltétele.

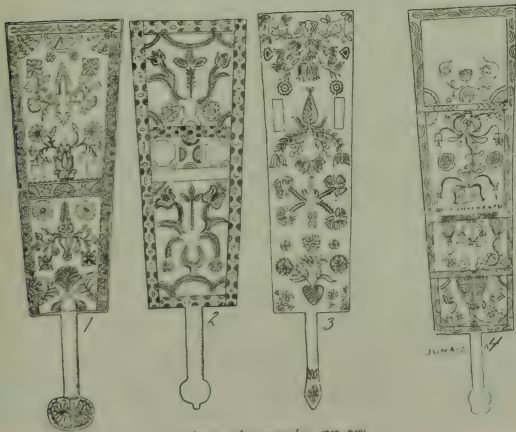
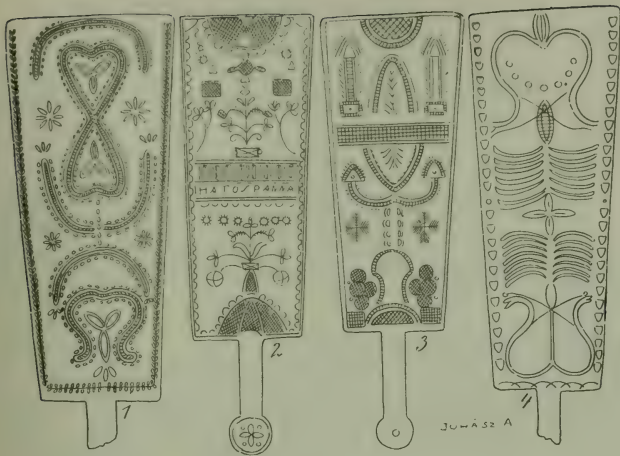

MÁNGORLÓ-LAPICKÁK. (246)

MÁNGORLÓ-LAPICKÁK. '247

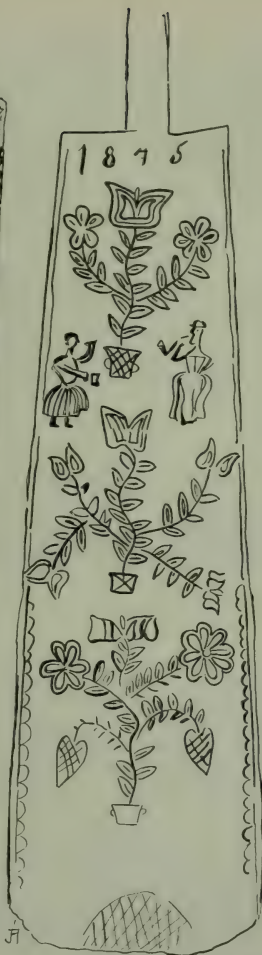

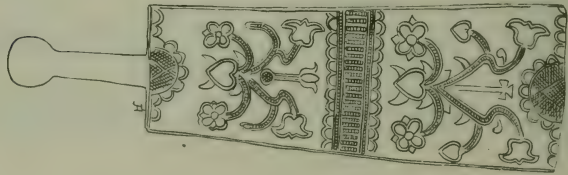

MÁNGORLÓ-LAPICKÁK. (248, 249)

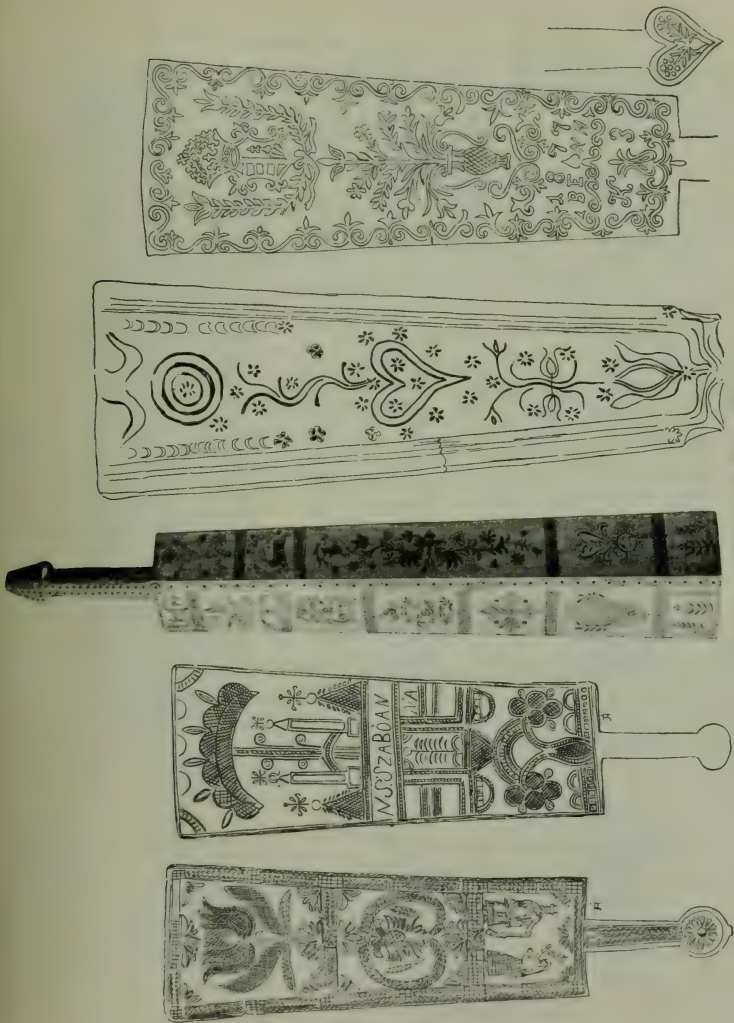

МАНОРИ-О-ЛАПЧКА. (29, 21, 22)

МАНГОРИО-ЛАПЧАН. (24, 25)

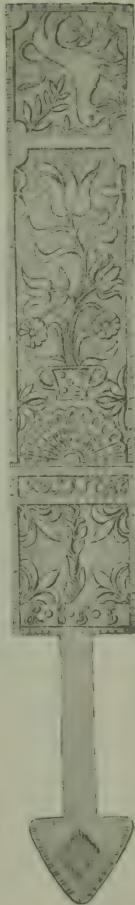

MÁNGORLÓ-LAPICKÁK. (256, 257, 258, 259)

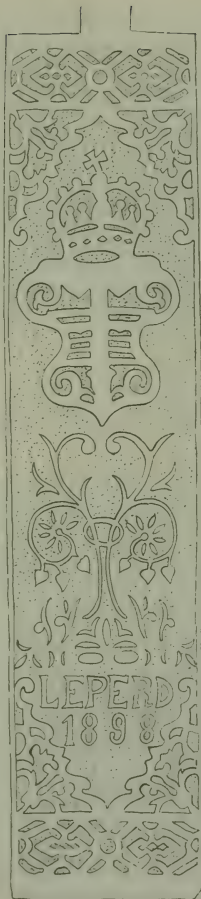

MANÓ-ORLÓ-LAPICZKÁK. (257)

LEDÖNTÖTT NYÁRFÁK A KESZTHELY-
ZÁMORBÁN. (267a)

fujni. Aki azonban nem ért hozzá, az is igen idétlen hangokat ad.

A kürtölés tehát, mégis csak tudomány! Tudni kell a kürt csapját félszájra, a szársarokba fogni; a nyelv hegyét félre kell fordítani, hogy csak a nyelv széle jusson a csapra

A kanász az ökör szarvát megtisztogatja, ecettel, finom hamuval fényesre csiszolja úgy, hogy meglátja benn magát, mint a tükörben. A csucsát levágja s azután kifúrja a végén; bodzafából *coap*-ot farag, a tülök végibe dugja s kész a kürt. A csapba kell fujni, hogy megszóllaljon a kürt.

A bodzafa-csap a kürt igazi, ősi alkotórésze. Ma már csapot is az esztergályosnál csináltatnak, csontból, ökörszarv csúcsából. Esetleg valami ócska trombita csapját csavarják a kürtre.

A kürt arravaló, hogy a kanász figyelmeztesse a falu népét a kihajtásra (270).

A kanász kora hajnalban kürtöl, mire a cselédek, gazdasszonyok szaladnak a hidashoz és hajtják a disznókat, a kanász elé a csordába.

A kürt kétségtelenül egyik legősibb hangszer a népnek. Előállításához nem kellett semmi különösebb mesterség; nincs se sípja, se nyelve, nem lehet billegetni rajta, éppen csak bele kell hiába fujja, a kürt nem szólal meg vagy legalább

TÜLKÖS ÖKÖR. (288)

s azon a nyelvet billegetni, fordítani kell, mert így *magyarázzák a hangot*, cifrázzák ki a kürtölést. Az arenak kürtöz es fele feljüdük, mert itt raktározódik el a fujáshoz szükséges levegő. Ámbár az az igazi kürtös, akinek az arca nem fujódik föl, mert «a nyak és ful hibát kap az erölködésbe».

Az ezred-trombitás csak jól tud fujni, de ha a kürtöt nem szokta, nem tud beléje hangot szorítani, pedig szöl az igen jól, erős fuvás nélkül is.

A kürt nehézkes, nyögdecsele, kínos, *rekedező*, meglehetősen kellemetlen hangot ád, de az bizonyos, hogy a felső falu végétől az alsóig elhallatszik.

A kürtnek olyan erős hangja van, hogy idögyöngülekor, mikor esöre áll, — a keszthelyi kanász megfigyelése szerint, — Keszthelyre jól behallatszik a hat kilométernyire lévő Alsópáhok község és a szomszédos falvak kanászainak a kürtölése.

A kürt valami értelmes nótára nem való, mint azt Vers Sándor keszthely-felsőmajori-kanász mondja.

A kanász mindössze eféléket fúj ki rajta:

Hajtsd ki, hajtsd ki, hajtsd ki, a disznókat.

Hajtsd ki rózsám a disznókat, utána a malacokat,
Majd megvárlak a csapásba', megescökollak a búzába'.

Lud lába tálba
Jó lesz vacsorádra.

Hües ki disznó a berekbe
Csak a füle látszik

Kanászbojtár menyecskekkel
A bokorban játszik.

Keszthelyen a kanász karikás-ostor durrogatásával figyelmezteti a gazd'asszonyokat a kihajtásra ; a kürtölés már nagyon falusias lenne. A fürdővendégek nyugalma végett még a durrogatást is korlátozzák. A földműves falusi ember azonban meg is követeli, hogy háza előtt kürtöljön a kanász, dukáló tiszteletből. Faluhelyen meg se fogadják az olyan kanászt, aki nem tud kürtölni. A vasmegeyi pásztoroknak, Herman Ottó könyvében ismertelelt, 1649-ben kelt céh-levele szigoruan meghagyja, hogy minden pásztor az urnapi processzió után szép csöndesen a céhmesterhez menjen és az ő kürtjével egyet kürtöljön.

A kanász is jobb szeret kürtölni, mert a karikás durranása nem hallatszik el olyan messzire. Különbön is, ha sár van, ha esik az eső, a karikással nem lehet csapkolódni, mert a sudár megvizesül, összeáll, nem pattanik ; de meg faluhelyt a béres, meg másféle

KÜRTÖLŐ KANÁSZ. (269)

KÜRTÖL A ZALAAPÁTI KANÁSZBOJTÁR. (270)

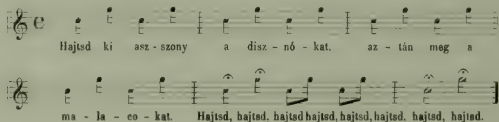

KÜRT PRÓBA A KESZTHELYI VÁSÁRON. (271)

lehet rajt jól *fordítani* a hangot. Ilyenkor teleöntik vízzel, áztatják, hogy hangosabb legyen.

A kanász a kürtöt is szeretettel díszíti (272—278).

A kürt csupán a kanász hangszere; csordás sohasem használja. A csordás a tehén nyakára harangot, kolompot köt s annak hangja figyelmezteti a falusiakat a kihajtásra.

Szaruból készül a *kékkőtartó* is.

A pásztornak nemcsak mütő-, hanem sebész-orvosnak is kell lennie.

A birka, már említettük, sokszor megsebesül. Ha az emberi seb renyhe, vagy túlságosan sarjadzik, akkor az orvos pokolkövel simítja meg. — a pásztor ehelyett kékkövet, kékgálicot, rézgálicot használ a birka sebére. A kékkő a rossz nedvet kiszedi a sebből; a seb forradásnak indul s meggyógyul. A pásztor tudja, hogy a tiszta kékkő mérges portéka; tiszta kékkőtől a birka úgy elszalad, hogy hárman is alig találják nyomába. Ezért a kékkövet (kékgálicot) porrá őríti s így annak a nagyon mérges ereje eltűnik. Amíg kékkő nem volt, a sebre oltatlan meszet hintettek. Ez ugyan szárít szaporán, de nagyon erős.

KÉKKŐTARTÓ.

A szárító porokat a pásztor, rendszeren egy szarv hegyéből készített tartóban, mindig magánál hordja.

ember is durrogat. Így azután kürtölés nélkül bajosan tudnák, hogy mikor hajt a kanász.

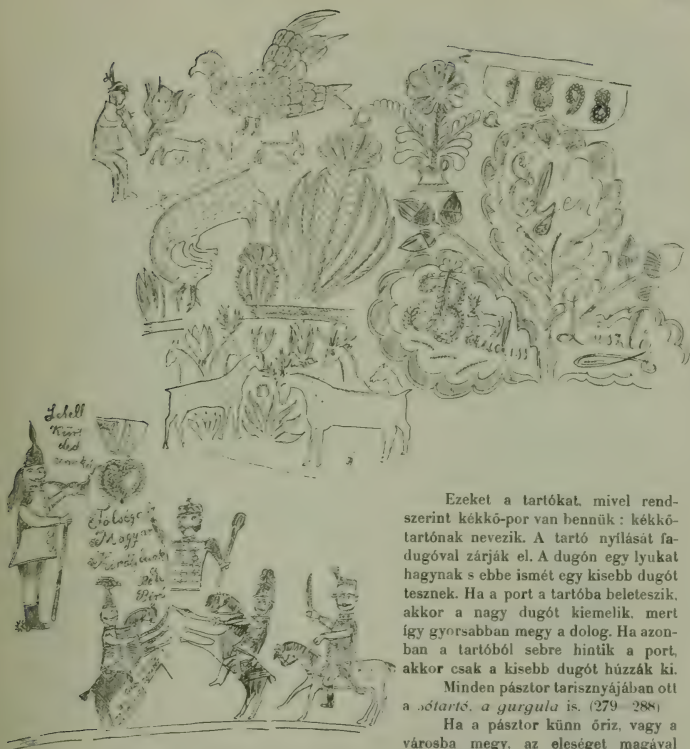
A kürt annál jobban szól, minél hosszabb szarvból készült. Ha a kanász nem találja elég hosszúnak, megtoldja bádoglemezzel.

Régen az uraságok nem sokat törődtek az elhullott marha bőrével, szarvával, könnyen jutott a pásztor tülkökhöz, ma már a szarv is piacra kerül, a fésüs veszi meg, akitől a kanász rendszerint készen vásárolja a kürtöt.

Érdekes, amikor a keszthelyi vásáron a fésüs sátra előtt a vidék négy-öt kanásza próba hangversenyt rendez a megvásárlásra ki-
szemelt kürtökkel (271).

Ha a kürt kiszárad, akkor *sűket* lesz. Nem szól jól, nem

RÉSZLETEK A KÜRTRŐL. (272, 273)

héjában főtt tojás. Mindez csak úgy jó, ha izletesen megsózzák s amúgy magyarosan jól megpaprikázzák.

A sótartót úgy készítik, hogy a szarvasmarha szarvából széles gyűrűket fűrészelnek le.

A szarv, a tulók alakja henger, s ha így hagynák, a sótartó nagy helyet foglalna el, kényomná a tarisznyát. Ezért mindenekelőtt tojásdad átmetszetű, vagy nyolcszögletes lapos farudat faragnak s erre azután a forró vízben megfőzött szarvarabot ráhúzzák, arámára teszik; a szarv a farúd alakjához idomul s azon megszárad.

A szarút azután szépen kidiszítik. Végül feneket és födelet készítenek rá s a födelet alkalmas fogantyút csinálnak tetszetős díszítésekkel.

Van olyan pásztor, aki ötven darab sótartót is megkészít így egy esztendőben.

Ezeket a tartókat, mivel rendszerint kékkő-por van bennük: kékkő-tartónak nevezik. A tartó nyílását fadugóval zárják el. A dugón egy lyukat hagynak s ebbe ismét egy kisebb dugót tesznek. Ha a port a tartóba beleteszik, akkor a nagy dugót kiemelik, mert így gyorsabban megy a dolog. Ha azonban a tartóból sebre hintik a port, akkor csak a kisebb dugót húzzák ki.

Minden pásztor tarisznyájában ott a sótartó, a gurgula is. (279-288)

Ha a pásztor künn őriz, vagy a városba megy, az eleséget magával viszi. Főleledel: szalonna, tejfőlös turó,

a foghagyma, zöld paprika, meg a

DÍSZÍTÉSEK A SZEPEZDI KANÁSZ KÜRTJÉRŐL. (274)

(A vitéz a lizenkétfejű sárkányt megöli.)

A pásztorművészet legszebb darabjai ezek a sótartók.

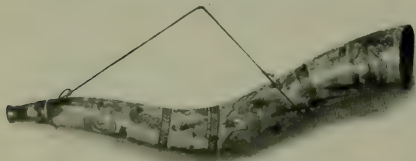
A sótartó minduntalan kéznél van, illik is, hogy az minél mutatósabb legyen: pásztorneve: *gurgula*.

Külön paprikatartót nem igen hord a pásztor, mert a tarisznyában kevés a hely. Ezért a gurgulát két rekeszre osztja, avagy összekevert sót és paprikát tesz a sótartóba. A legtöbb parasztháznál is ilyen többé-kevésbé díszített sótartót találunk az *asztalfiában*.

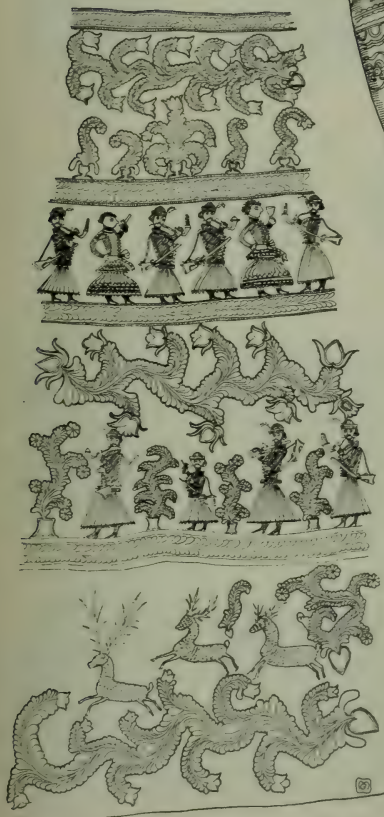
Van szaruból *botkampó* is.

A birkafogó kampójának fejét szaruból is szokták készíteni. A kifőzött kosszarvat *satuban* egyenesre nyújtják s ezalatt az meglehetősen megkeményedik.

Ezután újra forró vízbe áztatják s mikor még jó puha, a két végét kidíszítik rózsásra avagy kosfejésre s a testét is kicifrázzák. Végül nyelves, lapos harapófogóval a rúd egyik végét kampósra lehajtják s a fogót addig tartják rajt, míg meg nem keményedik; a kampó közepét átfúrják s azután csavarral ráerősítik a botra.

KANÁSZKÜRT. (275)

KANÁSZKÜRT DÍSZÍTÉSE SOMOGY-TARNÓCZÁRÓL. (276)

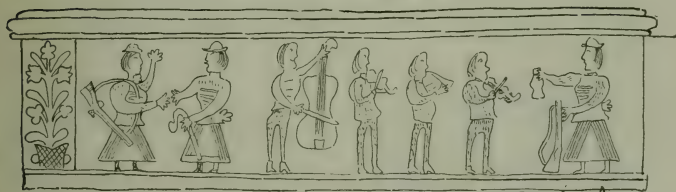
KANÁSZ-KÜRTÖK. (277, 278)

SZARUBÓL KÉSZÜLT SÓTARTÓK (GURGULÁK). 279, 280, 281, 282, 283

SÓTARTÓK. (GURGULÁK.) (284, 285)

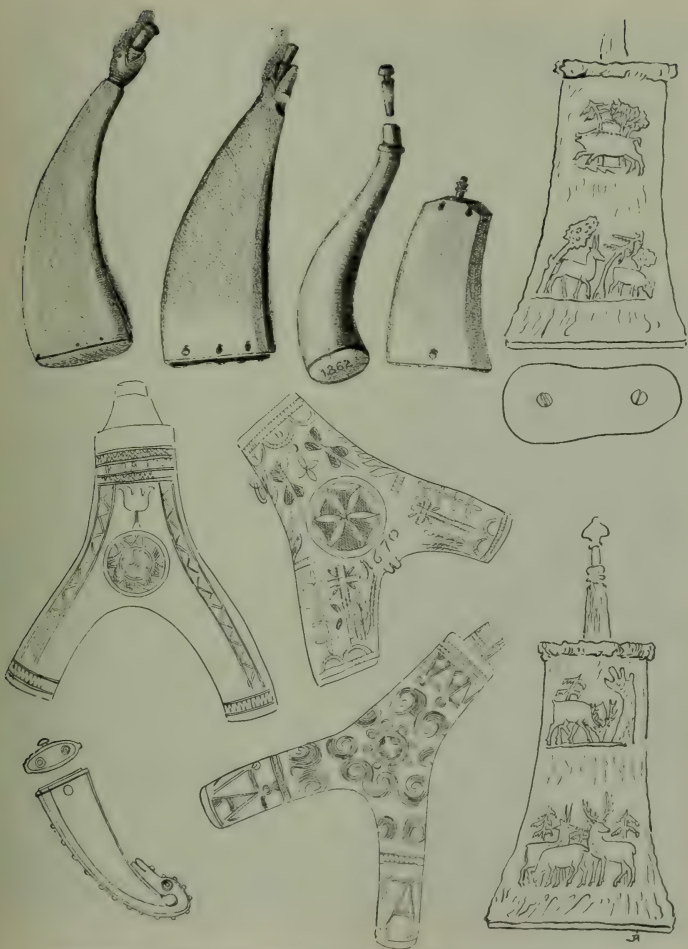

GURGULA DÍSZÍTÉSEK. (286)

PUSKAPORTARTÓK A BALATONI MUZEUMBÓL ÉS A ZIRCZI APÁTSÁG MÚZEUMÁBÓL. (289, 290, 291)

A esontkampó nem őrző botra való, mert ha egy-két birkát megfognak vele, már kinyúlik. Az inkább csak bucsújáró botra való, parádénak.

Régi holmi, ma már csak emlék, a szaruból készült *puskaportartó*, a *portülök* (289–91).

A szarvasmarha szarvából puskaportartókat is készítettek, amelyeknek alakja lapos is hosszúkás, mert ilyen alakú fadarabra húzták föl.

Régeinte a pásztorok több puskaportartót készítettek, mert nem volt tilos a vadászás, nemcsak az urak lőhetek a vadra.

A puskapor-tartóknak nemcsak a testét díszítették ki, a száját is. Ezt rendszeren valami állatfej formára faragták s mikor a puskaport kiöntik az ilyen tartóból, mintha az állat szájából dülne.

Nemcsak szaruból, szarvasagancsból is készítettek lőpor-tartókat. Az agancsot az elágazás alatti lemetszték, a két ágat lefűrészelték s az ágak aljára feneket formáltak. A port tehát a főágon öntötték ki. Ebbe még két kis karikát erősítettek, hogy azok

segélyével a lőportartót zsinóron a vállra akaszthatták; a régi holmi igen szép példányait a 289. számú képen látjuk, az egyik 1670-ben, a másik pedig 1721-ben készült.

Pásztor-ékség: a *disznóagyar* is.

A kanász a leölt kandisznó agyarát szívesen szerzi meg parádés holminak, kanász-jelvénynek az óraláncára. Az agyar köré vasmetszővel kockás mélyedéseket reszel be s a később leírt eljárás szerint cinnel beönti. A felakasztáshoz szükséges csírt cinnel körülönti. Az agyart tele tömi papírral, homokkal, fát farag bele, hogy a cin bele ne folyjon és meg ne nehezítse. Az agyar igen kemény, virágot kat nem lehet rá metélni. Ezért erős árral bökődik meg s a bökődésbe spanyolviaszkot nyomkodnak.

Az óraláncon diszle e hatalmas csuszsub-ról azonnal megismerjük a kanászt.

A disznóagyarat már az ősnépek is szeretették ékszernek; régészeti ásatások igazolják, hogy a kőkorbán is elterjedt ékszer volt az átlukasztott agyar.

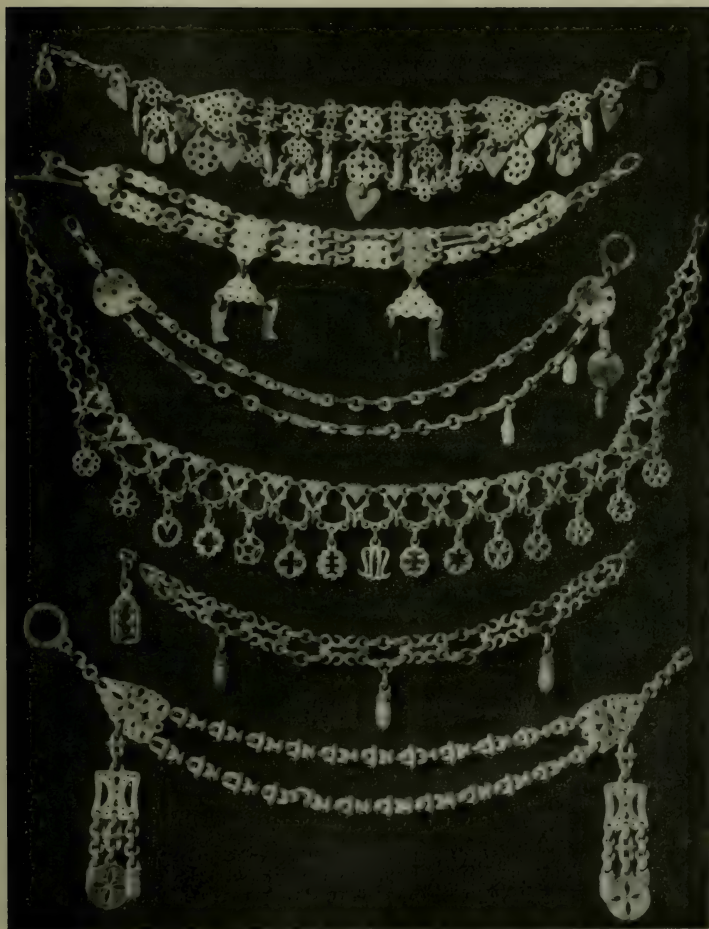
Érdemes megemlítsére, hogy a keszthelyi Balaton parton lefordott őstelep számos tárgya között több agyart, köztük átfurtat is találtak. Ime, a Krisztus előtt egy-két ezer évvel élt ember épügy felhasználta az agyart ékszernek, a nyakába akasztva, mint Nefl János keszthelyi kanász, aki a (292) számú képen látható agyarakat óraláncán viseli.

A kos- és szarvasmarha szarvából készül a pásztor legmodernebb holmija: az *óralánc* (293–297).

A kos szarvát is előbb ki kell főzni, hogy megpuhuljon s könnyen vagdos hassák. A kosszarv alsó része vékony, ebből csak egy réteg telik. A szarv azonban, ott, ahol az öklelöző kosok szarva összeütközik, vastag; ezt a főzés után satuba teszik s mintegy tizenöt perc alatt, amíg meg nem hül laposra sajtolják. Több réteg is telik a szarvak ebből a részéből, melyet kis kézi *tüke*-fűrészszel lemezekre, szalagokra fűrészelnék.

ÓRALÁNC DISZNÓAGYARRAL. (292)

ÓRALÁNGOK. (20)

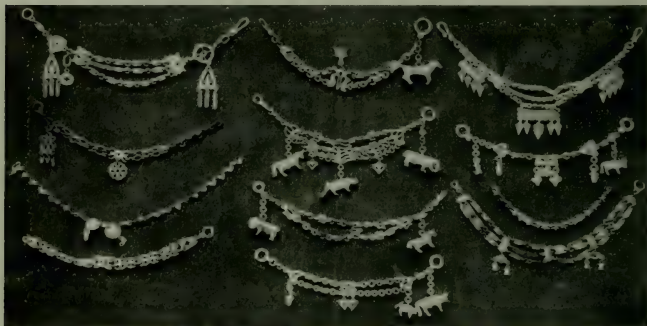
1. Óraláng esztiből, Visontiról - 2, 3. Óraláng szaruból - 4. Nyaklánc - 5. Óraláng szaruból; készítette ifjú Santha József, kaposujlaki esziris. - 6. Óraláng szaruból

A kos szarvát úgyis szokás puhítani, hogy faggyúval megkenik s a tűz fölött forgatják. Faggyúval azért kell megkenni, hogy ha a csont száraz, meg ne hasadozzon.

Varga András szentmiklóspusztai kanász azt mondja, hogy a marhaszarvnál nincs szebb a világon, mert az olyan nagy és olyan szép fehér, mint a hab, de csak a magyar szilaj marháé; a csira marháé rövidebb és tarka.

A szarvát hosszában két felé hasítják s így főzik meg forró vízben. Azután satuba teszik, ahol egy-kettőre meglaposodik. Ezután a pásztor gyorsan munkához lát, hogy meg ne hüljön a szarulemez; a szükséges szélességű szalagokat lemetszi, mert a főtt szarvat úgy lehet vagdosni, mint a szappant. Azután a szallagra rárajzolja az óralánc részeinek alakját. A főrészekből lesznek az óralánc *közei*. Ezeket késsel kimetéli; kiböködi a közök körvonalait, s a többire karikákat, csillagokat, rózsákat, sziveket lyukaszt. A közök széleit kicsipkézi. Lyukasztó vasat ilyen munkához nem lehet használni, mert a csont eltörnék.

Legfőlebb egy háromszögletű árral kilyukasztják a lemezt s hegyes késsel bővítik,

ÓRALÁNCOK SZARUBÓL (294)

formálják tovább a lyukat. Mindez sok türelmet, nagy figyelmet és fegyelmzettséget kívánó munka.

Bámulatos, hogy egy-egy óraláncon a sok száz különböző alakú lyuk körvonalai milyen finomak, szabatosak s nagyságuk, hajszálkülönbségre, mennyire egyenlő!

A lánc részeinek kimetélése se gyermekmunka, mert a főzés után is, különösen ha a csont hűlni kezd, a kést ugyancsak rá kell nyomni a szarulemezre. Barát József keszthelyi tejes panaszkodik, hogy mire egy-egy láncot megkészt, vérhólyagok támadnak a kezén.

Ha a lánc nagyobb főrészei megkésztültek, akkor kerül sor az apróbb karikákra, a lánc szeméire. A lemezből apró kerek lapokat metszenek ki. Ezek közepéből ismét kerek lapot vágnak. Már most az így készült karikákat csak úgy kapcsolhatjuk egymásba, ha mindeniket finoman bemetszik; a bemetszett karikát széthúzzák s a metszés helyén támadó nyílásába a másik karikát belészorítják. A szaru rugalmas ugyan, de azért mégis nehezen enged, a köröm bizony megsínyli, míg a lánc karikáit s egyéb alkatrészeit ilyen sok türelmet kívánó babramunkával összeállítják.

A kimetélt karikákat az istállóban nedves helyre, vagy vizes ruhára teszik puhulni, mert így könnyebben tudják széthúzni az összerakás alkalmával.

A láncra azután *lógók*, csüngők kerülnek. A szarulemezt levél- vagy más alakra metszik s középebe igen ügyesen domborművű virágokat metszenek. Egyik-másik pásztor állat-formákat is szokott kimetszeni lógónak.

A makk-, lakat-, csutoraalakokat őzaganesből is faragják, mert az főzés nélkül is puha. Annak nem is szabad vizet érni, mert különben eltöredeznék.

A láncra végül kapcsokat metélnék, amelyeket az óra karikájába és a mellény gomblyukába erősítenek. Az óralánc karikáit marha-körömből is készítik, mert az is tartós és szívós portéka.

A marha-körmök közül azonban csak a sárgát válogatják ilyesmihez.

Van pásztor, aki a szarut nem főzi meg, mert az amúgy is megkeményszik s akkor megint csak főzni kell újra. A szarvat sem lapítja meg, hanem csak úgy görbén, *kajcsónan* metéli ki belőle az óralánc részzeit.

A szarut beleteszi a válúba, vagy valami edénybe. Ott hagyja egy pár napig, ázik csendesen, megpuhul s nem keményedik meg olyan hamar, mint főzés után.

Az óraláncot egyszorosra, kétszorosra, *duflá*-ra vagy több sorosra is készítik.

Varga András *dufla* láncra a következő részekből van: 16 darab forma, vagyis köz; 2 *kevély*-forma, 12 makk, 2 kapocs és 100 kisebb karika.

Barát József keszthelyi tejes gyönyörű láncai közül az egyiknek ezek az alkatrészei: 5 köz, 72 lyukkal, 101 apró karika, köztük 16 kisebb köz, 32 lyukkal; 9 lógó 69 lyukkal; magyar címer és két kapocs.

A pásztor vásárra, búcsúra, misére ilyen fehér láncot akaszt a mellényzsebbe. De van is ám csodálója!...

Tud a pásztor a *bőrmunkához* is; a *bőr-készítést*, az úgynevezett *pácoldást* is maguk végzik, nem szorulnak timárra.

ÓRALÁNCOK SZARUBÓL. (295)

(A négy alsó lészorból.)

ÓRALÁNCOK SZARUBÓL. (296)

NYARLÁNC. (297)

Fekete szaruból készítette ifjú Sántha József, kaposujlaki esírás.

A birkabőr pásztoros kikészítését mondjuk el példának.

A lefejelt nyers bőrt vízben áztatja, hogy mocsoktól, vértől megtisztuljon s a gyapjút jól megázzék. Ezután hamut rostál, amelyhez feleannyi oltott meszet kever. Vigyázni kell, hogy sok mészt ne legyen a keverékben, mert az a bőrt megöli, *széteszi*, attól a bőr *elmeszled* vagy a színe *megrepecseskedik*.

A kellő mennyiségben kevert mészt a bőrt megfehérríti; de a keveréket főlereszti vízzel, úgy, hogy pépes anyag, *kása* lesz belőle. Némely pásztor meszet nem is kever a hamuhoz, mert azt tartja, hogy a hamukása is jó. Mésztől pattog a bőr, az belőle a zsírt kivieszi.

A péppel jó vastagon bedörzsöli, bekeni a bőr husos felét; azután a bőrt befelé fordítja s a gyapjús felét is bekeni azon módon.

A bőrt ezután beleteszi a hamukása levébe, ahol rendszerint huszonnégyszeres órát maradnia hidegebb az idő. Nyáron elég, ha reggeltől estig ázik a bőr abban a pácban.

A lé annyira lemarja a gyapjút, hogy az megindul, kézzel le lehet tolni. A bőrt vízben addig mossák, míg csak tiszta víz nem marad alatta; ezután timsót és egy kevés

házsól összetörnek s ezzel a bőr husos felét jó vastagon meghintik, hogy a húscsapatokat megporhanyítsa. A megmaradt sőt vízzel felöntik s finom tisztá liszttel összehabolják. A bőrt e lébe teszik, úgy, hogy *gyapjufutartó* fele belül legyen; arra is bejutt ugyan a víz, de mégsem éri olyan erősen, hogy ártsen neki. A bőrt ebben a levében két nap, két éjjel állni hagyják, azután kieszelik s jól megrázzván, a hús-csapatokat kézzel lesepikedik, lehozogatják, lefosztják. A bőr külső részét nem szabad timsózni, mert a bőr megrepedeznék, szépségét elvesztené. Végül a bőrt kímossák, kiterítik a levegőre, míg meg nem *fekszik*, míg gyöngye nedvesre nem szárad, amikor olyan szép fehér lesz, mint a gyöles.

A *fekszés* után a bőr husos részét késsel lektorják.

A bőrt eszerzik is, eserfahéj-főzethe teszik; a főzethez még egy kis timsót adnak. A eszerzetti bőr barna lesz. Csak a timsó és házi só levéből kerül elő fehér bőr; a pászor kihajtás közben a bőrt keze között huzogatja, hogy finom fogása legyen, de különben meg is kérgesednék. A bőr a vízben összenőtt, azért kell huzogatni, hogy egyenlő, szép vastagsága legyen. A bőr megnyúlik, mint a gazdaasszony keze alatt a rétestészta.

A tarisznyának való birkabőrt és borjúbőrt sárgára festik. Diófa-taplót főznek s chez a főzethez hozzáadják a pacoláskor megmaradt timsósvet; mikor a folyadék meg-hűl, a bőrt beleteszik s abban 48 óráig itatják.

A bőrt szerzik, ahogy lehet; némely pászor a kóbor, veszedelmes, gazdátlan kutyát megfogja s felakasztja. Sajnálja ugyan a szegény állatot, de hát hisz a más ember bőr-szükségele is csak az állatokról kerül le valahogy.

Epen azért, mivel sajnálja a szegény állatot, nem üti agyon, hanem könnyebb halált szán neki. Agyonlőni nem szabad, mert akkor lyukas lesz a bőre. Így jut a jámbor, kötélre...

A marha kecske, disznó és a borjú bőrét is pácolják.

Nem mindenik pászor szeret ilyenformán banni a kutyával, macskával.

Varga András szentmiklósi juhász azt mondja, hogy neki az ilyesmit nem veszi föl a természeté, nincs hozzá étvágya... Legény korában egyszer fejtett egy kutyát, de úgy megcsömörlött, hogy fél évig feküdt betegem.

Az bizonyos, hogy ilyen *piszkoz* munkára nem igen született a magyar ember; de azért akad egy-egy elszántabb kedvű, erős gyomrú pászor-tímár, aki gondoskodik bórról a jó embereinek is!

Mert ilyen bőr nélkül, hol vennék a jófajta *ostort!* (298, 308).

A kanász, csordás, csikós főszerszáma, legnagyobb *díze* pedig az ostor. De csak a szíj-ostor, a *hátrazóelő ostor*, a díszes, rövid nyelvű s amelyet a vállra akasztva, vállra dobva hordanak úgy, hogy vágás után rácsapódik a bal vállra, jobb hónalj alatt pedig átveszik s az ostor végét visszavetik a balvállra.

A juhásznak ostor nem kell.

A kocsis, a béres kezében is ostor van, ez azonban nem az a pompás pászorszerszám, amelyről itt szólni akarunk.

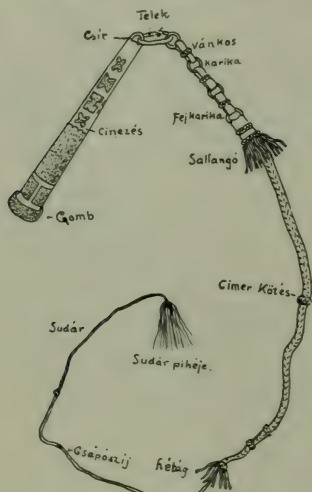
Az igazi pászor-ostor készítése ősi mesterség.

Rendszeren szilvafából két arasz hosszú hengerded nyelet faragnak. Csak a két arasz-tos nyél a legalkalmasabb. Ennek közepét szépen kicifrázzak. Az a rész, amelyet a kéz fog-díszítés alá nem kerül, mert úgy nem esték jó fogás rajta. A nyél felső részét sem díszítik, mert az vékonyabb, a faragás *kicenné* az *erőből* a nyelet, erős vágásnál eltörnek.

A nyél legalsó részére lombot, rózsát faragnak. A legtöbb karikás-nyél cinezett. A cinezést később írjuk le.

A nyél felső végét szív-, sarokalakokra bemetelik. Azután a felső vég lapját kifúrják. Ebbe egy *rész-csirt*, *sasókdé*-tesznek, amelyet cínöntéssel erősítenek beléje. Ez a cín tartja az ostort. Balatonvidékén az ilyen cines ostor-nyelek a legszokottabbak, ott az ilyen ostort szereti legjobban a magyar pászor. A csirt sokszor a nyélből magából faragják ki azok, akik nem tudnak a cínöntés-hez.

Vannak olyan nyelek is, melyeknek felső végén gyűrűsen körülfutó árkot mélyítenek, vagyis a nyél felső végén egy gombfej van. Az ostort az ilyen nyélre úgy hurkolják, *telekölök* rá, *cigányostattal* erősítik oda. Az ilyen ostor rá van a nyélére *fejelve*. Ezt is azok csinálják, akik nem tudnak cínnel önteni. Ilyen ostort használnak a szláv és német pásztorok. Elvéve azonban Somogyban is találunk ilyen ostorokat; Zalában egyáltalán nem készítenek ilyeneket. Ha akad is egy-kettő, azok is Somogyból kerültek valahogyan át, de azokat is «elmástják» Zalában csiros ostorra.

OSTOR. (208)

Az ostornyelek díszítése is rendkívül változatos. Legjobban szeretik a 298. képkönytön látható ostort, hornyolt díszítésű, kivágásos, kimelett, pikkelyes nyéllel. Gyakoriak az olyanok is, amelyeket virágpántlikák futnak körül, vagy amelyekel a pásztoréletből vett jelenetek tartózkodnak (299).

Aki nem törődik azzal, hogy könnyű ostora legyen, hanem inkább a díszeset szereti, az az ostornyél minden alkalmas helyét bőven ékesíti cinőntésekkel, s a nevét, az ostoralkotás évszámát is belevágja.

Nézzük most már, mint készítik az ostort? Legelőször is kenderből meg kell fonnai az ostor töltelékét, belsejét. Legtöbb pásztor a *kigyóhasas* ostort szereti, vagyis amelynek teste hasonlít a kigyóéhoz: a közepén vastag, a feje felé, *tüben* vékonyabb, a farknál egész vékony. Sok pásztor azt tartja, hogy csak az ilyen ostornak van jó esése, csak ez nem ránt, csak ezzel lehet rendszeren vágni, dolgozni; az ilyen ostor «esetesebb», jobban jár.

Sok pedig a sudaras, *az egyivású*, sudár ostornak a híve, vagyis amelynek a fejes vége a legvastagabb s azontúl lefelé vékonyodik.

Az ilyen sudaras ostor bélésének jó egy szál bolti szíjkorbács is.

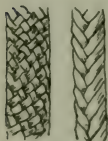
Az ostort vékony szíjpántlikákból fonják; a pántlikát kutyabőrből hasztják. Ostornak leg-

jobb a kutyabőr, de csak négy-öt éves érett kankutyáé. A nőstény kutya bőre gyöngö, török, szakad. *Kinyulad* akár túvastagságra. A nőstény kutya bőrének csak a nyaka erős. A kutyabőr pedig azért jó, mert azt mindig *veri a zstr*.

A birkabőr ugyanis gyenge, a maskabőr pedig kicsiny, kevés. Egy közönséges házi kutyából három jó ostor telik, olyan is, amelyiknek nyolc—tizenkét ága van.

A marhabőr, szarvasbőr és másféle bőr is jó ugyan, de azt boltban adják, pénzért... Ha szerencséje van a pásztornak, talál az erdőben hullott szarvast, vagy amit «arásbiccek» löttek le; húsa már ugyis romlott, a bőrével pedig nem sokat törődnek az urak...

A kikészített kutyabőrt ollóval, késsel körös-körül metszik, körülkerítik. Az így nyert bőrpántlikából lesz az ostor egy-egy ága. Ostort fonhatnak négy ágból is, de az csak aféle kisbojtárnak, pattogtatni való ostor. Legszebb a tizenhat ágas ostor. Minél több ág van az ostorban, annál vékonyabbnak kell egy-egy ágának lennie s annál sűrűbb a fonás. Tizenhat ágúnál nem igen lehet több az ostor, mert akkor igen

OSTORSZEMEK.
(208.)

vékony bórplántlikát kellene metélni. Fonhatnak azonban huszonkét ágú ostort is, ha épen tetszik. A sokágú ostor fonása olyan, mint a takács-szövés. A sokágú ostor mutatósabb, s az az igazán szeretni való ostor!

A több ág nem ad vastagságot. Az ostor teste hengeralakú vagy négyszögletes lehet; azonban a négyszögletes ostor csak bolti, gömbölyű korbácsbórból kerül ki, mert ez nem lapulhat rá a bélre.

Az ostor fonása úgy történik, hogy legelőször egy karikát otthon, vagy künn, deleléskor, ráérrő időben felakasztanak egy szegre, faágra. Ha tizenhatágú ostort akarnak fenni, akkor csak nyolc bórshalagot vesznek elő, amelyeket a karikába húznak úgy, hogy közéjük essék a karikára. Így tehát innen is nyolc ág lóg le, meg túlfelül is. A bórshalagok számánál kétszerre több az ágak száma, mert minden szalagnak két ága van így.

Következik most már a fonás maga! (298 a).

A sudaras ostor hegye felé az ágak számát kevesbítik, hogy vékonyabb legyen az ostornak ez a része.

A kigyótestű, vagy az egész végig egyenlő szárú ágakból álló ostor alsó részénél az ágakat egy kis darabon nem fonják össze, hanem *bakló*-szerűen különválva hagyják, úgy, hogy jól megolvashatjuk, hány ágból van az ostor. Az egyik ággal az ostorvéget kötik össze. Ezért ezt az ágat ki kell hagyni a számításból. Azt különben, hogy hány ágú az ostor, a pásztor megmondja, ha csak egy szempillantást vet az ostorra.

Megtudjuk tőle, hogy ahány szemet tudunk egymás mellett összeolvasni az ostoron körös-körül, annyi ágból áll ki az ostor.

Vagyis a hengeralakú ostornak világosabb szemeit olvassuk össze. Az alább, főlebb eső szemeket az olvasásnál ki kell kerülni. Az ilyen összeolvasás csak a hosszúszezes, *búza-azemes* korbácsfonásnál megbízható, a «felszedett» ostornál nem, mert a sűrű szemek nem esnek épen egymás mellé.

A tizenhatágú ostor fonását össze kell tömni, amiért négyszögletes fonásszemek keletkeznek.

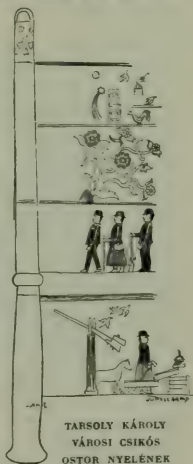
Az ilyen ostor szemei hasonlítanak a tusán lévő kukorica-szemekhez. Azért a fonást *kukorica-szemesnek* nevezik.

Vers Sándor, keszthelyi kanász, többedmagával azonban ezt a fonást *pacalos*-nak mondja. A levesbe az asszony ugyanis *cifra pacalt* metél, ami négyszögletes, kockás tézta. Vers Sándor tehát a négyszögletes szemet a pacalhoz hasonlítja.

Ezt a fonást *felszedett fonásnak*, az ostort *szedetes ostornak* is nevezik, mert fonás közben az ágakat mindig fölfelé kell nyomni, hogy a szemek négyszögletesek, sűrűk legyenek, mint a vászon szövése.

Az ostorfonás másik módja a már említett hosszúszezes, amelyet úgy kell fenni, mint az aprószentek korbácsát, amellyel Aprószentek napján az ismerősöket jó kívánatok mellett megütlelik a Balatonmelléken.

Az ilyen ostort *alának szedik*, szemei hosszúak, mert lefelé esnek, azért *hosszú fonásnak*, *fuld fonásnak* is nevezik. Ezt sokkal könnyebb fenni, mint a fölszedett ostort. Az utóbbival négy órahosszat is elbabrálnak s mindenki nem is ért hozzá. Vidékekkint vannak híres ostorfonó pásztorok. A futó fonásos ostort egy óra alatt megfonhatja akárki könnyen. Ha a fölszedett ostor egy ága használat közben elszakad, nem baj, mert alatta van mindjárt a másik szem, a fonás nem bomlik föl. Legfőlebb egy kis bőrgyűrűvel, vitézkötéssel lefogják. A hosszúszezes ostor hamarabb felbomlik; ennek szemei hasonlítanak a búzaszemhez. Az ostor olyan, mint mikor a búzakalászon ülnek a szemek. Ezért *búza-azemes* fonásnak is mondják az ilyen (298 a).

TARSOLY KÁROLY
VÁROSI CSIKÓS
OSTOR NYELÉNEK
DISZÍTÉSEI. (299)

Az ostor testére néhány szíjgyűrűt kötnek. Ez a *díszkötés*, vitézkötés, címerkötés, lekötés.

Megkészülvén így az ostor teste, akkor kerül aljára a *csapószíj*. Ez csapja meg az állatot. A csapószíjat külön bőrből erősítik oda, de hogyha az ostor hélé bolti szíj, akkor a csapószíj ennek a folytatása.

A csapószíj aljára jön a sudár, a durrantó. A sudár borzas végét *pihének* nevezik.

A sudárt kenderből, lófarokból, újabban — óh változó idők — ralfiából fonják. Lószórhöz bajosabban jut a pásztor. Kendertermelés sincs mindenütt. A kender is drága. A raffiát a boltban olcsón, hamar megvehetik. A kender nem is olyan jó, mint a raffia, mert hamar szakad, ha kicsit vizes, rátekeredik az ostonra, s azon megakad. Az ostor egész hosszúsága mintegy két méter. Egyik kanász valamivel rövidebb, másik hosszabra veszi, aszerint, a mint alacsonyabb vagy magasabb ember, erősebb vagy gyöngébb, a karja.

Már most következnék az ostornak nyélre akasztása.

Az ostornak csak úgy van *jó esete*, vágása, ha az ostor teste és a nyél között *vánkosok*, karikák vannak.

A vánkos egy-egy többrétű bőr-izületben van meg a karikán, amelyen az ostor fordul. A vánkos több rétet vagy összevarrják, vagy *címerkötéssel*, vitézkötéssel tartják össze. Ez a kötés finom bőrágakból készült gyűrű s így tartósabb, értékesebb, szebb, nem bomlik föl olyan hamar. A vánkos előálló végét sallangosra metélik ki (298). Nem mindenki tudja megcsinálni; a rezi kanász, mikor katona volt, két liter bort fizetett a katona-*szatyler* legénynek, amiért megtanította rá.

Az a legszebb ostor, amelyen a fejkarikával együtt hat karika és négy vánkos van. Van olyan ostor is, amelyen egymás mellett párjával vannak a vánkosok és a karikák. Két-három karikát egy vánkosba egymás alá is tesznek, ha az ostor teste nehéz, húsos. Ilyenkor a vánkosoknak is húsosabbaknak kell lenniök, hogy jobban játszhasanak az ostor testével.

E karikák legtöbbször csillogó rézből vannak, amit boltban vesznek.

Sok pásztor szaruból metszi ezeket is. A régi pásztor meg épen nem ment boltba pénzt adni a karikákért.

Sok vidéken e karikákról nevezik az ostort karikás-ostornak, vagy csak *karikásnak*, nem pedig azért, mert a pásztor karikába kötve hordja a vállán.

A balatonvidéki pásztor azonban a karikás szót meg sem érti, annyira nem, hogy mikor szóltunk egy-egy pásztornak, adná ide a karikását: nem tudta, voltaképen mit is akarunk tőle.

A karikáknak és a vánkosoknak is sudarasodni kell az ostor fejtől a nyél felé, vagyis az alsóbb karikák nagyobbak, mint a felsők.

Az így kiegészített ostort többrétű szíjszalaggal: a *telek*-kel erősítik a nyél csírhához.

Van aki a karikákat elhagyja; a vánkosokat csak szíjhurokkal kapcsolja egymáshoz, mert a karika *eszi*, rágja, *vásztja* az ostort, meg nehezebbé is teszi. A karika miatt nem győzi az ember telekkel az ostort, ezért hagyják el sok vidéken a nyél csírhját is.

A karikák tehát csak cifraságok, díszítések az ostonon.

Az ostor fejére sallangokat akasztanak.

Végül az egész ostort faggyúval jól bekenik, bedörgölik, hogy a vizet ne vehesse be, hogy tovább tartson.

A magyar karikás-ostor nyilván a földkerekség legszebb, legdíszesebb pásztorszerszáma. Mennyi szeretettel készítik fonják, díszítik! . . .

A karikásnak szerepe volt a magyar szabadságharcban is. A pörgekalapos, lobogó kék inges, bőgatyás, posztó-mándlis, fehér szűrös szabad-csapatok fegyverzete: nehéz kard, pisztoly és a féltelmes karikás, melynek végén ólomgolyó volt . . . Pásztor nép volt az, jó

magyar valamennyi, ha egy kicsit tilosba tévedt is azelőtt. Életét vitte a haza oltárára, bocsánat minden bűniért! Az 1848-ban olvassuk vitézségüket.

... Nincs azaz arabs- és kozáklovas, aki ügyességben és vakmerőségben vetekeket volna velük. Ha egy lovasra rácsördítettek, az ostor körije fonódott, lerántották s árkon, bokron keresztül hureolták. Nem volt az a ló, mely meg ne vadult volna, mikor a karikás ólomgolyója az orrára koppintott.

A jámbor svaliszér lovagol nagy keményen. Mögötte száguld szilaj paripán a volt pásztor, akiből honvéd lett. Lebontja rezes karikását. Lová összetanult már vele. Érti még a gondolatját is. A paripa lehajtja fejét, a pásztor csördít egyet onnival, a karikás óriási suhogója süvit a levegőben, körül kapja a vasast, rátekerőzik s egy szempillantás alatt leszedi a vitézt a nyeregből. Védekezni nem tud a furcsa szerszám ellen. Ha a betyár meglödi a balról, a lovac parirozza balról s az ostor megcsípi az orcáját jobbról. A magyar kivágja a suhogót jobbfelől, a vasas elébe vág jobbfelől. Egy szempillantás és véres a bal arca; ha egyszer beleakadt az ostorba, nincs menekvés. A magyar összelövi ellenségét a földön. Ha sok az ellenség, gyorsan a lovac orrára koppingat, a ló atól megvadul, s maga gondoskodik róla, hogy leveesse lovagját. . . .

Ilyen katonasága egy nemzetnek sem volt a világon, csak a magyarnak.

A karikást *hátraszóló ostornak* is mondják, mert ha durrantani akarnak vele, akkor, mielőtt előre emelik, hátrafelé kell rántani. Csak így durranik nagyot. Ha előre csapják, nem lehet vele erőset durrantani.

Van *előszóló ostor* is. Ennek a nyele hosszú, az ostora pedig négy ágból van fonva.

Olyan, mint a kocsis ostora. Sok pásztor ha a mezőn őriz, ezt az ostort használja, mert gyorsabban lehet vele vagdalózni, könnyebben *elsuttjolódik*, könnyebben visszatartja a disznót. A két ostor tekintetében is nézeteltérések vannak a kanászok között. Domján Péter alsószidi kanász például azt mondja, hogy neki semmiért sem kelleve a hosszúnyelű ostor, mert azt csak olyan ember használja, aki szereti a disznót *suprálni, aprétani*, ütni, kínozni; az előszóló ostorral muszáj ráütni a disznóra, de a másik ostorral ha csak fölötte durrant, vág el egyet, akkor már a szele is hajítja a disznót, a durrantástól is megijed.

Őrzés közben mindig esakpolódni kell. Ehhez, más kanász szerint, a karikás, egész nap, erős szerszám lenne. Azzal a malacot agyon is vághatnak, ámbár a kanász vigyáz, hogy az ostornak csak a csapószija suvadjék az állat testére.

Ahol a kanász nem kürttel figyelmezteti a falut kihátásra, ott, mint már említettük, karikás ostorral durrogat, amely akkorát szól, mint a pu-ska.

Ezért kell tehát az előszóló ostor mellett, a karikás ostor is. Ahol azonban kürtöl a kanász, ott is a vállára veti a karikást, mert az a kanász díszé.

Régebbi időben a pásztor a *tarisznáját* is maga készítette (300). Dehogy adott volna pénzt az ilyesmiért! Megfejtette a birkát, bőrét kikészítette s abból kiszabta a tarisznát. A kanász tarisznája föleles volt, de a juhászénak nem volt fölele, mert az csak jó időben legeltet, akkor van künt szabad ég alatt. A tarisznának széles, arasos szíjja volt. A tarisznát nem varrták csapágtalab, hanem szíjjal fűzték. Oldalait és a fenekét széles árral körös-körül liggatták s a lyukakon kötésnek kétágú szíjjat húztak keresztül. A fonás

TARISZNYÁS PÁSZTOROK. (300)

tehát keresztben fogta össze a tarisznya részeit. A régi tarisznya akkora volt, hogy egy kenyér, a csutora bor és egy fél birka elfért benne. Beleönthettek egy fél mérő gyümölcsöt. A pásztor régente hetekig sem járt haza a legelőről, sok eleséget vitt magával, elegendőt. Ehhez pedig nagy tarisznya kellett. A tarisznyára bőrből rózsákat, sallangókat csinált: felső széléit kicifrázta esipkésre s a tarisznya szélire, a kötésekre fonatokat illesztett. Végül fényes csatokkal felékesítette a tarisznyát. A legelők összeszorulásával a pásztor mindinkább közeledik a városhoz, a tarisznyát most már a szijgyártónál szerzi be. Az állategészségügyi törvények rendelkezései miatt bőrhöz sem jut oly könnyen, mint a régi világban.

A tarisznya-ipar hajdan nagyon virágzott. Sok tarisznyakészítő volt s azok egyébbel nem foglalkoztak. Most a Balaton három vármegyéjében csupán Kaposvárott él még egy régi tarisznya-készítő.

TARISZNYÁS-SÁTRAK A KESZTHELYI VÁSÁRBAN. (303)

A tarisznyákat, a nyergeket szijgyártók készítik a lószerszám és egyéb munkák mellett. A tarisznyakészítés is pusztul, mert ma már egy nap alatt megfordul a polgár-ember akár Budapestről is. Kap enni-inni minden második házban, nem kell már annyira tarisznyázní, mint régente, amikor gyalog és kocsin hetekszám utaztak.

A pásztornak díszesebb a tarisznyája is: ékeesebb, sallangosabb, több csattal s karikával feldíszített tarisznyát vásárol (303). A tarisznyára széles akasztószijjak kelleneek, mert akkor van meg a pásztoros formája. A pásztor tarisznyájának viselésével is eltér a nép módjától, mert komótosan lehocsátja a tarisznya szíjját, a polgárember pedig magasra vonja. A takarékosabb pásztor még most is megvarrja a maga tarisznyáját; bőrs bolthban megveszi a bőrt: papírból két oldalának s fenekének mustrát csinál, azt ráfeketi a bőrre és kimetszi; fenekét visszajáról összevarrja, s azután a tarisznyát, rendes alakjára, visszafordítja.

A földműves tarisznyájának födele alatt egy zseb van, a pásztor azonban erre még két kisebb zsebet varr, mert a tükrösnek, a gyufatartónak, a bicsagnak külön hely kell. A tarisznya födelét is díszítve szeretik.

Ezért a tarisznyás, fából formákat faragtat pásztorokkal vagy hozzáértő emberekkel.

A formákra pásztor, kocavadászt, őzt, szarvast, eserégit, tulipánágakat, szóval népies díszítő motívumokat faragnak: a bőrt megnedvesítik, rányomkolják a formákat s azok a tarisznya fedelén domboralakban maradnak meg. (301—302)

Nevezetes holmi a *dohányzacskó*. (304)

Magyar ember jobban szereti a pipát, mint a szivart: dohányját mindig magával hordja a dohányzacskóban, melynek díszes sallangjai, *cafrangjai* kilógnak zsebéből. Lássa, aki akarja, hogy viselőjének nemcsak pipára, dohányra is telik, nem lévén ő amolyan közmondásbeli nagy pipájú, kevés dohányú ember.

A sallangoknak azonban gyakorlati céljuk is van, mert azoknál fogvást kényelmesen elő lehet rántani a zacskót a zsebből. És azt is mutatja, hogy: van ám dohányzacskó!...

Nagyobb embernek tartják, aki a dohányzacskóval kitűz.

A dohányzacskók legrangosabbjait természetesen a pásztoroknál látjuk.

Legkedveltebb a kostök-zacskó. A hozzávaló bőrt a levágott, elhullott kos testének megfelelő helyén *kikerengetik*. A zacskóról lelógó pántlikák közül kettőt az állat hátulsó lábának a belső bőréből, egyet pedig a hasaaljából metszenek ki. Metszhetnének ki onnan többet is, de akkor elrontanák a bőrt, de meg az nagyon fölösleges lenne, mert sallagnak ennyi is elég. A zacskónak szája fölött szétterülő *tányérja* van, amit a lábközből és a kos hasaaljából metszenek ki.

Dohányzacskót macskabőrből is készítenek. A szalagot, a sallangot, a farkból és a két hátulsó lábból hasítják. Így a macska hátulja lesz a zacskó nyílása, a feje felől eső rész pedig a fenéke. A bőri tehát itt be kell kötni. Ezért nem olyan értékes, hitványabb a macskabőr-zacskó, mint a kostök-zacskó.

A zacskó pántlikáit vagy egész szélességükben meghagyják, vagy pedig számos vékony szallangra hasítják. A macskabőr nem ad ki oly hosszú pántlikákat, mint a kosbőr, ezért a macskabőr-zacskó pántlikáját a bőr több helyéről lemetszett darabokból toldják meg, s hogy ez ne lássék, rája baklyókat, szép fonásokat, gombokat mivelnek, igen nagy ügyességgel. De nem az az igaz, mégse!

A széles szalagok széleit és a zacskónyílás szélét a kovácsnál készített *liggatóvasakkal*, lyukasztó-vasakkal, kiéleltetett patronnal, karikásra, csipkésre helyesen kicifrázzák. A lyukas kulcsnak eltörök azt a részét, a mi a zárba jár: a *tellét*, s ilyen kulcsesal verik ki, karikázzák ki köröskörül a zacskó szélét.

A zacskót szép sárgára meg is főtik: leszedik az ökörfarkú kóró sárga virágát és lisztjével a zacskót bedörzsölik, vagy pedig a virágot egy edényben összegyömösölvé, belőle levét facsarnak s disznóörtéből készült ecsettel a levét a zacskóra rákenik.

A DOHÁNYZACSKÓ. (304)

A zacsok testét a pásztor feleségével, leányával vagy a szűrszabóval, *hárásszal*, selyemfonállal kihimezteti. Így azután a dohányzacsok az ünnepi ruhának messzire látszó díszé leszén.

Pásztorművészet volt hajdanában a *bocskorfűzés* is.

A hatvanas években a somogyi kanászok még valamennyien bocskorban jártak. Somogyban még találkozók egy-két bocskoros pásztor, a földművesek azonban Somogy egyes falvaiban még javában bocskort viselnek ma is.

Jó is a bocskor, mert zajtalan, könnyű lábbeli. Télen nem fázik meg benne az ember lába. Több ruhát, szalmát lehet beletenni, mint a csizmába, a bocskor tehát nem hűl úgy át, mint a csizma vékony bőre s a benne lévő egy szál kaparuha.

A pásztorok, öregapjuk elbeszélése után, azt mondják, hogy az igen régi világban — ezelőtt száz évvel — nem volt eszímája a népnek, mindenki csak bocskort viselt.

Később jött a sarú, amelyik amolyan otromba csizma volt. Utóbb mindinkább formásabbra vették s így lett a mai ráncos csizma, a *rámás csizma*. A csizmadiák most már egész *formába vannak tanulva*.

A bocskor is elmúlt. Ma már sok hely megbámulják a bocskoros embert, mint borjú az újkaput s kinevetik. Az esernyő bejövetelével felfordult a világ, panaszolja az öreg pásztor. Nem csoda ha elszaporodott a csizma, hiszen régente még az úri asszonyok sem viseltek kalapot, ma már a szobalányok is abban parádéznek.

Mócsi Ferenc, balatonújlaki polgártárs szerint, most pajkosabb, kevélyebb a nép. Maholnap még a csizmát is elhagyja, majd cugos cipellőben jár.

Máskor egy kalap is elég volt 10—12 évig. A zsír verődött ki belőle. Ha egyik ember a másikat oldalba dobta vele, hát megdagadt ahol érte. Jó kalapok is voltak azok, mert sohasem áztak el!

Régente a hajviselet is más volt. Még a fiatal emberek is hosszú, csárdás, csimbókos, gombos haját viseltek. A csimbók a fület védte, alatta sohasem fázott az meg. A halántékon az ütést felfogta. A hosszú hajjal akár kalapot sem kellett viselni. Föltartóztatta a nap melegét is.

A jó Isten nem is növeszti meg hiába hosszúra a haját. Ezt is csak a katonaság, meg az istenverte német világ hagyatta el a pásztorral. Régente, ha a térdig ért is le, összefonta haját a fehérség; *a fül elejbe összezsúrdtek*, mint Fekete János nemesvitai csordás meséli.

Hosszúhajú pásztorát még többet látunk a Balatont övező megyékben. Azt mondják azonban, hogy csimbókos ember már csak egy van Somogyban (26). Csimbókot ma már csak a teknővájó cigány visel.

No de mi most a bocskorról akarunk beszélni. Bizony a régi bocskoros világban jobb sora volt az embernek! Akkor a belérakott sok szalonnától elrothadt a szűr ujjja. Akkor kis ablakok voltak, de az asztal mindig rogyásig volt, most nagy, táblaüveges ablakot csináltak, az asztalra meg alig jut valami harapnivaló! . . .

A bocskor könnyű lábbeli volt. Később inkább a csordások, meg a kanászok viselték, mert azoknak sokat kell az állat után lótni-futni.

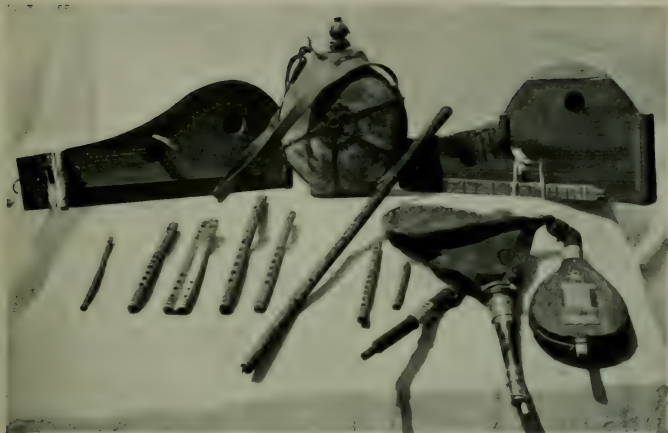
A juhász helyett a kutya fut s juhászember a nehezebb csizmában is könnyen eláll-dogálhat. Úgy látszik, a bocskor előkelőbb polgárembereknek is rendszer viselete volt. Erre mutat a *bocskoros nemes* elnevezés.

A bocskorbőrnek a szélét hegyes vassal kilyukasztják, kibögdösik. A lyukakba szíjat húznak, fűznek, összeráncolják a bőrt, úgy, hogy az orra és sarka fölfele fordul. be-pördül. A bocskoron varrás nem volt, csak fűzés.

A magyar ember bocskorának az orra karikás; a tóte s a horváté hegyes.

A lóte a bőre elül két fület vág s a bőrt az ezekbe húzott szíjjal *összeveszi*, hogy a bocskor hegyes legyen.

Kaposvárott ismerkedtünk egy régi, bocskoros kanászszal.

CITERÁK, FURUGLYÁK. HOSSZÚ FURUGLYA ÉS DÚDA. MEG EGY KULACS. 305

Azt mondtuk neki, hogy a bocskor alkalmatlan lábbeli lehet, hisz a kanásznak esőben, hóban, vízben kell járni, átázik a bocskor s belekehesedik a gazdája! . . .

— Hát igaz, hogy belefolyik a víz, de ki is folyik belőle, volt a válasz.

Most érünk a hangszerekhez. Első: a *furulya*, a «furuglya» (305).

Mikor szombat este megyek a rózsámhoz,
Megölel, megcsókol, én meg furulyázom,
De szeretném akkor azt az urat látni,
Aki velem versenyt merne furulyázni.

Este későn furulyaszó hallatszik,
Pásztor-gyerek panaszolja keservit,
Sir, zokog a kis furulya kezében,
Mert elhagyta a babája hűtelen.

Nem búsulok, vígan szól már furulyám,
Mert van nékem kőkényszemű kis babám,
Hogy fogjuk mi majd ezt a nagy világot

A galamb is tőlünk [szeretni,
tanul, turbékolni,
[csókolózni, szeretni.

Nyári estén furulyaszó hallatszik,
Pásztorfiú panaszolja keservit,

Sir, zokog a kis furulya kezében,
Hogy elhagytál, hogy megcsalltál
Ne verjen meg az isten!

Pásztorfiút halva lelték reggelre,
Kis furulyát megghasadva mellette,
Addig fújta, míg a fája meghasadt,
Míg a szíve, szegény szíve,
Bánatában megszakadt.

Bujdosik a disznó
Kilenc malacával,
L'ána a kanász
Üres tarisznyával.

Fújja furulyáját,
Keserves nótáját,
Hogyha megtehetné
Az ő kis farkáját.

A pásztor a furuglyát úgy készíti, hogy *bedza*-fának ágából a belet kitolja, az ág belsejét fűróval tágabbra fúrja s a furuglya felső nyílását bicsakkal szélesebbre «karétja».

Furulyának csak az a fa alkalmas, amely egy évig a mestergerenda fölött vagy a padlásán száradt.

ELŐSIPOS FURUGLYA. (306)

Furuglyát készítenek még istenátkozta túskefából is, túskefőzsa-fából, amelynek sok apró túskeje van s kis piros *bicskét* terem (csipkerőzsa terem rajta).

Ennek a fáját nem lehet levegőn szárogatni, marhanaj közé teszik s abban szépen kiérik.

A furuglyán az ujjaknak, billegtetésre, hat lyuk van. A lyukakat tüzes vassal sütik ki, mert fúrásban a vékony fa elrepedne.

Ha már kézben van a tüzes vas, azzal a furuglyára díszítéseket is égetnek. Balatonvidéken már régen kitaláltak így az úri divatú faégetést.

A furuglya sípja a felső nyílásban, a furuglya felső végén van.

Ezért a neve *végről fuvó furuglya*, vagy *elősípos furuglya* (306).

A sípos véget ék felének faragják, hogy jól a szájba álljon.

A furuglya nyelvét a fagyöngy, *gyembelő* buckájából faragják, mert a *gyöngy-buckó*, a *csonbor*, nem dagad meg, mint egyéb fa.

A furuglya nyelve megnyálasodik; ha a furuglya nem szól jól: bort, ecetet öntenek bele, hogy hangja megerősödjék. Egyéb fából készült nyelv megdagadna s elhasitaná, szétnyomná a furuglya fejét.

Az ilyen furuglyát *kis furuglyának* is nevezik.

Van *hosszú furuglya* is. Ez olyan hosszú, hogy ha ülve fujják, a vége majdnem leér a földre (307).

A hosszú furuglyának nincs olyan sivitós hangja, mint a kis furuglyának. Ha az ember belefúj, *beledörmög*, szép csöndes, vastag hang gömbölyödik ki belőle.

Tamás József oroshelyi kanász ugyanis azt mondja, hogy a furuglyába a levegőt, a dörmögést neki kell

beleadni; úgy is tud furuglyázni, hogy nem dörmög. A furuglya sípol, füttyül ha fenn belefujnak s a lyukakat nem fogják be.

Más muzsika csak olyan hincegő-hencegő embernek való, aki ugrál, táncol, lármáz mellette, - mondja a pásztor. Utóvégre a hosszú furuglya mellett is lehet táncolni, de csak olyan *acsoszogós* nótákat).

A hosszú furuglya mellett az öregek tisztességesen élénekelgetnek, elbeszélgetnek.

A betyárok is ilyen furuglya mellett szoktak volt mulatni, mert az nem hallatszott ki a pincéből.

Egy-egy hosszú furuglya három-négy sukk hosszú; ha rövidebb, akkor nem adja ki a hangot, ha pedig hosszabb lenne, akkor meg leérne a földre.

Hosszabb kezű embernek valamivel hosszabb furuglya kell.

Régeinte nem igen volt *collstock*. Nem is kellett, mert a három-négy *sukkot* kézzel is kimérhették. Egy láb ugyanis akkora, mint az embernek ökölbe fogott s kinyújtott hüvelykujjakkal egymás mellé tett két keze. A bodzafa ágát tehát így mérték ki megfelelő hosszúságra.

A lyukakat szépen be kell osztani, elrendezni aszerint, hogy *«hová vág az ujj»*. Tudni való, hogy ha az ember felülről fújja a furuglyát, akkor a szellő a felső lyukakat éri közelebb; ezek tehát *áiktósabb* hangot adnak.

A hosszú furuglyán csak öt lyuk van. Ahol beléfujnak, az a *zsilip-lik*.

Megkérdeztük a keszthelyi kanasztól, hogy miért sütnek a kis furuglyára hat lyukat, a hosszúra pedig csak ötöt? Miért nem többet vagy kevesebbet?

A kanász, mint a világ legtermészetesebb dolgát, megmagyarázta, hogy a kis furuglyára azért nem kell több lyukat égetni, mert arra nem fér rá több ujj, mint a két kéz három középső uja. A hüvelyk-ujjakkal fogni kell a furulyát, a két kis-ujj pedig kiesik mellőle, lemarad róla, «kilebb esik». A hosszú furuglyára pedig azért nem kell több lyuk, mert azoknak alant kell lenni. Minél lejjebb van a lyuk, annál mélyebb a hang. Már pedig a hosszú furuglyán szép mély hangokat akarnak kifűjni. Már most, ha a kart kinyújtva, lenyújtjuk a lyukakhoz, akkor éppen öt lyukat tudunk befogni, mert a hüvelykujjakkal itt is a furuglyát tartjuk. A lejjebb eső jobb kéznek az uja lemarad a furuglyáról.

A hosszú furuglya készítéséhez természetesen hosszabb és erősebb fűrő kell, amivel az ág két végét fűrjék be addig, míg a fúratok a közepén találkoznak.

A furuglyára egy kis fület faragnak s úgy akasztják a falra. A furuglya alsó része vastagabb, kiugróbb, az a *furuglya kürtje*. Ez rajta a dísz, de meg azért is jó, hogy egykönnyen el ne repedjen. Ha ez mindamellett megtörténik s ha a repedés nem nagy, akkor a furuglyára állati belet huznak. (A furuglya fejére egy kis bőrtasakot csinálnak, hogy az megvédje portól, piszoktól. Erre is szoknak akasztót tenni.)

Minden vidéknek akad egy-egy furuglya-készítő pásztor, akinek jó zenei hallása van. A fűvőhangszer lyukjait pontosan el tudja rendezni, hogy azon a skálát kifűjhassák. A gyenesdiási esordás beszéli, hogy ő is készítettett egy hosszú furulyát. Egy kila gabonát és egy pár fejelés csizrát adott érte. Egyszer odaadta kölcsön egy legénynek, hogy lakodalomban furuglyázhasson vele. A legény a falhoz támasztotta. Egy részeg vőfény fölkapta, azt gondolta, hogy bot és a cigány fejéhez vágta. A furuglya eltörött. Most is ott a *cserépc* a ládában. . . .

Mennyire szereti a pásztor az ő kedves holmiját! Még rongcsait is megörzi a láda fenekén!

A magyar zene kutatói a hosszú furuglyához értő öreg pásztorok körében sok ősi zamatú népdalt menthetnének meg.

A baltányhát-pusztai juhász számadó furulyázott nekünk ismeretlen gyönyörű búsongó dallamokat, amelyek nagyon hasonlótanak a kuruc-nótákhoz; egy-egy harcias, dacosabb nóta mellé a számadó lábbal összhangzóan dobbantott, ami a zenélésnek valami eredeti, különös ősi jelleget adott.

A pásztoroknál otthonos a flóta is, vagy amint ők jobb magyar szóval mondják: az *oldalisp*, vagy *oldal-furuglya*.

Ez olyan, mint a furuglya, csak hosszabb s fűjó lyukja, az oldalán van; felső nyílását becsapolják, abba egy dugót tesznek, hogy a fűvott szellő az alább lévő lyukak felé haladjon.

A flótát összerakható és szétszedhető három részben is csinálják, hogy a tarisznyában jól megférhessen.

Több kisebb-nagyobb fajtájú síp van; legkisebb a fűzfás-síp, amit fiainak készítenek játékszerűen a pásztor.

Képünkön (305) egy dupla furulyát is látunk, melynek két fele, mint a kétfejű sas

HOSSZÚ FURUGLYA. (307)

(pedig ezt a madarat de kevésbé kedvelik ezen a vidéken) össze van növe. Az egyik felén négy lyuk van, a másikon három. Az egyik sor lyuk a játszó, a másik sor a kísérő.

A pásztorságnak s általában a népnek igen kedves hangszere a *citera*, ez az éles zengésű, kellemesen lármás húros hangszer.

Balatonvidéken a citera alját és oldalait egy fából vésik ki s a formáját kikaréjtják; a peremekre azután rászabják a felsőrészt, amelyen hangárasztó két lyuk van.

Ha a citera feje görbe s az oldala nem abból a fából készült, amelyből a feneké: a lát melegvízbe áztatják s úgy hajlítják rá a fejre. A hűrt megfeszítő szegeket elvagdalt erősebb drótból készítik. A szegek fejét meghajtják s ebbe húzzák a húrokat.

A citera felső lapján legelől van a *kotta*: egy fokokra beosztott falemez, a hang-lajtorja. Ezen futnak végig a játszó húrok, amelyeken két oktávot játszhatnak. A húrok alaphangja *g*. Ha egy lúdtollal, balkéz felől, lenyomják a hűrt s másik felől egy másik lúdtollal végighúzzák, akkor *a*-hangot ad. Ha idebb. jobbra nyomják le, akkor *h*-hangot ad, és így tovább. Mielőtt a *kotta* választó vonalait, fokait leraknák, próbálgatják: hol kezdődik a másik hang? Minél inkább közeledünk a húr lenyomásával jobbra, annál magasabb lesz a hang és kisebb a fokoknak egymástól való távolsága. A négy húr mellett van kísérő húr is.

Az úgynevezett *büggös* hűrt a pásztor maga készíti a birka bárszingjából, nyelő gégéből. Ennek egyik végét valahol szeggel megerősítik s a másik végét bal kézzel húzzák; a bársingot így összezacsavargatják s a jobb kézzel végig huzogatják, hogy megnyúljon. Végül ezt a másik végét is megerősítik valahol, a hűrt kifeszítik, s úgy szárad meg.

A birka végbeléből is csinálnak hűrt. Más bél nem jó, mert vékony, könnyen szakad. A citera többi húrja acélból van. Azokat boltban vásárolják.

A húrokat a citerára felhúzzák, hang szerint *összeeszedik*, vagy mint szakképzett zenész mondaná: *stimmelik*.

Aki jól tud játszani, még sötétben is összeszedi a húrokat.

A nép között sok citera-művész van, aki egyszer-kétszeri hallásra úgy eljártsa az új nótát, mint a cigány.

A citera csak szoba-hangszer, ezt a pásztor csak télen veszi elő, mert magával nem hordozhatja. Citerához értő embernek nagy kelete van faluhelyt: kukoricafosztáskor, toll-fosztáskor a sarokban citerál, s leányok, legények jókedvű énekek kísérik.

A pásztorság kedves hangszere volt, hajdanában: a *duda* (308).

Hogy is van csak, a régi, régi nóta:

Ha megunja furulyáját
Előveszi bőrdudáját,
Belefújja hűját a birka bőrébe,
Szélnek ereszti belőle.

Idősebb pásztorok azt vallják, hogy az ő legénykorukban majd minden valamirevaló pásztornak volt dudája s bizony megesett, hogy dudaszó mellett mulattak a csárdában, három nap, három éjjel. Lakodalmakban is a duda szóllott. Szép is volt az! Egymaga akkora neszt csinált, mint egy nagy banda. A nóta is hosszabb volt akkor: dudaszó mellé való; ma, bezzeg, alighogy belékapnak a nóta elejébe, már ott a hátulja...

Hajdanában, deleléskor a pásztor nóta-csinálással foglalkozott. Kitalált valami pásztor-életre alkalmazott naiv szöveget s a dudát addig-addig fújta, billegette, szorongatta, míg zenét is szerzett hozzá. Így termett az igazi népdal.

Akik a magyar zene elemeit kutatják, először is a régi pásztorokat keressék föl sürgősen, ahol valóban népköltött melódiákat találhatnak még mindig igen nagy számmal.

Természetesen, a dudát is maguk készítették.

A bárányt, kecskét, kutyát *tömlő*-re megfajították, ami azt jelenti, hogy egészen huzzták le róla a bőrt anélkül, hogy elébb a hason felhasztották volna.

KARIKÁS ÉS DUDA. (388)

REGÖSÖK. (309)

a pásztor s ha a zsákot tele fújta: szólt a duda; a furuglya fújása nélkül is beszélgetett.

A telefújtt dudát a hóna alatt nyomkodta, minél jobban nyomkodta, annál jobban szólt. Ha apadt belőle a levegő, akkor ismét felfújta. Mulatság után a dudát bedobta az ágy alá s az ott tíz percig is mirgelt-morgott, míg ki nem takarodott belőle a szellő. A duda faalkatrészeit is szépen díszítették és cin-öntésekkel ékesítették föl.

Van a nép kezén egy másik ősi hangszer is, amit szintén dudának neveznek a Balatonvidéken.

Ez nem más, mint egy cserépfazék, amelynek száját disznóhólyaggal kötik be. A hólyag közepébe nádszálat erősítenek, amelyen a megnyalazott hüvelyk- és mutató-ujjat huzogatják. Bizonyos ügyesség kell hozzá, hogy e kezdetleges hangszerből a dudáló hangot ki tudják csalni. Ezt a dudát a regölő fiúk használják.

A fiúk karácsony táján sorra járnak a falu házait és a szomszédos falvakat, hogy jót kívánó énekekkel egy-egy kis ajándékot szerezzenek. A regölés a Balatont övező megyék magyarságánál még mindig szokásos.

A fiúk négyen járnak: egyiknél a duda, másiknál furulya, a harmadiknál láncos bot, a negyediknél csengő. (309)

Ezekkel az instrumentumokkal kísérik az éneket.

Az ajtón így szólnak be:

— Be szabad-e jönni a regölőknek?

— Be!

— Dicsértessék a Jézus Krisztus!

Ezután egyhangú, bizonyos ősi ízű ének következik, ilyen szöveggel:

Nem vagyunk mi rablók,
Szent István szolgái,
Most jöttünk hideg útról
Hűvöz mezejéről.
Ellazított kinek keze,
Kinek lába,
Kinek tüle, farka,
Jaj nem tudjuk mit csináljunk,
Nyomjuk-e vagy mondjuk?
Haj regő rejtem,
Azt is megadhatja,
Az a nagy Uristen.

Adjon az Uristen
Ennek a gazdának
Négy szép tehenet,
Tejet, vaját eleget,
Hadd süssenek rétest
Szegény regösöknek.
Haj regő rejtem
Azt is megadhatja
Az a nagy Uristen.

Adjon az Uristen
Ennek a gazdának

Csengős-pengős szekeret,
Székér mellé kerekét,
Kérek mellé löcsököt,
Löcsök mellé vasszeget,
Haj regő rejtem stb.

Adjon az Uristen
Ennek a gazdának
Négy szép ókról,
Két kisbérest,
Az egyik kisbérestnek
Arany ostornyelet,

A másik kisbéresnek
Arany üszlöke nyelet.
Haj regő rejtem stb.

Adjon az Uristen
Ennek a gazdának
Nyolcszáz kereszt búzát
Hatszáz kereszt rozsozt
Öszáz kereszt árpat,
Négy száz kereszt zabot.
Haj regő rejtem stb.

Adjon az Uristen
Ennek a gazdának
Ótszáz akó óbort

Hatszáz akó újhort,
Négy száz akó pálinkát,
Haj regő rejtem stb.

Adjon az Uristen
Ennek a gazdának
Tíz szép kjárót,
Meg két ólat
Az egyikből kitussanak
A másikba befussanak,
Haj regő rejtem stb.

Itten tudunk egy leányt
Kinek neve Róza,
Az Isten meg se mentse

Kebelebe rejtsé
Kert mellé kertisé
Mint a cicu farkát,
De még annál is jobban:
Mint a róka farkát.

Ágyban fekszik a gazda,
Ezer forint az oldalán
Fele szegény regölöke,
Fele a gazdáté.
Haj regő rejtem
Az is megadhatja
Az a nagy Uristen!
Dicsértessék a Jézus
Krisztus!

Térjünk be az *akolba* is (310—314).

A téli akol igen érdekes látivaló. Hosszú épület kisebb ablakkal, de kapui nagyok, hogy azokon a törtető nyáj mihamarabb átjuthasson, s a béres szekérrel is bejárhasson a kihordandó alomért. Ha a kaput nyitva hagyják, az ajtó-szraglával rekesztik vissza a birkákat.

Az akol akkor legjobb, ha mennyezete bolthajtásos, mert a gerendás akol padlása felülről meghül, az akol meleg levegője, a sok gőz ott párává csapódik le, a melegség a hűvösséggel összecsatlakozik, s a sok gőztől megvizesedik a padlás: a víz rácsöpög a birkákra s pusztítja a gyapjút.

A keszthelyi gróf Festetics-urodalom felsőmajori akolja különösen nevezetes építési példa. Talán három sincs ilyen az országban. Egy széltében 1500 birkát le lehet benne elletni. Befelér tehát 3000 állat, ami pedig sok helyet kíván; az épület bolthajtásos, a mesteri ivék hosszan sorakozó kólaban, oszlopokon nyugosznak; külön-külön rekesztésben állanak az öreg anyák, a tokló-nöstények, az előhasi nöstények, a kosok, az öreg úruk, a tokló úruk, a meddők.

A falak mentén fél etetők, *szimpla* etetők, a falmellékek; középen kettős és kerek etetők állanak. A dupla etetők *kecskelébasak* avagy *talpasak* lehetnek. A szimpla etető elé csak egy sor birka állhat, míg a többi köröskörül állhatják. Az etető közepébe hányják a szénát, a takarmányt, amit a birkák onnan az *etetés-fegyak*, a rácsok közül kihuzkodnak. Az etetők alján van a vályu, amibe az abrakot teszik.

A padlásról kötélén lóg le a *szész kalicka*. Ebben áll a só, amit a birkák nagy élvezettel nyalogatnak. Vannak még *talpas kalickák* is, amelyek a földön állanak. Újban, mióta nem kósót, hanem marhasót adnak az állatnak, inkább a talpas kalickát használják.

Az akolban az állatok szétválasztására a *szragla* szolgál (314). Ezt vesszőből fonják a birkák részére; kosoknak azonban erősebb deszkaszragla kell, mert a vesszőszraglát hamar elpusztítanak. Sok helyt a birkák saraglját is deszkából készítik, mert a vessző-saraglyára a kis bárány rákapaszkodik, s kitörheti a lábát.

A saraglya nem lehet olyan hosszú, egy darab, mint az akol egész szélessége, mert így nem rakhatnák könnyen ide-oda, meg sok helyet is foglalna el. Ezért több s rövidebb saraglyát készítenek. Ezeknek tehát valami támaszték kell, hogy hosszúságukban egymás mellé, egymásután téve megállhassanak. Erre szolgálnak a *szögafák*.

A *szimpla szögafa* a fal mellett áll. Csak két szára van, mert csak a falból ellenkező irányban haladható egy saraglyát taszítanak bele.

A *dupla szögafák* az akol középső részén állanak. Három karjuk két «közti» alkot, mert jobbra és balra futó két saraglyát kell összecsatolnia.

A sarokszeglet *szögafa*, szög alatt futó három-négy saraglyát tart, amelyek csomóra kerülnek össze a szögafánál.

Az akolban látjuk még a *billegező cöveket* is, amelyen a birkák fülebe az *állójelet*, a *seregbélyeget*, vagy az *évszámcöveket* metszik be.

A KESZTHELY-FELSŐMAJORI BIRKAÁROL. (310)

A VONYARCI BIRKAÁROL. (311)

PURKASZÁLLÁS A BAKONYI TÓBÁN-TANYÁN (SZÁRNYEKI). (312)

Az akol egész berendezését az ügyes fűrő-faragó juhászok készítik el.

Az ne is legyen juhász, akinek akoljába az uradalmi bognárnak kell az ilyesmit megkészíteni, ahogyan ne is menjen férjhez az olyan leány, aki nem tudná az ura ruháját megfoltolni, — mondja a juhász.

Az etetőknek, saraglyáknak, szókalickáknak, szógafáknak is sok változata van, a melyek mind a pásztorság elmésségét, ügyességét dicsérik.

Az akolban van egy ágy, is, valami rossz bundával. Ezen fekszik a juhász, aki éjjel-nappal a birkái mellett tartózkodik s csak akkor hagyja el azokat, ha családjához bemegyven étkezni.

A falon egy-egy pislogó méces. Ámbár már az aklokba is bevonul a kultúra, mert a keszthelyi gazdasági akadémia aklaiba már villám-világítást vezettek be.

Az akol padozatán szalma alom. Ezt egy évben kétszer hordják ki, mert arra *hogyztatják* a birkát, hogy az alomból jó trágya váljék.

AZ AKOL BERENDEZÉSE. (313)

Balról »dupla« talpasetető. Belül »szimpla« etető. Jobbról kecskelábas »dupla« etető. A közepen »kereks« etető. Előtte balról a billegő cövek, balról a talpas szó kalicka.

A CSRÁGLAS. 314

nem tudja elhajtani. Az átvonuló katonaság is jobbra akolban kap szállást.

A magyar ember eszejárására jellemző az egyik juhászszal folytatott beszélgetésünk. Kérdeztük mit nevel a fiából?

— Papot, válaszolta.

— Miért?

— Mert az a legnagyobb úr!

— Hogy, hogy??

— Azért, mert a birkaakolban hált már minden ember, katonatiszt, gróf is, de pap még soha!

Szóljunk most a *birkaevárlásról* és az *állatok jelzéséről*.

Hőleeste után a birkanyáját beterelik a téli akolba, ahol puha almon éli gondtalan életét.

Azokat a birkákat, amelyek két évesek már elmúltak, a kos alá eresztik, úgy, hogy mire a birka a téli akolba kerül, már anyai örömöknék néz elébe, vagyis, beszéljünk magyarán, *hasas lesz*.

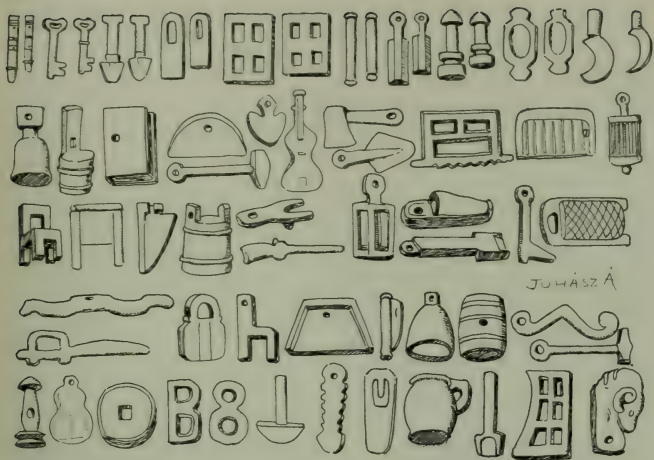
Az anyabirka huszonegy hétig hordja a bárányt s a gazdaság úgy igazítja a dolgot, hogy az ellés decemberre vagy márciusra essék.

Jómódú uradalmakban, ahol eleség van bőven, ott decemberben elletnek, úgy, hogy a kis bárányok tavaszra már megerősödvé mehetnek a legelőre. Olyan gazdánál azonban, a kinél a birka télen «koplalóban» van, a báránykák megérkezését márciusra dirigálják, mert az anya az új fűvön jobb eleséget talál, s így csemetjét jobban nevelheti.

A birka-mama az akol alomján hozza világra kisdédét. Az ellés az egész akolban három-négy hét alatt megtörténik, de addig mindegyre hallani az akolban a megszületett kis bárány czérna vékonyságú bégetését, *nyjását*.

BIRKA ÉS BÁRÁNYA NYAKURON ROVÁSSAL. 315

Mihelyt megszületett a kis bárány, a birka fölemelkedik és végignyalja; az meg sietve keresi a tápláló anyai emlőt, a *csöcsőt*.

Már most egy akolban száz és száz báránka szaladgál. A jó ellető juhász *ki tudja nézni* a bárány fejéről, hogy melyik anyának a fia, ha háromszáz birka ellik is. Vannak azonban *rosszismeretű* emberek, akik nem értenek ilyesmihez. Ha jóismeretű is a juhász, idegen segítsége van, aki nem ismerheti meg az anyát és a fiát. Ezt pedig kell ismerni, mert sok birka nem szereti a gyermekét, mielőtt kielli, elszalad tőle, ott hagyja, nem vádolja el. A birkában nincs meg az önfeláldozó anyai szeretet. Tunyan, egykedvűen nézi, ha gyermekét elviszik melőle. Sok birkának a szopástól csiklandós a csöese, különösen ha először ellett. A birkának szokása, hogy ellés után a másik bárányt is megnyalja s ilyenkor a megnyalt bárány anyja nem szívesen vádolja a kicsit, úgy ott hagyja, hogy az ember meg se találja, félre megy. Csak nagy *keresés* után találják meg.

A legtöbb birka aznap elvádolja a fiát, de van olyan is, amelyik két hét után elpártol tőle, különösen ahol nincs megfelelő eleség, ahol a birkának nincs teje s a bárány elhúzza.

Ha a birka nem szereti magzatját, akkor külön ketrecre zárják vele, hogy ne menekülhessen tőle. Evégett rekesztőt, sráglát állítanak a fal elé. Azután lécből készült közrekesztő sráglákból *bárány vádoltató* ketreceket választanak el. Ezeknek kis térségen kell lenni, hogy a birka ne pörgölődhessen. Ha a birka pörgölődne, akkor a bárány megint csak nem juthatna csöcsőhöz. A makrancosabb, goromba birka fejét becsiptetik a srágla fokai közé. Így kénytelen eltűnni, vagy szopják a báránya.

Látjuk tehát, a juhásznak tudni kell mindig, hogy esetleg melyik bárányt melyik birkával kell összereszesíteni, vagyis, hogy melyik báránynak melyik az anyja? . . .

Ezért a juhász ráérő idejében apró jelvényeket, *bárányszoktatókat* farag, amelyeknek pásztornyelven *rovás* a neve. (315—17)

A rovás valamely tárgynak kisebbített utánzata. A juhász mindegyik rovásból két darabot farag, amelyek közül a bárány nyakára szánt darab rendszerint kisebb. A rovásokba zsinórt húz. Amikor a kis bárány megszületik, az egyik rovást ennek a nyakára köti, a másikat meg az anyjáéra.

Mindenik birkára más-más alakú rovás jön.

Az egyikre, például, egy juhászkampó, a másikéra kobak, a harmadikéra imádságoskönyv, a negyedikére csutora, stb.

A rovásról tudjuk, hogy melyik báránynak melyik az anyja.

Nagy urodalomban egy nap is sok birka ellik, ezért rovásból 100—150 párnak is kell felfűzve állani az akolban.

A rovások faragásánál is láthatjuk a magyar pásztor rendkívüli ügyességét, megfigyelő képességét és formaérzékét.

A rovások a háztartási, gazdasági eszközök kicsinyített másai. (316, 317) Egy-egy felfűzött rovásgyűjteményben ott látjuk az illető gazdaság s a falu jellegzetes, típusos tárgyait, mint ezt már könyvünk elején említettük. Említsük meg azt is, hogy a rovás három-négy hétig lóg az állat nyakán.

A rovást némely helyt apró fatáblákkal helyettesítik (318) amelyekre számokat írnak. Ezek a táblák azonban nem olyan célszerűek, mert kutatni kell rajtuk az apróbb számokat, míg a rovást már tíz lépésről is meg tudjuk különböztetni.

A rovás aligha megy ki a szokásból, mert az újszülött nyakára kell valami megkülönböztető jelt tenni még akkor is, ha a birkákat *billegőlik*.

A billegőzés, belyegezés úgy történik, hogy a számmal ellátott vasbélyegzőt olvasztott szurokba mártják s azt a birka pofájára és a bárány farára vagy vállára nyomják.

Ezt a jelzést sok uraság azért szereti, mert a birkát akkor is megtudja különböztetni, ha fekszik. Ilyenkor a rovást ugyanis nem látjuk.

A szurkolás azonban dolgot szaporít, mert hozzá három ember is kell, akik közül az egyik fogja a birkát, a másik *billegőli*, a harmadik meg a paraszat és rajta a szurkot

viszi utánuk, időközönként nádszállal fújva a párazsát, hogy el ne aludjék s a szurok meg ne hűljön. Az újszülött állatra azonban, legalább egy napig, mégis csak kell rovas, mert a bárány ellés után «nyálás». Míg meg nem szárad, szurkolni nem lehet.

A rovasok felfűzve, koszorúban, ott lógnak az akol oszlopain vagy fönt henteregnek a padláson.

Az anya később szépen összeszokik a bárányával. Egymás hangját a sok ezer birka közül megismerik úgy, ahogyan az ember megismeri egymás hangját.

Van a *jelzésnek* egyéb módja is.

A bárány öt hónapig szopja az anyját, akkor elválasztják tőle s külön akolba zárják.

ROVAS FATÁBLÁBÓL. (318)

A nőtény állat neve egyéves koráig nőtény bárány, kétévesig nőtény tokló. Azután lesz anyabirka. A hím állat ugyanígy: kosbárány, kostokló és hágató kos, vagy öreg kos.

Ha sok kosbárány születik, akkor a fölöslegeseket kiherélik, *kimetszik*. Ezek az *ürük*.

A nőtény és kosbárány farkát lenyírják, azokat *kurtázzák*: az ürübárányét meghagyják. A legelőn az ürü *herdezza*, vezeti a főkát. Arra teszik a kolompot, mert erősebb, jobban bírja.

Kora tavasszal, mihelyt harapni valót találhat az állat, a nyájakat kihajtják a legelőre.

A legelőre külön *fokában* hajtják ki a különnemű és eltérő kora állatokat. Ezek összekeveredhetnek, ezért megkülönböztetésük végett különböző jelzéseket kapnak.

A kis bárányok fülebe tetoválják a születésük évszámát.

Bolti tekete porból és spiritusból festéket csinálnak; egy kézi gépecskébe, a tetováló ollóba belerakják a számokat, amelyeket bekennek a fekete por füstökével, azután

a bárány fulébe nyomják a *stetuvér-t*. Így azután mindig tudják, hogy *hánnybeli* az állat, mikor érik meg kimustrálásra, a vágóhíd alá.

Az ilyenforma jelzés nem célszerű, mert a birkákat nagy fáradtsággal kell összefogdosni, hogy a fülét megnézhessek. Ezért a juhász jobb szereti, ha a birkát csipkére billegölik. Ez azt jelent, hogy a birka füléből egy-egy darabkát kimetszenek. A különböző helyen teljesített kicsipkezés más más évet jelent.

A csipkezés alatt az állat nem sokat szenved, mert nem hűsös a fül. Olyik birka *elbékcenti* magát ugyan, de hát ez is csak olyan kényeskedés! Ha a kos kétéves elmúlik, születési évének számát apró vas számokkal a szarvára égetik. A kosokat születésük sorrendjében jegyzékbe írják. Ennek sorszáma is rákerül a szarvra. A ráégetés is azért történik, hogy már messziről láthassák a számokat. Amelyik kosnak nincsen szarva, az a *buga kos*: ilyenek a nyakába erős zsinegre, pórázmadzagra, amellyel a régi világban a pandurok kötöztek, kis fatáblácskát akasztanak s azon viseli a számát.

Sok helyt minden birka kap sorszámot is. Azt is a fülébe tetoválják. Amikor a bárány megszületik, nyakába a rovás helyett kis fatáblácskát kap. Erre rásütik az anyja fülében levő számot, amit kéthónapos korában az ő fülébe is betetoválnak. Kétéves korában azután ő is jegyzékbe kerül, ennek a következő számát kapja, a fülé szélére vagy középebe. Az ilyen kis táblácskák faragásánál is megnyilvánul a pásztor művészete.

Van azután a juhnak még egy jelzése. Ez a *seregbilleg*, *majorbilleg*, mely az évszámot feltüntető fülnek ellenkezőjén van. A seregbilleg is egy vagy több csipke, esetleg más alakú kimetszés. A seregbilleget az állatok kétéves korban kapják, amikor a gyapju minősége szerint osztályozzák őket és mint külön-külön fókát más-más juhász őrizetére bízzák.

A keszthelyi urodalomban a gyapju hosszúsága, faja és minősége szerint négy osztályzatú nyáj van, amelyeket egyes, kettős, hármas, négyes nyájnak neveznek. Már most pl. az egyes és négyes fókát kihajtják a közös legelőre, erdőre. Ilyenkor megtörténik, hogy egyik birka átfut a másik nyájba, vagy hogy összekavarodik a két foka egészen, már most a sok egyforma állat közül hogyan ismernék meg a pásztorok, hogy melyik birkát osztották be az ő keze alá? A seregbilleg azonban mindent eligazít.

A felsőmajori juhász tudja, hogy az ő birkája fülén két csipke van.

Az újmajori pásztor pedig tudja, hogy az ő birkái csak egy csipkét viselnek. Így tehát könnyen megy a szétválogatás.

A *billegőlésnél* eddig a birkát ketten fogták. A fülét rátették a sráglára, vagy a billegő cövekre s ott csipkézték, lyukasztották ki az ülővassal. Ma már helyett könnyen kezelhető ollót használnak.

A birkákat himlő ellen be szokták oltani. A keszthelyi urodalomban öt birkát mindig az oltástól származott himlőben tartanak, hogy oltó anyag legyen kéznél. Nehogy egy birkát kétszer oltsanak be, a már beoltott állat bal fülének közepét kilyukasztják.

A pásztorok az elletésnél, kurtázásnál, a herélésnél, a tetoválásnál, a csipkézésnél, az oltásnál is, állatorvosi ügyességgel, önállóan működnek igen nagy gyakoroltsággal s ilyenkor látszik, mennyire tudja szeretni állatját a magyar pásztor!

Van azonban *rovás*, másfajta is. Az, amelyikről a nóta szól:

Ha bemegyek a gyenesi csárdába,
Eszem, iszom kedvem szerint rovásra,
Elégészes hitelem van ott nékem,
Meglizetem, beesületem nem sértem.

Régeinte nem járt minden gyerek iskolába. Nem volt általános tankötelezettség. Hiszen, néhány száz év előtt püspök is volt olyan, aki nem tudott írni. Hogyan tudott volna a pásztor?

Most egy harmadik *csokoldás* gyerekeknek több tudása van, mint régen egy-egy érdemes öreg tisztartónak.

A pásztornak nem is volt valami nagy szüksége az írásra. A nyáját azonban számban kellett tartania mégis! Ha a számadó beszegődött az urasághoz, vagy a bojtár a számadóhoz, a nyáját átolvasták a kezére. Ahány birkát átadtak neki, annyiról minden percben le is kellett számolnia. Valamikor az egész somogyi Eszterházy hercegségi *dami-niumban* egy számadó volt csak.

Tudjuk, hogy az egyik Eszterházy Bécsben fogadott valamelyik külországi nagy urral, hogy a herceg uradalmában több juhászkutya van, mint ahány birka legel annak az idegen nagy úrnak a birtokain. A herceg persze megnyerte a fogadást.

Már most elgondolhatjuk, hogy egy ilyen nagy urodalom számadójának hány bojtárja van s ezek mily temérdek birkát őrizgetnek!...

Mikép tudná mindezt fejből, kívülről a gazdatiszt és a számadó? Írni nem tudott sem a derék számadó, sem a jóra való bojtár. Mikép jegyezték fel hát az átadott birkák számát? Úgy, hogy felrötták a *rovására*.

A rovás egy hosszabb négylapú papalea, amelyre késsel vonásokat metszenek be, rovásokat rónak föl.

E / vonás egy állatot, az V ötöt, a X tizet jelent. Két vonás // egészen egymás mellett: százat. Az egyeseket egymástól távolabb rójják.

A kiolvasás új evkor vagy szent György napján történik. A számadó sokféle állatot vesz át: kosokat, anyabirkákat, előhasi nőstényeket, toklókoszt, ürübárányt, szóval mindenemű és korú jószágot. Tudjuk már, hogy ezeket az állatokat a kosos, az anyás, az ürüs, a bárányos, meg a többi pásztor külön őrzi.

Az uraság vagy a gazdatiszt a különféle állatokat a rovás más-más lapjára rójja föl. Mivel négyenél többféle állat van, tehát több rovás pálcát kell faragni.

Az állatok rováslapját ötletszerűen kitalált jelekkel különböztetik meg. Például: a rovás elején a részesítő / vonás kosokat jelent; az ilyen alakú T rovás anyabirkát.

Úgy az uraságnak, mint a számadónak teljesen egyforma rovás marad a birtokában, mert amikor rónak, a két egyenlő vastagságú pálcát egymás mellé szorítják s a késsel mindkettő lapját egyszerre metszik be.

Ezután a számadó az ő egyes bojtárjai részére hasonló rovásokat készített, azok szemé előtt fölrójja a kezükre adott állatok számát.

Ha a birkában «pusztulás» van, az elhullott állatot a bojtár megfejtí, a bőrét fölteríti az akol padlására, míg megjön a számadó. Ilyenkor azután egy bemetszést mind a két rovásról lefaragnak.

Ha az uraság vágatja le a birkát, akkor egy bemetszést piros festékkel kennek be.

Ahány birkát eladnak, annyi bemetszést festenek be tintával.

A bojtár száz birkáját felröhatná pl. egyszerűen így: //.

Ilyen rovás mellett azonban bajos lenne a nyájából kimaradt állatot feltüntetni. Ezért 20—30, egyet jelentő bemetszést is tesznek.

Ha ennél is több birka pusztul, akkor az egyik X jelzést felváltják egyesekre, vagyis azt lefaragják s helyébe V és III jelzést metszenek föl, vagy pedig kilenc egyes vonalat.

A községi kanász és csordás elé sok házból jár ki állat s ő valamennyi után pénzt, kenyeret s egyéb ilyen járandóságot kap.

Ezek a pásztorok is rováson tartják nyilván, hogy melyik házból hány darab állatot hajtának ki, s melyek után rötták le már a bért.

A pásztor a kisbíróval, leginkább nagypentek táján jár házról-házra, mert legnagyobb ünnepe: a húsvét előtt egyúttal alkalom is van, egy kis liszt, tojás, vaj összeszedésére.

A kisbíró jelenléte: a rovásnak hitelesítése.

A pásztor a falu mindkét utcásra, azaz minden utca sorai részére külön rováslapot farag. Az egyes házsorokat különféle jellel jelöli. A hosszú-utca keleti sorát a rováson ez a jel $\neg$, a nyugati sorát pedig ilyen jel $\perp$ mutatja.

Bemennek az első házba, ahol megtudják, hogy ket disznót hajtának ki. Ezt felrójja

a kanász. Utána pontot szúr a rovásba, hogy az egyik házat a másiktól elválassa. Ezután bemennek a másik gazdához. Ha ez malacot is hajt ki, akkor ez csak fele hosszú bemetszést kap. A rováson tehát ezek a jelek visszafelé olvasva :

I · II · III · IX · III · V · II · K

azt jelentik, hogy a kanizsai utca felső sorának első házából jár ki két disznó, a másodikból öt, a harmadikból három, a negyedikből tizenegy disznó, az ötödikből két disznó és egy malac, a hatodikból két malac, a hetedikből egy disznó.

Ha a cocát megölik s a pásztort illendő módon kielégítették, akkor a rováson kilovassa az illető házat s lefaragja a bemetszést.

A rovást otthon jól elzárják, hogy a gyerekek el ne hordja, játszani.

Ha a pásztornak nincs pénze, akkor egy-egy félliter bort hitelben iszik a koreshában. Majd kifizeti, ha megkapja a konvenciót! Nehogy a koresháros krétája duplán mutassa az adósságot, a pásztor rovást nyit. Egy kis faágat kétfelé elhasít, s ezekre felmetszi a megivolt félliterek számát. Az egyik fél ágat a koresháros őrzi, a másikat a pásztor. Nem tudja azt egyik sem meghamisítani. Többet ér mint a kettős könyvvitel, mert a főkönyvben vakarhatnak, javíthatnak, abba beleírhatnak valamit a könyvelő tudtán kívül, de a rovásokon közös megegyezés nélkül változás nem eshetik. Az ilyen koresháros-rovások teremtettk meg a közmondást: «Sok van már a rováson!»

A rovásnak gondosabb alakja a fejes rovás. Ezt vastagabb fából készílik s két félre hasítják szét.

Mikor rónak, akkor a kisebbik részt a nagyobbba illesztik.

A rovásokat a pásztorok csinnal készílik. Nem elégszenek meg holmi dirib-darab fával, hanem a pálcákat gondosan lesimítják s a bemetszéseket pontos, szabályos vonalakkal végzik.

A rovást a balkézben tartják s arra jobbkézrel rónak jobbról-balra, vagyis visszafelé. Az ósnépek is így rótták az írást. Mikor a papírost feltalálták, akkor anyira kezükben volt a visszafelé rovás, hogy az írást is visszafelé végezték.

Az *ércsel* is tud banni a pásztor. Ilyen munka a *cinezés*.

A pásztor a karikás és kés nyelét, a bot, balta, a fokos szárát nagyon szereti cinöntésselkel díszíteni.

A karikásba, a disznóagyarba a csírt, a bizsókba a pengét úgy erősíti meg, hogy azok tövét, lyukát cínnel önti tele.

A csír és a penge alatt pedig, a megerősítésére szánt cinezés díszítésként folytatódik.

A karikás és bizsók nyelébe szivalakot, háromsarkot, rozmaryingot, ablakalakat, levelet mélyítenek s metélnek késsel.

A bemetszett árkoeskákat alá metszik, oldalvást, hogy a beleöntendő cínnek nagyobb *tartalékja* legyen, hogy ki ne gadjon, ki ne essék.

A beöntendő tárgy körül kartyapapírost csavarnak és ezt jól körül is kötik úgy, hogy a ki nem metélt részekhez erősen oda tapadjon s így a cin csakis a kimetélt részekbe hatoljon.

A boltban vett cint apróra összevagdallják, serpenyőben vagy kanálban megolvastják. A cin rotyog, pöffdez, fősög, ugrál. Ezért a pásztor azt a kezét, melylyel a cinezendő tárgyat fogja, kapearuhával, köténnyel beköti s azután a cint a papír közé önti. A tárgyat az asztalra, a földre ütogeti, *zöcsököli*, hogy a papír alatt, szépen elfusszon a cin. A forró ércet bátran beöntheti, az nem gyújtja meg a papírt, csak kissé megpörköli. A cin ugyanis rögtön meghül, megszárad, mint a tej. Ezután a papírt leveszik, a cint reszelővel, üveg-cseréppel lesimítják, szép fényes lesz, ragyog!

Mindenféle időben nem lehet önteni. Csak szép tiszta napos időben, mert a pásztor az ilyes munkát is a szabad ég alatt végzi el.

Vigyáznak, hogy sok díszítés ne jusson a nyélre, s hogy a díszítések árkai mélyek ne legyenek, mert nehéz lenne a nyél, húzna az eleje.

Ólom az ilyen munkára nem jó, mert nehéz és megfogja a kezét.

A juhász ünnepnap olyan birkafogót is hord, amelynek kampója cinből vagy rézből van. Van olyan bot is, amelyen kézbeillő érebuzogány fénylik, kukoricaszem nagyságú, laposabb «tollakkal».

A magyar ember kedves kézbelije volt a *fokos*. A magyar viselet csak akkor volt teljes, ha nemesak zsinóros ruhát, sarkantyús, ráncos eszmat, hanem fokost is hordott az illető. Külföldi írók, akik hazánkról megemlékeznek, a világról sem feledkezének meg a fokos megénekeléséről, a gatyáról, a gulyásról, csárdáról, s így olvashatjuk az alapos külföldi útleíróktól, hogy Magyarországon a csárda vágta a tüzes gulyáson, amely kezében villogó gatyával hadonász.

A *kézbeliket* a pásztorok megöntik maguk, akáresak a harangöntő.

A tárgy két felét kifaragják íharfából vagy más puhafából, ami az érc gőzeit könnyen átterszi. A formát könnyű homokos agyagba megmintázzák vagy a már egyszerű meglévő tárgyat két felével ebbe belenyomják. A formákon többséert hagynak a beleöntésnek.

A forma két részét faszeggekkel összeerősítik, a nyílásokat sárral betapasztják, s a formákat egymáshoz szorítva, átkötik.

Ezután beleöntik a forró ércet, amely egy negyed óra múltán meghül.

A tárgyal simára reszelik, surlóval megfényesítik s az önkampót vagy önfokost késsel kicsifrálják.

A kampót és a fokost vagy *képváson* vagy pedig külön öntéssel erősítik a nyélre, amelyet félszárig szintén kimerelnek és cinnel kiöntenek. A nyelét azért díszítik csak félszárig, mert alsó része a sár miatt amúgy is «eldísztelenkedne».

Az önt hamar meg lehet olvasztani. A rézhez azonban igen nagy meleg kell, az szabad tűznél, amolyan kis pásztortűznél nem olvad meg. Ezért a pásztor földben, a partban katlant, bemélyedést váj, jó tüzet rak benne s támadéknak követ tesz elejbe, hogy a meleget megreksse. A katlan nyílása fölött kéménylyukat vág, hogy a tűznek huzatja legyen s a füst ott kimehessen. A rezet jó erős edényben félnapig is olvasztja nagy türelemmel, míg a formába öntheti.

Tud a magyar pásztor, ott a gyönyörű Balaton-vidéken, még egyéb munkát is. Például: *fakéregből*.

Régeinte nem volt annyi kút a legelőkön, mint most. Ezért a pásztornak a távolabb fekvő hűs források vizét kellett megkeresni: legelők sokkal nagyobbak voltak; a falu, a major, a csárda kútja nem esett olyan közel az őrzéshez. A pásztor a forrás körületét mindig rendben tartja ma is; a forrás köré vesszőből kerítést font, hogy a szél a szemetet bele ne sodorhassa s az állat bele ne taposhasson.

A forrásnál gondoskodni kell ivóeszközzel. Ezt a pásztor igen egyszerű módon készíti meg. Ha a hársfa vagy szilfa fiatal héját egy rovar megszurja, vagy ha az ember megsérti, például a törzsről ágat metsz le, azon a helyen a fa kiforrad, *kiferacsussal*: ott egy *bub*, *kőnyék*, *hőgyek*, *böcek* nő. A fákon *gyöngyvirág*-, fagyöngyesomó is szokott nőni. Ez a fának *nevendéke*, amely *palántolá*-, plántálás nélkül is megnő: a faágon egyszerre csak olyan dudorodás támad, mint a gesztenye mikor ered s négy-öt év múltán nagy bub lesz belőle: ebből nő ki a fagyöngy sok ága. Ha a fa tavasszal lében van, a pásztor ezeket a bubokat a tövében éles késsel megkeríti, a bub héját egy kissé megveregeti s egy vésőforma késsel, nagy vigyázat mellett lassan lefeszíti, hogy el ne hasadjon. Úgy kell vigyázni, mint mikor az ember a birkát fejt. A bub kérge így szépen leválik, mint a főtt tojás héja.

A kéreg alakja félgömb, olyan mint a csésze: kész ivóeszköz.

A levét kérget azon nyersen fűzfaveszővel vagy madzaggal körülkötik, hogy el ne «széledjen» összeálljon, míg meg nem szárad. Az ivóedény fülét, fogantélyát, nyelét a fa

KAPONYA. (321, 322)

másik testéből, sima oldalának kérgéből metszik ki. Az edény külső kérgét letisztogatják, hogy ne legyen olyan *repeckes*.

Ennek az ívó edénynek balatonvidéki pásztornyelven *kaponya* a neve (321—322). Pozsgai József juhász-szamadó szerint azért, mert — amitől az isten mentsen — olyan a formája, mintha az ember koponyáját kétfelé vágnák.

Termetesebb fabüdjából készíthetnek 2—3 literes kaponyát is, amelyet a pásztor ott hágy a forrás mellett, hogy friss vizét a vándorok is könnyű szerrel élvezhessék.

Ha már a hársfáról szólunk, e cím alatt említjük meg, hogy abból kötőanyagot is nyes a pásztor. Mikor a fa lében van, a héját lefejtli s a fahéj belső oldaláról kézzel szíjácsot húzogat, hánt le, ami hasonlít a raffiához, csak hogy keményebb.

Ez a szíjács a pásztor zsinegje; megáztatás után ilyenfelé fűzi össze a kéregedény részeit, vékát köt vele, az ökor orrára kosarat fon belőle, kötelet is csinálhat belőle, marhavezetésre.

A nyírfa kérgéből só- és fűszertartót, s egyéb hasonló holmit készítenek.

A nyírfa vékony törzsének vagy ágának kérgét körül metszi, küssé megveregeti s azután két tenyere között megmozgatja, hogy váljon el a *testfától*. Azután arra felé húzza le, amely részén a fa vékonyabb, mert ha a vastagabb felé húzná, akkor a kéreg természetesen elrepedne. A lehúzott fahéncsot, mint a hogyan sótartókhöz, gurgulákhoz az ökor szarvát szokták, rövidebb darabokra, hengerekre vagdadják el. A nyírfa színe olyan fehér mint a cukor. Ezt a fehérséget csak a könnyen lehámló finom papírvékonyosságú bőr viseli, amit a pásztor eltávolít. A kéreg belseje barna s olyan puha, olyan színű, mint a parafadugasz.

A kéreg-henger alá feneket szabnak, s beleerősítik; födelt is csinálnak rá, kényelmes fogantélylal s megvan a tarisznyába való pompás sótartó. A vastagabb ágból meg elkészül a konyha falára akasztható sótartó.

A nyírfa kérge nagyon vékony, nem bírná meg, hogy virágokat metéljenek rá. Azon csak *böködést és kis sértegetést* lehet csinálni.

Árral a külsejét geometriai alakokkal ékítik, és a készítő nevét, kezdő betűit is megörökítik rajta.

Van ennél parádésabb díszítés is! A kéreghengert függőlegesen elmetszik, az egyik végét a szíj nyelvéhez hasonlóra vágják ki, a másik végére pedig olyan alakot vágnak, amelybe a szíj nyelv beleillik. Így az egyik véget behúzzák a másikba, egymás alá helyezik, vagyis: az összecsatolt szíj alakját adják a körülfutó kéregnek.

A fehér bőrtől meghántolt nyírfa-kéreg maga magát is díszíti, mert a szálasabb fa kérgén szemölcsök vannak, amelyeken át a fa lélegzik. Azok színe a kéreg világosbarna színénél sötétebb. Ha a fa idősödik, akkor a kéreg nyúlik rajt, a kéreg-henger bővül. Az eleinte kerek szemölcsök különböző hosszúságú vízszintes vonalakká húzódnak szét.

HIMES TOJÁSOK A KESZTHELYI JÁRÁSBÓL. (XII. tb.)

amelyek a kéreghől készített edényt csinosan tarkázzák. Egy kéreg nagyon vékonyfalú edényt adna, összeerősítenek, rétegesen egymásra, kettőt-hármat is.

Itt említjük meg, hogy a nyírfa vékony ágaiból söprút készítenek, ami a Balaton vidékén is minden házban otthonos. A készhelyi piacra hosszú szakérszám hordják, négy-hat fillérvél árusítják.

A pásztor az ő üdítő italait, de még az orvosságát is megleli künn a szabadban.

Mihelyt az idő tavasszal fölmelegszik, a cserfa ereiben nedvesség szivárog aminek sajátságos íze van. A pásztor azt mondja, hogy jobban megtekeri az orrot, mint a sör. A cserfa egész nyáron át csurrantja a leveit. A pásztor a fát megcsapolja, facsapot ver bele, amelyen át kiesurog a lé. Ha csapot nem ver be, akkor megmetszi a fát, és úgy szívja. A nyírfának is van leve, de az édes. A fa ezt csak addig adja, míg ki nem lombosodik. A nyírfa olyan bőven adja a leveit, hogy akószám «feji» a pásztor s otthon hónapokig is issza családjával együtt szomjúság vagy akár a «heptika» ellen.

A hársfa, kőrisfa, mogyorófa kérget *karéba* köröskörül leveszik, vagy pedig a vastagabb fa feloldalából hánjták ki a kérget. Ezt összehajtják harang- vagy tasak-alakra, s az oldalát apró, hegyes faszegekkel összetűzdelik. Így, igen egyszerű módon, edényt szerkesztett magának: az ilyest mostanában leginkább eperszedésre használják. Kéreghől három literes edényt is csinálnak az erdőn hevenyészve, mert nem akarnak oda nagy edényt cipelni, meg hát útközben nappal észrevenné az eperszedési szándékot az erdő, az uraság. Este meg majd csak haza szállítják, észrevétlenül.

Ha a fáról nagyobb ágat metszenek le, a forradás nem tud úgy összenőni, nem keletkezhetik kaponyának való bub: forradás csak gyűrűszerű lesz. A pásztor ezeket a gyűrűket a fa törzséről lefűrészei: közepét kivési s igen eredeti, természetes kedves képrámmáknak felhasználja: katonakori képét helyezi el benne, vagy valami érdemes szent képét.

Pásztor ember a szék ülését (197) száraz kukorica-levélből fonja meg. Régente a putri ablakát, az istállólampát állati hólyaggal vonta be, amelyek az üveglapot helyettesítették (ez volt a *lanternás mécses*), amilyet Kalotaszegen s a Székelyföldön is használtak hajdanában).

Itt kerül sorra, mint művészkedik, a maga módja szerint, a pásztor felesége is. A Balatonvidék változatos rajzú *hímei, tojásai* javarészt pásztorok család-készítmények. Ambár értenek ehhez a kedves mesterséghez a legtöbb földmives házban.

Híres tojáshímező Kaposvárott egy urasági igáskoosis felesége, *Tót Józsefné* (323).

Tőle tanultuk, hogy régebben, — amikor még bajosabb volt tojás-füstöl *börzsönyhöz* jutni, — mivel füstölték színesre a fehér tojást? ... A vöröshagyma száraz héjját megfőzték s ebben a lében olyan szép sárga lett a tojás, mint a sárga virág. Szép színt ad a berekfa, a szilvafa s a bábilló gyökerének főzete is, de legszebb a bábilló-gyökér levelének a színe.

Hogy mi az a bábilló?

Hát a lósóka, mondja Tótné.

Jó a szilvafa, a berekfa, meg a szederfa (sárga) forgácsa és kérge is, de legjobb a fák gyökere, hanem ehhez bajosabb hozzájutni. Hogy mi a berekfa? ... Az a karikós levelű, ami ott nő a berekben, ni!

A festőlébe bele kell keverni egy kis timsót is, mert a szín úgy jobban megfogja a tojást.

De fő a börzsöny, mert az adja a piros-színt! Őt krajcárért kapni belőle hús tojásra valót is, nem érdemes a fa gyökerét háborgatni.

De a piros tojás csak úgy szép, ha hímes és ehhez tud nagyon: Tót Józsefné asszony.

Hogy is megyen hát ez? Nézzük! (324—326.)

... A tojást, lelkem, eladtuk, mert drága világ van itt mifelénk. Kérünk kölcsön a szomszédságból, jó lesz? A Nánica szalad a berekbe, gyökérért, a Vica meg börzsönyt hoz a boltból. Főzzük, fazékban a festőlevet. A tojások is ott vannak a tűz közelében, mert jó, ha langyos a tojás, különben nem fog rajtuk a víz.

Viasz is kell a mesterséghez. Van a háznál, azon sárgán, ahogy a méhkasból került elő.

TÓT JÓZSEFNÉ, A JELES TOJÁSESTŐ KAPOSVÁROTT. (323)

mezőre osztja és rajzol a mezőkben. Vonalak, pontok, mindenféle kacsakarikák, megy a munka szaporán, ügyesen. Tud sok fajtát: koszorúsat; macskatalpasat (öt kis karikó a macskakarma s egy nagyobb karikó középen: a macskatalp); tojásvellásat, gráblásat, tulipánosat, szégfüset, lüskerózsásat, boronásat, faágasat, leveleset, szilvamagosat, rozmaringosat, dobköteleset, rózsásat, jácintosat, lajtorjásat, darázs-fészkeset, szentgyörgyvirágosat . . . mindenfélét . . .

— Hát ez micsodás lesz? — kérdezzük a jó asszonyt, aki új tojást kezd hímezni, éppen.

— Nem tudom még, kedves, magam se!

Pedig már tudja, ösztönszerűleg. Négy mezőre osztotta a tojást s a négy mezőben: napraforgók. Ez a napraforgós!

Tud ilyesmireh *Bene Józsefné* is, a másik igás kocsis felesége ugyanabban a majorban (327). Írja a tojást ő is, tanakodás nélkül; tud ő is tulipánosat, rozmaringosat, de annak mégis más a «figurája». Tud a mesterséghez *Pamuki Györgyné* is, hogyné tudna, régi juhászamadó felesége; tud, ahány pásztor asszonya, meg lánya, tud itt valamennyi.

Az írás elkészült. Lehült a börsönylé is, a hagymalé, a gyökerek leve szintén. Már most a viasszal hímzett tojás a lébe kerül és ott ázik egy nap s egy éjszaka; másodnap a festőlében forralják a tojást, azért, hogy a szín jobban megfogja a héját, de azért is, hogy a belseje is megfőjön s megehesse a gyerek. Aztán kiszedik, kanállal, a festőléből a tojást s vizes mosogatóronggyal letörlik róla a viaszt; a viasz alá nem jutott be a színes lé s ott a tojáshej fehér maradt: ott maradt a gicarájz. Egy kicsit megsziroszák, megdörgölik, hogy szép fényes legyen.

Egy piroszposzgas, fehérfogú leányzó kacagva mondja:

— No, né! . . . Hogy a tekintetes úrék, őszszel csinálnak nálunk husvétot!

Serpenyőbe vele, mert ennek meg forrónak kell lenni!

Gica is kell, aféle kis írószerszám, «tojásCIFRÁZÓ». Ami szintén odahaza készül meg, hajlékony «pipa rézből», vagy gyöngye bádognál, hogy össze lehessen sodorni olyanra mint a szalmaszál; jó a cipőzsinór reze is, mert az is olyan kis cső. Szalma: rézből. Ezt a rézszalmácskát belészorítjuk valami hasított ágacskába, cérnával odahurkoljuk, hogy ne mozogjon — s meg van, kész a gica!

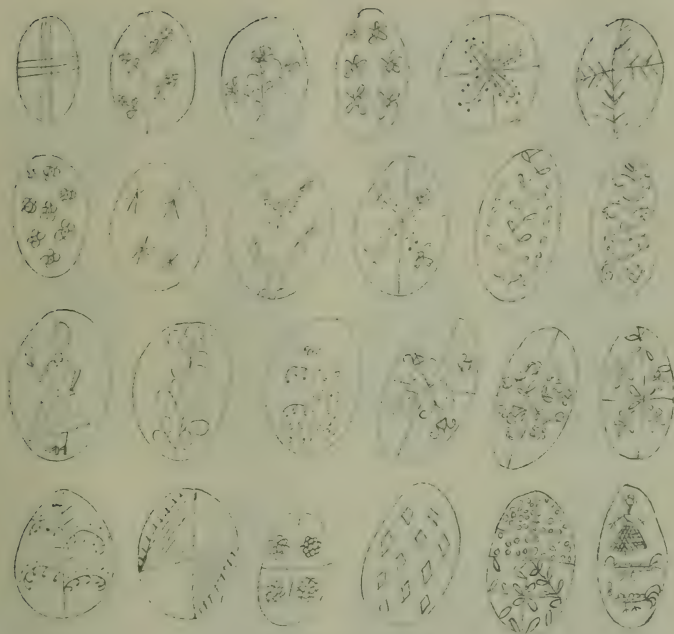
Van több, mert egyik vastagban csurrant, a másik vékonyabban; egyik jobban kézre áll, mint a másik. A szalmaszál nem lenne alkalmas, mert abban megfagy a viasz, a réz azonban meleget tart.

Kezdhettük. Langyos a tojás, forró a viasz.

Tőtné megmártja a forró viaszban a gicát s a tojást hosszában, meg derékban négy

TÓT JÓZSEFNÉ MINTÁI. (324, 325)

I. Dobkőteles. Nefelejese. Szegfüleveles. — II. Nefelejese, inda és szár nélkül. Gallágos. Tikos. — III. Egy asszony himzi a tojást a másik kezével akarja himezni, de meg nem ért oda az ujjá. Kiságos. Szentgyörgyvirágos. — IV. Az erdőben van olyan izé, de nem tudom, hogy hívják. Boronás. Gyöngyinas.

I. Macskacirmos. Szilvamagos. Leveles. — II. Szegfü, levél nélkül. Csipkés. A jó Isten tudja milyen. — III. Tulipános. Ez is tulipános, csakhogy levelesen. Kutyatalpas (a legelsőnél nagyobb, azért nem macskatalpas) — Kockás. A föle darázs-fészkes. Kislány eteti a csibéket.

Pamukiné tud még egy másmilyen cifrázási módot is.

A színesleben már kifőzött tojást írja meg viasszal s a tojást azután választóvizbe vagy ecetbe teszi, az lemarja a festéket, a meghéredett tojást pedig csak melegíteni kell s le kell törölni, hogy elétünjek a viasz alól a színesen, pirosan vagy sárgán megmaradt díszítés. Nem minden «írás» sikerül. Megezik, hogy a viasz itt-ott «megenyhül» s alája szivárog a festék. Az ilyen «foltos tojást nem eresztjük szem elé, nem kedveskedünk véle senkinek; megeszi az ember is itthon, jó öntött salátával, ha van!»

Azonban tud ám Tótné is még egy másmilyen cifrázási módot.

— A mint a tojás van, azt a falevelkével, vadfüvel teliraggatjuk, mint a sebes ember ujját, ronggyal jól bekötözzük s úgy tesszük a bőrszönybe. Van, amelyik szép lesz. De nem bizonyos. A legtöbb nem igen szokta megvallani a formáját, mert a bőrszöny alájafut s nem adja meg a figuráját úgy, mint ahogyan kellene.

TÓT JÓZSEFNÉ MINTÁI. (326)

BENE JÓZSEFNÉ MINTÁI. (327)

Hogy micsoda levélkét, meg vadfüvet raggatnak a tojásra? Leginkább cickórot, lucernalevelet, cimadóniát, kis pici eperlevélkét, de rózsalevelet is. «Meg olyant, aki milyent akar!»

Van olyik tojáson három-négyféle szín is, de az «pulitéros». Azon lehet az egyik «szíj» fekete, a másik piros, a harmadik zöld, mert a spirituszba a «sellak» mellé színes festéket is kevernek. Ilyen «pulitéros»-tojással szoktak kedveskedni választottjuknak a «tisler-legények».

Van «vakartó» tojás is. A színes tojásra karcolva van a díszítés. Polgárember ilyessel nem vesződik, a keze is nehéz hozzá, de bezzeg érti a juhász nép, meg a más pásztor-ság is. Füstének már faluhelyt is tarkatojást, bolti anilinfüstékekkel, van már minden színű, feketétől a hupikékig; áru a zsidó színesfoltos papirost, azzal be kell pólyázni a tojást s csak vizet a papirosra, kész a tarkatojás.

«Levevős» képet is rá lehet kenni a tojásra, mindenféle bolondságot, nemesak szent-képet. Van színes szövetspántlikával behúzott tojás, bodzafabellé díszített tojás, van patkolt tojás . . . A kifújtt tojáshéjra, vékonyka vaslemezből valósággal patkót remekel egy-egy

PIROS TOJÁSOK A BALATONI MUZEUMBÓL. XIV. (b.)

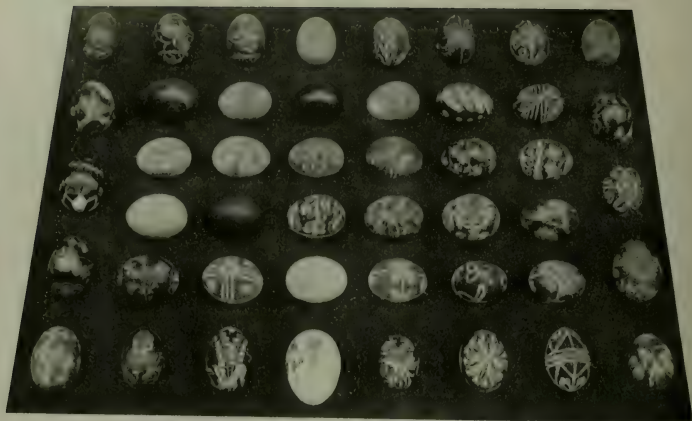

VARGA JÓZSEFNÉ ZALACSÁNYI JELES TOJÁSHIMZŐ MINTÁI. (328)

I. Dobkötéles. Fenyőfás. Virágos. Tökmagos. — II. Vellás. Gráblás. Szegfűszeges. Buborkamagos. — III. Rozmaringos. Virágos. Kivarrásos. Galambos. — IV. Lajtorjás. Fűgefás. Tulipányos. Tányérvirágos. Madaras. Leveles. Lóheres. Békatabos.

GÖCSEI HIMES TOJÁSOK ÉS TOJÁSDISZÍTÉSEK. (329)

A BALATONI MŰZELM TUDÁS-GYŰJTEMÉNYE. 522

PIROS TOJÁSOK A BALATON MELLEKÉRŐL. XV. 11.)

HIMES TOJÁSOK. (XVI. l.)

A pirosak a kesztelyi járásból. A sárgák az alsólendvai járás vend-vidékéről.

HIMES TOJÁSOK A LENGVELTÓTI JÁRÁSBÓL. XVII. l.b.

HIMES TOJÁSOK A KAPOSVÁRI JÁRÁSBÓL. (DR. RÓNAKY KÁLMÁN GYŰJTEMÉNYÉBŐL.) (XIX. II.)

ügyes kovácslegény . . . Istencsodája, hogy a sok babrálás közt mégsem törik össze a tojás vékony héjja!

De nem ez az igazi, egyik sem! Az az igazi, amit Tótné csinál, meg Pamukiné, — az a magyar piros tojás!

A husvétli tojás Balatonvidéken szokásos díszítési módjait mutatják színes tábláink (XII—XXI) is.

Egyik mód, hogy a tojást egyenes vonallal, illetve elegendően nagy körökkel két vagy négy egyforma mezőre osztva díszítik (ilyen a *Magyar Nép Művészete* II. kötetében bemutatott székelyföldi tojások nagyobb része); másik mód, amikor a tojáson nagy virágzat a díszítés, mely átfogja a tojás egész felületét szélességében vagy hosszában; van, hogy a futódíszítés csavaralakban övezi a tojást; van cserépförmából induló virágdíszítés; ritkább a figurális díszítés, de ha előfordul, hasonló a tükrösök díszítéséhez. Egy-egy tojáson tömölt virágkoszorút látunk, némelyiken vallási jelvényeket, zászlót, keresztet, Péter madarát, a kakast. A tájkép tojáson . . . az már városi «művészkedés» bizonyosan.

A «KOMÁZÁS» SOMOGYBAN.

Somogyban, husvét után első vasárnap, «komázó vasárnap», a leánynép egy pint bort helyez a tálba; a palackot körülrajkák süteménnyel s hímestojással, — az egészet díszes kendőkkel leterítik s ezzel járnak kedves barátjaikhoz, «komázni». A barátóné az üvegből kiönti a bort s mást ad helyébe; kicsereéli a süteményeket és a hímestojásokat is, — azután összecsofolóznak s egymást komának szólítják.

A PÁSZTORMŰVÉSZET
DISZÍTÓ ELEMEI.

GÁRDONYI JÓZSEF GULYÁS RAJZAI.

Mint a magyar népművészetnek általában, úgy a balatonvidéki pásztorművészetnek is legkedvesebb, legszeretettebb díszítő-motívumai a könnyű és finom virágok, a melyek a legtöbb esetben a faragott tárgyak felületét gazdagon, változatosan elborítják.

A pásztorfaragásoknál is jellemző a tér minél teljesebb kitérítésére való törekvés, a minek legkiválóbb példáit különösen a gyújtótartókon és tükrösökön látjuk, a melyeken az ornamentika tobzódik a formákban s a nép széperzékeinek legváltozatosabb példái azok!

A motívumok bámulatos gazdagsága mellett is, a pásztorművészet a virágdíszekkel óvatosan, mértéket tartó ízléssel bánik, kevés elemmel is igen eleven, hatásos, izléses és értelmes díszített fölületeket teremt.

A pásztor nem másol, nem utánoz, saját képzeletének egészséges kitalálásait követi és majd' valamennyin ott kapjuk egy-egy érdekes egyéniség megnyilvánulását, szinte már stílusosan.*

És nemcsak hogy mást nem utánoz kezdetleges művészkedésében a magyar pásztor, de a saját virágmintáit se ismétli meg szívesen.

Még ha a mezőn nyildogáló élénkzsinű vadvirágot viszi is rá tárgyára, azt sem másolja szolgailag, hanem nagy leleményességgel elváltoztatja, új meg új megoldással alkalmazva változtatja, módosítja, a vonalak gazdag harmoniájának megteremtésével stilizálja s így mivel érdekesebbé teszi a díszítések kompozícióját és fokozza azok szépségét.

Képeinken látjuk, hogy a pásztor nem holmi uras, növényházi kényes virágokat fogad szeretetébe, hanem azokat a virágokat, fákat, leveleket kedveli, melyek társai neki a nyílt mezőn, és az erdő árnyában.

Itt a szeretettel ábrázolt növényeket nem írjuk le, mert később azokat magukkal a pásztorokkal soroltatjuk elő, csupán arra mutatunk rá, hogy kecses, finom virágszálakat szép hajlásokban, szívből, virágeseireből vagy kosárból szimmetrikus kinövésével szeretik ábrázolni. Kedvelik a bokrétság összeállítását is úgy, hogy egyik virág a másik mellett szépen érvényesüljön. A legtömöltebb virágesomók is nyugodt hatásúak, gyönyörűen arányosak.

A leveleknek, különösen a szivalakú leveleknek, bogycoknak, bimbókat hordó kigyózó indáknak, virágokkal dúsan megrakott ágaknak, koszorúknak is nagy szerep jut

* Jellemző példa erre a 155. képen az 1., a 185. képen a 3., a 276. kép; a IX. és XI. tábla.

madagaskari kiki-piki-piki

erodegi kija ma ma

oh kangaq gini kangaq maq tuiel

evange iias kaniara ul as tuiel
Tuan kleri en kon dawaera

amit mesor tuiel was
tiki-dawaera eras

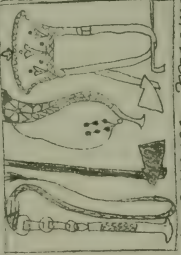
am dille kowelle tuiel

Ket pandukit maq tuiel
er maq tuiel er kangaq
maq tuiel

erit maq tuiel erit maq tuiel
erit maq tuiel erit maq tuiel

Kangaq kangaq er kangaq
er kangaq er kangaq er kangaq
er kangaq er kangaq er kangaq

a pászterművészet népies ornamentikájában. Ebben ne keressünk a világért se olyan elemeket, a melyeknek homályos eredetét Ázsiában vagy hol kellene kutatnunk.

A pásztor virágai között se keressünk régészkedő becsvágygally krizantemumot, gránátalmát, pávatollat, mythras kultusz, napimádást, meg mindenféle ráfogott egyebet.

A virágdíszek a néplelek őszinte, romlatlan megnyilatkozásaiából fakadnak, menten minden tudalékosságtól. Belőlük a jókedv, a szeretet sugárzik.

Ha kérdezzük a pásztert, hogy miféle virág az a gyujtótartóján, azt mondja, hogy — az olyan kis sárga vagy fehér virág, a melyik kűnn nyílik a mezőn . . .

Sokszor maga sem tudja, mi annak a virágnak a neve, a melyet mintázott.

A tőrnek virágokkal, bokros ágakkal történt ügyes beosztása és kihasználása mindig szabályos, meghatóan naiv, keresetlen, izléses, de jellemzően böcsületes munka.

A pászterművészet kedves virágai mosolyognak, nevetgélnek, szinte kacagnak reánk.

Izlésében tulzást, durva elkorcsosulást, otrombaságot, különösködést, útszéliséget, unalmasságot, fennhéjázó törekvést nem találunk, noha azért a pásztor némelykor megkockáztat egy-egy lrfás, pajkos jelenetet, amiben ártatlan humor vagyon.

A pászterművészet tárgyai között találunk természetesen kezdetleges, kiforratlanabb próbálkozást is. Ezeket azonban a kevés ilóvel rendelkező, gyorsan faragó, siettetett avagy gyakorlatlanabb pásztor próba-munkáinak kell tekinteni.

Floralis disztései a magyar ember nagy virágszeretetéből fakadnak. Talán nincs a világon nemzet, mely művészetébe, népdalaiba olyan igen nagy szeretettel foglalná a kedves kis virágokat, a természet e bájos leánykái.

A magyar ember virágszeretele még a hasonlataiban is, szereteinek becözgetésében is megnyilvánul.

A magyar rózsás kedvről, nefejeits-szemről, rózsás ajakról, a menyecske lilium karjáról beszél. Gyermekeit, feleségét édes rózsámnak, kedves violámnak, gyöngyvirág-szálamnak, tubarózsámnak nevezi.

És dalaink! . . .

Ablakomban három bokor muskátli
Beizentem a rózsámnak, jöjjön ki :
Vagy jöjjön ki, vagy nézzen ki,
Vagy híjjon be engemet,
Hogy ne bántsa a szerelem
Az én árva szívemet.

*

Ha meghalok, elhervadok,
Mind a virág a mezőn.
Lilimból készítsétek
A halotti lepedőm.
Koporsómuak oldalára
Liliumot fessetek,
A síromra keresztet is
Lilimból tegyetek.

*

Az új-szönyi hegyek alja homokos,
Vetek bele székfü-magot, de bokros!
A ki aztat leszakítja, jaj be kár,
Az én szívem egy kis lányért jaj be fáj.

*

Ültettem violát, nefejejtsel.
Megöntözöm én azt este reggel :
Ha elszárad, mást ültetek,
Ha elhagy a rózsám, mást szeretek.

*

Rózsabimbó, tulipán,
Nem kell nekem német lány,

Nem kell nekem, nem, nem, nem,
Ha nem szól magyar nyelven.

*

Sűrű erdő mellett jártam,
Rózsabokor alatt háltam,
Rózmaring ága hujlott rám
Haragszik rám az én rózsám.

*

Az alispán kalapomhoz rózsát tett,
Most is ott van, hogy ha még el nem veszett :
Rózsá mellett szép a piros tulipán,
Piros borral italod az alispán.

*

Ha nem kapok vasárnapra szeretőt,
Főlszántom a kishenyő temetőt.
Belevetem magamat egy virágnak,
A ki szeret, majd leszakajt magának.

*

Árok hátán három bokor,
Rózsá, csipke, kőkénybokor,
El-el nézem mind a hármat
Bennok látom, gyöngybabámat.

Rózsá a babám orcája,
Csipkebogyó piros szája.
És a szeme, hamvas kőkény.
Mind a hármat, szeretem én.

Ez a kedv, ez a lélek, ugyanez van a magyar pásztor kezemunkájában is.

Szeretik az alakos díszeket is, a juhászt, kanászt, gulyást, a tehenet, disznót, szarvas, s a madarat ábrázoló alakokat, a mulató párokat, a zsandárt, a betyárt . . .

A madár-alakok legtöbbször vadgalambnak nevezi a pásztor, a melynek bűgása oly sok mélabús érzést fakaszt szívében.

A galamb szeretete is jellemző tulajdonsága a magyarnak.

Kis kertemben elszáradt az cserfa,
Este, reggel bús gerlice ül rajta.
Tán azt bűgja az a gerlice-madár,
Hogy a leány: szőke, barna, csapodár.

Rászállott a vadgalamb a kalászra,
Fáj a szívem egy szép szőke leányra.
Mehajlik a gyöngye fűszál a szélnek,
Nem bánom én, akár mit is beszélnek.

*

Szememet felvetem
A csillagos égre,
Ott hallék egy bús gerlicét
Hazám felé repülve.
Alj meg te bús gerlice,
Vidd el ezt a levelet,
Mondd meg az én édesemnek,
Ne sirasson engemet.

*

Erdő, erdő, sűrű erdő homályos,
Abba lakik bús gerlice, magányos,
Odavan a kedves párja, hívja bár,
[elmarad,
Szegény szíve szerelmében, bánatában
[meghasad

*

Ila meghalok, elhervadok,
Mehagynom azt előre;
Vigyetek ki, temessetek
Vadgalambos erdőbe!
Ne sirasson engem senki;
Ne szóljon a bús harang —
Zöld erdőben turbékoljon
Fölöttem a vadgalamb.

*

Amott egy-egy cserfa zöldül,
Tetejében vadgalamb ül,
Ott ül, ott ül, s oly búsan szól,
Hogy a levél hull az ágról,
A levél hull az ágról.

A pásztor a galambot legszívesebben úgy ábrázolja, hogy csőrében hajladozó virágszálat tart.

Természetesnek kell tartanunk, s így bővebb magyarázatra nem szorul, hogy a pásztor a környezetében élő tárgyakat, jelenségeket például a legeltetést, az állatokat és ilyesmiket is rajzolja.

Különösebb tárgyalást kívánnak azonban azok a jelenetek, a melyek a megkötözött zsványt, a *járkalékat* kísérő zsandárt, a *csöndér*-nek agyonlövését, szóval a melyek a külföldön rémes vonatkozásokban ismert betyár-romantikát elevenítik meg előttünk.

A betyár-élet ábrázolása a régi népművészetnek jellemző vonása volt.

Hogyan is termett voltaképen a betyár?

Eltudjuk-e gondolni azt a rettenetes érzést, a mit átélt a szüleit szerető fiu, a kedveséért epedő legény, a kit egyszer elvittek katonának, ott fogták élethossziglan, de legalább is tízenkét esztendeig úgy, hogy inkább megszökött s lett belőle *legény*, *bujdosó*, *jár-kélő*, akil, amikor üldözött a hatalom, hát bizony visszalőtt a pandurra, a zsandárra s ha a jómóduak nem adtak neki menedéket, valami kis élelmet, akkor bizony erőszakkal szerezett . . .

Igy lett a szabadságra vágyó, egyébként jólelkű legényből a betyár.

Lett, mert:

Duna partján van egy szomorú fűzfa,
Kis pejlóvam oda vagyon akasztva.
Három színű pánzlíka a fékszára,
Gróf Radeeczki ajándékozta rája.

Meguntam én gróf Radeeczki szolgálói,
Azt a fényes hosszú kardot hurcolni,
Nem maradtam ő felsége huszára,
Inkább lettem zöld erdőnek betyárja.

Az se olyan régen volt, amikor még *dere* volt . . . Az urasági hajdú olvasatlan huszonötöt utalványozott a mogyorófa-pálcával. Amikor még az uraság, negyven pengős vérdíj árán akár le is löhette a «kutya paraszt»-ot! . . . Így lett a betyár, így!

A nem szenteskedő természetű s még az Istenhez magához is fölemelt fővel beszélő magyar embernek bizony az ő átkozódó papjával is meggyült sokszor a baja. A szószékről való kipredikálás sok embert tett a faluban erkölcsi halottá, száműzötté.

Jártam én már a templomba eleget.
De a paptól pirulásnál
Nem tanultam egyebet ;
Kipapolja, prédikálja,
Hogy a világot azt mondja :
Én vagyok a falurossza, bitangja.

Ha nem tetszik, akkor én majd beállok
Az Alföldre istentelen
Utonálló betyárnak,
Papolbat majd akárki fia-ura :
Nem hallgok se a papra,
Se a híres falura.

Nem a rosszlelkű, gonosz embert, a társadalom ellenségét látták a betyárban, hanem az üldözött szegénylegényt, aki harcban áll mindnyajunk közös ellenségével, a zsarnokoskodó, durva hatalommal.

Nézzünk csak néhány régi betyárnótát :

Betyár vagyok, Csillag Bandi
A nevem,
Puha ágyat senki sem ad
Énnekem,
Erdő keblén mohos gyp a
Nyoszolyám,
Derekáljam, puha párnám
Az én kedves, az én kedves
Drága kincsem, Juliskám.

*

Betyár vagyok, Barna Peti a nevem,
Édes is, meg bús is az én életem.
Előbb-utóbb gyászos véget érek én,
De én aztat be nem várom
Hű fegyverem nem hagy csalban
El az erdő közepéig

*

Mikor gulyás gyerek voltam
A legelőn elaludtam
Alom közben azt álmodtam
Kilenc zsandár áll mellettem.

Kelj fel, ne aludjál
Elveszett a szilaj bikád
Nem aluszom, csak heverek,
Nem is hiszem, hogy elveszett.

Mikor csikós gyerek voltam,
Kinn a tanyán elaludtam,
Éjfél tájban felébredtem,
Zsandár állt mellettem.

Zsandár urak mit akarnak
Talán vasalni akarnak?
Nem akarunk mi vasalni.
Szilaj csikót jöttünk venni.

Szilaj csikó nem eladó
Nem is zsandár alá való,
Mert ha arra zsandár ülne,
Még a madár is rab lenne.

*

Szegény legény bujdosik az erdőbe,
Azt sem tudja, ki menjen-e belőle?
Zöld levél a dunnája és párnája,
Gyöngyharmat a fölvetett nyoszolyája.

*

Csütörtökön este
Csak azt vettem észre :
A marcali fogadóban
Vasra vagyok verve.

Kedves kis angyalom,
Csak arra kérnélek :
Engem szeress ezután is.
Régi szeretődöt.

Ha nem szeretsz, mondd meg,
Nem haragszom érte . . .
Magam kérem a vármegyét,
Csukjon el örökre.

*

Nádi Jancsi a csárdába
Ráparancsol a csárdásra :
«Huzza le a firhangokat,
Hadd mulassam ki magamat.»

Nádi Jancsi Fenékben van,
Zsandároknak izenve van :
— Most jőjjetek hamarjába,
Nádi Jancsi a csárdába.

Jött a zsandár nagy sietve
Duffa töltött fegyverekkel.
— Jancsi, akarsz-e meghalni,
Vagy magadat, meg kell adni !

Jancsi kapta a fegyverét,
Elkeríté az istenét,
S mire magát észrevette,
Golyó szívét sérgette.

Nádi Jancsi fejér teste
Fenékben van eltemelve.
A fenéki temetőben
Nyugszik a fekete földben.

*

Mikor a nép így énekelt a betyárokról s a zsandárokról, természetes, hogy képüket is megkapjuk ábrázoló művészkedésében.

A nép azért is barátkozott a betyárokkal, mert szegény embert ritkán bántottak. Inkább segítették, a mikor csak tellett tőlük. A leghíresebb zsványok sem gyilkolták még az urakat se, beérték mindig egy-egy bravurnak tartott rablókalandjal. A betyárok férfias természete is tetszett a népnek, mert minden szegény legény erős ember, jó lovas, biztos lóvó, élelmes ember volt, a ki ravaszságával, furlangjával sok bosszúságot okozott a hatalom zsandárainak s ezekkel nem egy hősieinek látszó harcot vívott meg, a miben sohasem a gonosztságot, hanem a bátor önvédelmet látták.

Ezért ha beszélünk egy-egy pásztorral s kérdezzük tőle, kit ábrázol — tükrösen a gatyás, puskás alak — igen természetes, őszinte hangon mondja, hogy a felesége öregapját, azt meg azt a híres betyárt, a kinek hőstetteit egyszerűben elésorolja.

Egy csöppet sem szegyenli az ayalóságot.

A bemutatott darabok mind 30—40 év előtt készültek. Minden betyár-alakban régi híres betyár-vezért: Patkó Pistát, Sobri Jóskát, Milfajtót, Savanyu Jóskát, Séta Pistát, Bogár Bandit vélik felismerni.

A pásztorművészet tárgyain — mint már érintettük — gyakran találkozunk a szívvel.

A virágbokor szivből nő ki, a levélnek sziv alakja van, a szegélydisz szivek sorozata, a keményfából készült szék hátának nyílásait szivalakra fűrészelik.

A magyar nép előtt a sziv nagyon kedves jelkép. A magyar szivességet két valakitől, szives vendégszeretettel fogadja az érkezőt, feleségét szivemnek nevezi. Sok, sok nótája énekel a szerető, fájó, epedő szivet. Természetes tehát, hogy a szívet a virág és a madár mellett fő hely jut a pásztorművészet tárgyain.

A pásztor nem szereti a száraz, lelketlő geometriai elemeket, legfőlebb egy-egy szegély keretében alkalmazza azokat igen tetszetős elrendezésben, elmés, friss fordulatokkal, úgy, hogy még a vonalak is frisséget teremtenek a virágok társaságában.

Ahol mértani elemeket alkalmaz, ott bizonyára oly kevés a hely, hogy a virágot nem tudja odaszorítani.

A pásztorfaragásokon megtaláljuk a fűrészfogásdísz, a dülény-barázdafvet, a láncszem-sorozatot, a körökből, körgyűrűkből álló sávot, az X alakra összeforduló két-két háromszögből álló szegélyt, a zeg-zugvonalas pántlikát, a saktábladísz, a hullámvonalat; a szilvamagalakú soros ornamentumot, vízszintes, rézsutos, függőleges barázdákat, a félholdszerű s félkörös szalagokat s a vonalak szövevényes elrendezéséből előállítható mindenféle szerkezetet, kecses metszésekkel, tetszetős formákkal, tökéletes véséssel, pontos, aprólékos rajzzal, a növényi elemekkel szerencsés harmoniában.

Nagyon jellemző, büszkén írjuk meg, hogy felelt, érzéki, buja jelenetek ábrázolása olyan ritka, hogy szinte nincs. Az egészséges, természetes, vaskos párosodás képét meg-megcsinálja egy-egy tréfas pásztor, de ez csak móka, legényembere tréfa, az »apjuk« tarisznyájában illyet meg nem tűrne az aszóny.

És a legény pásztor is, hogy megbecsüli a maga fajtlját!

Láttunk egy-egy katonaviselt pásztor tükrösen képet korcsmai mulatozásról, de a leánynép, akivel a katona mulat: dáma az, nem falusi leányzó, mert ilyesmihe nem keveri a maga fajtlját!

Most pedig, megmagyarázván, ismertetvén pásztoraink művészkedését általában: vizsgáljuk rajzoló művésziünk, *Juhász Árpád* segítségével az egyes, e könyvben bemutatott példányokat.

Ismételjük, a balatonvidéki népművészetnek legjellemzőbb és legérdekesebb megnyilvánulása azokon az apró kis használati tárgyakon mutatkozik, amiket a pásztorember csendes, nyugodt foglalkozása közben időtöltésből saját mulatságára faricskál. Az ő egyszerű mindennapi szükségletéhez tartoznak e holmik, gyujtótartók, sórtartók, tükrösök, borotva-

tartók, tülkök, de szívesen megfaragja az asszony nép számára a lapickát, kézi mángorlót, meg a szép viráglajtortát is. Az ezeken levő dísz mind nagyon jellemző és nagyon eredeti. Itt ugyan nincs idegen hatás! Az állatait csöndesen legettető pásztor, juhász, a szabadban tartózkodva csak ritkán tér be a városba, egész életét magányban tölti, nem idegen példát utánoz, faragott díszének formáit mind saját lelkéből meríti, bőven ráér gondolkodni azon, mint töltsé ki apró holmijának felületeit, részint ornamentikával, részint az őt környező állatok alakjaival; de, mint láttuk, nagyon szereti a betyárok életéből vett jeleneteket; mert a betyár az ő szemében nagyon kelves még most is, amikor már rég elvitték a zsandárok az utolsót is. A betyár mulatozása többnyire kettesben kedvesével, pohárcocintások, cigányozás, borozgatás, de a betyár ellensége, a pandur meg a zsandár is ott van faragásaiban egész egyszerű naiv alakban, de mindig jó stílszerű megoldásban, s e tekintetben különösen tanulságosak e díszítések.

A tisztán ornamentális jellegű díszítés a leggyakoribb e holmikon, kevesebb az állatok ábrázolása, de többször találkozunk emberi alakokkal. Vegyesen is fordulnak elő, természetesen ezek nevekkal, felirásokkal együtt, gyakran a készítés évszámával.

Lássuk most a díszített tárgyakat közelebbről! Bizonyos ismétlések elől nem térhetünk ki.

A leggyakoribb a kis gyujtótartó; méreteit a kis dobozának maga a gyujtó nagysága adja, de azért néha jóval nagyobb ennél, mely mellényzsebekhez mérten. Lapos, hosszúkás formájú, négyszögletes kis faskatulyák ezek, amelyeknek egyik kis keskeny lapja a nyitható rész szög tengelyén fordul alkalmas rugószerkezettel (melyről már szólottunk, de még visszatérünk reá), a másik hosszabb, keskeny oldal a gyujtó horzsolására szükséges érdes felülettel van ellátva, vagy maga a fa van rovátkossá téve vagy kilyukatott bádogdarabkával ellátva.

Néha lapos, tojásdad a gyujtótartó átmetszete, amikor a díszítés egyfolytában végigfut az egész felületen, míg az előbbi esetben a lapokra különálló s rendszeren nem azonos díszítés kerül.

A gyujtótartó mellett az úgynevezett «tikres», tükörtartó a leggyakoribb díszített holmija a pásztoroknak, s alakja sokféle lehet s nagysága is különféle: egészen kis mellényzsebben elfér; kis alaktól kezdve nagyobb keretes tükrökig előfordul mindenféle, hosszúkás, négyzetes, nyolcszögű, tojásdad, köralakú, különféle szerkezetű akad köztük.

Itt-ott e két szerszámot össze is szerkesztik egy darabba.

A borotvatartó a tikres párja, együttesen a pásztor rendes toilette eszköze. Alakja a borotvának megfelelő hosszúkás dobozka, mely két darabból készül, az egyik a borotva számára kivájt vályú, a másik az elzárásra és kinyitásra alkalmas fedő. Ennek a fődélnek nyitása, zárószervezete legtöbbször igen furfangosan van kieszelve. A borotvatartó külső oldalaira és tetejére is kerül dísz.

Nélkülözhetetlen holmija a pásztorarisznyának a sőtartó is, amit szintén nagyon szeretnek díszíteni. Leginkább ökörszarvból készül, amiből rövid darabokat fűrészelve le, azt főzéssel idomíthatóvá teszik s alsó és felső lappal látják el. A szarvra faragással vagy marattással adják a díszítést s a tetejére gyakran figurális alak jut, mint ezt már leirtuk.

Pásztorokészség a szarvból készült tülök is, amelyet különös vonalas ornamentika díszít; némileg hasonló a kobak díszítése is.

A kampós pásztorbot, fokos, pipaszár, ostornyél, furulya, mind alkalmat nyújt a pásztoroknak arra, hogy díszítő kedve mintegy tobzódjék rajtuk, mert alig is marad azokon éparaszt, díszítetlen rész; ráérő kedvélen végig díszíti s nem sajnálja semmi faragásán az időt, van neki belőle elég!

Már nem a maga használatára, de az asszony népnek faragja a csinos viráglajtortát, melynek oldalát és a fokatit különféle kép cífrázza; különösen jellemző itt az egydarabból faragott, láncszerű összefüggésben csüngő dísz.

Az ilyen egydarabból kifaragást mindenütt az erre fordított fáradság és idő miatt

különösen művészinak tart mindenütt a népzlés, bár sokszor szertelenségig megy ez a céltudatos törekvés. Láncokat különösen szeretnek faragni így egyazon fadarabból, de kisebbeket szarvból is.

Teknikailag a díszítés módja többféle e tárgyakon.

Egyik nagyon elterjedt gyakorlat az úgynevezett «spanyolozás»; a kivésett felületeket különböző (piros, kék, zöld, fekete) színű felolvasztott spanyolviaszszal töltik ki s ezáltal mintegy a berakást helyettesítik.

E mód bár nem nagy tartósságú, de mindamellett elég gyakorlati eljárás s annak könnyű kezelése megfelel a pásztor igénytelen életének s egyszerű viszonyainak. A tükrösök és sőtartók oldalait díszítik így «spanyolozással»; többnyire nagyobb foltok kitöltésére alkalmas ez a mód; az egész vékony vonalakat, pl. a pipaszárakon stb. színes viaszszal töltik ki, magára a kivésésre éles, tüszerű eszközt használnak, a csontnyelű «bizsók»-ot és a fanyelű «kusztorát».

A sőtartókon és a szarvakon a bekarcolás és spanyolozás mellett választóvízzel maratást is alkalmaznak, mely a felületeknek sötétebb sárga színezetet ad; a gyújtótartók többnyire domború faragásúak; ezek között vannak már olyanok is, amelyeken meglátszik, hogy eladásra szánva készültek, de ezek rendszeren újabb keletűek.

Hogy e díszes faragott eszközök gyakorlati célnak is megfeleljenek, és első sorban erre is készültek, célszerű szerkezettel is ellátják őket, még pedig a saját egyszerű eszközeikkel, bolti áruk segítségével nélkül.

Így kerülnek ki zárok, sarkok, rugók stb. mind a pásztor keze alul s az ilyen szerkezet mindig célszerű, elmés, sokszor egész furfangos.

A gyújtótartók rendszerint négy darabból állnak, egy kis egydarabból készült, belül kivésett, a gyufa befogadására való szelence képezi az alapját; egyik rövid keskeny oldala ad szilárdan álló feneket s ez a második rész, a harmadik a kis nyitás és zárásra alkalmas nyelv az előbbivel szemben; a negyedik a nyelv rugója.

Miként fűgnek össze e részek, azt rajzunk magyarázza meg, abból megérthetjük a nyelv és a faragó működését; mikép fordul egy kis részeg körül a nyelv, miként és mért szorítja a kinyitásnál a nyelv a rugót hátra mindaddig, míg a nyelv függélyes állásba nem jut, amikor a rugó működése megszűnik s a gyújtótartó egész nyitva van; a becsukásnál e rugó erős csattanással szorítja vissza eredeti helyzetébe a nyelvet s a rugó ismét nyugvó helyzetbe kerül (137—142).

Ez a rendes szerkezete a gyújtótartónak. Előfordul néha, hogy két oldalon is van a rugós nyelve, ilyen az A 1., 8. zalaufjalusi pásztor gyufatartója. Az A 1. egy lakattal díszített gyufatartó szerkezete más a pásztorra vall, szerkezete a borotvatartókéhoz hasonló és 2. és 3. alatti rajzokból érthető meg.

A tükrösöknek többféle megoldásuk van. Az egyik és a legelterjedtebb és leggyyszerűbb, amit (142) rajzunk mutat. A két lapos darabból (a tükröt tartó és a fődél-részből) álló «tikres» egyik felébe van beillesztve a kis tükör, amire a felső fődölemez rátoltható a hornyolt szerkezetbe.

Ilyeneknél rendszeren a felső fődelen kis kivésett rész van a hajuszpedró helyének.

Egész egyszerű az, amelyen a két rész sarkon fordul.

Úgyes és eredeti szerkezete van a koralakú tikresnek, két része két tenyér közé szorítva és forgatva csukódik és nyitódik, ez esetben két külön részre válik szét, alkalmas, a rajzban látható hornyolások segítségével.

A sőtartók egészen egyszerű szerkezetűek; a hengeres vagy hasábalakúvá idomított ökörszarvból fűrészelt üres rész a só befogadására szánt edény, melynek alul és fölül fafödele van; a felső egyszerű, az levehető; mindkettőnek rendszeren kiugró tagozata is van s gyakran a fedélen fogantyú vagy figurális dísz. Néha külön lábai is vannak a sőtartónak.

Ha mindezt a díszített tárgyat nagyobb tömegben összegyűjtve látjuk, már gazdag, sokféle megjelenésük miatt is szemlélődésükben kifáradva, zavaros benyomást szerzünk; azért bizonyos rendszert kerestünk, amivel az áttekinthetőséget könnyebbé tehetjük.

Minden tekintetben megfelelő ily rendszert úgyszólván lehetetlen találnunk. Az a rendes egyszerű elrendezés, mely az egynemű tárgyaknak egymás mellé állításából áll, nem mondható szerencsésnek; annyira különbözők a díszítő elemek, s például az tükrösök és gyujtótartók két oldalai is rendszeren egymástól elütők és más természetűek, hogy ilyen eljárással a tárgyak díszítés szempontjából rendezettnek nem tekinthetők.

A legáttekinthetőbb talán még az olyan elrendezés, ahol a díszítő elemek adják meg az elrendezés alapját. Ezáltal persze a tárgyak két oldala egymástól messze eshetnek s maguk a díszítések is egymáshoz átmeneteket képezve nem mindig illenek be a felállított rendszer keretébe.

Mégis, ezt a módot találtuk legalkalmasabbnak az anyag elrendezésénél. Azért kerülnek össze gyujtótartó, tikres és sótartó e táblákon, mint amelyek nagyság és térkitöltés szempontjából bizonyos tekintetben hasonlítanak egymáshoz.

E tárgyak legnagyobb részét növényi formákból vett ornamentikával vannak díszítve (mértani formák inkább csak a keretekre kerülnek), a kisebb, bár tekintélyes részen, alakok vannak, emberek, állatok külön és együtt, vegyesen ornamentikával; vannak végre különféle jellegű díszek, ország címere, vallási jelvények és egyebek.

A növényi díszek karakterisztikuma a *virágzat*: az egész teret betöltve, vagy mezőkre osztott részeket ismétlődő módon elfoglalva a legkülönfélébb változatokban fordulnak elő ezek a díszítmények; megfelelőleg a sok közreműködő kéznek, sokféle a megoldás is; gazdag ötletekben, jól stilizált formáktól szinte duzzad.

A földat, ami a faragó előtt áll a szerkezet elkészítése után, annak díszítése; a díszítésre kinálkozó *téc kitöltése*. Ennek mindig tudatában van a díszítő népművész s legjobb tudása szerint oldja meg e feladatot; a legegyszerűben naiv módtól kezdve egész a technikaiak és rajzilag tökéletes alkotásokig. Utánozni nem igyekszik egyik se a másikat (legfőkébb az első kísérleteknél teszi ezt), új változatokon töri fejét és e törekvés határozottan felismerhető mindenütt.

És a csöndes, szemlélődő művészi munkálkodása közben rájut maga is azokra az általános értékű művészi szabályokra, amikre már mások évezredek előtt rájöttek, s nem kisebb azért az ő érdeme; fölismeri a térkitöltés művészi alapelveit, a díszítés törvényeit, a technikai megoldások természetét s az abból folyó stilszerűséget.

Minden történeti ábrándozás nélkül rá lehet pl. mutatni itt-ott arra a hasonlóságra, mely részben a figurális ábrázolásokban, részben a fákna, fűnek ábrázolásánál mutatkozik az asszír domborműveknél és a dunántúli pásztorfaragásoknál; egy-egy tükrösön pl. a mező füvének stilizálása ugyanolyan mint az asszír domborműveken, ugyanaz a pikelyes elrendezés, mely merőben térkitöltő stilizálás és kevés vagy éppen semmi hasonlósága sincs a természeti formákhöz.

A frizszerű elrendezésekben az embernél nagyobb tárgyak méreteinek kisebbítéseit épügy megtaláljuk itt, mint a régi antik domborműveken.

Más egyebekben is ki lehetne mutatni a találkozásokat s ez már csak azért is nagyon érdekes, mert a helyzeténél fogva a kulturától egészen távol eső pásztoember semmiesetre se utánoz, hanem magától bukkan rá e dolgokra.

Itt mintegy magától előtérbe lép az a gondolat, hogy éppen az ilyen népművészet az úgynevezett nagy művészetek kezdete» s kellő és kedvező viszonyok mellett önálló és nemzeti irányban ki is fejlődnek.

A mai körülmények és viszonyok közt természetesen ezt már bajosan várhatjuk; a mult, mely nem ismerte fel fontosságát, nem adott neki módot a továbbfejlődésre, mindig nagyobb és nagyobb feladatok kitzűzésével; a népművészet valósággal tengődésre volt

kényszerítve.* A jelen gazdasági viszonyok megakasztják a továbbfejlődést, különösen mivel régebben átvett kultúrával áll szemben, mely amennyire nem nemzeties, de viszont anynyival fejlettebb.

Igy tehát mintegy a nemzeti művészet ifjúkorát látjuk és ezt is kell látnunk a népművészetben. Minden vonás, minden forma, amit itt találunk, edes mindnyájunk közös kincsé, méltó a továbbfejlesztésre, kiépitésre.

És ha már nincs is módunkban, hogy végig láthassuk e művészetnek teljes kifejlődését, mindenesetre felhasználhatjuk a már meglévőnek e nemzeti szellemmel való beojtására.

Nagyon érdemesek és méltók a tanulmányozásra e megnyilvánulásai a magyar szellemnek, bármily naiv és egyszerű legyen is a megjelenésük, mindegyikben van olyasmi, amiből a tervező művész tanulhat, vagy legalább is lökést, irányt adhat, követendő elveket állapítván meg a nemzeti művészetnek.

Ami itt bemutatunk, az minden kétséget kizáró módon magyaros, valamennyiben ott kapjuk a magyar lelket, a magyar gondolkodásmódot.

Az a lélek az, amelyet még most alig ismerünk, nem lévén önálló nemzeti művészetünk; ha körültekintünk, itthon, az utcán, a középületeken, a templomban, a könyvekben lapozva, mindent találunk csak magyarosat nem. Rég letűnt kultúrák nyomait ismerhetjük fel bútoraink díszítésén, görög sírkövek támadtak fel kemencéinkben, az utcák házáiról *urazágoktól levelett régi művészetek meg nem értett, gipszbe préselt formái ásitának le ránk*, fölékesítve rég elfeledett s már senkitől sem értett allegorikus alakokkal; olyanokkal, amelyek senkit sem érdekelnek, örökre idegenek maradnak számunkra. Még mindig ott vagyunk csaknem a mai napig az iparművészetben, építészetben, ahol költészetünk volt akkor, amikor latinokdtunk, görögösködtünk, — még mindig «nektár thyrzusai» járkák, még mindig Camœna a kegyelt, akit senki sem ismer! . . .

Milyen más lélek nyilatkozik meg e faragásokon, bár mint említve volt, ugyanazon inkább érzett, mint tudott művészi törvények alapján épült fel.

Ezt a lelket persze nem lehet pár szóval jellemezni, érezni azonban lehet annak, aki ezekkel foglalkozni nem restell s aki a tanulmányozással mint egymagába szívja föl e formanyelvet, úgy mint ahogy anyanyelvünket szívjuk fel, tanuljuk meg, anélkül, hogy számot tudnánk adni azokról a logikai törvényekről, amik abban nyilvánulnak, — de beszéljük, tudjuk használni hiba nélkül és a legkisebb hibát is észre vesszük, holott a miért-ről hiába kérdeznak bennünket.

Ily szempontból kell egyebűt is vizsgálunk, méltatunk a népművészet tárgyait, s nem kell épen kifejlett rajztudást keresnünk (bár olyat is találunk elegend); a legnaivabb ábrázolás is nyújthat tanulságosat felfogásával, ötletével; a nép, e «millió karú» lény, szólal meg változatos hangokon, amelyek mindegyike eredeti és magyaros.

A növényi díszítmenyeket is több csoportra lehet osztani, természetesen nem húzható meg élesen a határvonal, mely e csoportokat egymástól elválasztja, de mégis elég lámpont arra, hogy a nagy anyagban némi áttekintést szerezhessünk.

Jellemző, általános vonása ez ábrázolásoknak a virágzat, amelyet rendszeren valamiféle keret foglal be.

E virágzat rendszeren valami edényből, szívből nő ki, innen elágazva tölti be a teret, sűrűbben, ritkábban s az előbbi eset a gyakoribb; a nép mindenütt szereti a törött ornamentikát s a munkára fordított idő nála még nem jó tekintetbe, nem pénzért csinál-

* Nagyon érdekes volna, ha valamit is tudnánk a mult efajta népművészetéről; nincs azonban semmiféle nyom, senki se tartotta méltónak a följegyzésre, pedig bizonyára sokkal gazdagabb lehetett az akkori könnyebb viszonyok közt, mint ma. De nem is esoda, hisz magát a nemzeti nyelvet se méltatták, idegen, holt nyelvet használtak és milyen nehezen tudta ezt az ígát is lerázni magáról a nemzet.

ván azt; de a természet is, mely egyedüli mestere, csak ilyenre tanítja. Rendkívüli gazdagság jellemzi a növényeket, a legkisebb fütől a szép virágokig egymásra halmozott formák sokasága lünik szemünkbe, erre a gazdagságra törekszik általában a nép művésze, egészségsége idegrendszerét nem faszítja ki sem a sok forma, sem a színek erőteljesége.

De mást is tanult a természettől s ez éppen minden népművészetet jellemző vonása.

Nem ismeri az ismétlődő formáknak unalmas, teljes gyáriságot egyenlőségét, amint-hogy egy fának két levele nem teljesen egyenlő; a szimmetria csak a lényegében van meg, de nincs a végtelékig mérteni pontossággal keresztül víve a természetben, így van ez a népművészetben is; gyakorlati példákon láttuk, mint veszi el báját a népies díszítés, ha mérteni pontosságú lemásolt szimmetrikus részekből épül fel.

A nép a másolást technikailag se ismeri, s a másolás fogalma is idegen előtte, nem is jut eszébe, hogy arra törekedjék.

Egy dologban azonban érzékeny, a számokat nem hanyagolja el: mindennek megadja megillető számát, legyen az bármily kis ábrázolás; az ember kezén mindig öt ujj van, a virágok szirmainál is megtartja, ha csak lehetséges, a számok helyességét.

Visszatérve a virágzatok felosztásához, az első csoportba lehetne sorozni azokat, amelyeknél egy pontból, mintegy a tőből indulnak ki sugarasan a szárok s levelek, anélkül, hogy valóságos ágakat képeznének.

A második csoportnál ágak képződése mutatkozik; a harmadik csoportnál inkább középponti a díszítés, az ágak vagy egészen hiányzanak vagy koszorú alakba összefonódnak egy középpontba.

Ezek mind többé-kevésbé szimmetrikusak; újabb csoportba vehetők, amelyeken a kiindulási pont az egyik sarok s a szár ferdén, átlós alakban, egyenesen vagy hullámosan nyúlik be a kitöltendő mezőbe s belőle nyúlnak ki az ágak, levelek, virágok.

Az első csoportba tartozókat legjobban jellemzi a 144 l. kép nagy spanyolozott tükrösének egyik oldala; mezőkre osztott szegély veszi körül az edényből kinövő virágzatot, közepén nagy tulipán, kétoldalt rózsák, száruk egyenesen az edényből nyúlnak ki; az eredeti színes spanyolozott díszű, a szegélyben az alap spanyolozott s a rajz a fa természetes színe. Mintegy hangsúlyozásul: a szegély középső mezőinek alapja fekete, míg a többi vörös. Mestere ismeretlen; egyike a legérettebb alkotásoknak e tükrös s valószínűleg egy mult század elején élő türjei pásztor műve, több ilyen természetű díszítésekből következtethetőleg.

Hasonló ehhez egy rézi pásztor faragta gömbölyű alakú tükrös; itt egy kötegben van a domborművű virágzat. Szintén köteg, még pedig kézben tartott, Túttó Sándor lebujsztaí juhász tükröse, hol a virágzatot számócák és azok levelei képezik; a formák inkább természetesek itt, s általában Túttó Sándor egyéb faragásain is a természetesség és jó rajz a jellemző. (144 3—6.)

Kehelyből nőnek ki a spanyolozott virágok a 144 7. sőtartón. Az ágakon levő egymás melletti levelek felváltva alapszínűek és vörösek, ami jól ható dekoratív megoldás, mely a 144 l. bekarcolt díszű sőtartón is érvenyesül, csak hogy itt a levelek nem spanyolozva, hanem sűrű vonalozással vannak egymástól különbözővé téve; ugyanilyen a 6. Juhász Ferenc sántosi pásztor sőtartóján is a dísz.

A 145 l. sőtartó bekarcolt díszre hasonló ezekhez, a kehely melletti tért itt is lehajló virágok töltik be.

Ugyanígy van a 143 felső 2. faragott tükrösön, csak hogy itt az edényből kinyúló rózsák közül az egyik mintegy a közepet, a többi négy a kitöltendő négyszög többi szögletét díszíti. A tér alakjának ily módon való éreztetése általános, ha nem is tudatos e pásztorfaragásokon. Ily módon van kiemelve a négy sarokba nyúló virággal a 145 fel. 6. Túttó Sándor faragott gyufatartója, valamint a 145 fel. 2. Molnár János fenéki csikósé is. A 143 fel. 2. bekarcolt sőtartó is efféle, ilyen a 144 al. 1. (Csapó Gy., spanyolos) és a 144 al. 4. (Dombi János), az előbbi sőtartó, az utóbbi gyujtótartó, mindkettő egész

tomított díszítésű: egy pontból kiinduló szárazon ülnek a virágok, a négyszöget kiemelő virágokkal. Ritkábban fordul elő oly negatív dísz, mint a 144 al. 1., ahol a száraz közti tér is ki van töltve spanyolozással.

A gyujtótartókat esaknem kivétel nélkül dombormívű faragással díszítik, spanyolozás inkább a tikresekre és sótartókra kerül; ez utóbbiak díszre nem olyan tartós; a mellényzsebben nagyobb viszontagságnak kitett gyujtótartóra alkalmazva, nem is lenne célszerű. A hosszas használat maga is koptatja ezeket a formákat és ennek tudatában nem egy gyujtótartó díszre széles, lapos és simán van tartva, mit a 144 f. 7. és al. 5. Csökölyön készült gyujtótartó két oldalán látni. Hasonló ezekhez a 143 al. 6. gyujtótartó leforgatott köpenyén levő dísz is e tekintetben.

Ezen egyszersemind az a jól ismert díszítési technika is érvényesül, amit a háttérnek kiszürkülésével érnek el. A fénytelen háttérből így emelkedik még jobban elő, a dombormű: különösen a síma fénylésre hajlandó domború felületeket szokták így kiemelni, ami igen természetes és helyes módja a díszítési eljárásnak.

A díszítésnek a neutrális háttérből való kiemelésére spanyolozás és dombormívű kifaragáson s az említett poncoláson kívül még sűrűn alkalmazott vonalazást is használnak, ilyen pl. a 144 al. 3. és 143 fel. 6. és A 3—6. Tüttő S. tükröse, továbbá a 144 fel. 5. Sótartókon használják a sósavval való maratást, amikor is a díszítés sárgára marva jobban érvényesül, mint csak a bekarcolással, ami persze azért ebben az esetben is megvan. Ilyen a 143 fel. 7. sótartó leforgatott virágzata; az eredeti élénk sárga színűek a virágok s egész csinosan elütnek a szaruanyag fehérségétől.

E sótartó virágai különös formájukkal tűnnek föl; nem annyira természetes virágok stílizálásai, mint inkább a bekarcolási technikából folyó, könnyen írható, alkalmas vonalak összetételei; a tüvel való bekarcolás ilyen alkalmazásainak tekinthetők azok az apró kis ivecsek, amikkel a külső körvonalakat mintegy bekeretezik. Egy másik hasonló eljárás az, mely a 143 al. 8-on látható, e sótartódíszben a külső határ vonalai apró kis vonalakkal vannak mintegy kiszélesítve. Ez a mód különösen a szarvból készült tülkökön gyakori.

Egészen ritka példa a 143 fel. 5. veszprémi múzeumban őrzött, áttört mívű, sárga csont gyujtótartó, mely nem is célszerű és inkább különösség.

Ritkábban találunk oly példára is, mint amelyet a 143 al. 5. bekarcolt mívű sótartó díszre képvisel; az ágból kinövő másik ág nem simul hozzá, mintegy érintő irányban hegyesszögben, hanem derékszögben.

Érdekes a 143 fel. 5. Kulcsár Ferenc lebuszszíjai pásztor tükröse, melyen két egymás mellé állított virágzat tölti ki a körülszegélyezett mezőt.

Szokatlan, de azért jó megoldások a 143 fel. 3. és 4. különösen az utóbbi nem szimmetrikus virágzat, mely egy más csoportnál, az egyik sarokból kiindulónál általános. Nagyon szép, ehhez hasonló példány az, amelyen a gyujtótartó négyszögletét legyezősen levelek töltik ki, a nagy tulipán hullámosan feltörekvő száron ül, mely nem edényből nő ki, hanem visszakunkorodó szára van; az ilyen kezdő megoldás a Székelyföldön is nagyon divatos.

E csoporthoz tartozó sok van rajzaink között, amelyek bemutatják a különféle megoldások érdekes példáit.

Külön emlékezzünk meg arról a szép tükrösről, amelynek középszáran két tulipán ül s a kettő közül magas gerincű szár megy átlósan a sarkokba s ott egy-egy virágban végződik; a gerincekből a teret teljesen kitöltő egymás mellé sorakozó levelek nőnek ki.

A második csoportba tartozó díszített tárgyaknál a virág szárából több szár nő ki, de nem úgy többől, mint az előbbi példákban láttuk, nem egy pontból, hogy ezáltal az egésznek bokréta jellege lesz; ezeknek inkább cserje, bokor vagy fa a jellegük.

Különben is a virágdíszeknek egyáltalán ez épen a logikájuk. A természetben szabadon növekvő virágot lépve, mint kis szálát vagy többet összefogva mint bokréta

helyezük pohárba, edénybe léve, akár virágos, leveles ágat törünk le ily célból vagy gyökereztől cserépbe, edénybe ültetve dekorálunk vele valami helyet, teret; ez utóbbi különösen kedves, mintha kertet vinnénk így a szobába!... Ez a legszokottabb.

Ilyen virágos rózsafát ábrázol a 145 al. 2. szép faragású tükrös, öt nagy virága közül négy a sarokba nyúlik be — az ötödik a fa törzsének ormán ül, mely mellett bimbók emelkednek; kétoldalt nagy levelek; a szárok közt levő teret a faragásra alkalmas levelekké alakított egymás melletti háromszögek töltik be; az egészet fonásra emlékeztető keret veszi körül. Az egész ügyes, finom: Dömötöri József gyórvári pásztor műve.

Határozottan fajjellegű a 145 al. 4. továbbá az a szarusótartón körülfutó díszítés, amelyen a gyökerek is jelezve vannak (146 l.); továbbá ugyanazon a lapon 5. Tüttő Sándor rózsafája, olyan ritkábban előforduló esetet mutatva, amidőn a szár a levelet átvágja. Az 1. a 147-en Horváth Vendel lebujpusztai pásztor, úgy látszik Tüttő hatás alatt faragott tikresén naturalisztikusabb a róza és több levelet metsz át a szár is. Tüttő Sándoré a 147 fel. 4. is, terebélyes fával.

A 145 al. 5. és 7. szintén faábrázolású, az utóbbi szimmetrikus, három nagy virággal. A 147 fel. 2. gazdag virágú fája egy nagykanizsai pásztor faragása.

A 145—46. lapok többi példányai inkább cserépbe ültetett virágot ábrázolnak, ilyenek az érdekes rajzú 146 al. 8, 7 és 9.

Kozmás József keszthelyi csordás tulipános gyujtótartója is ide tartozik (146 al. 6.), továbbá a 146 fel. 4.

A 145 al. 1. és 3. egész lapos, széles díszítésű domborfaragás, szívből kinövő virágzat: hasonlók ehhez a 146 al. 3. és 5. sőtartók díszei, előbbi spanyolozás, utóbbi bekarcolt díszű.

A törzs egészen elmaradt a 146 al. 4. sőtartón és a 147 fel. 5. tojásdadalakú spanyolozott tükrösön.

Egy harmadik csoportba lehetne sorozni többé-kevésbé a 147—151. lapok tárgyait, a rajtok levő díszítés természete szerint.

Ezek részben középponti elrendezésűek, csillagalakban töltve ki a teret, — részben az előbbi esetek olyan speciális alakításai, ahol inkább a virág foglalja el a nagyobb helyet s szárok alig vannak; köztük azonban határozottan kifejezett, előbbi rendszerűek is akadnak.

Ilyen középponti elrendezésű a 149 al. 4. tükrös dísz, az erszényalakú 149 fel. 3.; a 149 fel. 7. 8. s a 148 fel. 1., mely utóbbi ugyancsak azon a lapon bemutatott másik felével együtt nagyon érdekes, mindegyiktől elütő, szinte arabs hatású domborfaragású tükrös.

Egy nagy virág van a 149 al. 1., Ács István pacsatüttői pásztor tükrösén, szépen faragott, bemélyített levelekkel; a két szár közé van befoglalva a nagy virág; ilyenféle a 147 al. 7., a 149 al. 2. A szivalakú 148 al. 1. közepén K. J. betű van, virág helyett. Ez a koszorújelleg van a 147 al. 2. is, ahol a kitöltés úgy látszik kimaradt. Viszont azonban a 148 fel. 8. sőtartón a cserépből kinövő két szár összehajlik koszorúszerűen s a belső tér szándékosan van üresen hagyva. Egészen magába foglalja az öt közül a 148 fel. 6. gyujtótartó ágaival, míg a többi nagy virág a négy sarkot tölti ki. A 147 al. 5. halatgyörki pásztor gyujtótartóján eséséből két irányban a négyszög átlójaként nő ki a levelektől vastagga vált szár és két kis tulipánban végződik a két felső sarokban; a középtér csaknem ki van töltve a levelekkel. E kettős osztás egész határozottan ki van fejezve a 148 fel. 5. zalai pásztor tükrösén, ahol a szimmetriális vonalat a két ág között hagyott úr ábrázolja.

Ha ezeket a példákat s a többieket is figyelemmel egybevetjük, tanulmányozzuk, rájövünk, hogy e faragásokon valami olyan közös jelleg legyen, mintha valamennyi egy ember öntudatos munkája volna, aki folyton újat meg újat keresve, lassanként, bizonyos formai gondolatkörben minden lehetőséget kipróbál, rájön számtalan kombinációra; erre enged következtetni az a nagy gazdagság is, mely ez alkotásokban megnyilatkozik. Minden újabb lelet egy mutalkozó úrt, hézagot látszik kitölteni.

Ebben van épen fontosságuk a népművészeti alkotásoknak és különösen az ilyen apró megoldásokban, ahol nagy változatosságot lehet kifejezni; és ez az a *közös jelleg, amit mi magyarnak minősítettünk* s ami határozottan kimutatható ma még az egyes faragók munkáján, bármennyire magán viselje is az illetőnek összes faragott holmija az ő egyéni karakterét.

A közös magyar jelleg, mondjuk nemzeti jelleg keretében mily természetesen, egész-ségesen érvényesül a külön-külön egyéniség!

Szinte látja az ember, a pásztor, míg nyája legelget, mint tőri fejét más és más megoldásokon, hogy a delelés alkalmával nyugodtan elészedve tarisznyájából faricskáló eszközeit, formát is adjon gondolatainak.

Elgondolja, hogy szivalakú lesz az új tükröse; leül, ki is faragja s mialatt külső alakját megfaragja, szerkezetét is megoldván, már végig gondolja, milyen lesz; nem olyan, amelyet a pajtásainál látott, például a 147 al. 4. vagy a 148 fel. 1-2., aki szintén szivalakú tükröst faragott, aki a szív alsó csúcsából kiinduló, két száron ülő két rózsát faragott, a szív két felső domborlatát kitöltötte s a másik oldalán a két szár közé nevének kezdőbetűit is oda véste; ő máskép oldja meg, nevét egész ki is írja (150 al. 1, 151 fel. 1.), még a dátumot is a rózsák száraira s a keretet is gazdagabban oldja meg, stb.

Nem egy kezdő első kísérleteire is akadunk, aki szemlátomást pajtása holmiját utánozza; mily megható a próbálkozás -- és mégis, mennyi kedv és készség azonnal a faragáshoz!

Ilyen lehet a 149 fel. 7., a 151 al. 4. és 5. is vallásos jelvényével, továbbá a 150 fel. 2. s a 151 fel. 3. és 4.

E harmadik csoporthoz tartozik még a sórtartók közül sok, részben az előbbi lapokon is, amelyeknél a keskeny fűszerű mező felfelé való kifejlődést nem engedhet meg s egy szimmetriális középvonaltól jobbra, balra vagy vízszintesen vagy hullámosan futó indáról nőnek fel és csüngenek lefelé a virágok. (151 al. 1. és 2.)

A 148 al. 2-n, a név fölött egymás mellé sorakozó hasonló motívumokkal van a tér kitöltve; ilyen különös a 150 fel. 3., melynek a középet egymásba fonódó faágak képezik, mellettük virágokkal, igen domború faragásban.

Egy negyedik csoportba oszthatnók az oly asszimmetrikus rajzú holmikak, melyeknek virágzata az egyik sarokból indul ki, lévén pedig a gyújtótartók és tükrösök legnagyobb része téglalap alakú (sórtartó ezek közt nincs), az ilyen átlósan két részre választott mező egyetlen bár, de fordított helyzetű.

Többnyire ágat vagy fát ábrázolnak; igen gyakran szívből indulnak ki, mely csúcsos alakjával jól beillik a téglalap sarkába. Cserép, amelynek helyzete a valóságban sem szokott ferde lenni, ezeken a rajzokon nem igen fordul elő, mert ez nem is lenne logikus. Ilyen csak egy akadt (152 al. 4.)

Igen szép a legömbölyített sarkú, négyzetes formájú tükröse Borbás Sándor letenyei pásztorinak. (152 fel. 1.) Úgyesen stilizált levelek sűrűn egymás mellett adják a hátteret, mely az ágak közti teret tölti ki; hasonló tömörségben ugyanott a fel. 2. és al. 5. tükrösök díszé. ez utóbbinál a virágok mintegy rajtafekszenek a leveleken. Hasonló ezekhez a 153 al. 4. és fel. 8.; a 152 fel. 4-en, egy gyújtótartó leforgatott kópönyegen, széles, vastag törzsből nyúlnak ki a virágok, levelek, bimbók, betöltve egészen a mezőt.

A 152 fel. 5. 6. Keeskés Sándor andrásmajori kanász gyújtótartója, melyen a sokszorosán duplává tett tulipán, hogy a teret betöltse.

Szokatlan a 152 al. 1. 2. gyújtótartó díszé, egyrészt fuxia-féle csüngő virágaival, másrészt behajló leveleivel.

Nagyon stilizált virág van a spanyolozott 154 fel. 1. tükrösön; jól hangsúlyozott a négy sarok levéllel, virággal és az a 154 fel. 11. 8., fel. 3. 4. 5. 6. stb. A tölgylevéllel és a makkal az erdő is jelezve van, a 153 al. 5. fel. 10 és fel. 4. gyújtótartókon; Tüttö Gyuri 153 fel. 1. tükrösén a szőlőfürtös és leveles inda, metsző, álló kasza, gereblye s olló a mezei munkát ábrázolja és valószínűleg szőlőcsovsznek volt a tükrös szánva.

Mert a pásztor nemcsak magának készít, hisz magának csak egy lükrésre vagy gyujtótartóra van szüksége, de csinál pajtásának is, aki nem tud faragni, csinál ismerőseinek, rokonainak; erre vall a gyakori «emlék» jelzés (152 fel. 1.)

Egy fintafai juhász, Kerti József a «szép Katinka» mezei virágot ábrázolta gyujtótartóján; a 154 fel. 12. virágján pedig búbosbanka ül.

Egy benyúló és lecsungó ágat ábrázol a 152 fel. 7.; Kürti József fintafai juhász faragása s van még több ezekhez tartozó gyujtótartódísz.

A népművészeti ábrázolások közt ritkán akadunk figurális munkára, különösen az emberi alak nem igen szerepel; más rajzbeli nehézsége miatt is kerülük. Mintha ezt is a magyar természet színtesége magyarázná: érzé járatlanságát, nem csinál olyasmít, amihez nem tud.

Szinte kivétel e tekintetben a balatonvidéki, a somogyi és zalai pásztor s — általában az egész Dunántúl népművészete.

Sőtartékon, tükrösökön elég gyakran megjelennek az alakok, amelyeket a pásztor jól ismer, melyek megragadták fantáziáját s bizonyos szeretet indíthatja őket arra, hogy le is rajzolja.

Téves volna fejlett rajztudást keresni ez egyszerű ábrázolásokban; naiv kezek munkái e rajzok, minden iskolai képzettség nélkül próbálkoznak meg a pásztor-emberek e feladatokkal, tisztán saját mulattatásukra, nem gondolva nyilvánosságra vagy műzeumokra, amikről legtöbbször fogalmuk sincs. Valami mondanivalójuk van s ennek akarnak kifejezést adni. Elmondják, ahogy tudniok adatott.

Néhol ugyan meg-megcsillan a nagy formaérzék és kézheli ügyesség a tagadhatatlanul sok művészlelke marad itt ugarban.

Annál több stílzérteket találunk a figurális ábrázolásokban is: a népművészetben a stílszerűség szinte természetes.

A stílszerűtlenség rendszeren ott burjánzik, ahol a tervezés és a kivétel útja szétválak; a papíroson megrajzolt terv általában olyan követelményekkel lép föl a kivételnél, amelyeknek csak igen gyakorolt munkáskéz tud eleget tenni, valóságos erőszakkal. Így támadnak a gyárimunkák erőszakos stílszerűtlenségei, terjesztve az ízléstelenséget a gondolkozni rá nem érő nagy tömeg körében.

A nép e névtelen művészei nem tanultak rajzolni, náluk a rajzolás és faragás szinte egyazon munka; nem papíroson készül a terv, agyukban alakulnak ki a formák s a biczka közvetlenül viszi át azokat fába, csontba, kőbe.

És csak olyat farag, amit a biczka elbír; nem valószerű részletekre törekedik; nem is mával a természetből; az emlékében megmaradt formák s azoknak a fába biczka segítségével lehető kifaragása harmoniájuként jelennek meg ezek az ábrázolások. Ez a harmónia; a stílszerűség.

Nem próbálgat lehetetlenséget, nem vágya fejszéjét olyan fába, amivel nem bír meg. A könnyed játéksígy, az anyagon való tökéletes és az illető képzettségével arányos uralom jellemzi e népművészetet.

Ugy-e, mily nobilisan magyar mindez!...

A 156 fel. 5. tükrös hátán levő rajz egészen naiv felfogásában és mégis: mily ügyesen van a kör e két alakkal és mellettük levő ornamentikával kitöltve! Boros-poharat tart kezében a betyár és kedvese; a ruha egyszerű stílizálása, a vízszintes talaj lemetszése, a szegély, de legkivált a két oldalsó virág, jó stílzértekre vallanak. Nygony jól tudja a faricskáló pászterművész, hogy a eseréphen levő virág aránylag kisebb és a fa aránylag nagyobb; de mily lehetetlenség lenne csak megkísérelni is, hogy arányos nagyságban ábrázolja e tárgyakat; öntudatlanul talán, de helyes érzékelé alarendeli ezt a díszítés szempontjából fontosabb térkitöltési törvénynek. E törvény helyes alkalmazását megtaláljuk minden kor művészetében; hogy csak egy ismeretes jellemző esetet említsünk a sok közül, az atheni parthenon frizén a lovasok aránylag nagyok a lovakhoz mérten s

így ülnek a lovakon, mintha azok testébe olvadtak volna, csak azért, hogy a ló és lovas egyformán kitölthesse a teret.

Ilyenféle természetű a 158. 3. négyrekeszű fűszertartójának elmosódott rajza; látszik, mint épül föl ügyszólván egészen a keret egyszerű vonalaiból, ezáltal véle teljesen harmónikusává válván.

Nagyon emlékeztet egynémelyik alak a gyermekek naiv rajzaira, de az egésznek arányos megoldása bizonyos fejlettséget, érettséget is mutat.

Milyen szép a 115 al. 1. sárosdi kettős spanyolozott tükrös díszítése! A két alaknak, különösen a betyár ruhájának képe, mesterét dicséri. Nagyon jól tudta az a faragó pásztorművész, hogy a szűr és a többi ruhadarab nem olyan a természetben, de ő mint önálló díszítésre alkalmas kitölteni való teret fogta fel s így akarattal egészen arányos hatást ért el.

Kifoghatatlanok az olyan egyszerű jelenetek ábrázolásában, mint amilyenek a 154—157. lapokon vannak.

E lapokon a pásztor, betyár, pandur, zsandár, borozgató «polgár» van ábrázolva, szóval az ember; a következő lapokon az ember az állatok társaságában; végre olyan lapok következnek, amelyeken csak állatkép a díszítés.

A 156. fel. 2. sőtartón (N. M.) a számadó juhász bizonyára arckép; lábánál kicsi kutyája s együtt borozgat az erdőben, asztal mellett, valami keménykalapos úrlétével; a falevelek dekoratív jelölése jellemző.

Táncjelenet van a Sági Mariska tükrösén, cigánymuzsikussal, (156. 7. N. M.)

Még érdekesebb a következő néhány sőtartó genreszerű díszítése. Sorozatos ábrázolások ezek s kiterítve egészen frizjellegűek.

A 286. 1. (N. M.) sőtartó alakjai teljesen gyermekiesen naiv rajzok. Egész banda húzza a betyárnak; a tulsó oldalon kézszoritással fogadja egy juhász a megérkező másik betyárt. Táncoló pár van a 286. 2. sőtartón; a férfi juhász, oldalán tarisznya, kampósbotja egy fa ágára akasztva. A cigányok mögött jól stilizált a friz-magasságára lekicsinyített tölgyfa, makkal és levelekkel; még egy fa és virág van ezenkívül hasonló helyes stíluszer megoldásban. A 287. 2.: betyár találkozik kedvesével (N. M.), két bagoly a szájában tollat tart, mely csigás kunkorodásokkal tölti be a teret.

A 287. 1. sőtartó rajzán két betyár közt egy leány van ábrázolva, amint az egyik betyárral koccint, míg a másik mintegy nógatja őt erre; a sőtartó másik felén a betyárok ágaskodó lovai.

Egészen népies a 287. 3. sőtartó jelenete. Erdőben, levágott fatörzs-asztal mellett két betyár és két fehérnép; legelő szarvasok a másik oldalon s ügyesen rajzolt fák; kedves kompozíció az egész, jó térkitöltéssel.

A 288. szintén koccintó alakok, pisztolyból lövő betyár s térdeplő, talán magát megadó zsandárral.

Feltűnő jó rajzú a 288. 1. (N. M.) sőtartó ábrázolása; különösen a vágató lovak gyakorlott lórajzolóra vallanak; a római quadrigát juttatják ezek az ember eszébe, zsandárok, kanászok, csikós van itt együtt s minthogy az egész egy összefüggő rajz, az összefüggés az alakok közt többféleképp magyarázható.

Az eredeti sőtartó sötét alapszíne miatt e bekarcolt rajz csak közelebről való vizsgálásnál vehető ki, bár az alakok fényesek és a háttér pontozott.

A figurális ábrázolásokban úgy látszik a faragó pásztor mint már említettük, legjobban érdekelte a betyár, annak élete, vigalma, de egyszersmind szomorú sorsa, amikor megláncolva a zsandár kezére kerül.

Nem kell itt felednünk, hogy e faragások javarészt még a múlt század közepe tájáról valók, amikor a betyárvilág Túladunán, kivált a Bakonyban még javában megvolt.

A faragó pásztor fantáziáját ez izgatta legjobban, erről hallott szüntelen, ez volt akkor nevezetes azon a vidéken. Emellett már akkor is ábrázolja saját magát, a békés

pásztorélet mozzanatait, s a kettesben mulatozás legkedvesebb tárgya marad; a virágot, poharat nyújtó leány a férfi társaságában nagyon gyakori, míg az újabb faragóknál már «egenre»-szerű jelenetekkel is megpróbálkoznak.

Egyedül álló alakokat ritkábban ábrázolnak, rendszerint kettesben jelennek meg a pásztor népszerű alakjai, ahol pedig, mint a sórtartók frizszerű mezőjén, több a hely, egész sorban vonul föl a társaság.

Egyes alakot találunk a 155. fel. 2. tükrösön; egyik kezében kendőt tartó hajdon egy asztalon álló nagy bokréta felé nyúl; fokossal kezében áll erdőt képviselő két virág-szár között egy alak a 154 al. 3. gyujtótartón; hasonló környezetben pipázik a 156 al. 4. tükrösön a kampósbotu pásztor. Madarak és virágok közt van egy női alak a 156 al. 1. tükrösön.

Kedvelik az együtt borozgató alakokat. A szabadban egy fa köré állított asztalnál ül a tarisznyas pásztor s a korcsmáros bort hoz neki (155 fel. 4.) Tüttő Sándor tükrösén: a 155 fel. 6. sórtartón spanyolozott művi alakok vannak; kis asztalkánál fegyveres betyár ül s a másik oldalon álló leánnyal készül koccintani. Cigány húzza (155 fel. 5.) egy pástornak. Borozgat a 157 al. tükrösön is a pipázó pásztor. A 157 al. 4. sórtartón leány «tessék szívem» szóval adja át a borospoharat kedvesének. Érett stiltudásra vall a 157 al. 6. a koccintó két alakon a kalap, fej, ruha, minden a lehető legegyszerűbb alakításban, a spanyolozás technikájának legjobban megfelelőleg.

A 157 al. 1.-en az alakok virágok közt állnak, a pásztorborosüveget és poharat, a leány virágot tart.

A 156 fel. 6.-on polgárok ülnek az asztalnál, inni készül az egyik, a másik kinyújtott kézzel gesztikulál.

Tisztára a faragásmódjából kinálkozó vonalokból van erősen stilizálva a 156 fel. 4. meskepusztai bojtár sórtartóján az asztal; az asztalon levő poharak egyszerű vonalakkal vannak jelezve.

Ügyesen van stilizálva az a parányi kis ábrázolás a 156 al. 6. tükrös felső részén: szintén korcsmai jelenet.

Egymást átkarolva áll egy pár, Tüttő György igen sikerült, iharfából faragott könyv-alakú tükrösén, (156 al. 3.) alatta ugyane lapon (5 al.) kisasszony ad virágot a betyárnak.

Ölelkeznek a 155 fel. 7. gyujtótartón.

A találkozást is szeretik megfaragni: a 155 al. 4. pipás, tarisznyas, balaskás pásztor találkozik egy puskás alakkal, talán a «jágerrel». Ilyen jelenet van a 156 fel. 3. tükrösön is.

Egy régi, kopott példányon meg épen betyárok barátokoznak a zsandárokkal. (158 6.)

Pipázó paraszt, kosarat fején vivő asszonnyal (154 al. 5.) Két pásztor találkozik (al. 4.) virágot nyújt át egy kötenyes leány a kardos huszárnak (al 1.).

Betyárok vannak együtt a Kovács György urasági hajdu által faragott sórtartón (157 al. 5.)

Megláncolt, zsandárok közé fogott betyárt ábrázol a 157 al. 3. és a 155 fel. 3. tükrös.

Több efféle van még e táblákon; érdekes és feltűnő Tüttő György tükrösének két képe; a tükrös egyik felén szerelmeskedő párt kap tetten az ajtón belépő leány anyja — s a tükrös másik felén, sóprúvel támad a legényre, mialatt a sírva fakadt leány kendővel fődí el arcát (155 al. 6. 7.).

Ember és állat ábrázolások vannak a 159—160. táblákon.

Juhász a bárányokkal, Tüttő Gyuri tükrösén, (150 fel. 4.) s Tüttő Sándor faragásán (160 al. 3.) kosok viaskodnak egyiken, a másikon legelnek az érdekesen stilizált réten; erdőben vannak tölgyfa alatt a 160 fel. 6-on és az al. 2-on.

Disznó van a 159 1-en, tölgyerdőben épügy a 150 2. sórtartón; keretezésén stilizált ostort alkalmazott a somogytászári Sotonyi József pásztor.

Usordás karikással tehenet hajt a kanász, szintén erdőben a 160 7. gyujtótartón. A 160 8-on, kukorica esővén rágódó vaddisznó szoptatja két malacát, fölötte madár, két-oddalt egy-egy puskás pásztor.

Katonavisélt ember lehet a gyenesdiósi pásztor, jól rajzolt alakokkal népesíti be tükröseit; 159 2-ön sisakos gyalogos támad huszárt, 160 1. tükrösön pedig huszártrombitás van s előtte gyalogosok.

Lovon ülő csikóst ábrázol a 160 al. 1.

Vadász van az erdőben, madarak a fán, szarvas lenn a 159 gömbölyű tükrösön.

Vadászjeleneteket látunk még a 160 5. és 6. tükrös két oldalán.

Az állatokat egyedül vagy ornamentikával vegyesen is ábrázolja a pásztor, tárgyainak díszítésére.

Azok az állatok szerepelnek, amelyeket őriz, amiket ismer, a bárány, tehén, disznó, vagy amelyeket az erdőben lát, a mókus, szarvas és a madarak.

Egész plasztikus alakításban is találkozhatunk velök, a sőtartók födelén 162 4. 8. és 161 al. 7. gyujtótartókon domborművek, sőtartókon vonalas díszek vagy spanyolozottak. Nem egy ezek közül is pompásan van stilizálva.

Igy a 161 1. maratott díszű sőtartón, virágon ülő baglyok s edényből evő galambok; vonalakhoz símuló konturáival, feltűnő stílérzékről tesz tanúságot.

Szinte monumentális a 162 al. 1. sőtartón és a 161 al. 1-en levő bika alakja.

A sarvba karcolt és maratott dísz egyáltalán a legérettebb, legszebb s a mi izlé-sünknek is teljesen megfelelő, komoly technikai megoldásmód. A spanyolozás inkább a faholmikon szép, a sarvban mindig kissé ügyetlen.

Nagyon szép a 161 al. 2. tükrösön levő magas domborművű kos, Birkás Sándor letenyei pásztor faragása; az alak jól van stilizálva s a fáka, levelek is meglepő helyesen. Ennyi stílustudást hiába keresnünk a modern gyári termékeken, mert ezeken a természet utánzását találjuk inkább, azzal az öntudatosággal, amely az anyag megmunkálásából folyó harmonikus rajzot megérti.

Mily egyszerűek a 161 fel. 7. sőtartó pávai! Mily jók rajz tekintetében a 161 al. 8. galambja és a 162 fel. 6. mókusa! Mily kedves a 162 fel. 3. levő szarvaspár, a stilizált fákkal!

Jól vannak stilizálva a 162 fel. 5. gyujtótartó tehene, füve és fája vagy az al. 2. levő szarvasok a szimmetrikusan tartott tölgyfával. Érdekes, jó pásztor megfigyelésére valló jelenet van Túttó György tükrösén (162 al. 5.), ahol kosok vakarják szarvukat, "criszálják a fa héját".

Növényi, állati és emberi alakok mellett, néha jelképes ábrázolásokat is találunk a pásztorfaragások közt; különösen a nemzeti címer, de itt-ott kétféjű sas, nemkülönben a feszület. Mária a gyermekkel, Ádám, Éva, áldozó kehely stb. A 163–164. táblákon vannak ilyenek. A kétféjű sast úgy lehet megérteni, hogy a pásztor elé csak a pénz plaquettje kerül, érdekli őt annak művészi része s bár ez a jelvény manapság nagyon népszerűtlen, mégis megfaragja művészi kedvtelésében s minden politikai gondolat nélkül. Meg a legtöbb pásztor katona is volt, látta a kétféjű madarat esakón, derékszíjjon...

A vallásos képek rendszeren templomban látott, bucsújárárhelyekről került minták nyomán készültek; s így nem csoda, hogy például némelyik egészen byzancistílusú.

A sőtartófödelek, alakjuk szerint, hosszúkás, négyyszögű, lecsontított vagy legömbölyített mezők kitöltésének különféle módjait tüntetik föl.

A 164–165. lapon van összegyűjtve néhány; van rajtuk díszítés fölfelé haladó irányban, van szélességi irányban, de leghelyesebbek mindenesetre azok, amelyeknél egy középpontból kiinduló kettős szimmetriás díszeket alkalmaztak; ezek inkább megfelelnek a sőtartófödél vízszintes fekvésénél fogva a díszítendő sík természetének.

Kedves díszített tárgya a pásztornak a bot, pipaszár stb. Farag ilyesmit magának is, különösen a kampós juhászbótot, de mégis a bot inkább emlék és ajándéknak készül azok számára, akiket az ajándékokkal megbecsülni, kitüntetni akar.

Rendesen gazdagon, sőt mondhatni túlgazdagon vannak a botok díszítve; rajtuk szinte tobzódik a pástyor plasztikája; az a vágy, mely őt a teljes plasztika a «ronde bosse» felé ragadja, itt nyer legjobban kifejezést. A kígyó különösen kedvelt téma, a bot körül csavarodva; részletesen megrajzolt pikkelyekkel igen gyakori s alig akad túludán jobbmódú, közlethen szereplő család, hogy ilyen holmi ne találkozzék a házukban.

Az állatfejekben végződő botokat is szeretik faragni; mindenféle állatfej van botjaikon, de emberfej és a gót stílus templomok vízköpő szörnyeire emlékeztető alakok is; a kampós pástyorbotokra természetesen leginkább birka- vagy kosfej kerül.

A plasztikai díszítés mellett a spanyolozás is divatos, emellett a bekarcolt díszítés is. És megjelennek e botokon a gyujtótartók és tükrösök ábrázolásaihoz hasonló díszítések: betyárok, borozgatók; a díszítések azonban nagyobb arányokat öltenek s rendszeren csavaralakban futnak a bot testén végig.

Bizonyos részekre van osztva a bot fölülete s e részeket mértani díszű övekkel választják el egymástól.

Berakolt művi is akad, különösen a karikások közt, például fehér csontberakású; az ölmozott felületek itt különösen használatosak, az ostornyél karikáját így erősítik be ölmozással; de vékony sárgaréz veretű ostornyelűk és fokosuk volt a nevezetesebb betyárokra is. Néha politikai háttere van a bot díszének, vagy hazafias témákat dolgoznak föl nagy naivitással, mint azt a híres Bagol András cselekszi. Van a botokon egyéb állatkép is; a békát fogó kígyó mellett, gyík, sündisznó, róka, gólya, kutya, hal stb., ott a vadász, a huszár, Ádám, Éva . . .

Szeretik a görcsös, csomós ágakat feldolgozni, amikor a csomókból virágot, csillagot faragnak; láncok, lakatok, bojtok is kerülnek a botokra.

A 112. képen díszes furulyák vannak, egynemelyike másfél méteres, mind régebbi eszközök, ma már kivesző félben. Díszük részben mértani formákból, részint virágokból áll, vagy faragva vannak, vagy spanyolozottak.

A 110. képen szép, nagyvonalosan díszített bot; csavaralakban felmenő hullámos, szálas indán róza és tulipán körbe kockás övek, lejjebb borozgató alakok.

Ostornyelkek vannak a 112. képen; 4. és 5. díofa, fehér csont berakással; a berakásra alkalmas formák, különállók stílizált virágok, csillagok s e díszek réz szegekkel vannak beerősítve, mely egyszerűsággal díszítésül is szolgál, felső végükön ölmozással beerősített karikával, amelybe az ostort teszik be.

A 3—6. vékony rézdróttal kiverett példány, helyes érzékkel mintegy masszát adva a tulipánformáknak, több egymás melletti vonallal.

A 112. képen pipaszár lefordított rajza. A keskeny száron csavarmentes felmenő virágzat van, hosszú keskeny levelekkel; a szár alsó felén csavarmentesen következő levél és virágbokréták; díszbe bekarcolt viaszolás.

Akad a pástyorok között olyan is, aki hazafias érzésének hevületében nagy történelmi témákat igyekszik botra rögzíteni, ilyen a többi közt Bagol András, ki mint már említettük, sok naivitással vezeti elénk egy kis színezett boton a nagy hőseket; Zrínyi Miklóst, a szigetvári hőst, Kössuth Lajost, a vezéreket, honalapítóink érkezését . . . (111).

Gara, Hunyadi, Rákóczi, mindnyájan rákerülnek egy kis botocskára. Elmosódott rajzai, bekarcoltak színes viasz technikával. De majd szólunk, még, könyvünk végén, Bagol Andrásról! Messze, idegenben láttuk egy ilyen botocskáját sok évvel ezelőtt — s akkor jutott először eszünkbe, hogy konyvet kellene csinálni a magyar nép művészkedéséről! . . .

Ugyanazon a képen van ehhez kissé hasonló, várpalotai bot; a Mátvás—kastély van rajta, alatta pedig mezei állatok alacsony reliefben, kígyó, madarak, sündisznó stb.; ugyane lapon egy régi 1764. évből való díszes gyalu látható, nem pástyormunka, de abból az időből, amikor a mesterember még szerette eszközeit s nem sajnálta a saját holmiját díszíteni (a veszprémi múzeumból).

A 110. képen szintén Lak János várpalotai ember munkája. Ugyanaz csinálta a szörnyeteg fejű botot is; a többi ló-, kutyafejű cifra bot a gyertyánkúti pusztáról való, egy esordás faragása. (Kerényi gyűjteményéből. Veszprém.)

Távozunk kisse a Balaton partjától, de hisz' valószínűleg az idevaló pásztorlás munkáinak hatása alatt készültek ezek a faragások is.

Kovács János szentgáli királyvadász botján szarvas, tölgyfaág van stilszerűleg; a plasztikus birkafejes bot a veszprémi múzeumból való. Egyik bot az orosz-török háború után készülhetett: Mehemet és Medhat pasa népszerű alakja van rajta s egy török katona orosz gyűr le rajta (a zirci apátság múzeumából 110).

Érdekes madárfejű bot a 115: egy szarvaslábat utánoz, nagylevelű ornamentikáival; a naiv rajzú Ádám, Éva, szarvas, koppasztott ludat lopó róka s huszár alakja a lipót-majori juhász faragása.

Ezen a képen egy bot dús faragása már túlhalmozott, bár a kézzel fojtogatott kígyó pikkelyes feje s a test közt levő virágok, csillagok, nagy gonddal vannak kifaragva; a kígyónak sötét az alapszíne, úgy látszik füsttel barnították.

Jobbak a célszerűség szempontjából a 116. tábla botjai; erős vastag botok ezek, nagy ornamentikával.

A 209. kép egy karikás nyelének leforgatott rajza; szép, sárga, fényezett nyél ez, a rákarcolt dísz, úgy az ornamentika, mint a figurális alakok, feltűnő szép, tiszta, nagyon ügyes kézzel valló bekarcolások. E szép példányt a keszthelyi múzeum őrzi; nagykanizsai Tarsoly faragása.

A 107-8. stb. képen különböző alakú kampós pásztorbotok; a fogantyú rendszeren birkafej, de vannak birkaláb, fokos-alak végződésűek; egy pipaszáron madarak, állatok, muzsikáló cigányok vannak, sőt karikatura is van rajta, egy trombitáló róka és borozató nyúl.

A 37-38. képen vannak a két Túttó, Sándor és Gyuri faragásai. Szóltunk róluk a könyv elején. Sándor, a fiatalabb már az aradi ipariskola faragó osztályában van, állami osztálydjjal; 1908 nyarán még a Lebujszántán legeltette nyáját; hogy nem rontja-e meg az iskola, hogy tudnak-e hozzányúlni finom, művészi lelkéhez, azt a jövő mutatja meg. Arcképe alatt sajátkezű aláírása. Faragásai, botjai elsőrangúak, bár inkább természetességre, mint stilizálásra törekszik, kitűnő megfigyeléssel rajzolt állatot, virágai pedig igazán mintaszerűek. Magasabb feladatokkal is megpróbálkozott, Vörösmarty szobrát faragta ki fából, alapzatán (36. a.) szép tulipán díszítéssel s egyik oldalán pedig szépen mintázott . . . . . birkákkal. Botján Ádám, Éva s a pásztorélet van, szép bordákkal; különösen szépek a fák s virágok.

32. képünk Túttó György arcképe; a 98. a. képen vannak egyszerű faragó eszközei; az ő botja is (37.) tele van állatokkal, szépen rajzolt fákkal, virágokkal, ő nem vágyik a művészetre, ő még ma is juhász a bárándi pusztán. Bőrapplikációs tarisznya a 29., báránnyokkal és juhászokkal, fent repülő vadludak egyszerűen stilizált alakok körül bepréselt dísz.

A gulyás- és a kanász már említett hangszerére, a kúrtre is gazdagon kijut a díszítés.

A díszítés csak bekarcolt és választóvíz marattal készül, spanyolozás itt nem lenne célszerű, sokat kézben forgó, sokat hengerő, sok ütésnek, lökésnek kitett holmi e kúrt, könnyebben kitörnének a beöntött spanyolviasz díszek, mint a kimélt s kevesebbet használt sőtartón.

Helyes stílérzékkel osztják a túlköfelületet különböző szélességű övekre, hagyva közébe-közbe üresen maradt tereket s nagyobb közöket.

A nagyobb egyenes vonalat kerülik, csupa íveskékből szerkesztődik az ornamentika; a többször görbülő felület nem is túri az egyeneset; a henger kerületén egyedül a nagy körök egyenesek, természetesen csak aránylag.

Különös jellegű díszítés alakul ki e kis íveskékből.

A rózsá és tulipán még beleillik e vonalak birodalmába, de inkább elvont kombi-
nációkból alakulnak ki a formák.

Egy tarnócai gróf Szechenyi Ferenc tulajdonában levő tulók köpenyének kiteri-
telt rajzán a motívumok a már említett tollszerű kialakításuk: szívből vagy keheyből
nőnek ki a kunkorodó tollak s egy-egy rózsában vagy tulipánban végződnek (276).

A második övben betyárok kedvesekkel: a betyároknál puská, pisztoly; az egyik
fehérenp kezében szintén pisztoly, a másiknál borospohár; a betyárok, nőgyen, vállra
vetett puskával szivaroznak, pipáznak. Alább, a kúrtan körül, ismétlődik az elágazó toll-
bokréta dupla tulipánokkal s a díztés alatt ismét betyárok, cserébe utított tollas virágok
közt; itt jól látszik az egésznek rozgónzész-szerű készülése; véletlenül lejjebb ért az egyik
tulipán s ott kisebb hely maradt a betyár alakjának... Nem baj; az a betyár legyen hát
kisebb természetű. Még alább, hasonló rajzú, széles virágdíztésen szarvasok szaguldoznak;
az egyes övek szintén ily tollas motívummal vannak elválasztva egymástól.

Előfordul sőtartók díztésén is ehhez hasonló.

A tülkökkel rokonok a puskaoptartók, szinten szarvból készülnek vagy szarvas-
agansból. A régebbiek villások egész egyszerű mértani díszrel. (289-91.)

Egyik magas dombormívű, rajta szarvasok és vadkan erdőben; az alakok fehérre
vannak lefaragva, míg a háttér a szarvasaganes eredeti barna színében marad.

Nagyon különös alakú, a fekete szarvból készült (zirci apátság múzeumából)
vékonyodó része valami madárfejforma, mely visszakunkorodva ráfekszik a tülökre, fehér
kutyá csontszegekkel.

Nagyon érdekes a 274. egy szepezdí kanász műve; egy ökorzarváltkőn levő lefor-
gatott ábrázolást mutat, Argerus királyfit, amint, huszárosan öltözve, megöli a tizenkétfejű
sárkányt; Tündér Ilona is ott van a kertben az almafa alatt; tömött dísz, spanyolozással.

A bátaí kanász tülkén (272) az orosz cár és II. Vilmos császár lóháton összetűzni
késülnek kivont karddal, de a magyar király, a békebíró, kibékíti őket; szarvasvadászat
is van e tülkén, mely kissé túl van tömve díztéssel.

A mángorlólapicák, a kézi mángorlók kisebb és szegényebb háztartásokban nél-
külözhetetlenek s előfordulnak minden vidéken gyakran díztítve, de még többször egész
egyszerűen.

Díztítik a felső lapját; az alsónak, amivel mángorolnak, természetesen egész simán
kell maradnia.

Minden díztendő tárgynál, melynek alakja már maga bizonyos irányt szab a díztő
elő, tehát nem gömbölyű vagy négyzetes, díztítés szempontjából — különösen a növényi
és a figurális díszeknél — a fönt és lent kérdése onként jelentkezik; e lapicákat kézben
tartják s ennél fogva a nyél lenne az alsó rész, amde nyelénél fogvást van a konyhában
falra akasztva s így a fönt és lent kétféle lehet; így is találjuk, hol az egyik, hol a másik
felfogást érvényesülve, sőt néhol egy- és ugyanazon darabon mind a kettő is található.
(247. 3.)

A díztítő elemek itt is mértani formákból, növényi, állati és emberi ábrázolásokból
kerülnek ki. Az egészen geometriás dísz azonban ritka és akkor se merev szívetlen,
hanem bizonyos szerves összhatasra törekszik, vagy szematikus növényi formát fejez ki,
legalább is olyat sejtet.

Ilyen a 243. 3. Darnay-Muzeum, Sümegben vindornyaszőllősi mángorló dísz; egy-
szerű, bicskával végzett bevésés, általános jellegű formák.

Hasonlít felfogásban talán a 246. 3. (D. M.) szintén Kardos Péter munkája, szintén
vindornyaszőllősi mángorló; mind a kettőt két részre osztja egy egyenes vonal de fel-
osztást különben ismétellen megtaláljuk; az előbbinél a felső részen két cserépen
levő virágot is jelenhető ábra közt fél tojásdadalaku vonal dísz egyik fele, míg a másik
fele ennek az elválasztó vonal alatt van, mely alól, mintegy felkunkorodó felkorú száron
valami virágnak nevezhető alakzat; ugyanilyen fajtájú rajz látszik az utóbbin is.

E homályos értelmű vonalornamentikánál valamivel érthetőbb motívumok vannak (246. 1. D. M.) Lukács (Gábor (Rigács) mángorlóján, melynél a már említett elválasztó ornamentika alatt és felett a sematikus virágok egész tisztán kivehetők.

Kator József vindornyaszőllési példányán (248. 2. D. M.) szintén ott van a középet két részre osztó vonal, rajta «Hatos Panna» felírás, alatta és felette pedig vékony vonalú kezdetleges rajzú virággal, egyszerű szegély: fent s lent félkörű záródás.

Rokon ezekkel (246. 2.) Gyömörei Mihály zalaövi ember munkája (B. M.), melyen a közép felosztó vonal szintén megvan, már határozottan felismerhető rózsza és tulipán virágzatokkal, laza összefüggésű megoldásban.

Sokkal jobb ezeknél, rendszerénél azonban ezekhez hasonló a 249. 2. (N. M.), amelyen széles díszítő vonalak virágokká és szárákká fejlődtek ki, megtartva az előbbieк jellegét.

Még ide sorolható rigácsi Ferencz Lajosné mángorlója (248. 1. D. M.), amelyen a középvonal hiányzik ugyan, de helyettesíti két csillagpár, mely fönt mégegyszer ismétlődik s valójában az egészet három részre osztja s a legalsón egy lefelé fordított tulipán-alak.

Épígy csillaggal van elválasztva a két irány rigácsi Szabó Jánosné spanyolozott mintájú lapickáján (D. M., 248. 4.); egy-egy nagy tulipán tölti be a két alsó rész végét, melyekből sűrű vékony levélfélék nyúlnak ki egy kis tojásdadalak közvetítésével.

A 248. 3-on alig vehető észre az irányt változtató vonal, mely itt csupán a közepe táján levő négyágú virággal szimmetrális meg nem rajzolt tengelyében van s ez mintegy ütköző helye a két iránynak; a nyél melletti kisebb rész díszre egy szivalakból kinövő virággal, ornán és két oldalt, egy-egy nagy, közbül két kisebb rózsával; a sarkokat külön kis bokréta tölti ki; a másik nagyobb oldalon alul (a rajz itt megfordítandó) van egy nagyobb virággal, nagy dupla tulipánnal középben és magasabbra nyúló két rózsza két-oldalt; e tulipán fölött új virággal, egész különállva, egy retekalakú gyökérből kinövő, három tulipánnal végződve; spanyolozott munka. (N. M.)

Ezeknél sokkal gazdagabb az a somogyi viszlói községből való mángorló, amelyet szintén két mezőre oszt egy egyenes; a felső két virág önálló, az alsón egy van, (az irány fordított ennél is) míg a nyél közelében levő rész ismét a felfelé menő irányt fejezi ki.

Nagy geometrikus rózsza az elválasztó csillag a 246. 5-ön, Horváth Ambrus (vindornyaszőllési) mángorlóján (D. M.), mely két ellenkező irányú részre osztja a teret s rajtuk egyszerű ornamentika.

Leginkább feltűnő e két irány kifejezése (247. 3.) Károlyi János (sümeği) darabján; a nyél felőli részen két különálló ornamentika van s efölött az elválasztó vonal leg-fölül, vagy az egész mángorló megfordításával; lent; a gyujtótartók és sórtartókról ismeretes betyáralak és kedvese is ott van a lapickán, erősen stilizálva.

Figurális dísz van még (D. M.) Nagy János (óhídi) példányán (251. 2.). E régi szü-ette mángorló két részre osztott mezőjén egyirányban álló nagyon laza szerkezetű alakok vannak. Felül nagy stilizált fa mellett különféle nagyságú női alakok, borospalackot és poharat tartva; lent szintén két homályos rajzú alak; mellettük apró leveles, sokvirágú tulipánág; szegélye elég jó.

Mellette ugyan e lapon (D. M.) egy három részre osztott példány; mindegyiken edényben levő tulipán; a mezők szegletei le vannak metszve.

Vannak viszont olyanok, melyeket egész végig a nyéltől kiinduló leveles ág díszít, ilyen a 250. 1., 3. és a kis sulykoló lapicka is, ugyanazon a képen.

Efféle Szabó Lászlóné (247. 2. Török-Koppányból), csakhogy az ág szára hullámos és különös, a kés metszésének technikájából folyó, stilizált virágokkal van díszítve.

Hasonló sokban ehhez egy régi (1846) moesoládi mángorló (Nyúl Györgynél 247. 1.), amelyen egy kehelyből nő ki több hullámos inda s azokon nagy tulipánok ülnek, csüngnek; a különben három síkú mángorló nyelének a gombja is díszes.

Az eddigiektől eltérő egy szintén moesoládi mángorló; rajta két név kezdőbetűje (1905) S. M. (Sipos Mari), F. I. (Ferka István), (246. l.)

Egész hosszában egy kiálló vonal két keskeny mezőre osztja: jobboldalt, a betűk és évszám fölött egy szarvas fekszik, mögötte fa és azon madár, teljesen stilizálva. A keskeny mezőbe nem tudván többet behelyezni, a faragó művész egy vonallal megelkerített felső részen mezőben futó nyulat és azokat kergető kutyákat rajzolt szintén erősen stilizálva. Baloldalt szintén kutyaforma állat s fölötte országfimer lobogókkal; egészen fölül kockák.

Szép Tüttő Sándor mángorló lapickája: három keskeny mezőre van osztva s a hullámvonalas szárok alul össze vannak növe; egymás mellé simuló levelek, köztük rózsák és tulipánok töltik ki a teret.

A 254. 1. kevésbé szerves; csillagok és hármás levelek töltik be a két mezőre osztott lapickát a 252-ön.

Tüttő György szépen faragott lapickáján a nyél van felső résznek gondolva (255.); a négy mező legfelsőjén a ország címere, alatta madarakat lövő vadász, a felirat következik ezután s legalul dekoratív fa a teret egészen betöltő ágakkal, levelekkel, rózsákkal; a fa törzse melletti megmaradt üres térbe, két oldalt, két esérépben levő virág, rózsák és muskátli.

A 255. 2. lapicka közepén két részre osztott mezőjén felül és alul is szívből növe virágzat. Egy égenföldi mángorlón egy nagy tulipán alatt kétéjű sas van, legalul pedig betyár és virágot tartó leány; régi spanyolozott példány. (256.)

Széles vonalú erősen stilizált rajzú a 256. 2. N. S. Szabó Anna felírással.

A 254. 3. szép példány egyszerű rajzával, szintén régi kopott spanyolozott művi.

A 254. 2. középből két ellenkező irányba szívből kinövő tulipán; ugyanily stilizált vonalú a 257.

A 253. 2. kissé szervesetlen díszítésű, három egymásfölötti esérépben tulipán, két kezdetleges alakkal.

Gazdagabb díszű mángorló a másik; felső lapja két részből áll, melynek sfkjai tompa szögben találkoznak s két oldal különféleképp van díszítve.

Az egyik öt mezőre, a másik hétre van osztva. Az egyik feloldal közepén egy nagyobb virágzat, tulipánnal a középvonal felé irányított felső részen; többi a nyél felé van fordítva; futó szarvas, csillag, különféle virág.

Szép mángorló lapicka van a XI. tb. (színes). Két mezőre van osztva. A felső részen egy szűrös pipázó betyár, mellette virágbokrétát tartó női alak. Úgy a virág, mint az alakok ruhái szépen vannak stilizálva. Nem természetet utánoz, csak körülbelül adja azt, a faragás és spanyolozás természetéből folyó formákban.

A bokréták szárai szép lendületes vonalak, gyakorlott kézre vallanak. A kiséjű alakok minden tekintetben harmoniában vannak a kerettel. Alsó felén a feszület Krisztusnak naivan rajzolt alakjával; a kereszt maga az útszéli kereszt formáját utánozza; felette a teret angyalfejek töltik be. Aljában térkitöltő vörös- és feketevonalas kerítészerű dísz, e fölött pedig, a feszület két oldalán, egy-egy esérépben levő virág szintén szép lendületes vonalú szárrakkal, jól elosztott tömegű virágokkal.

Kitünő dekoratív alakok vannak ugyan-e lapon (XI. tb.) egy nagy furulya leforgatott díszre. Mint az előbbin, itt is, a ruhák stilizálása igazán mintaszerű.

A mángorlókról szóljunk.

Danka Kis János mángorlója (259) domborművi tölgyszőlő faragott, hullámvonalakkal összetett szegélye van a barakkos hatású bár 1877. évből való; a virágtartó edény is ilyenféle; felül a magyar címer. Nagyonbrészt mértani körosztású egy boggyiszlói mosólapicka (244) spanyolozott díszszel; ritkásan betöltött (258) a szívből kinövő tulipán és rózsával, hasonló ehhez a (244. l.) mosólapicka, egyszerű díszével széles profilozott szegélyvel; a 261. szép rajza alacsony, lapos domborművi mángorló; közepén egy legyező felett edényből kinövő nagy tulipán, alul a nyélnél koszorú, míg felső részén fordított helyzetben

egy stilizált oroszlán, egy négyszögű mezőben, a háttér «poncolta», melybe tulipánok nyúlnak be többnyire párosával a keretből.

Igen szép rajzú mosólapicka a 243 : a szekzárdi múzeumban őrzik.

Az egyik oldala körök keresztjeződéséből lesújtott rózsra fele, mely fölött kis szivesekből vékony száron a széleket kítőltő nagy és szép virágok vannak, a szár mellett levő apró kis virágokkal és levelekkel izléses ellentétben : jól van megoldva a dísz a nyelen is, mely tulipánnal végződik. Másik oldala is hasonlóan van díszítve : két nagy virág a két szegletben s a többi vékony száron ülő kis különféle virág közt igen jól hat, alul egy keretbe titokzatos felirat.

Érdekes a 240. mosólapicka : spanyolozott dísz a tulipán stilizált megoldása, szára, hagymája, levelei jól vannak rajzolva ; a kítőltendő tér helyes érzéssel van hangsúlyozva. Régi darab Banka Örzse (1866) mángorlója, de megoldása gyengébb ; két külön darabra van szakítva a két edényben levő négy szegfű és rózsra virág (265).

Jobb megoldás a 266. 1. spanyolozott mángorló : a hullámos száron apró levelek ülnek s a szegély melletti teret részben a szárból lecsüngő tulipánok, részben magából a szegélyből kinövő, továbbá különálló csillagok töltik be.

Jól van díszítve a 266. 2. mángorló is (1868-ból) négy spanyolozott dísz szépen betölti az egész felületet elég változatos virágokkal ; szintén jó de szokatlanabb a 263 : a Benedek Erzsébet felírású vörös és zöld színre spanyolozott mángorló egyike a legérettebb ilyenmű alkotásoknak ; valószínűleg ugyanaz a kéz készítette a 266-ot is. A név van legalul, fölötte bokrétaival díszített egyenes szár vonul végig a közepén s felül nagy dupla tulipán ; a szárból felváltva kis távolságban rózsák, tulipánok és fenyő tobozok nyúlnak ki vízszintes kis száron, ritmikus üresen hagyott terekkel, hol a szép sötét-színű díófa szépen érvényesül.

Szakálos Péter emlékmunkája, készült Nemes Annának emlékül : lapos domborfaragás : szabatosan faragott dísz kevéssé szerves, csak a keret két vége van kissé kiépitve ; belül egyedül álló országcímer, alatta silány virágzat.

Falusi Zsófi mángorlója is szép ; a spanyolozott virágzat elmés is, amennyiben egy nagy tulipánból nyúlnak kétoldalt fölfelé, a tulipánt körülölelve, a zöld levelek s fölül kisebb tulipánba végződnek ; a középső nagy tulipánból vékony kis száron egyenesen fölfelé emelkedő tulipán fejezi be a virágzatot ; az egész azonban a teret nem igen tölti be, nem elég szerves a megoldása sem (X. tb.).

A már ismertetett borotvatartókon rendszeren virág- vagy mértani díszítés van, de akad bőven alakos díszítés is.

A két oldalát és tetejét díszítik ; a tetőn sokszor plasztikus gombféle van, ami összefügg a furfangos zárak készülékével. A sarkok le vannak gömbölyítve.

Simon József (Sorosd) borotvatartója (224. I. N. M.) fölélen (1843) női alak áll pisztolyal, puskával, kockás alapon ; alatta cifra virág, eserepekben tulipán, oldalain szintén kockás és mas egyszerűbb dísz.

Kissé szervetlen a 224. 2. rajza. A rózsácskából kiinduló két keskeny szár és az azon levő virágok, valamint a köztük levő motívumok, épen csak hogy a teret töltik be összefüggés nélkül ; valamivel jobb az oldaldíszítés megoldása.

A 224. 3. úgy látszik megrendelésre készült, erre enged következtetni a kettős kereszt s fölötte a korona ; a díszek különben is a barokos székek ornamentikájára emlékeztetnek.

Vaskos magas domborfaragás van a 225. I. számú dobozkn ; erősen stilizált virágzat van ráfaragva ; edényből nő ki és egy nagy rózsával végződik ; a virágzat csaknem a fődél egész felületét betölti. Ugyanemek a borotvatartónak oldalán hullámos inda fut végig tulipánnal, rózsával ; domborúan kiemelkedik a mélyített pontozott alapból e dísz.

A 225-3. és 4. (N. M.) rajza egészen olyan nagyobb felület számára való vonaldísz, amelyeket a kézi mángorlókon látunk. A 4-es különben igen sikerült ; a vonalak vörös spanyol viaszszal voltak betöltve e ma már kopott példányon.

A 226. 1. (1856) egyik vége felé kissé szélesedő borotvatartón virág a dísz, a száron levő virágok is ennek megfelelőleg nagyobbodnak, s végül, az utolsó egy nagy tulipán.

A 226. 2. Szücs András (1868) munkájának oldala s a 3. ügyes ornamentális formagondolat; a rózsákat hullámosan köti össze a vékony indához simuló levél, páralakok egymást nagyjából négyyszögű formára egészítve ki; az adott teret jól kitöltik.

A 226. 4. régi jószág (1826), a cserépben levő leveles szárú nagy tulipán csak a felét foglalja el a födélnek, de ez némileg igazolva van, mert ez a födél mozgó része s a dísz nem akarta elmentseni így, aki faragta.

A 226. 5. és 6. szintén ugyancsak a doboznak két nézete: apró hullámos indán kis levelekkel, oldalán (6) csokolódzó galambpár ül a szőlővenyigén.

Elmés díszítés van a 227. 1. borotvatartó födelén: galamb szájából indul ki a leveles szárú tulipán, egy ág a galamb feje fölött hajlik át, hogy a másik végén szintén tulipánban végződjék; ez utóbbi rész és a galamb egymáshoz simulva jó térkitöltést ad; két végén kockás mező van, a födélén egy kutya és birka plasztikus alakja van.

Nagyon érdekes a 227. 2. 3. E Sopronban 1860-ban készült borotvatartón egész jelenetezett genre-kép van. Soproni a dátum rajta, de bizonyos, hogy mestere a Balaton vidékéről került oda.

Barmot adott el a mészárosnak a polgárember, az áldomását iszák két jól stilizált fa közt ülve: jobbról látszik a koremsa s onnan lép elé a koremsáros egy üveg borral: baloldalt taglóval vállán vezeti kötélén a mészárszék felé az ökröt egy másik legény: vérekek kapaszkodnak az ökör fülébe, combjába.

Kedvesebb e borotvatartó födelén a jó pásztor, amint juhait hajtván, egy kis fáradt bárányt visz karján s másik kezében kampós botját tartja; a bárány anyja érdeklődve tekint fel kicsinyére, utánuk ballag a bundás juhászkutya: három stilizált fa — kettő közülük makkos tölgy, — tölti ki a teret.

Emléktárgy a 227. 4. «Lenti Pál 1891. emlék» feliratú borotvatartó az ország címerével, a címer alatt fokostartó legény találkozik kedvesével, ki borosüveget nyújt neki; mellettük térkitöltő tulipán, a borosüveg is levelet hajt.

A 229. 1. egy régi példány (1832), pipázó alak, alatta lúd. A 229. 2-nál a kutya szájából nő ki a virág, melyen galambok ülnek.

A 229. 3. egész naiv vonalakkal.

A 229. 4. várapalotai borotvatartó (1842-ből) alakján a régi jellegzetes pásztorkalap. Szokatlanabb dísz van a 230-on, egészen egyéni felfogású a másik felén levő virág is.

IX. tb. színes táblánkon bemutatott példány valószínűleg egy törjei régi pásztor spanyolozott munkája. Egyike a legszebb daraboknak; Sobri Jóska alakja van rajta gyönyörűen érzett stilizációban; mesterien biztos a rajz, bátor, tudatos vonalkezelés, amely az emberi alakból szépen tagozott dekoratív formát tudott képezni. Itt már a betyár alakja minden esetlegességből kivetkőzve csak mintegy díszítő vonalvázban jelenik meg, de e vázban minden jellemző megvan s emellett a borotvatartó hosszúakja alakjához hozzá símul és arra mintha csak rá volna lehelve. E mintaszerű megoldás valóban címere lehetne a dunántúli betyár ábrázolásoknak.

VIII. tb. színes táblánkon is borotvatartók vannak: a felső borotvatartó minden oldala díszítve van. Két széles oldalán figurális alak. Az egyik bárányt ölelő pásztorfiú, a másik talán világgömböt tartó Krisztus; mindegyik ismétlődik, oly módon, mint a kártyákon a kép.

A mindenütt elterjedt egyszerű fonott székek mellett a Dunántúl is, úgyszólván csak azokon az úgynevezett paraszt-székeken találunk valami művésziest, a melyek igaz, sokban hasonlók más népek ilyenmű bútoraikhoz. Ezek a székek tömött keményfából készülnek; egyszerű vasos szerkezetük nemcsak évtizedek, de egy század használatát is megbirják.

Általánosan ismert alakúak a bútordarabok: alkatrészeik a domború-homorú vonalas hát, az erősítő és az azokba ékeltszögletű négy láb.

Csak a székhátra kerül díszítés: ha más nem, úgy a támla körvonala van változatosan ívdarabokból összeállítva; még a fogásra, az ujjaknak szánt s többnyire szivalakú kivágás is díszül szolgál, amely mellé még több is sorakozik. Áttört művű megoldásokat mutatva, befestett, berakott, bevéselt vagy domború díszítések járulnak még ezekhez.

Díszítés szempontjából a székek támláján három szerkezeti részt különböztethetünk meg, melyek hol határozottan ki vannak fejezve, hol elmosódva vagy csak jelölve.

186. képünk mutatja e székek sémáját, a) a felső befejező rész, a *fej domború vonalú*, b) a középső rész, a *törzs homorú vonalú*, ezáltal karesúvá válik a támla és c) a láb *egyenes vonalú*.

Természetes, hogy sok eltérésre akadhatunk; a fejen is megtaláljuk a hosszú vonalat az egyenessel; a törzsön azonban csaknem kivétel nélkül megkarcsúsodik s az alján is van és rendszeren egyenes vonal egyebekkel kombinálva.

A föléle végződés formás megoldása az egyik; alatta a tulajdonképeni székek a támaszkodásra szánt része és ez alatt az ülőkével érintkező lábazati forma.

Magá a felső befejezés általában három tagozatú; egy közepen kiemelkedő oromdísz mellett jobbra-balra a két oldal van hangsúlyozva.

A 188. képünkön többféle megoldásban látjuk ezt: 5. tulipán oromdíszszel, a 7., 8., 9-nél koronaszerű a felfelé végződés alakja, ezeknél a kétfejű sas alakult ki úgy, hogy az ujjak számára hagyott középkivágás (mely itt ívekkel álló háromszög) alá kétoldalt oly csőppalakú kivágás simul, hogy ekkép a sasnak két nyaka képződött, amelyek felett a korona van elhelyezve; a fejek folytatásaként kidomboruló rész a szárnyakat adja. Határozottabban látjuk ezt a formát kifejezve a kép 4., 9. ábráján.

A különben igen népszerűtlen kétfejű sással a magyar népművészetben egybűt is találkozhatunk: e vidéken II. József császár idejére viszik vissza e formák elterjedését; a naggyobbrészt kálmista túladunaiak ugyanis a császárnak katolikus egyházellenes és javukra tett intézkedéseit örömmel látták s állítólag ezért kedvelték meg a kétfejű szárnyast. Kise érészakos, tudákos ez a magyarázat. Aligha lesz egyéb oka itt is a kétfejű sas illetén alkalmazásának, mint egybűt, például Kalotaszegen, vagy a Székelyföldön. A nép kezén forgott régi 4 krajcárosokon, a «szustet talléron» ott volt a furesa madár, onnan máselhették. Számos hazai és idegen analógia van erre a népies iparművészetben.

A konturák rendszeren domború szegélyek, melyek burckformákat mutatnak.

Tulipándíszek vannak a 188—1-en, geometrikus a 2. (csökölyi), míg a 4-en (csököly) két sor szívkivágás a dísz; felső bevégzés három oszlása jól látszik s oda szintén szívet faragtak.

A támla fejének középrészeként gyakran szerepel a legyezőalakú pálmalevél forma a szivalakú kivágásból indulva ki; ilyen: 187—1., 4., 5. és 13. Gazdag tagozású a 6. ugyane lapon 1810 felírással; rajta népies elemek, mellette csillagdíszes, az 1795-ből való példány.

Szokatlan alakú a 8., amelyen a közép szívkimetszés mellett mélyen lenyúló keskeny kivágások vannak, hogy felül villasszerűleg

A sással díszített fűtel felvételása után férhetünk a gyűjtőhöz.

szétválya szivalakú lecsüngő részt vegyenek körül; a vastag diófából készült támlákat még ily kivágások se igen gyöngítették meg, amit különben e szék kora is bizonyít (1833-ból való); apró árvaleányhajra emlékeztető az fut a keskeny kétoldalt maradt mezőn végig, fel az oromba.

Szokatlanok a 9. és 10. míg a 11-nél a bekeskenyedő homorú vonalú rész igen kiesi, a fej két oldala túltengően nagy, párjával széles mezőt ad, melyet a szivkímetszeshől kiinduló tulipán virágzatok töltenek be. Az újjaknak szánt szívfnyak alatt szintén tulipán; a támla formája barokkos.

A 187—12. újra egy kétféjű sasos támla, mely egészen a kétféjű sas ismert sziluetjét adja.

189. képünk támlái a pécsi múzeum síma, lapos példányai, ahol a díszet a többé-kevésbbé gazdag sziluet adja.

Ily egyszerűek a 190. képen (1—5) is, míg a 6. erősen barokk ízű, fején e stílt jellemző hálózatos ornamentet is látjuk. E szék Packa Ferenc festőművész tulajdona, ugyancsak a mellette levő 7. szalmafonatú karszék is, melynek hátán vannak tulipánalakú lyukak.

A 8. és 9. ugyane lapon Venis Filóp plébános tulajdonai, az egyik 1798-ból berakott számokkal s a másik kétféjű sassal.

Áttöréssel díszítették Bn. 4. 1 szék támláját. Erősen kifejezett barokk stílusa mellett azért ott van oromdíszül a tulipán is. E lap többi példányai is ily stílusú 4., 5., 6. barokk domború kiálló keretesséssel; míg a 3. számú szék hátának úgy sziluetje, mint berakott díszei az empire stílt árulják el, de mindamellett a virágzat rajta népies.

Néhány fonott- és karosszék is akad, amelyen e díszítő motívumokat alkalmazták, ilyenek vannak a 195—197. képünkön.

Festett székek nem akadnak, a padoknak két oldalapját, mely egyszersmind láb is, hullámvonalakból összetett konturával díszítik (195).

Három- és négylábú támlántal kis székek felső körlapú ülőkéje van 198. képünkön; díszítette Magasházy László vörösmzei bojtár, részint lapos domborművel, részint bemélyített díszekkel; ügyes térkitölések ezek, jó rajz, szép vonalak jellemzik e sűrűn töltött kompozíciókat.

Szépek e vidék jellemző viráglajtörjái (179—185).

Az egyszerűbbek közül való egy moesoládi példány; meghajtott, rovatkozott pálcikák osztják, tagozzák a fokokkal együtt a két létraoldal közt maradt űrt; itt e kitöltés játszik nagy szerepet; részint fölfelé benyúló virágalakok, részint a már említett lecsüngő lakatszerű alakok.

Néha rovatkos a létraoldal, lánsezemes a létra foka s e lánsezemekből lakatfélék csüngenek; helyesen stilizált rózsák és tulipánok nyúlnak be a létra fokok s az oldalak közé; áttöréssel tagozzák és adnak rajtot a virágalakoknak, ami egészen megfelel a stílszerűségnek.

Díszesebb az olyan, amelyen a cifra lakat-félék kettesével is csüngenek az áttört létra-fokokon (zalakoppányi pástör faragása).

Erőteljes tömör formájú a 4. is (181) felül tulipán virággalattal koronázott, lejjebb csüngő harangokkal; ehhez hasonló, de szebb és gazdagabb szép példány S6. egy tolnamegyei pástör faragása. Valami keleties gazdagság és óserő nyilatkozik meg e kis holmban.

A 184. I. nagy létrán (1 méteres) az ágak megvannak hajlítva, egyedül dísz a kiesip-kézett körvonalak mellett a legfelső fokból kiemelkedő tulipán, alsó végén csüngő lakattal.

Szeretnek a pástörök még olyan létrákat is faragni, (184. 2.) amelyen a dísz csak a bevagdosás nyomán kunkorodó forgácsokból áll. A 184. 4-en kis állatalakok is vannak.

Más szerkezeti egy zalszántói viráglajtörja, Juhász Ferenc pástör faragása (180. I.) kis asztalka, amelyre a eserep kerül s a tulajdonképeni létra így a eserep mögé esik az asztalkába ékelve, míg a többieknél a eserep földjébe szúrják be a viráglajtörjál.

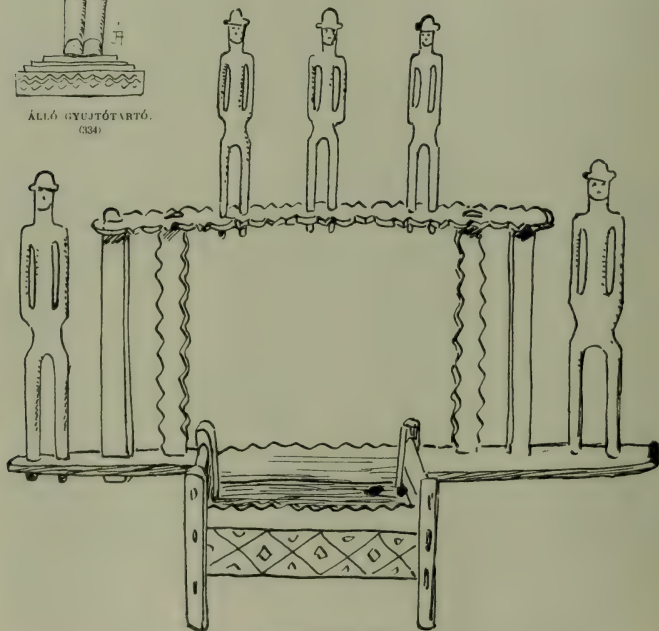
Érdemrend formájú virágok foglalják el a fokok közepét s ugyanolyanok csüngenek le

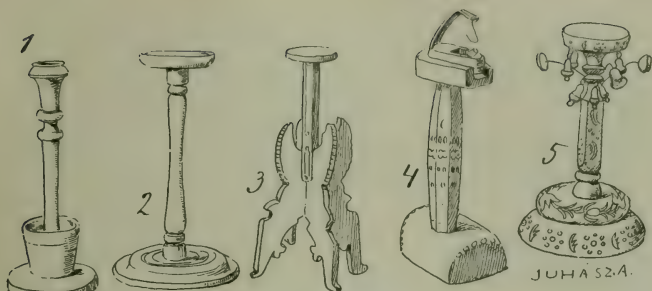
ÁLLÓ GYUJTÓTARTÓ.
(334)

ÁLLÓ GYUJTÓTARTÓK. (335)

GYUJTÓTARTÓ. (336)

GYERTYATARTÓK. (337.)

róluk, mellettük tulipánok emelkednek be a fokok közti űrbe, a létraágakat is azok fejezik be; maga a kis asztalka íves kerítéssel védi leeséstől a cserepet.

Csupa áttört dísz van egy sármelléki juhász faragta létrán. felül széles ívalak köti össze az ágakat s bennük három áttört művű tulipán, a többi fok is szélesen van tartva s lyukakból dísz rajtok. A fokok külső végződéséről csizmák s lakatok lógnak (180. 3.).

Vaskos formák jellemzik Farkas Mihály lajtorjáját (Veszprém) maszk-szerű fejekkel (181).

Igen érdekes stilizált emberdísű Domokos Vendel virágosréti paraszt lajtorjája, amelyen előrenyúló oldallétrák fogják fel a virág szárát. felül köröszttel végződik a lajtorja (185).

A már tárgyalt népművészeti holmin kívül egyéb apróságot is farag a pásztor: megpróbálkozik olyannal is alkalomadtán, ami kívül esik az ő körén. Valami kapcsolat azért mégis van, ami őt ilyenek megfaragására bírja. Ismerőseinek vagy fölötteseinek, kaszárnak, intézőnek kell valami, észreveszi, el is készíti titokban s meglepi azokat, akiket megbecsül.

Bizonyosan ilyen ajándékdarab a 333. képen látható keréken járó gyujtótartó is, pipás juhászszal és szépen megstilizált kossal; lehet, hogy látott ily keréken járó úri holmit az uraság asztalán s neki is kedve kerekedettl hasonlót készíteni, meg is oldotta szépen; finom munka ez kőrtéfaból; a kos a földélen fekszik s lehúzható a kocsiról a földellel együtt. A keszthelyi múzeum szép példánya.

Sokkal egyszerűbb az a négyrekeszes fűszertartó, szintén az említett múzeumból egy zalacsányi pásztor munkája.

Úgyes faragás Tomor István szigligeti pásztor (334.) gyujtótartója: kis alapzaton álló összetett lábú polgár tartja fején a gyujtótartót, vesszőkezeivel alátámasztván azt; a kockaalakú tartó négy oldalon relief van a vadászleletből. Közöséges korcsmai álló gyujtótartónak készült a (335.), pohár alakja van s úgy a széles lábon, mint a tartó külsején is körülfutó szárazon ülő virágok és egy emberpár a díszítés.

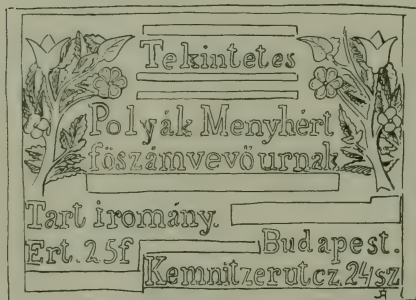
Egyszerűen stilizált alakokkal díszített fali gyujtótartó a (336.) melyhez hasonlót mestere egy nagy virágtartóban is készített; a gyujtónak helyéül egy kis ágyformájú ládika szolgál, amit a létras felső rész tart. Régi gyertya- és mécsztartók vannak a 337. képen.

Kanalat, villát csak egyszerűt használ a pásztor, ilyenféle (234)

BOKKASZÁRAK.

(338.)

IROMÁNSZÁLLÍTÓ LÁDA FŐDELÉNEK KÉT OLDALA. (CER)

Úgyes kis tulipános fatálca a (216) (keszthelyi múzeum), amire a lábost teszik, hogy az asztalra eme szívére fűb; középen nagy rózsza, körülötte futó körszáron levél- és virágdísz; az egész tálca szélén csipkézet; szépen megrajzolt levelek s virágok vannak ráfaragva.

Nagy spanyolozott díszű merítőkánál a 232. darabokra osztott ornamentikákkal díszítve: szívből nővő vagy cserépből levő virágzatok, madár több változatban. Valami ritka példánynak ez nem mondható; a díszítés nem megoldott, inkább más kisebb tárról levett motívumok vannak rajta összehalmozva.

Nagyon ügyes és hasznos munka annak a postadoboznak a fordítható teteje, amit Szabó János fintafai majorgazda faragott a letenyei uradalom részére. A ládában Budapestre küldötték az irásokat, amikor Pestre küldték, akkor a pesti címet, amikor vissza-küldték, a letenyei címet fordították felül. Szépek a cím mellé faragott díszítések (339).

nádból készült I. és 5., míg a többi három darab urnának készült ajándékba; az egyik himes vállán rajta is van a B. V. monogram és az otágú nemesi korona. Diszesebb ennél a három, Kerényi-gyűjteményéből való evőeszköz, cifra, bekarcolt virágos; végeiken a csüngő lakat, makk, bojt, a pásztoroknak eme kedves motívuma (233).

Kegyelttel őrzik a zalaegerszegi gimnázium kis muzeumban azt a diófából faragott egyszerű fakést, amelyet *Deák Ferenc* faragott. Kegyelttel mutatjuk be mi is. Itt, ahol minden magyar ember olyan ügyesen bánik a bicskával, a kusztorával, a bízsokkal, hogyne tudott volna hozzá az itt született legnagyobb magyar! Van is a vidéken számos faragása s őrzik szinte áhitattal (235).

Pásztorpipa a (124); valami madárformájú szörnyetegen ül egy, csak nehezen kivehető tömzsi alak; kalapja, a pipa kupakja; kezében kard, magán a pipán puskát tartó alak s egy feléje közeledő szörnyeteg. Még kutyakoloncot is díszeset (175) farag a juhász jókedvében: egyszerű zezzugos mértani dísz van rajta, végein lakatformájú függelékek lógnak.

BAGOL ANDRÁS A MŰVÉSZ

Könyvünk elején jellemeztük a Balatonvidék pásztorművészeit. — befejezésnek, ime a sok közül még egy: *Bagol András*.

... Régen történt ez is. — messze innen, a föld végén, Finistèreben, az Océán partján. Akkor kezdtem hazavágyakozni külföldi barangolásaimból s akkor határoztam el, hogy majdan hazakerülvén, nekiindulok és mint Kriza János a vadrózsákat, keresem majd, böngészem én is a mi népünk művészkedésének vadvirágait.

Bagol András, a kivadári magyar juhászgazda páholt végig cifra botjával, hogy mit kuncsorog a magyar író külföldön!...

Elmesélem az esetet apróra.

Esett s mi beszorultunk az Océánra nyíló ereszt alá.

Mi: Heywood, az amerikai képfaragó, gyönyörű kis feleségével, Odell asszonnyal (Heywood pipázott, Odell asszony főkötőt varrt a babynak s halkan dúdolgatott az öltései alá); a magyar gróf, aki egész komolyan művész akar lenni s úgy él, úgy tanul, úgy dolgozik, mintha semmi köze se volna ahhoz a somogyi dominiumhoz, amely egykor az övé lesz bizonyosan (cérnát ő fűz a tûbe Odell asszonynak s babyt ő csuc-ujgatja, ha a kis dámáska ordítani kezd a bölesőben); Campbell, a skót festő és Pixotto, a spanyol piktor (csőkönnyösen pipáznak mind a ketten, és én is ott pipáztam).

És ott volt velünk Alexandre Harrison is, a világ egyik legjelesebb tengerfestője. Az ereszt végiben dolgozott, a grófnaknak füstölt egy kis képet az esőverte szürke tenger-ről, cserébe a Bagol András-féle botért.

Tudtuk előre, hogy remek lesz Harrison dolga, — de az a bot, az se utolsó!

Készült Somogy megyében, a nagyatádi járásban. Kivadáron, és cselekedte Bagol András maga, miként ez meg is vagyon írva a kiteremtettézt somfaagra. Csillagos ólombuzogány a feje s végig himes az egész, beöntve színes viasszal; csipkézett karikák díszlenek a buzogány alatt s lejjebb, szép sorjában, históriás képek és írások következnek. Legelsőbben két lovas magyarok s alattuk a megmagyarázás: «A Magyarok Bejövése 893». Következik, ágaskodó csikón, egy sisakos magyar s mellette egy kürtös vitéz: «Árpád fejedelem, Lehel vezér». És itt, mielőtt tovább haladna a nemzeti história illusztrálásában, a művész helyenvalónak találá fölroni, csupa öreg bötükkal, magát a bot történetét is: «BAGOL ANDRÁS MUNKÁJA ÉLJEN A BOT GAZDÁJA». Ezután következik a négytornyú vár, meg ismét egy lovas ember s az írás: «A szigetvár Ostroma 1566 A HOSZRINYI». A szigetvári hőst követi egy lobogós ingujjú csikós, akit nem lehet összetéveszteni mással, mert ott az írás ő róla is: IJSTEN ostora RÓZSA sándor». Külön keretbe foglalva, megint a bot történetét magyaráza a művész: «Készült kivadáron, Somogy Megyében, NAGYATÁDI járásban». És most következik a jelenkor: két huszár, de csak gyalogosan, Kossuth Lajos az egyik, Petőfi Sándor a másik, s közöttük egy magyar menyecske. — alattuk, koszorúval körülfontva, az írás:

TALPRA MAGYAR hí a HAZA

PETŐFI szavai

Éljen a Szép MAGYAR HAZA

1848

kutya német lönkrelelle

KOSSUTH PETŐFI

éljen

KIVADÁR

Csudálta a botot az angol, a skót, a spanyol, az amerikai: beszélték, hogy mennyi naiv báj, mennyi vonalérzés, mily sok művészi ritmus van a faragásban. - hátha még azt is megérthették volna, hogy micsoda lélek van az alakok összeválogatásában!... Hogy mi a kapcsolatot Árpád, Lehel, Zrínyi, Rózsa Sándor, Kossuth és Petőfi között!?

Mialatt ezt magyaráztam nekik, Harrison dolgozott.

Mozgott folyton, rángatta a vállát, mintha valami nagyon nehéz batyut akart volna lerázni a hátáról, egyszer egyszer tikkadtan lihegett, - lázasan esakodta a vásznonhoz az esetet: szinte erőszakosan tépte, szaggatta magából azt, amit füstölt. Eközben kipirult, egészen beleizzadt munkájába, mintha nem is esettel dolgoznék, de kazán alá lapátolná a szenet.

Elgondolkoztam: ez az ünnepeit, világhírű művész, hogy kínlódik!... Milyen jóízűen szopogatta pipáját Bagol András, miközben a botot faragta!...

Künt az egész Océán fölött hullott a lassú eső.

Alacsonyán mászó sűrű felhők sirdogáltak le a nagy vízre s a tenger is olyan unalmas sűrűre volt, mint a felhők. És ebből az ásitó sűrűségből füstötte meg a bágyadság poémáját Harrison. Semmi forma, semmi vonal a vásznon, merő szürkesség: a felhőkkel ölelkező tenger szomorúsága; a felhők közt egy-egy mélyebb kékesbarna tónus vergődik, mintha ott a felhők mögött még sűrűkébb, még gyötrelmesebb szomorúság gomolyogna.

Remek!...

Csudáltak mindnyájan, miközben Harrison a botot nézte nagyon fáradtan.*

Egyszer csak azt kérdi, szinte haragosan:

— Ki ez a Bagol András!

— A bátyámnál szolgál, Kivadáron. — mondotta a grófunk. — Az apja is nálunk volt eselélember, az unokái is nálunk szolgálnak. Javakorában juhászgazdánk volt, most kukoricacsész, meg ráadásul erdőpásztor is az öreg.

— Kitől tanult faragni?

— Nem tanult az senkitől. Faricskál, amikor nincs más dolga.

Harrison morgott valamit. Mintha káromkodott volna. Majd irigykedve sóhajtott:

— Mennyi istenáldott egészség!... Nékiünk csak a felhő jut, a napot mi nem értjük!

— Nagy mester az öreg! — dicsekedett a grófunk. — Portrékat is csinál. Egyszer, egy ilyen somfaágra kifaragta a háznépet. Első volt, legfölül, a bátyám, puskával, vadászkalapban s aláírva: A GRÓF. Nyomban alatta, másodikkak A SZAKÁCSNÉ s aztán következett csak a tisztartó, az ispán, a parádéskoesis és az udvari kovács. De nem csinál esetet az ilyesmiből. A botot beadja a vadásznak, egészséget kívánva grófjának: a konyhában megissza a pohár bort, ami a botért dukál s megyen dolgára.

Az egyik angol emlegetni kezdte Turgenyev vadásznaplóját. Hogy sok hasonlóság van a magyar paraszt és az orosz paraszt közt?

— Szó sincs róla! — tiltakozott hevesen a grófunk s kipirult. — a muszka paraszt született eseléd, alázatos, meghunyászkodó, titokban kapzsi és könnyen hazudik. A magyar paraszt!...

Együtt parádeztünk, hogy milyen a magyar paraszt!

Künt jár az ember a mezőn. Távolban, a szanaszét legelésző nyáj között, magas botjára könyökölve egy mozdulatlan alak nézi a messzeséget. Odaérve hozzá, megbillenti a fejét: Adj Isten!... A dereka meg nem hajlik. Szava kevés. Amit mond, az gondolkodás eredménye. Ismeri a mezőt, amelyen a jószág él. Ismeri az eget, tudja a csillagokat, a felhők járását: beszélni tud az állataival. Jó kedvében dévajkodik s az a dévajkodás is olyan üde, mint a harmatos hajnal. Ha olykor a katonaviseltje, mesélés közben, neki eresztí fantáziáját s meg-megtoldja az igazat: olyan az, mint Homerosz hőseinek szájkodása.

* A 111. képkönyvön mutatjuk be Bagol András egy hasonló botját.

Parádéskocsisunk szokta regélni, hogy a königgréci csata után, amikor lenyergelte paripáját, a nyeregre csatolt köpönyegből úgy potyogott a golyópis, mint a jégeső.

Harrison egyet suhintott a bottal:

— És mi? . . . A magunk lelkiyomorúságával kenjük teli vásznainkat! . . .

— Egy megbagósodott pipát nem ér a mi egész művészetünk. — dörmögött a képfaragó, Haywood.

Spanyolunk, Pixotto, azzal vigasztalta magát, hogy ő, hála Istennek, elég lusta, kevesebbet hazudik, mint mi, mert kevesebbet dolgozik.

Magam is keseredtem gondoltam el, hogy ma holnap harmincesztendős leszek s még nem csináltam semmit, ami megérné Bagol András botját. — csak a saját vergődésemet boncolgatom, papíroson.

Odell asszony meglegedetten ringatta babyt, aki szundikált.

Mi az ördögöt kéne csinálni, hogy valahogyan harmóniába jusson az ember önmagával! Tanakodtunk s ezalatt este lett. Künt, az Océánon, szüntelen sirdogáltak a felhők.

— Tavaly, október elején, — kezdte halkán a grófunk, — szarvasra cserkésztem a gradinai erdőben. Éppen azon a vidéken kerültem elé a sötét erdőből, ahol az öreg András gunyhója áll. Az erdő töviben a gunyhó. Mögötte a tölgyes, előtte a letarolt kukoricatáblák, itt-ott néhány göré. Az öreg kint üldögélt a küszöbön, mellé támasztva puszkája; néhány szem parázs pislogott előtte a hamuban. Fölötte a holdas ég.

— Adj' Isten, öreg Andris!

— Adjon Isten, — fogadott, fölállt s kezet nyújtott.

Szép szál öregember az Andris. Kérges tenyerének erős szorítása jól esett az erdő nagy magányossága után.

Kihozta bundáját a gunyhóból, hogy arra heveredném. Száradt falevelet s néhány ágacs-kát helyezett a parázsra, — alighogy alája szusszantott: lobogott a kis tűz barátságosan.

Szó nélkül cselekedte mindezt, nem sietett, nem kérdezett, — tudta ki vagyok, látta nálam a puskát: minek szót szaporítani hiába!

Elmondtam néki, hogy nem sok láttaja volt az esti cserkészésnek: a szél ellenem dolgozott.

— Maj' reggel! — s biztatott, hogy jó lesz szundítanom egyet. Föltekintett a csillagok közé. — Maj' három óraker szólok. Addig e' kis krumpli is sült a hamuban. Jó lesz a' reggel.

— Hát maga öregem? Maga nem alszik?

— Nem igen tudok én már ahhoz, méltóságos urfi. Meg lesz is benne módom bőven, nemsokára. . . A földben. Meg osztán, épegg, hogy ilyenkor próbálnak szerencsét a rábsiccek. Azokat is vigyázom, legalább.

— Télen is itt van?

Bólintott, — hát hol lenne? . . .

— Aztán min gondolkozik egész télen, itt ebben a magányosságban?

— Hát csak adódik valami, mindétig. — Megvakarta fületét: — Jó az. könyörgöm, hogy új gond kerül minden napra. Mindig csak egyvel, ugyan mire mennénk? A máj emésztí el a tennapit.

— Hát a családjá?

— Megvannak, köszönöm kérdésit. Kisebbit szógám, János fiam Ágnes lánya süti rám a kenyérkét. Maj' megköstolja a méltóságos urfi, reggel. Most szombat reggel jártam náluk. Kivádláron. Péntek éjjel az Andris fiammal vesződtem, mindegyre. Azér!

Nagyobbik fiát, azt az Andrist, aki szintén erdőpásztor volt az uralomban, harminc év előtt durrantotta agyon valami orvvadász. Soha ki nem tudódott, hogy kicsoda.

Nem akartam tovább faggatni az öregel.

Amint felülök, hogy hátat fordítsak a tűznek, látom: hogy a gunyhó zsuppfödelébe egy ágakból tákolt kis kereszt van szúrva.

— Mi az ott, Andris bátyó?

Odatekint.

Az ? . . . E' köröszl.

Hogy került oda?

Oda? . . . Én dugtam oda. Péntek reggel akaszthatták ide a kilincsemre.

Nyugodtan forgatta a hamuban a krumplit.

— Fenyegetés?

Rólintott, hogy: az a !

— A rábsiccek ijeszgetnek. Megzavartam őket a múlt héten. A' van a gyomrukban.

Ezért vesződött hát péntek éjjel az Andris fia emlékével ! Ezért ballagott be szombat reggel Kivadárra, övéihez, az öreg !

— Jó lesz ügyelni, Andris bácsi ! Istentelen népség, még csinálnak valamit !

Rámnézett. Egy parányi ború nem volt tiszta szemén.

— Egy életem, egy halálom. Legalább betegség nem ér.

Ügyelte, hogy parázs ne érje a krumplit. Nyugalmában, tekintetében, minden mozdulatában, mennyi szépséges boldog harmónia volt ! . . . Ezüstös hosszú bajuszán meg-megcsillant a tűz fénye. Mögötte, az alacsony gunyhó födelén, a halálos fenyegetés : a kereszt, — odébb a rengeteg, ahonnan elvétve hallatszik egy-egy nesz, ágzörrenés, riadó állat hangja . . . Fölöttünk, az ég holdas mezején a csillagnyájak.

Grófunk elhallgatott.

— Hát aztán? — kérdezte Odell asszony, aki féltette Andris bácsi életét.

— Reggel háromkor fölkeltem, hogy : jó lesz indulni, mert ilyenkor mozog az állat . . . A krumpli pompás volt, jól esett a kenyérke is.

— Nem bántották az öreget az orvadászok? — aggódott az asszony.

Grófunk megnyugtatta. Dehogyan bántották. Ma is ott őrzi még az erdőt Andris bácsi s farag egy-egy cifra botot, ha egyéb dolga nincsen.

— Megyek s meglátogatom ! — lelkesedett Harrison, és megfogadtuk mindnyájan, hogy megyünk Bagol Andráshoz, az erdő alá, művészetet s életbölcességet tanulni . . .

E III. kötethez

java munkájukkal járultak dolgozótársaim:

SÁGI JÁNOS

író és néprajzi gyűjtő; a fényképfelvételek nagyrésztél ő végezte:

JUHÁSZ ÁRPÁD

rajzoló művész:

ÁCS LIPÓT

rajztanár:

MIHALIK GYULA

rajztanár.

TARTALOM.

	Lap		Lap
A Balatonmelléke	1	A pásztorművészet díszítő elemei	261
Pásztorok	49	Bagol András, a művész	295
A pásztor művészkedése	97		

KÉPEK JEGYZÉKE.

Lap	Lap
Szövegeképek.	
3. Szilaj gulya a szántódi révben.	29. Tüttő Gyuri vörösmetzei juhász rajzai.
4. Balatonmellék közséjei.	30. Ez én vagyok, Tüttő Gyuri Barandi pusztán Juhász.
5. Zala megye.	31. Tüttő Sándor Lebuj pusztán juhász 1908 június 23-án.
6. Somogy megye.	32. Vörösmarty Mihály. — Díszítések a szobor talapzatán.
7. Veszprém megye.	34. Domborúan faragott díszítések Tüttő György botján.
8. Tihany környéke.	35. Tüttő Sándor botjáról.
9. Alkonyat a Balatonon.	36. Itatás a zalavári ménesjáráson.
10. A Balaton vidékéről. — A keszthelyi halászgulyhó.	37. Kulcsár Vendel, csikós, a zalavári ménesjáráson. — Tüttő Sándor és apja, Tüttő Vendel a Lebuj-pusztán.
11. Szántódi komp. — A szántódi komp indul Tihany felé.	38. Juhász a vörösmetzei pusztán. — Szentgáli juhászok.
12. A Sió partján. — A Balaton széle.	39. Nyárfasor a Balaton vidékén. — Rodolt Mihály és Rodolf József juhászok, a vörösmajori pusztán.
13. Balatoni öböl Tihanynál.	40. Pásztorraajzolás.
14. A keszthelyi határhől. — Balatonpart.	41. Pásztorraajzolás.
15. Sió. — A keszthelyi határban.	42. Birkaszurkolás.
16. Zalai hegyek a Balatonparton. — Út Alsó-örs felé a Balatonparton.	46. Az öreg Rodolf a vörösmetzei pusztán.
17. Pásztortaragású sétatotok.	47. A Balaton szélén.
18. Ostornyelek. — A keszthelyi kanász és két fia, a bojtárok.	48. Részlet a keszthelyi határból.
19. Hosszu Vendel, kürttel és előszóló ostorral. — Kanászbalta.	49. Az öreg Rodolf a vörösmetzei pusztán.
20. Az utolsó «csimbókos» somogyi polgár.	53. A Balaton partján.
21. Milfai Ferenc.	54. Somogyi juhász, őrzés közben.
22. Juhász birkafogó kampóval.	55. Juhász-számadó. — Öreg juhász.
24. Tüttő János tarisznyája. — Pásztortaragás.	56. A legelő felé.
26. Tüttő Gyuri, bojtárjával, a bárándi pusztán.	59. Somogyi juhászok.
27. Tüttő Gyuri vörösmetzei juhász rajzai.	60. Delelő birkanyáj. — Juhász-putri.

Lap

61. A Hévíz lefolyása. — Birkaúsztató a Bakonyban; a «kijárás». — Birkaúsztató a Bakonyban; az «ugrató».
62. Birkaúsztató.
63. Juhász-számadó.
64. «Anyás» őriz a keszthelyi határban.
65. Birkák.
68. Csikós.
69. Csikós urasági diszoldmányaiban.
70. Lóki István fenéki csikós-számadó.
71. Pap Jancsi fenéki kiscsikós.
72. Csikós vállán a karikás.
73. A hatvanas évek egy könyomaltja után; csikósbojtár.
74. Gulyás.
75. Borka Takács István fenéki gulyás-számadó. — Istenes János bakonyi gulyás. — Istenes János állattjai, a Balaskó erdő alatt a Bakonyban.
76. A bikás.
77. A majorban.
78. Szilaj gulya a fonyódi parton. — Csiragulyás őriz a szántódi parton.
79. A szállás. — Gulyás-putri Fenéken.
80. Sülecz Vendel, anyagulyás. — Itatás.
81. Borka Takács István őrzés közben.
82. Gulyás.
83. Csorda Csobáncz alatt. — A csordás.
84. Sülecz József, az űrmösi pusztán a vörös csiratínók csordása. — Községi csorda a sümegi erdőszélen.
85. Itat a csordás.
86. A keszthelyi csordás gunyhója a Balaton-parton.
87. A balatonkereszturi bivalyos.
88. Bivalycsorda.
90. Bivalycsorda a balatonkereszturi pusztán. — Lótuszok Keszthely-Hévízen.
91. Kanász disznócsordával a balatongyörki parton. — A gyenesdiási kanász.
92. Kanász. — Kanász-hajlék.
93. Pusztuló gunyhó a Kiskút-tetőn.
94. A fenéki kanász héjjas bottal.
95. Kanász.
99. Keszthelyi nyárfasor, mely Újmajorba, Szendrei Julianna szülőházához vezet.
100. Legelő a Bakonyban. — Tüttő György farszörszámái és késelésítő kaszaköve.
101. Szentgyörgyhegy Balatonederics-felől. — Az akarattlyi nagy szilfa a Balaton partján.
102. Vers Sándor «kigyelölései».
103. Vers Sándor «kigyelölései».

Lap

104. Birkafogás juhászkampóval
105. Birkafogás.
106. Az elfogott birka.
107. Birka-«erelés».
108. Birkafogó-kampók. — Hétköznapi kampó. — Unnepi kampók.
109. Fokosok, kanászbalták, birkafogó-kampók vasból, ostornyelek, ostorok, biosokok. — A balatoni múzeumból.
110. Séta-botok.
111. Séta-botok, pipaszárak.
112. Furulyák, botok, ostornyelek.
113. Juhászkampók és sétabotok a balatoni múzeumban Keszthelyen.
114. Birkafogó kampók, sétabotok és fokosok a balatoni múzeumból.
115. Sétabotok.
116. Sétabotok és két kanászbalta.
117. Sétabotok és két kanászbalta.
118. Pipáratömő pásztor. — Pipaszár disztítése.
119. Disztítések pipaszárakról. — Disztítések botokról.
120. Disztítések botokról. Pípa és szára. — Kobak-tök.
121. Kobak.
122. Pásztor a kobakkal. — Egy kobak disztítésének kiterített rajza.
123. A kozmapusztai pásztor kobakjáról, puskaporozott disztítés a kobak nyakán. — A kozmapusztai pásztor kobakjáról; puskaporozott disztítés a kobak hasán.
124. Hébérezés. — Mustméről. — Fűszertartó kobak tökből.
125. Zalai kusztorák. — Kusztorák.
126. Gyűjtőtartók.
127. Gyűjtőtartók.
128. A gyűjtőtartó födelének fortélyos nyíló-szerkezete. — A gyűjtőtartó gépezete. — A gyűjtőtartók szerkezete.
129. Tükrösök.
130. Tükröfa és sótartó.
131. Tükrös két oldala. — Fordítható födelő «tükröfa» nyitó-szerkezete.
132. Gyűjtőtartók és tükrösök nyitó-szerkezete.
133. Sótartók, gyűjtőtartók és tükrösök.
134. Sótartók, gyűjtőtartók és tükrösök.
135. Sótartók, gyűjtőtartók és tükrösök.
136. Sótartók, gyűjtőtartók és tükrösök.
137. Gyűjtőtartók, tükrösök és sótartók.
138. Tükrösök, gyűjtőtartók és sótartók.
139. Tükrösök, gyűjtőtartók és sótartók.
140. Gyűjtőtartók, sótartók és tükrösök.

- Lap
141. Tükrösök, gyújtótartók és sótartók.
  142. Tükrösök és gyújtótartók.
  143. Tükrösök és gyújtótartók.
  144. Tükrösök, gyújtótartók és sótartó.
  145. Tükrösök, gyújtótartók és sótartók.
  146. Tükrösök, sótartók és gyújtótartó.
  147. Sótartók, tükrösök és gyújtótartók.
  148. Tükrösök.
  149. Tükrösök és egy gyújtótartó.
  150. Tükrösök, gyújtótartók és sótartók.
  151. Sótartók, tükrösök.
  152. Gyújtótartók, sótartók, tükrösök.
  153. Gyújtótartók, sótartók, tükrösök.
  154. Tükrösök.
  155. Tükrösök fedelének és fenekének disztései.
  156. Borotvatartó, sótartók; álló sótartó és duda.
  157. Gyújtótartók és tükrösök.
  158. Gyújtótartók.
  159. Merítőpohár. — Pásztorszilke. — Ivókanalak.
  160. Birka-nyúvezés. — Tüttő Gyuri, a zalaapáti juhász és pumi kutyái.
  161. Kutya-kölönc. — Pásztor és pumija, a kutya nyakán a kölönc.
  162. A «Lebúj» környéke.
  165. Viráglajtórja az ablakban.
  166. Viráglajtórják.
  167. «Lakatos» viráglajtórják.
  168. Viráglétrák.
  169. Viráglétrák.
  170. Viráglétrák a balatoni múzeumból.
  171. Viráglétra.
  172. Hátasszék.
  173. Székhátak.
  174. Székhátak.
  175. Székhátak és karosszék. — Székhátak.
  176. Székhátak.
  177. Tiloló (l) és székhátak. — Székek és székhát; a két felső szék ülésének fonása kukoricaszárból.
  178. Kis székek ülődeszkája.
  179. Kis szék ülődeszkája. — Kis szék. — Kis szék.
  180. Fölcsatolt kis széken fej a tehenes.
  181. Tükörkeretek, képkeretek.
  182. Tükör borotvatartóval.
  183. Talpas tükrök. — Kítámasztó tükör.
  184. Lábas tükör két oldala.
  185. Kálváriák. — A légyhajtó faragása: Pomoki György juhászgazda.
  186. A légyhajtó. — Kis fadarab — a korlát — a légyhajtót faragó késen.
- Lap
187. Asztalmentő.
  188. Madárarka. Babuka. Páva.
  189. Kutya-gerincek.
  190. Borotvatartó. — Borotvatartók.
  191. Borotvatartók.
  192. Borotvatartók.
  193. Borotvatartók. — Borotvatartó. — Borotvatartó.
  194. Diszített merítő-kanál.
  195. «Lakatos» evőeszközök. — 1. Nádnyélből és békateknőből készített halászkanál. 2. «Lakatos»-kanál. 5. Nádából kimetszett halászvilla.
  196. Villa- és kanáltartó. — Só- és paprikatartó. — Fakés. — Pásztordisztítés.
  197. Mosó-lapickák.
  198. Mosó-lapickák.
  199. Mángorlás. — Mángorló-lapickák.
  200. Mángorló-lapickák.
  201. Mángorló-lapickák.
  202. Mángorló-lapickák.
  203. Mángorló-lapickák.
  204. Mángorló-lapickák.
  205. Mángorló-lapickák.
  206. Mángorló-lapickák.
  207. Mángorló-lapickák.
  208. Mángorló-lapickák.
  209. Mángorló-lapickák.
  210. Ledöntött nyárfák a Keszthely-zamorban. — Tülkös ökör.
  211. Kürtölő kanász. — Kürtöl a zalaapáti kanászbojtár.
  212. Kürtpróba a keszthelyi vásáron. — Kékkőtartó.
  213. Részletek a kürtől.
  214. Disztítések a szepezdi kanász kürtjéről. — Kanászkürt.
  215. Kanászkürt disztítése Somogy-Tarnóczáról. — Kanász-kürtök.
  216. Szarúból készült sótartók.
  217. Gurgula-disztítések.
  218. Gurgula-disztítések.
  219. Puskaportartók a balatoni múzeumból és a zirci apátság múzeumából.
  220. Óralánc disznóaggyarral.
  221. Óraláncok.
  222. Óraláncok szarúból.
  223. Óraláncok szarúból.
  224. Óraláncok szarúból. — Nyaklánc.
  226. Ostor. — Ostorzemek.
  227. Tarsoly Károly városi csikós ostornyelének disztései.
  229. Tarisznyás pásztorok.
  230. Tarisznyadisztítések.

Lap	Lap
231. Tarisznyadisztések.	124—125. Spanyolozott kusztorák Somogyból, Zalából. (II. tábla.)
232. Tarisznyás sátrak a keszthelyi vásárban.	130—131. Spanyolozott tükrösök. Lenn a jobb sarokban pásztor-pipa. (III. tábla.)
233. A dohányzacskó.	148—149. Spanyolozott tükrösök Somogyból. (IV. tábla.)
235. Citerák, furuglyák, hosszú furuglya és duda, meg egy kulaes.	148—149. Spanyolozott tükrösök Somogyból. (V. tábla.)
236. Elősipos furuglya.	158—159. Spanyolozott holmi. (VI. tábla.)
237. Hosszú furuglya.	160—161. Spanyolozott gyufatartók és tükrösök. (VII. tábla.)
239. Karikás és duda.	190—191. Spanyolozott borotvatartók. (VIII. tábla.)
240. Regösök.	192—193. Spanyolozott borotvatartók. (IX. tábla.)
242. A keszthely-felsőmajori birkaakol. — A vonyarci birkaakol.	196—197. Mángorló-lapicka spanyolozott díszes és spanyolozott mosólapicka. (X. tábla.)
243. Birkaszállás a bakonyi Tobán-tanyán — Az akol berendezése.	196—197. Spanyolozott mángorlólapickák díszítései. (XI. tábla.)
244. A «száгла». — Birka és béránya, nyakukon rovással.	252—253. Hímes tojások a keszthelyi járásból. (XII. tábla.)
245. Rovások, bérányszoklatók.	254—255. Hímes tojások a marczali járásból. (XIII. tábla.)
247. Rovás fatábláról.	254—255. Piros tojások a balatoni múzeumból. (XIV. tábla.)
252. Kaponya.	254—255. Piros tojások a Balaton mellékéről. (XV. tábla.)
254. Tól Józsefné, a jeles tojásfestő Kaposvárott.	254—255. Hímes tojások. (XVI. tábla.)
255. Tól Józsefné mintái.	254—255. Hímes tojások a lengyellői járásból. (XVII. tábla.)
256. Tól Józsefné mintái. — Bene Józsefné mintái.	254—255. Somogyi hímes tojások. (Dr. Rónaky Kálmán gyűjteményéből. XVIII. tábla.)
257. Varga Józsefné zalacsányi jeles tojás-hímző mintái. — Göcseji hímes tojások és tojásdisztések.	254—255. Hímes tojások a kaposvári járásból. (Dr. Rónaky Kálmán gyűjteményéből. XIX. tábla.)
258. A balatoni múzeum tojásgyűjteménye.	254—255. Hímes tojások Somogy széléről. (Dr. Rónaky Kálmán gyűjteményéből. XX. tábla.)
259. A «komázás» Somogyban.	254—255. Hímes tojások Zalából. (XXI. tábla.)
263. Gárdonyi József gulyás rajzai.	
264. Pásztor «kijelölés».	
289. Gyűjtőtartó.	
290. Álló gyűjtőtartó. — Álló gyűjtőtartók. — Gyűjtőtartó.	
291. Gyertyatartók. — Rokkaszárak.	
292. Irományszállító láda fedelének két oldala.	

Külnön mellékletek.

120—121. Spanyolozott holmi Somogyból. (I. tábla.)

NK
943
M3
v.3

Malonyay, Dezső
A magyar nép művészete

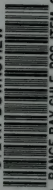
PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 13 21 09 009 4